Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a literární vědy

Jan Hon:

Staročeský ‚Jetřich Berúnský' a středohornoněmecký ‚Laurin'

The Old Czech 'Jetřich Berúnský' and the Middle High German 'Laurin'

(diplomová práce)

vedoucí práce: Dr. Lenka Jiroušková

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

V Praze 30. července 2008

Poděkování

Můj zvláštní dík patří v první řadě Dr. Lence Jirouškové za její odborné a obětavé vedení této práce.

Děkuji rovněž vedoucí projektu edice ‚Laurina' na univerzitě v Brémách Prof. Dr. phil. Elisabeth Lienert a jejím spolupracovnicím PD Dr. phil. Sonje Kerth a Esther Vollmer-Eicken, M. A. za zpřístupnění jinak těžko dostupných materiálů; Sonje Kerth pak zvláště za mnohé odborné rady.

Obsah

Seznam použitých zkratek a jmen postav uváděných v textu....IV
Úvod....1
Cíle a rozvržení práce....2
Zdroje a metodologie....3
1 ‚Laurin' v kontextu německé literatury....7
2 ‚Jetřich Berúnský' a vývoj německého ‚Laurina'....14
2.1 Zdroje – a pokusy o jejich genealogický popis....14
2.2 Co, když ne genealogie?....21
3 Obsah....24
4 ‚Laurin' v očích germanistické medievistiky....31
4.1 Hrdinská epika, dvorská epika a fikcionalita....32
4.2 ‚Laurin' mezi hrdinskou a dvorskou epikou coby produkt literární objektivace....39
5 ‚Jetřich Berúnský' a ‚Laurin': srovnání textového materiálu....48
5.1 Co dalo dosavadní bádání....48
5.2 Kdo co a jak vzdělal a co z toho plyne....49
6 ‚Jetřich Berúnský' mezi předlohou a kontextem české literatury....64
6.1 ‚Jetřich Berúnský' mezi dvorskou, hrdinskou a českou epikou....64
6.1.1 Aventiure....66
6.1.2 Mære....70
6.1.3 recke, wîgant, degen, held, geselle, ritter, biderman: hrdinská a dvorská societa....73
6.2 Zábavné drama s morálním ponaučením....75
6.2.1 Dramatizace namísto smyslu pro hodnoty rytířství....75
6.2.2 ‚Jetřich Berúnský' jako exemplum....82
6.2.2.1 (Ne)viera....82
6.2.2.2 Pych a narativní konstrukce českého ‚Jetřicha'....84
7 ‚Jetřich Berúnský' jako jeden ze zdrojů ‚Dalimilovy kroniky'? Spekulativní výhled....87
Závěr....104

Příloha:
‚Jetřich Berúnský' a ‚Laurin' v paralelním čtení....107

Seznam použité literatury....193
Resumé....197

Seznam použitých zkratek a jmen postav uváděných v textu

Č	český text
čv./čvv.	verš/verše ‚Jetřicha Berúnského' dle Lorišova číslování
HzL A	verš(e) starší vulgáty (‚Laurin A') dle Holzova číslování
HzL D	verš(e) mladší vulgáty (‚Laurin D') dle Holzova číslování
N	německý text

Jména postav uvádím v závislosti na tom, zda se odvolávám na český nebo německý text, a to v transkribované podobě vycházející v případě českých podob jmen z Lorišova vydání ‚Sborníku hraběte Baworowského', v případě podob německých z Holzova vydání ‚Laurina'.

Pro odkazy na český text jsou to podoby: Dětleb, Hylbrant, Krynhulta, Lavryn, Vítek (Vilantóv), Volfart.

Pro odkazy na text německý pak tyto podoby: Dietleib, Hildebrand, Künhild, Laurin, Witege, Wolfhart.

Úvod

Tato práce vznikla z nutnosti. Její původní pohnutkou byl zájem o nejstarší doklady česko-německého kulturního a literárního stýkání, jehož specifickým projevem byly mj. adaptace středohornoněmeckých eposů s rytířskou tematikou, pocházející dle dosavadního bádání z druhé poloviny 14. století. Takových adaptací bylo nejméně pět: ‚Tristram', ‚Vévoda Arnošt', ‚Tandariáš a Floribella', ‚Jetřich Berúnský' (‚Malá růžová zahrada') a ‚Velká růžová zahrada', z níž se ovšem zachovalo pouze něco přes dvě stovky veršů ve zlomcích. Cílem mělo být srovnat tyto české adaptace, zaměřit se na jejich společné tendence, na otázku, zda tyto texty s dosti odlišnými kulturními kořeny skutečně vytvářejí přenesením do literatury české cosi jako jeden literární typus, jaký to je typus a jakou měl ve své době funkci.

Předpokladem pro takovou práci je, aby bylo možné navázat na solidní analýzy jednotlivých děl; a právě v tom se ukázal být základní kámen úrazu. Tyto texty, dlouho odsuzované jako nepůvodní, ba podřadné, vzbuzovaly natolik malý badatelský zájem – obzvlášť mezi českými medievalisty –, že v některých případech musejí být zkoumány zcela od základů. Ve srovnání s ostatními jsou na tom lépe ‚Tristram' a ‚Tandariáš', a to díky péči německého slavisty Ulricha Bamborschkeho.[1] K ‚Vévodovi Arnoštovi' a ‚Jetřichovi Berúnskému' přinesla sice množství podnětů disertace Alfreda Thomase *The Czech chivalric romances Vévoda Arnošt and Lavryn in their literary context*,[2] avšak řada z nich vyžaduje revizi, a zejména zpřesnění, přestože se bezpochyby jedná o dosud nejpodrobnější zmapování dané látky, zejména ve srovnání s nepočetnými českými příspěvky k ní. Za ty vděčíme jednak Josefu Hrabákovi, který se ve svém článku z roku 1973 „Česká středověká rytířská epika"[3] zaměřil na některá specifika českých vzdělání německých látek ve slovanském kontextu, jednak Eduardovi Petrů, který připravil komentovanou edici ‚Arnošta', ‚Jetřicha' a ‚Tandariáše'[4] a na téma se zaměřil ještě v článku „Specifičnost rytířské epiky ve slovanských literaturách".[5] Ani Hrabák, ani Petrů se však ve svých studiích nedostali dál než k obecným úvahám, v nichž obzvláště chyběl zřetel k německým předlohám.

Ukázalo se tedy, že je v první řadě třeba upřít pozornost k některým parciálním problémům. A protože v poslední době ožil zásluhou prací Joachima Heinzleho ze sedmdesátých let zájem

1 Viz BAMBORSCHKE 1969 a 1982.
2 Viz THOMAS 1989.
3 Viz HRABÁK 1973.
4 Viz PETRŮ 1984.
5 Viz PETRŮ 1996.

o dietrichovskou látku i v rámci germanistické medievistiky, a to včetně dlouho přehlížené předlohy českého ‚Jetřicha Berúnského' ‚Laurina', a protože výsledky, které tato bádání přinesla, nebyly dosud v pohledu na jeho české zpracování zohledněny, vyvstala s novou naléhavostí potřeba zaměřit se důkladně právě na tento text.

Cíle a rozvržení práce

Z toho plynou dva základní úkoly: popsat okolnosti vzniku předlohy a vysledovat, jak se látka vzniknuvší z těchto propozic rekontextualizuje v novém jazykovém prostředí. Od toho se dále odvíjejí úkoly dílčí, podle nichž je strukturována tato práce:

‚Laurin' vznikl v kontextu rozsáhlého okruhu textů pojednávajících o Dietrichovi von Bern (Theodorichovi Velikém). Tyto eposy z 12. až 13. století se z podstatné části řadí k hrdinské epice, neméně podstatná část jich však vznikla v úzkém kontaktu s rozvíjející se dvorskou literaturou. Toto mísení literárních tradic mělo přitom zásadní vliv na podobu zejména pozdních textů tohoto okruhu, jaký představuje např. právě ‚Laurin'. Proto o tomto literárněhistorickém kontextu podává stručnou zprávu vstupní kapitola.

Specifický problém u ‚Laurina' pak představuje jeho geneze. Je dochován přinejmenším v pěti různých verzích, přičemž i verze, která má k českému vzdělání nejblíže, tzv. „starší vulgáta", je reprezentována nejméně dvanácti dochovanými – a mnohdy značně rozdílnými – rukopisy ze 14. až 16. století. Navíc, jak se ukáže, mohou mít i ostatní verze pro české zpracování význam. Proto zde stojí úkol pokusit se vysledovat velmi spletitou filiaci těchto rukopisů, zjistit, jestli v ní lze najít místo českého ‚Jetřicha', a zároveň se zaměřit na otázku, co ze specifik laurinovské genealogie vyplývá pro interpretaci této literární látky. O komplexu problémů vývoje ‚Laurina' pojednává druhá kapitola.

Pro další úvahy se pak jevilo jako vhodné shrnout děj eposu a rozdělit jej po jednotlivých „scénách", aby byla usnadněna orientace ve výchozím materiálu – tomu je věnována samostatná třetí kapitola.

Kapitola čtvrtá shrnuje dosavadní interpretační úsilí, které ‚Laurinovi' věnovala germanistická medievistika. Jeho výsledky nemají význam jen z pohledu germanistiky; protože značnou měrou vycházejí z recepčních hledisek a soustředí se na to, jaké literární tradice a proudy se v ‚Laurinovi' otiskly, mají zároveň i platnost pro pohled bohemistický: naznačují, kde mohou vést rozdíly v recepčním horizontu německého a českého publika, a tím skýtají nejen vzor pro to, co lze v českém ‚Jetřichovi' hledat, nýbrž také podněty pro otázku, s čím český vzdělavatel u svého publika počítat nemohl a jak vzhledem k tomu musel svůj text oproti

předloze zaměřit. Čtvrtá kapitola se proto věnuje těmto dosavadním pokusům o interpretaci ‚Laurina'.

Než však bude možné zužitkovat tyto poznatky při interpretaci českého textu, bude nutné pokusit se odpovědět na některé otázky textověkritické; na ty se zaměří pátá kapitola. Půjde zde – v návaznosti na druhou kapitolu – nejen o vztah ‚Jetřicha Berúnského' k jednotlivým verzím a rukopisným podobám ‚Laurina', ale i o otázku geneze českého textu, v němž přes jeho pozdní dochování lze, jak ukáži, sledovat indicie pro to, že možná vychází z více předloh, resp. že se na jeho tvorbě podílelo více vzdělavatelů. V té souvislosti musí být znovu položena i otázka datace vzniku textu a znovu promyšlena možnost, kterou naznačil Emil Pražák,[6] že by ‚Jetřich Berúnský' mohl vzniknout již před ‚Dalimilovou kronikou'.

Na tyto otázky pak naváže interpretační šestá kapitola, která se v konfrontaci s interpretacemi německého ‚Laurina' pokusí postihnout hlavní tendence jeho českého zpracování, a to zejména s přihlédnutím k předpokládaným kulturně-historicky podmíněným rozdílům v horizontu očekávání u českého publika.

Závěrečná kapitola se pak znovu zaměří na nadnesenou otázku vztahu ‚Jetřicha' a ‚Dalimilovy kroniky' a pokusí se zformulovat deziderata pro další bádání, která z ní plynou, a to jak ve vztahu k ‚Dalimilově kronice', tak ve vztahu k ‚Jetřichovi', zejména však s ohledem na literární situaci počátku 14. století v Čechách vůbec.

Součástí práce je také příloha, která obsahuje paralelní čtení ‚Jetřicha Berúnského' a starší vulgáty ‚Laurina' a alespoň částečně tak supluje nedostupnost potřebných materiálů v Čechách.

Zdroje a metodologie

‚Jetřich Berúnský' je dochován v jediném rukopise, tzv. ‚Sborníku Hraběte Baworowského' z roku 1472. Ten vydal v transliteraci (s několika emendacemi) roku 1903 Jan Loriš a jeho vydání se také drží tato práce; v jednotlivých citátech ani v příloze Lorišův text nijak neupravuji, až na tři výjimky dané technickými okolnostmi: dlouhé *ſ* přepisuji jako *s*, tečky nad měkkými souhláskami přepisuji jako háčky a abreviační značky u nazál rozepisuji.

‚Laurina' naposledy kriticky vydal Georg Holz v roce 1897. Z dnešního pohledu se jedná o problematickou edici, která jednak nezohlednila všechny dnes známé rukopisy, jednak má pro potřeby této práce nedostatečný kritický aparát. Proto bylo nutno přihlédnout i k jednotlivým rukopisům. Ty, které byly vydány (většinou časopisecky), cituji podle těchto vydání; nevydané rukopisy pak cituji s laskavým svolením prof. Elisabeth Lienert z transkripcí pořízených v rámci

6 Viz PRAŽÁK 1986.

projektu edice ‚Laurina', který pod jejím vedením v současné době probíhá na brémské univerzitě.[7]

V práci samotné postupuji následovně:

Vstupní přehledová kapitola vychází především z poznatků Joachima Heinzleho,[8] který se dietrichovskou epikou v poslední době zabýval nejkomplexněji. Jednotlivá dílčí témata, která s tématem souvisejí a zároveň patří k základnímu germanistickému metodologickému a pojmoslovnému aparátu (dvorská, hrdinská epika, aventiure atp.), osvětluji na základě prací, které jsou v rámci germanistiky považovány za standardní.[9] Jistě při tom sehrála roli i osobní preference, avšak snad jen v takové míře, která příliš nedeformuje současný stav poznání.

Druhá kapitola, věnující se otázkám genealogie ‚Laurina', více méně kopíruje vývoj bádání na tomto poli: dostává se od poznatků Müllenhoffových, jejichž prizmatem se ‚Jetřicha' zmocnil Černý, přes Holzovy a Dahlbergovy korekce až k Heinzleho skepsi vůči možnosti systematického řešení této otázky jako takové. Podstatná přitom ovšem není negace dosavadních snah tímto směrem, nýbrž obecné důsledky, které z toho plynou pro nahlížení laurinovského materiálu.

Třetí kapitolu, v níž je převyprávěn obsah ‚Jetřicha'/‚Laurina' po jednotlivých scénách, vnímám v první řadě jako technickou pomůcku pro další výklad. Příběh je zde rozdělen na co nejmenší dějové jednotky, jejichž hlavním kritériem je, aby představovaly minimální posun v dějové konstelaci, který je natolik jasně ohraničen, že může představovat základ pro porovnání rozdílů mezi německým a českým zpracováním látky.

Při interpretaci německého ‚Laurina' jsem se snažil neupozadit žádnou z důležitých prací, které k němu – zejména v poslední době – vznikly. Vodítkem mi přitom byla zejména poslední přehledová práce Joachima Heinzleho *Einführung in die mittelhochdeutsche Dietrichepik*[10] a habilitační spis Sonji Kerth *Gattungsinterferenzen in der späten Heldendichtung*, který vyšel v červenci tohoto roku a který mi ještě před jeho vydáním v elektronické podobě laskavě poskytla autorka. Jí zároveň vděčím za osobní upozornění na některé další nejnovější příspěvky k ‚Laurinovi'.

Při otázkách textologických, zpracovaných v páté kapitole, je možné navázat v případě ‚Jetřicha' jen na bádání K. J. Černého,[11] ovšem téměř výhradně polemicky. Černý postupoval vylučovací metodou, veden vírou v genealogickou kauzalitu shod a rozdílů, na základě čehož dopředu vyloučil jak většinu verzí, tak i většinu rukopisů starší vulgáty. Jak však vyplývá

7 Podrobný rozpis jednotlivých vydání rukopisů viz v seznamu literatury pod primárními zdroji.
8 Viz HEINZLE 1978 a 1999.
9 BUMKE 2005, LEXER 1992, MÜLLER 2005, WEDDIGE 1992.
10 Viz HEINZLE 1999.
11 Viz ČERNÝ 1893.

z novějších bádání o ‚Laurinovi', tuto látku je třeba vnímat s ohledem na procesy, které v jejích rozličných podobách lze sledovat. Proto zohledňuji pokud možno všechna znění ‚Laurina' a shody i rozdíly v jeho českém zpracování interpretuji nejen s ohledem na stav a konkrétní verbální podobu jednotlivých německých redakcí, nýbrž i s ohledem na narativní a motivické posuny, ke kterým mezi jednotlivými verzemi i rukopisy dochází.

Ve věci datace ‚Jetřicha' sleduji zejména dva směry vytyčené dosavadním bádáním: doplňuji jednak Černého diachronní lingvistickou analýzu textu, jednak – v návaznosti na Pražákovu tezi o vzniku ‚Jetřicha' před ‚Dalimilovou kronikou – podrobuji oba texty narativnímu a motivickému srovnání.

Interpretace ‚Jetřicha Berúnského', jíž je věnována šestá kapitola, se soustředí – zejména v návaznosti na práci Thomasovu – na ty prvky německého textu, které jej ukotvují v tradici dvorské a hrdinské epiky, a sleduje, jakým způsobem byly přehodnoceny a nahrazeny v českém prostředí v souvislosti s odlišným recepčním horizontem českého publika. Metoda je zde tedy nutně zejména komparativní.

Závěrečná kapitola se vrací k otázce vztahu ‚Jetřicha Berúnského' k ‚Dalimilově kronice'. Východiskem jsou posuny v Dalimilově líčení ve srovnání s podáním Kosmovým. Snažím se přitom ukázat, že u některých z těchto posunů lze sledovat nápadné narativní shody s ‚Jetřichem Berúnským'. Kapitola je však záměrně formulována jako spekulativní teze, neboť u žádného ze sledovaných posunů nenalézáme explicitní odkaz ani na ‚Jetřicha', ani na německého ‚Laurina'. Tato kapitola je tak zejména podnětem pro další komparativní analýzy.

Zbývá doplnit „ediční" poznámku k připojenému paralelnímu čtení ‚Jetřicha' a ‚Laurina'. Jeho účelem bylo v první řadě to, aby bylo možno pokud možno komplexně, s ohledem ke všem redakcím, zhodnotit přínos a posuny českého zpracování eposu. Nemá tedy ambici nahradit kritickou edici ani jednoho z textů; jeho základem je Lorišova edice ‚Jetřicha' a Holzova edice ‚Laurina A', tj. starší vulgáty. Jejich znění jsem se pokusil postavit vedle sebe tak, aby bylo zřejmé, kde a jak se stýkají, popř. rozcházejí. Pokud je to tedy možné, jsou vedle sebe postaveny referenční verše, tj. takové, u kterých se dá mluvit o vztahu originálu a překladu; verše obou znění, které si neodpovídají, stojí samostatně. Za velmi podstatné považuji především různočtení německé předlohy, které není z výše uvedených důvodů převzato od Holze, nýbrž vypracováno od základu nově, a to jednak na základě samostatně vydaných jednotlivých rukopisů, jednak na základě transkripcí pořízených v rámci zmíněného brémského edičního projektu. Přitom však bylo třeba vzít v úvahu, že jednotlivé texty se od sebe liší na mnoha rovinách, a ani zde nebylo možné zahrnout do kritického aparátu všechny jednotlivé odchylky. U všech rukopisů jsou tak

zohledněny všechny verše, které oproti Holzově podobě textu „chybí“ či naopak „přebývají“, zároveň jsou popsány všechny odchylky v pořadí a umístění jednotlivých veršů, s výjimkou těch případů, kdy jsou bez dalších modifikací zaměněny dva verše bezprostředně po sobě následující.

Různočtení jednotlivých veršů se zaměřuje především na jejich sémantické jádro. Proto nejsou většinou zohledněny prosté slovosledné inverze, odlišnosti dialektální nebo rozdíly v diatezi, pokud vyjadřuje tentýž sémantický vztah. Z důvodů místa nemohla být zohledněna ani všechna – zejména kontextová – synonyma (tj. různé podoby jmen protagonistů, zájmenné substituce, vykání vs. tykání, ale i užití různých částic ap.); důsledně jsem se však užití synonym snažil zohlednit alespoň u lexika z oblasti sociálních vztahů (*furst* vs. *künec*, *degen* vs. *recke* ap.).

To všechno je jistě nedostatkem této „edice“ a dostatečným důvodem ji ani edicí nenazývat. Předložit důsledně kritickou edici takto komplikovaně dochovaného textu však není ani v silách jednotlivce, ani v možnostech jedné diplomové práce. Útěchou a omluvou mi budiž to, že nová kritická edice by se měla objevit během příštího roku jako výsledek několikaleté práce zmíněného brémského projektu.

1 ‚Laurin' v kontextu německé literatury

Středohornoněmecká předloha českého ‚Jetřicha Berúnského' ‚Laurin' vznikla jako součást cyklu epických básní o Dietrichu von Bern, kterému německá literární historiografie říká „Dietrichepik", tedy „dietrichovská epika". Tvoří ji skupina eposů vzniklých ve 12. až 13. století[12] a o její životnosti svědčí to, že byla tradována až do 16. století v souborech zvaných „Heldenbuch" a na konci tohoto vývoje se jí dostalo i prozaického zpracování, zvaného „Heldenbuch-Prosa".

Její prehistorie byla značně spletitá, cesty této literární látky však vypovídají mnohé o vývoji vernakulární světské epiky evropského středověku vůbec. A protože ‚Laurin' sám je pozdním plodem mnoha tendencí, které se během vývoje tohoto okruhu textů protly, nebude snad od věci jej načrtnout alespoň v nejhrubších obrysech. Ty mají jednak ozřejmit místo, které ‚Laurinovi' přináleží v kontextu literatury evropského středověku, jednak mají ukázat, jaké vlivy tuto látku vůbec formovaly, a to ani ne tak za účelem ukázat, jaké všechny literární sedimenty byly do české literatury spolu s ‚Laurinem' vneseny, nýbrž spíš z důvodů opačných: aby bylo možné tyto původní vrstvy odlišit jako to, s *čím* se český básník musel ve své době vyrovnat, od toho, *jak* se s tím vyrovnal. Budu se přitom opírat zejména o výsledky bádání Joachima Heinzleho, který se touto látkou zabýval nejkomplexněji.[13]

Podstatná část textů o Dietrichovi Bern se řadí k hrdinské epice, a jak píše Jan-Dirk Müller, „Heldenepik gilt dem Mittelalter als historische Überlieferung" (MÜLLER 2005: 17), což jde mj. ruku v ruce s tím, že hrdinové těchto příběhů mají často tzv. „reálné historické pozadí". Tak má i postava Dietricha von Bern svůj historický předobraz v ostrogótském králi Theodorichovi Velikém (451?–526). Že se takové epické ztvárnění od historických skutečností odchyluje téměř naprosto, není pro předmět této práce ani překvapivé, ani podstatné, a tak zde tyto rozpory nebudu rozebírat; učinil to ostatně již v dostatečné míře právě Joachim Heinzle.[14] Spíš než pátrání po všech možných anachronismech, které z hlediska dnešní historiografie epický cyklus o Dietrichovi obsahuje, je zajímavé sledovat, jak v rámci hrdinské epiky splývá to, čemu dnes říkáme na jedné dějiny a na druhé straně literatura.

Hrdinská epika utvářela danému společenství vědomí vlastní identity a zrcadlila a legitimovala dané společenské uspořádání, čehož docilovala mj. tím, že popisované děje

12 K bližší dataci jednotlivých dietrichovských eposů viz HEINZLE 1978: 40–49.
13 Viz zejména HEINZLE 1978 a 1999.
14 Viz kupř. HEINZLE 1999: 2–10.

a sociální vztahy představovala v kategoriích známých jejím recipientům z jejich každodenního života. „Literární“ na tomto zprostředkování historického-společenského vědění bylo to, že bylo formováno tradičními narativními schématy a neznalo kritickou zásadu dnešní (historické) vědy. Jak píše Heinzle,

> „auch dies ist typisch für die Verwandlung von Historie in erzählerische Überlieferung: daß sie mit Hilfe traditioneller Erzählschemata und Erzählmotive durchgeführt wird. Man hat darin früher einen Akt der Enthistorisierung und künstlerischen Emanzipation gesehen: die Fakten wären nur der Rohstoff gewesen, aus dem Dichter, in freier Willkür nach ästhetischen Erwägungen verfahrend, die Sage in Form von Heldenliedern geformt hätten. Heute wissen wir, daß heroische Überlieferung mit Dichtkunst im modernen Sinn nichts zu tun hat. Sie stellt vielmehr eine spezifische Form von Geschichtswissen dar, das als Gegenstand des ‚kulturellen Gedächtnisses‘ der Stiftung und Erhaltung der Identität der Gemeinschaften dient, die die Überlieferung tragen. Die (Um-)Formulierung der historischen Fakten mit Hilfe traditioneller literarischer Muster scheint dabei die Funktion zu haben, die historische Erfahrung über die Vermittlung mit vertrauten Vorstellungen zu bewältigen.“ (HEINZLE 1999: 7)[15]

S Dietrichem se setkáváme hned na samém počátku dochovaného německého vernakulárního písemnictví, a to ve fragmentu ‚Písně o Hildebrandovi‘ (‚Hildebrandslied‘) z počátku 9. století. Schyluje se zde k boji mezi hlavním hrdinou a jeho synem Hadubrandem, který svému otci říká: „*dat sagêtun mî / ûsere liuti, // alte anti frôte, / dea êrhina wârun, // dat Hildebrant hætti mîn fater; / ih heittu Hadubrant. // forn her ôstar giweit / – flôh her Ôtachres nîd – // hina miti Theotrîhhe / enti sînero degano filu.*“ (METTKE: 79) Tedy: „To mi řekli mí lidé // staří a moudří, kteří žili ctným životem, // že se můj otec jmenuje Hildebrand, já se jmenuji Hadubrand. // Kdysi odešel na východ, uprchl před Odoakarovým hněvem // s Dietrichem a mnohými jeho reky.“ Hildebrand se pak marně snaží předejít souboji se svým synem, leč zůstane coby otec nepoznán, a my se dnes jen můžeme dohadovat, že Hildebrand svého syna zabije. Každopádně se zde poprvé setkáváme s jedním z důležitých motivů dietrichovské ságy, totiž domnělým Dietrichovým útěkem před Odoakarem. Runové zápisy pak dokazují, že

15 Podobně, v souvislostech ještě o něco širších, uvažuje o hrdinské epice další z předních německých badatelů na tomto poli, již citovaný Müller: „Ist das noch Geschichtsüberlieferung? Heusler sah in der Heldendichtung eine Tendenz zur ‚Enthistorisierung‘. Dieser These ist vielfach widersprochen worden. Dabei mußte der Begriff historischer Überlieferung selbst historisiert und von seinen modernen wissenschaftlichen Konnotationen befreit werden. Gewiß entfernt sich Heldenepik weit von der Geschichte, um deren Rekonstruktion sich die Geschichtswissenschaft bemüht, aber sie tut es als besondere Form der Aneignung historischen Wissens. Jede – auch die wissenschaftliche – Darstellung von Geschichte wählt aus einer unabsehbaren Menge von Ereignissen aus und unterwirft sie diskursiven Ordnungen: narrativen Verlaufsmustern, Kausalitätsschemata, systematischen Hierarchien, Wertungen und Perspektivierungen. Die Vergangenheit ist immer schon in bestimmter Weise angeeignet und diskursiv vermittelt. Heldenepisches und historiographisches Erzählen sind nur graduell, aber nicht absolut unterscheidbar, in einer oralen Kultur noch weniger als in einer Schriftkultur, die die Möglichkeiten des Vergleichs und der Kritik von Überlieferung ausbildet. Das Heldenepos verfährt freilich in besonders hohem Maße selektiv und stilisiert das Ausgewählte besonders energisch nach einigen wenigen Erzählschemata. In solchen Erzählschemata sind für das Bewußtsein einer Gesellschaft Annahmen darüber sedimentiert, wie es in der Welt zugeht. Auch wenn diese Schemata uns oft nur in der Literatur greifbar sind, darf man sie nicht als ausschließlich literarische verstehen: Es handelt sich ganz allgemein um Modelle alltäglicher Welterfahrung.
Es wäre also falsch, wegen der Verunklärung von genealogischen Überlieferungen das Epos als ‚Dichtung‘ einem vagen Komplex ‚Geschichte‘ entgegenzusetzen.“ (MÜLLER 2005: 22)

Theodorich/Dietrich byl nejpozději v 9. století znám i ve Skandinávii,[16] kde tato látka byla rozvíjena i v následujících staletích: Je zachována jednak v některých písních ‚Eddy' (ty byly sepsány kolem roku 1270, jejichž původ se ovšem datuje do 11.–12. století), jednak v staronorském eposu ‚Thidrekssaga', jehož sepsání se tradičně klade do poloviny 13. století ‚Déor' a ‚Waldere' pak podávají svědectví o rozšíření této látky v Anglii 10. století.[17]

Z hlediska poměru hrdinské epiky k „historii" je zajímavý výskyt postavy Dietricha von Bern ve středověkých (latinských!) kronikách. Jak uvádí Heinzle, nacházíme jej mj. již v ‚Quedlinburských análech' z přelomu 10. a 11. století, ve ‚Würzburské kronice' z 11. století či ve ‚Světové kronice' Frutolfa z Michelsbergu sepsané okolo roku 1100.[18] Příznačné na tomto latinském kronikářském zpracování dietrichovské látky je to, že se překrývá s jejím zpracováním v dochovaných zlomcích ság. Heinzle upozorňuje rovněž na to, že Frutolf měl k dispozici Jordanovu ‚Geticu' z 6. století, která sice ještě nelíčí Odoakara, Theodoricha a Attilu (který se také dostává do starogermánské hrdinské epiky a je z pozdějších středohornoněmeckých eposů znám jeko Etzel) anachronicky jako současníky, přesto však dává přednost podání kroniky Würzburské, která ve věci Dietricha zcela čerpá ze ság, jež tehdy ještě patrně byly v oběhu.[19]

Prvním pramenem vrcholného středověku, který se programově snaží zpochybnit pravdivost ság o Dietrichovi a staví proti nim verzi „historicky hodnověrnější", je ‚Císařská kronika' (‚Kaiserchronik'), sepsaná německy v polovině století dvanáctého. Nesrovnalosti ve vztazích mezi jednotlivými protagonisty, které tímto kritickým přehodnocením časových sousledností vznikly, jsou však i zde vyrovnány s pomocí dietrichovských ság – Dietrichův útěk před Odoakarem je připsán jeho údajnému dědovi stejného jména. Ten pohyb je však přesto příznačný: kritický pohled na prameny historického poznání se objevuje právě v předvečer rozkvětu vrcholné dvorské kultury, která ve svém novém chápání konvence vědomě odděluje realitu od fikce,[20] a v důsledku tak pro literaturu „objevuje fikcionalitu".[21]

Toto setkání hrdinské tradice a nové dvorské kultury se podepsalo i na tom, v jaké podobě se nám dochovaly texty řadící se k vlastní středohornoněmecké dietrichovské epice. Heinzle je rozděluje do dvou skupin – jednak „historische Dietrichepik" („historická dietrichovská epika"),

16 Viz HEINZLE 1999: 15n.
17 Viz tamtéž: 16n.
18 Viz tamtéž: 21.
19 Viz tamtéž.
20 „Den negativen Erscheinungen der mittelalterlichen Wirklichkeit haben die höfischen Dichter ein Gesellschaftsbild entgegengesetzt, in dem alles fehlte, was das Leben damals beschwerlich und drückend machte, in dem alle wirtschaftlichen und sozialen Zwänge, alle politischen Konflikte ausgeklammert waren und nur das Streben nach moralischer und gesellschaftlicher Vollkommenheit die Menschen bewegte. Dieses extrem unrealistische Bild der Gesellschaft ist offensichtlich als Gegenentwurf zur Realität konzipiert worden und muß so interpretiert werden." (BUMKE 2005: 12)
21 Viz HAUG 1992: 105, HAUG 2003: 128–144 (kapitola „Die Entdeckung der Fiktionalität"). Srv. zde oddíl 4.1.

jednak „aventiurhafte Dietrichepik“ („dobrodružná dietrichovská epika“).

K hrdinské epice ve smyslu „historiografie“, jak o ní psal Müller,[22] patří první z těchto skupin textů.[23] Je reprezentována zejména eposy ‚Dietrichs Flucht‘ (‚Dietrichův útěk‘), ‚Rabenschlacht‘ (‚Rabenská bitva‘) a ‚Alpharts Tod‘ (‚Alphartova smrt‘), z nichž se dozvídáme o Dietrichově rodokmenu a útěku před Odoakarem, o jeho azylu u hunského krále Etzela a o jeho bojích vedených společně s Huny mj. o Ravennu („Raben“) proti Ermenrichovi (jehož historickým předobrazem byl Ermanerich, král ostrogótské říše u Černého moře, zničené roku 375 Huny).

Podstatné je, jaký typ hrdiny tyto příběhy profilují. Dietrichovo hrdinství je neustále doprovázeno odvrácenou stranou: Stíhanému Ermenrichovi se daří přes Dietrichovu vojenskou převahu stále znovu uprchnout, Dietrichova vítězství jsou dvojsečná (buď stojí příliš mnoho životů jeho muže jako v ‚Dietrichově útěku‘, nebo jsou vykoupena smrtí jemu svěřených Etzelových synů jako v ‚Rabenské bitvě‘ atd.), musí se potýkat se stále novými úklady zejména ze strany starého, leč proradného přítele Witega atd.

V tomto duchu vystupuje Dietrich i v ústředním textu německé hrdinské epiky, totiž v ‚Písni o Nibelunzích‘, sepsané kolem roku 1200. Na jejím konci tohoto hrdinu nalézáme v dvojsečné roli při závěrečné řeži mezi Huny a Burgundy – a ve své ambivalentnosti se pak stává i hlavní postavou apendixu k tomuto eposu, tzv. ‚Nářku‘ (‚Nibelungenklage‘), čímž je míněn Dietrichův nářek nad smrtí Rüdigera, při němž je mj. zmiňována jeho „veliká vina“, která bývá dávána do souvislosti se smrtí Etzelových synů v ‚Rabenské bitvě‘.[24]

Je patrné, že (do značné míry) orální charakter středověké slovesnosti[25] měl na jednu stranu za následek značnou variabilitu v podání jednotlivých příběhů, na druhou stranu právě díky pojetí paměti, které je takovým charakterem formováno – tj. díky jejímu nároku na historicitu na jedné straně a díky uložení této historicity do narativních schémat konvenujících danému společenství na straně druhé –, vznikl mezi dietrichovskými eposy poměrně kompaktní svět, v němž mají jednotlivé postavy bez ohledu na okolnosti daného příběhu do jisté míry stabilně předurčené role. Ty jsou částečně adoptovány i druhou, „dobrodružnou“ skupinou dietrichovských eposů, takže je možné mluvit o „Dietrichově topickém chování“.[26]

Čím se tato skupina textů vyznačuje? K její charakterizaci pomůže osvětlení jejího německého označení „aventiurhaft“. *Aventiure* je jedno z klíčových slov německé dvorské epiky

22 Viz pozn. 15.

23 „Sicher darf man auch annehmen, daß noch die hoch- und spätmittelalterliche Heldendichtung bis zu einem gewissen Grad ‚historisch‘ verstanden sein wollte oder doch so verstanden wurde.“ (HEINZLE 1978: 93)

24 Viz HEINZLE 1999: 26.

25 O roli orality v genezi dietrichovské látky viz zejména HEINZLE 1978: 67–92.

26 Srv. MEYER 1994: 243. Vidíme to i v českém ‚Jetřichovi‘, přinejmenším na ústřední postavě (Jetřich přece je také rozkolísaný hrdina, kterému se dění často vymyká z rukou) a Vítkovi Vilantově, jehož věrnost Jetřichovi má své meze.

a do němčiny přišlo z francouzského prostředí společně s tamní tradicí dvorských románů.[27] Lexerův *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch* je vysvětluje jako „begebenheit bes. eine wunderbare; gewagtes beginnen mit ungewissem ausgang; zufälliges bes. glückliches ereignis, schicksal; ein gedicht davon, abschnitt eines solchen gedichtes; die quelle der höfischen dichter, personif. die muse“ (LEXER 1992 s. v. *âventiure*), tedy: „Událost, zejména podivuhodná; odvážné počínání s nejistým výsledkem; náhodná událost, zejména šťastná, osud; báseň o tomtéž, úryvek z takové básně; zdroj dvorských básníků, personifikuje múzu.“ Německá dvorská epika tímto slovem označuje dobrodružství, za kterým se vydává rytíř, aby tak stvrdil svou rytířskou čest, potvrdil své místo v daném společenství atd. Neodmyslitelnou součástí takové aventiury je boj, ať už v podobě rytířského turnaje či boje s nadpřirozenými bytostmi – draky, obry, trpaslíky – a zároveň dobytí vyvolené, a ovšem společensky adekvátní, dámy. Podstatný je účel aventiury: nemá jako vyprávění hrdinských eposů své publikum zpravit o minulých událostech a oslavit hrdinství toho kterého reka. Je prostředkem a předpokladem zrání hrdiny. Hrdina se po jejím absolvování sice na povrchu jakoby vrací k výchozímu bodu, ovšem bohatší o poznání, které přitom získal, což má důsledky jak pro něj, tak pro dané společenství, které je arbitrem jeho cti;[28] nestane-li se tak, nejedná se o „pravou“ aventiuru. K exemplárnímu schématu byla coby narativní princip v rámci německé literatury dovedena v Hartmannových převodech Chrétienových artušovských románů, jejichž „dvojitý kursus“[29] se stal přímo strukturním ztělesněním toho, jak se v aventiuře propojuje oblast individuální, sociální, naratologická i morální. O tom, jak se stala přímo reflektovaně konstituujícím prvkem dvorské literatury vůbec, svědčí i pověstná pasáž z počátku IX. knihy Wolframova ‚Parzivala‘, kde vypravěč otevírá své srdce personifikované Aventiuře, aby tak mohla přímo ona podat jeho ústy zprávu o dalších příhodách hlavního hrdiny románu.[30] Když tedy mluví Heinzle

27 O přejímání francouzského lexika v souvislosti s rozkvětem dvorské kultury v německých zemích viz BUMKE 2005: 117–120.

28 „Zusammengefaßt: Die *âventiure* geht vom Artushof aus und führt dorthin wieder zurück. Demonstriert wird die wechselseitige Bezogenheit von einzelnem und Gemeinschaft, die *âventiure* fungiert als Modell der Regelung des Verhältnisses beider. Gesellschaftsstabilisierende und individuelle Ziele gelangen zur Deckung: Der Dienst für die Gemeinschaft bietet zugleich die Möglichkeit des individuellen Aufstiegs. Die Waffentat als Mittel der Konfliktregelung leistet die Integration des einzelnen und erweist den einzelnen Ritter als gesellschaftliche Ordnungsmacht.“ (WEDDIGE 1992: 197) Na příkladu Chrétienova ‚Ereca‘ ukazuje dvojitou strukturu artušovského románu např. HAUG 1992: 91–107. Srv. též KNAPP 1999: 129n: „Aventüre (*adventura, aventure, âventiure*) bedeutet hier bekanntlich viel mehr [...]: die märchenhafte, weil unerwartete, unbegründete und unbegründbare, von dem auserwählten Helden gesuchte, aber aus Eigenem gar nicht bewußt auffindbare, ihm entgegenkommende und als einzigem auch zukommende exitentielle Bewährungsprobe, die immer eine ritterlich-kämpferische ist, sich aber nie darin erschöpft.“

29 „Doppelter Cursus“ (viz např. WEDDIGE 1992: 197–199) – myšleno je klasické schéma artušovských románů, kdy hrdina (poukažme na notorické příklady Ereca a Iweina) neprojde napoprvé tou pravou vnitřní proměnou a celou aventiuru musí opakovat.

30 „*„Tuot ûf.‘ ‚wem? wer sît ir?‘ / ‚ich wil ins herze hin zuo dir.‘ / ‚sô gert ir ze engem rûme‘ / ‚waz denne, belîbe ich kûme? / mîn dringen soltu selten clagen: / ich wil dir nu von wunder sagen.‘ / ‚jâ sît irz, vrou Âventiure? / wie vert der gehiure? / ich meine den werden Parzivâl* [...]“ („„Otevřete.‘ ‚Komu? Kdo jste?‘ / ‚Chci dovnitř

o „aventiurhafte Dietrichpik“, dotýká se celého komplexu významů tohoto slova, který příslušný okruh dietrichovských eposů odsouvá z recepčního rámce „dějinného“ směrem k „dějovému“ recepčnímu rámci dvorské literatury, v němž se příběh hrdiny odehrává na nové, individuální a individuálně-sociální rovině určované novým smyslem pro konvenci, který je zároveň předpokladem pro již zmíněnou fikcionalitu. Šířeji se této problematiky dotknu, až budu pojednávat o místě ‚Laurina‘ v kontextu dvorské epiky.[31] Proteď stojí za zmínku ještě jeden fakt, který svědčí o rozdílné recepci „historické“ a „dobrodružné“ dietrichovská epiky, a sice to, že oba okruhy textů byly vždy separovány a nikdy se nevyskytovaly současně v jediném rukopise či tisku.[32]

K „dobrodružné dietrichovské epice“ řadí Heinzle následujících šesz textů: ‚Goldemar‘, ‚Laurin‘, ‚Eckenlied‘, ‚Sigenot, ‚Virginal‘, ‚Wunderer‘. Jakýsi přechod mezi oběma skupinami pak tvoří báseň ‚Dietrich und Wenezlan‘. Krom toho se do blízkosti „dobrodružné dietrichovské epiky“ dostávají ještě eposy ‚Ortnit‘ a ‚Wolfdietrich‘, z nichž první je ztvárněn jako předehra k druhému a jejichž původ se rovněž datuje do první poloviny 13. století.[33] Podle Heinzleho zároveň platí, že zřejmě nejsou dochovány všechny středohornoněmecké texty dietrichovského okruhu, neboť ty, které k dispozici máme, místy předpokládají znalost příběhů, které se dochovaly jen ve zpracování severském (HEINZLE 1999: 98).[34]

Upozorněme alespoň na ty momenty, které jsou v těchto příbězích určující pro jejich zařazení k „dobrodružnému“ okruhu. Je to předně samotná role aventiury jako naratologického principu: „Konfliktauslösung und Aufbruch, Konfliktbewältigung in der Aventiure und Rückkehr zum Ausgangspunkt. Mit Modifikationen gilt das für die gesamte Gruppe der aventiurhaften Dietrichepen, die ja eben diesem Faktum ihre Bezeichnung verdankt.“ (HEINZLE 1979: 182) V některých případech, jako např. v ‚Goldemarovi‘, se tématem stává přímo konflikt starého hrdinského světa a nového světa dvorského, popř. aventiure jako taková sehraje pro Dietricha

do tvého srdce.‘ / ‚To se ale dobýváte do úzkého prostoru.‘ / ‚Copak se ti na tom nezdá? / Nemáš důvod si stěžovat: / chci ti vyprávět o divech‘ / ‚Aha, to jste vy, paní Aventiuro? / Jak se daří tomu spanilému? / Mám na mysli Parzivala [...]‘“ – WOLFRAM: 6)

31 Viz zejména oddíl 4.2.

32 Viz HEINZLE 1999: 34. Srv. i jeho soupisy tisků a rukopisů in HEINZLE 1999 u každého z probíraných textů a in HEINZLE 1978: 290–334.

33 Heinzle upozorňuje na hypotézu, podle níž by měl být Wolfdietrich jen jednou z větví dietrichovské ságy, pro což by mluvily mnohé podobnosti mezi těmito dvěma hrdiny (nelegitimní původ, vyhnanství, návrat do původní vlasti, splynutí postavy Dietricha a Wolfdietricha v severském souboru ‚Thidrekssaga‘...). Heinzle má však společně s Klausem von See tuto hypotézu za vyvrácenou: jedná se podle nich o genealogicky odlišné literární látky, jejichž příbuznost je sekundární (viz HEINZLE 1999: 42n.).

34 Heinzle nadto uvádí další důležitá svědectví o rozšíření dietrichovské látky, zejména pak v pokračující orální tradici reprezentované hrdinskými písněmi, „lidovými baladami“, zapisované od 15. století. Patří sem ‚Jüngeres Hildebrandslied‘ (‚Mladší píseň o Hildebrandovi‘), doložená prvně ve fragmentu z roku 1459, dolnoněmecká píseň o Ermenrichově smrti nesoucí titul ‚Van Dirick van dem Berne‘, doložené poprvé roku 1535/1545, a potom skupina dánských balad, mezi nimiž figuruje mj. ‚Kong Diderik og hans Kæmper‘ (‚Král Diderik a jeho bojovníci‘) a ‚Kong Diderik i Birtingsland‘ (‚Král Diderik v Birtingslandu‘) rozšířené od 16. století.

iniciační roli (‚Virginal‘).

Příznačný je také fantaskní svět těchto eposů: vyzyvateli už nejsou rekové Dietrichova ranku, ale především obři (‚Goldemar‘, ‚Píseň o Eckovi‘, ‚Sigenot‘, ‚Virginal‘, ‚Růžová zahrada‘), trpaslíci (‚Laurin‘), ba i draci (‚Virginal‘), značná úloha připadá kouzlům a čarám, které známe i z českého ‚Jetřicha‘ a které se někdy stávají motorem celého příběhu jako např. ve ‚Wundererovi‘.

V neposlední řadě pak tyto eposy s dvorským paradigmatem spojuje prolínající dvorský koncept *minne*, ať už jako dějotvorný prvek (‚Goldemar‘), nebo alespoň coby obligátní dvorská rekvizita (‚Růžová zahrada‘).

Zůstává přitom otázkou, zda tyto texty lze chápat jako autentický výraz dvorské kultury, nebo zda se jedná o sekundární adaptaci dané látky podle dvorských vzorů. To, že se mimořádné oblibě těšily ještě počátkem 16. století, kdy hojně vycházely v tištěných souborech zvaných – jak již bylo řečeno – „Heldenbuch“, svědčí o tom, že se přinejmenším co do recepce středověkému dvorskému publiku časově i sociálně značně vzdálily. Kontakt s dvorskou literaturou je nicméně pro vznik těchto textů nezpochybnitelný, a možná je pro historické chápání těchto textů určující právě tato dvojpólnost. Jak píše Heinzle, „es wäre müßig, sich über die Frage zu ereifern, ob die Fabeln dieser Texte in schierer Nachahmung der Artusepik erfunden wurden oder ob sie wenigstens teilweise in älteren Erzählsubstraten vorgeprägt waren (wofür ja gerade im Laurin einiges spricht). Entscheidend ist, daß überhaupt eine strukturelle Analogie dieser Art existierte.“ (HEINZLE 1979: 182)

Jsou však tyto strukturní analogie rozhodující také pro českého ‚Jetřicha‘ (a další eposy převedené ve 14. století z němčiny do češtiny)? Než se začnu věnovat této otázce, bude třeba pojednat o řadě dílčích témat, jimž jsou věnovány následující kapitoly.

2 ‚Jetřich Berúnský' a vývoj německého ‚Laurina'

2.1 Zdroje – a pokusy o jejich genealogický popis

Text českého ‚Jetřicha Berúnského' se dochoval v jediném exempláři, a to v rukopisu z roku 1472, známém jako ‚Sborník hraběte Baworowského', který roku 1887 nalezl ve Lvově A. Brückner a který je uložen v Nárdoní knihovně ve Varšavě pod sign. Baw 990. Vznik textu se přitom klade do doby po provedení přehlásky *u* > *i*,[35] tj. do druhé poloviny 14. století, a tedy přibližně sto let před záznam nám dochovaný. Jiné exempláře nejsou známy, a to ani ve zlomcích.

Situace mezi doklady německého ‚Laurina', jehož je český ‚Jetřich' převodem, je mnohem složitější. Podle Joachima Heinzleho[36] byl text dochován nejméně v 18 rukopisech a 11 tiscích. Pokud jde o jeho stáří, uvádí Heinzle jako nejstarší záznam zlomek z období kolem roku 1300 a na základě shod s jinými texty dietrichovského okruhu, především s ‚Goldemarem', se zároveň domnívá, že text vznikl již někdy v první polovině 13. století. Pokud jde o lokalizaci, lze podle Heinzleho soudit, že ‚Laurin' pochází z Tyrolska, o němž je v textu i zmínka; svědčí o tom výskyt jména Laurin v tamních listinách z daného období.[37] Heinzle však zároveň upozorňuje na to, že dataci i lokalizaci značně znesnadňuje jednak časová prodleva mezi domnělým vznikem eposu a jeho nejstaršími dochovanými záznamy, jednak heterogenita jeho dochovaných podob, a tak si lze jen stěží udělat představu o jeho původním znění.[38]

Podle naratologického hlediska rozlišuje Heinzle pět verzí ‚Laurina':[39]

I. „Starší vulgáta" („ältere Vulgat-Version"), popisující Dietrichovu výpravu do Laurinovy

35 Doklady viz in ČERNÝ: 32. Otázkou datace ‚Jetřicha Berúnského' se však budeme ještě podrobně zabývat později – viz kapitolu 5.

36 Nejaktuálnější mně známý soupis rukopisů a tisků Laurina viz in HEINZLE 1999: 145–152.

37 Viz tamtéž: 159.

38 Viz HEINZLE 1979: 186.

39 Viz HEINZLE 1978: 23, HEINZLE 1979: 174, HEINZLE 1999: 152n. Vzhledem k dalším úvahám považuji za užitečné připojit následující Heinzleho poznámku k tomuto dělení: „Diese Gruppierung will nicht mehr sein als eine pragmatische Arbeitshilfe. Der Terminus ‚Vulgat-Version' besagt nur, daß von den so bezeichneten Gruppen mit großem Abstand die meisten Textzeugen erhalten sind. Ebenso bezieht sich die Kennzeichnung dieser Versionen als ‚älter' bzw. ‚jünger' zunächst rein deskriptiv auf die vorliegenden Textzeugen und nicht auf die Textfassungen selbst. Immerhin kann man mit einiger Wahrscheinlichkeit sagen, daß unsere ältere Vulgat-Version in der Tat auch genetisch den ältesten erhaltenen Laurin-Text repräsentiert, die anderen Versionen also sekundäre Entwicklungsformen darstellen. Das bedeutet, daß wir die Entfaltung des Textes, wie sie sich in der Überlieferung niedergeschlagen hat, wenigstens partiell als gerichteten Prozeß beschreiben können." (HEINZLE 1979: 174n.).

růžové zahrady, vítězný boj s Laurinem a družinou trpaslíků v jejich hoře, osvobození Dietleibovy sestry Künhildy a návrat do Bernu (=Verony). Tato verze odpovídá rámcem svého vyprávění Holzovu rekonstruovanému ‚Laurinovi A' a českému ‚Jetřichovi'.

II. „Mladší vulgáta" („jüngere Vulgat-Version"). Tato verze je jednak značně přebásněnou podobou starší vulgáty, jednak je k ní připojena prehistorie pojednávající o Laurinově únosu Künhildy.

III. „Walberanovská verze" („‚Walberan'-Version"). Syžet i znění této verze odpovídají Holzově verzi A, resp. Heinzleho starší vulgátě, je zde však připojeno smířlivé vyústění konfliktu mezi Laurinem a Dietrichem, po němž navíc následuje „Liber secundus", pojednávající o výpravě trpaslíka Walberana proti Dietrichově království. I ta končí – tentokrát za přispění Laurina – smírem. Holz toto pokračování (smír mezi Dietrichem a Laurinem a Liber secundus) označuje samostatně jako ‚Laurina K'. Podle Heinzleho existují indicie pro to, že i tato verze vznikla již ve 13. století.[40]

IV. Tzv. „drážďanský ‚Laurin'" („Dresdner ‚Laurin'"). Tato verze stojí zcela stranou ostatních, nejen syžetem (od ostatních se liší celými unikátními pasážemi), ale také formálně: jako jediná je tato verze psána stroficky, v tzv. „Heunenweise" („heunský [=húnský] nápěv"), variantě „Hildebrandstonu" („hildebrandský tón").[41]

V. Tzv. „prešpurský ‚Laurin'" („Preßburger ‚Laurin'"), dochovaný v podobě 113 úvodních veršů jinak nedoložené verze. Jak píše Heinzle, jedná se zřejmě o parodistické zpracování ‚Laurina',[42] ve kterém navíc jako v jediném vystupuje postava Siegfrieda. Je ovšem zřejmé, že na základě těchto veršů, v nichž se hrdinové pouze stačí vypravit z Bernu/Verony, nelze činit žádné dalekosáhlé závěry.

Český ‚Jetřich' se svým vyprávěním i zněním nejvíce blíží starší vulgátě. Mladší vulgáta se českému textu nevzdaluje jen připojenou prehistorií Künhildina únosu, nýbrž i celým svým převypráveným zněním, přidanými, resp. rozvedenými dialogy a situacemi atd. „Drážďanské" zpracování ‚Laurina' se od českého ‚Jetřicha' vzdaluje ještě více (právě tak jako od starší vulgáty) a z fragmentu ‚Laurina' prešpurského lze usuzovat jen málo. Relevantní je tak pro český text především starší vulgáta a walberanovská verze, resp. ta její část, která se se starší vulgátou shoduje. Budu se tedy při svém rozboru opírat zejména o ‚Laurina' dochovaného v těchto rukopisech:[43]

40 Viz HEINZLE 1979: 186, pozn. 41.
41 Viz o tom HEINZLE 1999: 153.
42 Viz HEINZLE 1999: 158 a HEINZLE 1978: 26.
43 V následujícím výčtu vycházím z údajů J. Heinzleho (HEINZLE 1978: 298nn. a HEINZLE 1999: 145nn.). Používám jím nově zavedené značení rukopisů (L_1 atd.), v závorce za ním pak značení, která se objevují ve

Starší vulgáta:

L_3 (p): Pommersfelden, Graf von Schönbornsche Schloßbibliothek, sign. Cod. 54., papír, 14. století, středoněmecký (durynský) dialekt.

L_4 (h): zlomek, Berlín, Staatsbibliothek, sign. Ms. germ. 8° 287, pergamen, 14. století, nespecifikovaný středoněmecký dialekt.

L_5 (f): Frankfurt nad Mohanem, Stadt- und Universitätsbibliothek, sign. Ms. germ. 4° 2, papír, druhá polovina 14. století, rýnsko-francké nářečí.

L_6 (b): Basilej, Öffentliche Bibliothek der Universität Basel, sign. Cod. G^2 II 73, papír, 1. pol. 15. století, místo původu Basilej, dialektem ‚Laurina' směs bavorských, středoněmeckých a alemanských nářečí.

L_7 (Dess.): Desava, Stadtbibliothek, sign. Hs. Georg. 224 4°, papír, 1422, místo původu Trier, dialektem ‚Laurina' směs bavorského a franckých nářečí.

L_8 (m): část v Mnichově, Bayerische Staatsbibliothek, sign. Cgm 811, část v Berlíně, Staatsbibliothek, sign. Ms. germ. B° 287, papír, druhá čtvrtina 15. století, místo původu patrně Wemding, dialekt ‚Laurina' bavorsko-rakouský.

L_9 (v): Vídeň, Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. 2959, papír, polovina 15. století, dialekt ‚Laurina' bavorsko-rakouský.

L_{10} (w): Vídeň, Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. 3007, papír, 1472, dialekt této verze byl předmětem sporů, většinou se však uvádí nářečí slezské.

L_{13} (z): Zeitz, Domherrenbibliothek, sign. Cod. 83., papír, 15. století, místo původu Merseburg či Zeitz, dialekt ‚Laurina' nespecifikovaný středoněmecký.

L_{15} (r, tzv. „řezenský"): Mnichov, Bayerische Staatsbibliothek, sign. Cgm 5919, papír, počátek 16. století, dialekt ‚Laurina' bavorsko-rakouský.

L_{18}: Krakov, Biblioteka Jagiellońska, sign. Berol. Ms. germ. 4° 1497, papír, 15. století, dialektem ‚Laurina' směs horno- a středoněmeckých nářečí.

Walberanovská verze:

L_1 (K): Kodaň, Arnamagnænske Institut, sign. AM 32 fol., pergamen, 15. století, bavorsko--rakouský dialekt.

L_2 (M): zlomek, dříve v Mnichově, Archiv des Historischen Vereins von Oberbayern,

starší literatuře. Údaje o dialektech ‚Laurina', pokud je neuvádí Heinzle sám, doplňuji podle Holze a Dahlberga. Heinzle krom uvedených rukopisů ‚Laurina' zmiňuje ještě dva další, které však pro tuto práci nemají podstatný význam, neboť první z nich obsahuje pouze 4 úvodní verše básně, patrně starší vulgáty (L_{16}, pergamen, počátek 14. století, Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni, sign. Cod. 636.), a druhý je považován za ztracený (L_{17}, pergamen, pravděpodobně 14. století, známý z pozdějších zmínek; pro bližší údaje viz HEINZLE 1999: 148).

současné uložení neznámé, pergamen, 14. století; zlomek ‚Laurina' zde obsažený se dle veškeré dostupné sekundární literatury téměř do písmene shoduje s L_1.

Zbylé tři verze ‚Laurina' jsou dochovány vždy po jednom rukopise:

Mladší vulgáta:

L_{12} (s, neboli „štrasburský heldenbuch" či „rukopisný heldenbuch Dietbolta z Hanowe"); rukopis byl zničen v 19. století, dochovaly se však jeho opisy z doby krátce před tím, na jejichž základě mohl být rekonstruován ve vydání W. Koflera.[44] Mladší vulgátu reprezentují také všechny dochované tisky obsahující ‚Laurina'.

Drážďanský ‚Laurin':

L_{11} (β): součást tzv. „Drážďanského heldenbuchu", Drážďany, Sächsische Landesbibliothek, sign. Msc. M 201, papír, 1472.

Prešpurský ‚Laurin':

L_{14} (α): Krakov, Biblioteka Jagiellońska, sign. Berol. Ms. lat. oct. 385, 15. století.

Vztahem českého ‚Jetřicha' a „jeho německého originálu" se dosud nejpodrobněji zabýval Karel J. Černý. V centru jeho zájmu stála otázka filiace německých rukopisů a místa českého textu v ní. Vycházel přitom z následujícího modelu Müllenhoffova:[45]

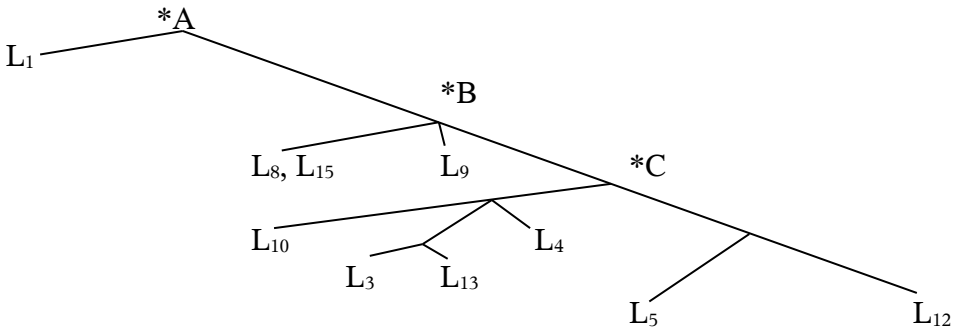

Dospívá k závěru, že „1. Žádný ze známých rkpů německých nemůže býti předlohou básně české, jmenovitě pak ne K [=L_3], jehož zakončení jest úplně rozdílné a obšírnější; 2. předloha

44 Viz KOFLER 1999.

45 Viz ČERNÝ 1893: 12. Jak ze schématu vyplývá, nezohlednil Müllenhoff (a po něm ani Holz) ještě rukopisy L_6, L_7 a L_{14}. Na první dva z nich upozornil až Torsten Dahleberg (viz DAHLBERG 1948), rukopis L_{18} pak platil dlouho za ztracený a otiskl jej až Klaus Klein v roce 1984 (viz KLEIN 1984).

české básně byla příbuzna s rukopisy *B a v některých věcech shodovala se s předlohou rukopisu w [=L_{10}]“ (ČERNÝ 1893: 17).

Slouží mu k tomu jednak hledisko formální a naratologické, jednak porovnání podob vlastních jmen v jednotlivých verzích. Není důvod odmítat první z Černého závěrů, ba bylo by překvapivé, kdyby se takový důvod naskytl: šance, že se dochová exemplář, který měl k dispozici český vzdělavatel, je mizivá už ze statistického hlediska, a pohled na skutečnou situaci dochovaných exemplářů nedává příčinu domnívat se opak. Druhé z Černého tvrzení však vyžaduje zpřesnění na podkladě novějších výzkumů. Po Müllenhoffovi – a krátce po Černém – se kriticky na genealogii laurinovské látky podíval Holz, jemuž vyšla tato filiace:[46]

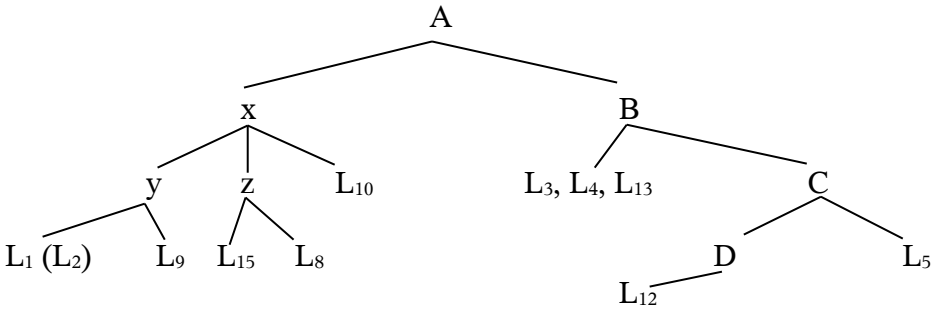

Oproti Müllenhoffovi splynuly skupiny A a B do jedné. Vznikla tak nová skupina A, v níž se rukopis L_9 posunul do blízkosti kodaňského rukopisu L_1. Zároveň se z Müllenhoffovy skupiny C (nyní B) přesunul do této nové širší skupiny A rukopis L_{10}. Vzhledem k tomu, že by dle zjištění Černého měl český text mít nejblíž k rukopisům L_8, L_9, L_{10} a L_{15}, se může zdát, že český text mimoděk toto Holzovo zpřesnění potvrzuje. Odpovídalo by tomu i to, že L_9 měl v Černého/ Müllenhoffově popisu oproti ostatním („bavorsko-rakouským“) rukopisům skupiny B zvláštní postavení, a zejména neobsahoval jeden z kritických bodů dokazujících jejich spřízněnost, totiž zmínku o mečích Naklinku a Mimynku;[47] český text by tak mohl představovat jakýsi neněmecký svorník v pozadí této podskupiny:

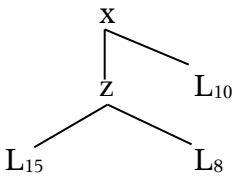

Že by český text skutečně mohl sehrát tuto úlohu v náhledu na genealogii německého textu, se údajně domníval H. Lambel.[48] Jenže i tato úvaha se jeví jako zjednodušující řešení vzhledem k dalším zjištěním Dahlbergovým. Ten společně s Lambelem zpochybnil příbuznost rukopisu L_{10}

46 Viz HOLZ: VIII.
47 Srv. ČERNÝ 1893: 14 a čv. 1980.
48 Viz DAHLBERG 1948: 53.

s rukopisy L_{15} a L_8 a ukázal, že tento rukopis oproti nim vykazuje shody také s rukopisy L_3 a L_{13}, které mj. dotvrzuje i jím nově zohledněný a vydaný rukopis L_7.[49] „Untersucht man die Apparate bzw. die Anmerkungen bei Holz," zjišťuje Dahlberg, „so findet man, dass sich w [=L_{10}] bald der einen, bald der anderen Hs. oder Hss.-Klasse anschliesst," (DAHLBERG 1948: 54) a naznačuje, že by L_{10} mohl představovat samostatnou třídu. Nepředkládá to však jako definitivu a spíš nabádá k opatrnosti v jednoznačných soudech – s čímž nelze než souhlasit. Ostatně tím spíš, že Dahlberg druhým z rukopisů, které otiskl, totiž basilejským L_6, naleptává Černého genealogické úvahy ještě z další strany. Tato verze totiž také obsahuje onen údajně kritický verš pro vydělení relevantních německých rukopisů o Naklynku a Mimynku,[50] ale zároveň vykazuje nepopiratelné shody s rukopisy L_5 a L_{12}.[51] V Černého argumentaci by sice tuto verzi diskvalifikovala podoba Dětlebovy/Dietleibovy ženy, která je zde uváděna ve shodě s mladší vulgátou jako Zimhilt (oproti bavorsko-rakouské krenhilt/crenhilt/kreinhilt/kreimhilt/kraimhilt atp. a české Krynhultě/ Krynkultě/Krymhultě)[52] – ale o to víc se ukazuje, že vývoj německé předlohy byl nejspíš daleko spletitější, než jsme na základě dochovaných exemplářů s to vysledovat, a tak se při porovnání ‚Jetřicha' s ‚Laurinem' nelze upnout na jeden text či jednu skupinu textů, jakkoliv se české verzi může zdát bližší než ostatní. Jako nutné se jeví mít na paměti všechny dochované exempláře, neboť jakákoliv pevně prokázaná či popřená příbuznost mezi nimi nezaručuje, že neexistovaly mezistupně, které ty či ony prvky, relevantní pro český text, mohly zachovat. Dokazuje to i letmý pohled do paralelního čtení českého ‚Jetřicha' a jednotlivých rukopisů německého ‚Laurina', které skýtá příloha této práce. I ke každému z těch rukopisů, které podle Černého k českému textu blízko nemají (vyjma fragmentů), lze totiž uvést alespoň jednu exkluzivní shodu s ním:

Výhradně s rukopisem L_1 se český ‚Laurin' pojí např. ve verši 1522/1119, kde se popisují Laurinovy mísy, a zatímco v německých textech jsou vesměs stříbrné, český vzdělavatel a rukopis L_1 je popisují jako zlaté.

Výhradně rukopis L_3 kupř. užívá v souvislosti s Laurinovou zahradou slova „*worcze*", tedy ekvivalentu v českém textu často užívaného „*kořenie*", nota bene v místě, kde Č i L_3 mají oproti ostatním německým rukopisům verše „navíc" (viz čv. 1295 a různočtení L_3 k HzL A 898).

Exkluzivní shody lze najít i s takovým rukopisem, jako je notně zkrácený, a proto Černým – coby zcela irelevantní – upozaděný rukopis L_5. Ve verši 1266/876 napomíná Hylbrant Lavryna, aby nezapomněl na důvěru, kterou mu berúnští rekové prokázali, a to slovy: „*Pomniž nato, mily*

49 Viz DAHLBERG 1948, zejména 44–56.
50 A to jako „Mameh und Memunge", viz DAHLBERG 1948: 198, V. 1543.
51 Viz DAHLBERG 1948: 28nn.
52 Viz ČERNÝ 1893: 15n.

pane.“ Holz tuto pasáž rekonstruuje jako „*dâ solt du stæte belîben an*“, tedy „u toho bys měl napořád zůstat“, „toho by ses měl napořád držet“, čemuž odpovídají i jinde namnoze užité varianty slova „*bestân*“. Jen v L_5 nacházíme „*gedenken*“, tedy ekvivalent slova užitého v Č.

Pro strach berúnských hrdinů z toho, že by Lavryn snad nemusel přežít Jetřichův hněv v čv. 839 („*ze ma tak žalostnu smrt mieti*“) pak mezi dochovanými rukopisy dává příčinu jen L_6, kde se po HzL A 568 nad rámec všech ostatních rukopisů píše: „*es was wunder dz es genas*“ („byl zázrak, že přežil“).

Jako příklad výlučné shody Č a L_7 lze uvést verš 1090/758, kde se německý Laurin chlubí svým majetkem (Holz: „*ich hân guotes alsô vil*“), zatímco u těchto dvou textů jde o zlato a stříbro.

Podobně se pouze v Č a v rukopise L_{13} ve verši 249/168 skvěje přikrývka Lavrynova koně „*od zlatta*“ resp. „*von golde*“.

A konečně rukopis L_{18} přináší dokonce jednu velmi významnou výlučnou shodu s Č, která do textu vnáší celý jeden nový motiv. Když na konci druhé stovky veršů přijedou berúnští rekové do Lavrynovy zahrady a začnou ji ničit, čteme v čv. 201, že „*swe konie wruozi pustichu*“. Tento motiv, kdy se i koně stávají nástrojem zkázy růžové zahrady, nacházíme v tomto místě právě jen v L_{18}, a to jako evidentní důsledek chybného čtení HzL A 136, kde se z „*rôse*“, tedy „růže“, stává „*ros*“, tedy „kůň/oř“.[53]

Proti některým z těchto příkladů lze jistě namítnout, že jsou okrajové a že jsou to možná leckdy shody náhodné; navíc je patrné, že by se právě tak dal sestavit seznam výlučných neshod s českým textem. Jenže tím spíš je při snaze o postižení rozdílů mezi ‚Jetřichem‘ a „jeho německou předlohou“ třeba vzdát se iluzivní opory v genetické příbuznosti textů – i domnělého ‚Jetřichova‘ místa v ní – a hledat shody i neshody ad hoc. Jako nejrealističtější pohled na vztahy mezi jednotlivými německými zněními se totiž jeví toto lakonické shrnutí J. Heinzleho: „Wegen extremer Instabilität des Wortlauts und weitgehender Leseartverschränkung scheint eine systematische Lösung, wie sie vor Holz schon Müllenhoff angestrebt hatte, überhaupt problematisch,“ (HEINZLE 1978: 24) – což lze rozšířit i na text českého ‚Jetřicha‘.[54]

53 Černý se tedy patrně mýlil, když toto místo považoval za „libovolnou změnu“ (ČERNÝ 1893: 23). Nejedná se však o jeho nedůslednost, rukopis L_{18} patrně nebyl v jeho době znám: Holz ani Müllenhoff jej každopádně nezohledňují. (Dějiny ztrát a nálezů tohoto rukopisu mi ovšem nejsou zcela srozumitelné. Z literatury mně dostupné vyplývá jen to, že rukopis byl za ztracený považován dlouho po druhé světové válce. O jeho dřívějších osudech bohužel nepíše ani jeho editor – srv. KLEIN 1984).

54 Na tomto místě by bylo možné tepat všechny zjednodušující zmínky o příbuznosti ‚Jetřicha‘ s německým ‚Laurinem‘, jež se v sekundární literatuře nahromadily: Baumann nekriticky přebírá Černého tezi o redakci B (BAUMANN: 160), aniž by mu vůbec stálo za zmínku, že se mezitím Holzovým přičiněním stalo z „B“ dvojsečné označení; Petrů si zas vystačí s informací, že „české zpracování vychází z bavorsko-rakouské skupiny rukopisů“ (PETRŮ 1984: 10), aniž by mezi jednotlivými texty dochovanými v tomto nářečí rozlišoval (v bavorském dialektu jsou sepsány i rukopisy L_1 a L_2, reprezentující walberanovskou verzi). Jestliže se však samotné zařazení českého ‚Jetřicha‘ do kontextu genealogie německého ‚Laurina‘ jeví jako snaha, která sama

To však na druhou stranu neznamená, že (do)hledání shod a rozdílů mezi jednotlivými německými verzemi a českým zněním postrádá jakýkoliv smysl; nemůže být však cílem, nýbrž teprv východiskem badatelského zájmu. Černého takový přístup svedl k zjednodušující vylučovací metodě, která možná některé německé rukopisy pro jejich genetickou odlišnost neprávem upozadila. Přitom i zdánlivě náhodné shody mezi jinak vzdálenými verzemi textu mohou ozřejmit některé podstatné okolnosti vzniku takového textu, jako je český ‚Jetřich' – a hlavně: specifika českého zpracování je nutné sledovat nejen s ohledem na tendence v dobové české literární produkci, nýbrž i na tendence, které současně formovaly danou látku v její (jazykové) domovině. V tomto ohledu mají rozdíly právě takovou hodnotu jako shody.

2.2 Co, když ne genealogie?

Na význam heterogenity (tj. nejen shod, ale i rozdílů) dochovaných podob ‚Lauirna' poukázala ostatně i novější bádání, která se v souladu s vývojem poválečné historické filologie vymezila proti snaze dopátrat se co možná nejpůvodnější podoby daných „textů" a zpřítomnit si tak básnickou individualitu, která jim dala vzniknout.[55] Nová generace germanistů začala přibližně od sedmdesátých let přinášet nový pohled na základní kategorie literární komunikace ve středověku jako *text* či *autor*: z popředí zájmu se začala právem odsouvat otázka, *co mohlo být řečeno*, ve prospěch analýzy toho, *co skutečně* v dané historické konstelaci *řečeno bylo*. Pokud jde o úvahy, které tímto směrem vykročily v souvislosti s ‚Laurinem', lze jmenovat alespoň dvě stati, jednak Heinzleho článek „Überlieferungsgeschichte als Literaturgeschichte. Zur Entwicklung des Laurin",[56] jednak „Das Erzählen findet immer einen Weg. ‚Degeneration' als Überlebensstrategie der x-haften Dietrichepik"[57] Manferda Kerna. Již názvy těchto statí

o sobě nemůže přinést valné výsledky, byla by taková kritika vlastně malicherná. Malicherný ovšem není požadavek porovnat ‚Jetřicha' s dostupnými německými doklady pokud možno ve všech jednotlivostech, k čemuž mezi dosavadními badateli alespoň vykročil skutečně jenom Černý.

55 „Die altegermanistische Philologie steht noch immer im Banne ihres Begründers Karl Lachmann. Zwar ist mittlerweile deutlich geworden, daß das Lachmansche Konzept der Restitution des ursprünglichen Wortlauts in aller Regel nicht durchführbar ist, weil es auf Voraussetzungen beruht, die kaum jemals gegeben sind, aber es fehlt weithin an der rechten Entschiedenheit, die Konsequenzen aus dieser Einsicht zu ziehen – schon ein flüchtiger Blick in neuere und neueste Publikationen zeigt, daß das Zeichen von Stammbäumen im Schwange ist wie eh und je. Dieses zögern der Forschung läßt sich gewiß auch aus dem natürlichen Trägheitsgesetz erklären, dem lange etablierte Institutionen zu unterliegen pflegen. *Vor allem jedoch scheint dahinter die teils mehr, teils weniger bewußte Sorge zu stehen, es könne verloren gehen, worin man seit Anfängen des Faches Dignität des Gegenstandes (und mit dieser den Wert der Beschäftigung mit ihr) sah: die je unverwechselbare, einmalige Individualität der Dichter, der ‚gedanken, absichten und empfindungen', wie sie in ihnen ‚waren und wie sie den zeitgenossen erscheinen mussten', die der Philologe – nach Lachmanns schönem Wort aus der Vorrede zur Iwein-Ausgabe – ‚mit folgsamer hingebung' ‚rein und voll' zu wiederholen hatte.*" (HEINZLE 1979: 172; poslední větu zdůraznil J. H.)

56 Viz HEINZLE 1979.

57 Viz KERN 1999.

výmluvně charakterizují, oč tu běží: teprv sledování, nikoliv retušování proměn dané literární látky může poskytnout důvěryhodný vhled do toho, čemu říkáme dějiny literatury, a tak je rovněž přinejmenším sporné mluvit v souvislosti s těmito proměnami o „degeneraci“ ve smyslu hodnotového propadu, kteréžto uvažování se nevyhnulo ani českému textu:[58] jedná se tu spíš o „de-generaci“ ve smyslu synkreticky se rozpadajících etablovaných žánrů.[59]

Heinzle ve svém textu ukazuje, jak se heterogenita příběhu o Laurinovi dá pozitivně zhodnotit coby „strukturní otevřenost“ („strukturelle Offenheit“ – HEINZLE 1979: 178), z níž se odvíjejí „možnosti naplnění“ („Erfüllungsmöglichkeiten“ – tamtéž: 173), manifestované v mnohosti jednotlivých verzí. Teprv v celém jejich komplexu lze pozorovat, jak se jednotliví vzdělavatelé zaměřili tu na problematiku motivace, tu na rozvíjení dané fabule, tu na revizi některých hodnot a literárních principů daných tradicí dvorské resp. hrdinské epiky – a shrnuje: „Daher kann [der Text] sinnvollerweise nicht in einer einmal fixierten ‚originalen‘ Gestalt Gegenstand der Literaturgeschichte sein, sondern nur in einer Eigenart als ‚Spannungsträger‘, wie sie allein im Gesamtbild der verschiedenen Versionen sichtbar wird.“ (HEINZLE 1979: 185).

Kern navrhuje tuto korekci Heinzleho pojetí:

> „Die eigentliche und eigentümliche Fragilität der Dietrichaventiuren resultiert nicht aus der narrativen Variabilität des Sujets ‚Heldensage‘, sondern aus der Kreuzung verschiedener Erzählmodelle, die ein Intertext über Gattungsgrenzen hinweg kommuniziert. Dieser literarhistorische Prozeß beschränkt sich nicht auf die Heldenepik. Die Mehrdeutigkeit der Texte ist Folge dieses Prozesses (und nicht der grundsätzlichen Deutbarkeit der Stoffe!). Sie erzeugt ihrerseits die Variante, die Fassung. Daher ist ‚strukturelle Offenheit‘ (der Texte, nicht der Stoffe!) als Resultat intertextueller Ambivalenz zu verstehen und kein *a priori* der Gattung und ihrer Reproduktionsbedingungen. Diese verschärfen vielmehr das Phänomen.“ (KERN 1999: 104)

Takové navázání na Heinzleho se zdá být plauzibilní i pro otázku vztahu českého a německého zpracování ‚Laurina‘. Převedením této básně do češtiny a spolu s tím i do nového kulturního kontextu s vlastní slovesnou tradicí dochází k dalším synkrezím. Právě tento fenomén bude stát i v centru dalších úvah – a s ohledem na něj také vzniklo paralelní čtení českého a německého textu, které k práci připojuji. Jeho cílem nebyl a nemohl být pokus o rekonstrukci domnělé podoby německého textu, z níž vycházel český vzdělavatel, a proto se nezaměřuje jen na shody mezi německými rukopisy, jejichž průsečíkem by mohl být český ‚Jetřich‘, nýbrž snaží se zprostředkovat různočtení starší vulgáty a walberanovské verze (ovšem bez vlastního walberanovského pokračování) podrobné alespoň do té míry, aby byly patrné procesy, kterým byla laurinovská látka vystavena a v rámci nichž také za jistých okolností vzniklo její české

58 Dva příklady: „Netřeba dokládati, že rozmělněné tyto verše proti stručnému dvojverší německému nečiní dojmu příznivého [...]“ (ČERNÝ 1893: 25); „Přes malou uměleckou hodnotu se tato veršování těšila dlouho oblibě a byla opisována ještě po husitských válkách.“ (Josef Hrabák in DČL I.: 132n.).

59 Viz KERN 1999: 104.

zpracování.

K tomu je třeba poznamenat ještě následující: Heinzleho úvahy vycházejí z rozdílů mezi zmíněnými pěti verzemi ‚Laurina'. Český text se však rámcem svého vyprávění i jednotlivými formulacemi jednoznačně přimyká ke starší vulgátě. Pro srovnání tak budou hrát hlavní roli rukopisy představující tuto verzi – i mezi nimi lze sledovat rozdíly v podání látky, které mohou mít pro české zpracování význam. Pro srovnání tendencí českého textu s těmi, které formovaly německého ‚Laurina', však bude třeba mít na paměti i znění oněch zbylých čtyř verzí.

3 Obsah

Před dalšími úvahami bude z praktických důvodů vhodné shrnout a rozčlenit obsah ‚Laurina'/ ‚Jetřicha'. Přitom je třeba mít na paměti to, co Müller formuloval při podobném počínání s ‚Písní o Nibelunzích': „Erzählen ist Sinn schaffen. Wer den Inhalt des Nibelungenliedes nacherzählt, hat es immer schon interpretiert, stellt Zusammenhang her, wo ein Bruch vorzuliegen scheint, suggeriert kausale Abhängigkeiten, wo der Erzähler des Epos sie verweigert, und legt Deutungsperspektiven fest, wo das Epos alles offenläßt." (MÜLLER 2005: 11). Nejenže tato propozice platí i pro náš epos – jeho situace je ještě o to složitější, že máme co dělat s několika provedeními ve dvou jazycích. To všechno si žádá jisté zjednodušení. Míra a podoba tohoto zjednodušení je dána účely převyprávění: má jednak napomoci orientaci v příběhu, jednak z něj pokud možno abstrahovat samotnou kostru děje, která je pak předmětem mnoha aktualizací, o nichž bude řeč v následujících kapitolách. Proto by toto převyprávění mělo do jednotlivých dějových momentů shrnout a rozčlenit všechno to, co je společné českému ‚Jetřichovi' a celku německých zpracování starší vulgáty a jí odpovídající části walberanovské verze. Příběh dělím na takové úseky, které pokud možno reprezentují to, co by se dalo nazvat „minimální scénou". Tím rozumím takový úsek textu, který představuje minimální vypravovatelný posun v dějové konstelaci. Leckdy je těžké o takovém úseku jednoznačně rozhodnout. Měl by to být nicméně uzavřený „stavební kámen" celkové dějové struktury, který svým rámcem může představovat základ pro srovnání zejména českého a německého zpracování: Někdy to je rozhovor, někdy popis boje, někdy třeba pouhá jedna promluva, která má ovšem za následek nové rozvržení situace. Jednotlivé úseky čísluji a do závorky uvádím rozsah veršů, pro český text dle číslování Lorišova vydání ‚Sborníku Hraběte Baworovského', pro text německý dle vydání Holzova. Obojí číslování také odpovídá mému paralelnímu čtení eposů, přiloženému k práci.

Pro přehlednost uvádím jména postav primárně pouze v české podobě. Jejich německou formu uvádím pouze tam, kde se líčení týká výhradně německého znění.

1. (1–17/není v N) Prolog pojednávající o užitečnosti poučení, které takový text může přinést.
2. (18–33/1–20) Vypravěč vyzdvihuje čest a hrdinství Jetřicha, poměry na jeho berúnském dvoře a úctu, v níž jej jeho dvořané mají.
3. (34–45/21–28) Jetřicha chválí nade všechny reky také Vítek Vilantóv.

4. (46–67/29–40) Oprávněnost Vítkovy chvály zpochybňuje Hylbrant. Důvodem je to, že se ještě neutkal s pidimužíky, kteří obývají jednu horu.

5. (68–75/41–46) V tu chvíli přichází na místo Jetřich, který zaslechl předchozí rozhovor, a vytýká Hylbrantovi, že mu o pidimužících neřekl dřív.

6. (76–123/47–74) Hylbrant vypráví dál o pidimužících a jejich vládci Lavrynovi, o jeho růžové zahradě, kterou obvázal hedvábnou nití, a o tom, jak přísně ji střeží; každému, kdo nit přetrhne, sebere za trest ruku a nohu.

7. (124–135/75–80) Jetřich to přijímá jako výzvu a rozhodne se do Lavrynovy zahrady vypravit.

8. (136–145/81–88) K Jetřichovi se přidává Vítek Vilantóv a těší se, jak zahradu zničí.

9. (146–177/89–114) Rekové se vydávají na cestu. Dojedou k růžové zahradě, která je tak krásná, že při pohledu na ni každého přejde všechen žal.

10. (178–227/115–150) Když tu pyšnou nádheru („*pýchu*“, resp. „*hochvârt*“) vidí, rozdupou ji a přitom přetrhnou i hedvábnou nit.

11. (228–374/151–246) V tu chvíli přijíždí do zahrady Lavryn, načež následuje obšírné líčení jeho vynikající zbroje, nádherného oblečení, vynikajícího koně a překrásné koruny obydlené pějícími ptáky.

12. (375–404/247–264) Lavryn kárá Jetřichovu a Vítkovu pošetilou opovážlivost a žádá svou cenu: od každého ruku a nohu.

13. (405–420/265–280) Jetřich místo toho nabízí zlato a stříbro.

14. (421–445/281–296) Na to Lavryn odpovídá, že zlata má daleko víc než oni, a podivuje se tomu, že na něj rekové útočí, aniž by jim cokoliv provedl – a jestli jim něco přece provedl, pak se diví, že mu to neřekli a nepostavili se mu v boji.

15. (446–455/297–306) Vítek je dotčen touto Lavrynovou smělostí a hodlá se s Lavrynem bít.

16. (456–480/307–330) Jetřich Vítka mírní, jednak s ohledem na Lavrynovo očividné udatenství, které podle jeho mínění pochází od Boha, a je proto prozřetelné je respektovat, jednak s ohledem na to, že je vůbec moudré být rozvážný.

17. (481–495/331–344) Za to Vítek obviňuje Jetřicha ze zbabělosti –

18. (496–508/345–356) – načež se mu od Lavryna dostane výzvy k souboji.

19. (509–538/357–380) K tomu dojde vzápětí. Lavryn má jednoznačnou převahu a snaží se na Vítkovi získat svou cenu – ruku a nohu –, což by se mu už málem podařilo, nevmísit se do souboje Jetřich,

20. (539–562/381–394) který, jak praví, nemůže připustit, aby se o něm doma říkalo, že dopustil, aby se někomu z jeho lidí něco stalo.

21. (563–578/395–410) Proti tomu však namítá Lavryn, že mu do Jetřichovy slávy nic není a znovu od obou žádá ruku a nohu za příkoří, které mu způsobili.

22. (579–622/411–450) Jetřich se užuž chce na Lavryna také vrhnout na svém oři, když v tom přichází Hylbrant s Dětlebem a Volfartem a radí Jetřichovi, aby se s Lavrynem utkal vstoje a nesnažil se ho porazit obyčejným šermováním, protože na to má příliš dobrou zbroj. Má ho tlouct obráceným koncem meče do hlavy, až ohluchne.

23. (623–667/451–479) Jetřich uposlechne Hylbrantovu radu, sesedne z koně a po slovní výměně se do sebe oba rekové pustí bez koní. Lavryna však není snadné přemoci, ať ho Jetřich tepe, jak chce silně.

24. (668–710/480–504) Lavryn se pod palbou Jetřichových ran uchýlí k úskoku: zahalí se do kápě, která ho činí neviditelným. Jetřich si zoufá, kam se jeho sok poděl, vzteky mečem vyrazí obrovskou ránu do kamene, neviditelný Lavryn ho však navzdory jeho síle a vzteku bije dál.

25. (711–739/505–520) Jetřich si nedokáže s Lavrynem poradit. Mistr Hylbrant ho povzbuzuje a radí mu, aby si Lavryna nepouštěl od těla, protože tak mu jeho kápě nebude nic platná. Jetřich by se s Lavrynem rád utkal v regulérním souboji.

26. (740–762/521–530) Lavryn na to přistoupí, vzápětí však odhodí meč a skočí Jetřichovi po nohou, a tak ho povalí na zem, za což se Jetřich velmi stydí. V Č vzápětí vzplane ještě lítější boj.

27. (763–809/531–556) Hylbrant radí Jetřichovi, aby Lavrynovi přetrhl jeho pás, v němž má sílu dvanácti mužů. Jetřich se hněvá tak, až mu od úst šlehají plameny. Následuje Hylbrantovu radu, přetrhne Lavrynův pás a nadto udeří Lavrynem o zem.

28. (810–839/557–568) Lavryn vzdává boj a začíná vyjednávat. Nabízí Jetřichovi své vazalství, zlato a stříbro. Tentokrát je neústupný Jetřich a tepe Lavryna tak, až ho začínají želet ostatní berúnští rekové.

29. (840–846/569–576) Lavryn sahá k poslední možnosti: překvapivě prosí o pomoc Dětleba, neboť má u sebe jeho sestru.

30. (847–911/577–606) Dětleb prosí Jetřicha, aby mu Lavryna vydal, Jetřich to ve svém hněvu odmítá, protože se chce na Lavrynovi pomstít.

31. (912–933/607–624) Dětleb se rozhodne získat Lavryna násilím: nasedne na koně a ujíždí s ním pryč (Č prozrazuje, že ho ukryje v lese).

32. (934–992/625–684) Jetřich se žene na svém oři za Dětlebem, ten mezitím schová Lavryna do lesa pod strom, ještě jednou se snaží pro forma s Jetřichem vyjednat Lavrynovo vydání, ale to už se mezi nimi rozhoří boj, který pro Jetřicha nevypadá dobře.

33. (993–1018/685–704) Ostatní berúnští reci z Hylbrantova popudu vyrazí proti Dětlebovi (v Č i spolu s Hylbrantem): této převaze se Dětleb podvolí a Hylbrant může mezi všemi, včetně Lavryna, zprostředkovat mír.

34. (1019–1030/705–718) Dětleb přinese Lavryna zpět z úkrytu a znovu se ptá, jestli u něj skutečně je jeho sestra – přitom jej ujišťuje, že bude rád jeho švagrem.

35. (1031–1130/719–768) Lavryn potvrzuje, že Dětlebovu sestru má a vypravuje, jak ji předchozí den unesl ze Štýrska. Nato dalekosáhle líčí, jak dobře se jí u něj daří.

36. (1131–1168/769–802) Dětleb za těchto okolností vyslovuje radost nad tím, že Lavrynovi pomohl, jakož i přání spatřit svou sestru. Lavryn jej ujišťuje, že jeho sestra je šlechetná (v N „*reiniu meit*“) a uctívaná. Dětleb se raduje a Hylbrant mu navrhuje, aby se usmířil s Jetřichem.

37. (1169–1184/803–820) Dětleb přistupuje na smír za podmínky, že Jetřich vezme na milost Lavryna. Což se také implicite stane, neboť Lavrynek se stává jejich „*tovařišem*“ (resp. je „*in der gesellschaft*“).

38. (1185–1216/821–840) Lavryn míní, že když jsou teď všichni přátelé, měl by jim ukázat své bohatství, které jim tímto věnuje (a které náležitě vylíčí).

39. (1217–1236/841–856) Berúnští rekové se radí s Hylbrantem, jestli je dobrý nápad následovat Lavryna do jeho hory. Hylbrant si sice není jist, ale s odvoláním na jejich čest a pověst radí, že by se tam odvážit měli.

40. (1237–1261/857–872) Nato reagují rekové takto: Jetřich říká, že ať se děje cokoli (ve smyslu „odvážnému štěstí přeje“), chce vidět, co se nachází uvnitř hory, Vítek (ač se v Č explicitně k Jetřichovu názoru přidává) je obezřetnější, bojí se podvodu a Volfart zcela kategoricky míní, že je potřeba prozkoumat to, o čem se právě doslechli.

41. (1262–1277/873–880) Hylbrant tedy apeluje na Lavryna, aby nezradil jejich důvěru, Vítek (pouze v Č) ještě jednou vyjadřuje svou nedůvěru – a Lavryn se dušuje, že se na něj mohou spolehnout, dokud bude živ.

42. (1278–1318/881–916) Berúnští rekové vyrážejí s Lavrynem k hoře, která je překvapivě mnohem dál, než se zdála být. Před ní se zastaví na palouku, jehož krásy se nemohou nabažit.

43. (1319–1340/917–932) Krása palouku na družinu zapůsobí: Jetřicha opustí veškerá žalost, Volfart už se těší na to, jak o tom doma budou vyprávět; jen Hylbrant míní, že se den nemá chválit před večerem, a Vítek je stále stejně nespokojený.

44. (1341–1362/933–950) Lavryn znovu ujišťuje reky, že se nemají čeho bát, a líčí jim, že to, co vidí, ještě nic není proti tomu, co je uvnitř hory; o veškerou nádheru se s nimi chce podělit.

45. (1363–1366/951–954) Jetřich mu děkuje, ovšem v Č dodává, že jsou to lstivá slova a že je třeba stříci se „neviery“ – zatímco v N vypravěč tvrdí, že se Dietrich mylně domnívá, že je zbaven těžkostí.

46. (1367–1398/955–968) Rekové následují Jetřicha do hory. U vstupní brány je vítá dvanáct (někde jedenáct) panen, načež Č popisuje ještě dvě další brány: u druhé je opět vítá dvanáct panen, u třetí dvanáct rytířů. Poté se, už v obou verzích, za reky zavřou dveře, a jak dodává vypravěč, žádný z reků si nezapamatoval, jak a kudy přišli dovnitř.

47. (1399–1408/969–972) Nato dává Vítek opět průchod svému podezření.

48. (1409–1470/973–1040) Lavryn se opět dušuje na svou věru, že se rekům nic nestane, a před jejich zraky se otevírá jedna velká nádhera rytířů, paní, drahých hávů, šperků, zpěvu, pití, turnajů atd.

49. (1471–1489/1041–1054) Následuje setkání s Krynhultou. V N tak, že rekové přijdou do Lavrynova pokoje, v Č tak, že Künhild přijde k nim. Vylíčena v celé své kráse je však v obou verzích.

50. (1490–1511/1055–1072) Krynhulta přijme a uvítá berúnské reky s tím, že už slyšela mnohé o jejich hrdinských skutcích.

51. (1512–1518/1073–1106) Obzvlášť vřele pak Krynhulta uvítá svého bratra Dětleba. Ten se jí v N ptá, jestli nechce odejít od Laurina pryč, a Künhild odpovídá, že se vlastně má velmi dobře, jen ji trápí, že tam není mezi křesťany.

52. (1519–1524/1107–1134) Nato je pro berúnské reky vystrojena pompézní hostina –

53. (1525–1547/1135–1152) – Lavryn zatím žaluje Krynhultě, co mu hosté provedli, a radí se s ní, jak se jim má pomstít.

54. (1548–1567/1153–1166) Krynhulta prosí Lavryna, aby berúnským nesáhl na život. V N mu radí, ať jim provede něco dost strašlivého na to, aby už ho nechali na pokoji, v Č tuto strategii navrhuje Laurin sám. Poté dává Krynhulta Jetřichovi prsten, který mu opět propůjčuje sílu dvanácti mužů (v některých rukopisech si tento prsten nasazuje Laurin sám). V Č si prsten nasadí i ona.

55. (1568–1577/1167–1174) Lavryn si zavolá Dětleba a snaží se ho uplatit, aby mu nebránil v pomstě nad ostatními z Berúna.

56. (1578–??? [v Č na tomto místě chybí ve ‚Sborníku hraběte Baworowského‘ list] /1175–1200) Dětleb Lavrynovu nabídku odmítne, načež ho Lavryn zavře v komnatě, dokud prý si to nerozmyslí. Poté dá zbylým hrdinům napít uspávacího vína a sváže je v šatlavě.

57. (???–???/1201–1216) Rekové leží zavření v šatlavě a nevědí, co si počít, až Jetřichovi opět začne samou zlostí vycházet od úst plamen. Tím si přepálí pouta, a tak může osvobodit ostatní. Poté hrdinové najdou svou zbroj a leží na místě dál bezradní až do čtvrtého dne.

58. (???–1610/1217–1248) Krynhulta mezitím zakryje v hoře všechno drahé kamení, aby tam byla tma. Trpaslíci jdou spát a Krynhulta vyhledá Dětleba, kterému líčí, jak jsou jeho druhové zavření. Dětleb říká, že by je tuze rád osvobodil, jen mít svou výzbroj.

59. (1611–1634/1249–1270) Krynhulta Dětleba varuje před silou trpaslíků a dá mu prsten, díky němuž je může vidět. Dětleb by se hned chtěl dát do boje, jen mít svou zbroj.

60. (1635–1641/1271–1286) Nato jej Krynhulta zavede tam, kde je zbroj berúnské družiny schována, a obleče jej do ní.

61. (1642–1674/1287–1302) Krynhulta radí Dětlebovi, aby se střehl Lavryna, ale Dětleb se kasá, že sebe a své druhy osvobodí stůj co stůj. Krynhulta mu dá požehnání a prozradí mu, kde jsou ostatní uvězněni.

62. (1675–1730/1303–1340) Krynhulta vede Dětleba ke schované zbroji. Ten ji hodí druhům s takovým hlukem, že to probudí (v Č a v některých německých rukopisech) spící trpaslíky, které začne svolávat Lavryn a povzbuzovat je k boji s tím, že nemají nikoho šetřit. (V Č proto, že by jim živí k ničemu nebyli, v N většinou proto, že jejich víra [„*geloube*“] je nicotná). Trpaslíci se vrhnou na Dětleba a ten jich obratem spoustu pobije.

63. (1731–1765/1341–1364) Do lítého boje mezi Dětlebem a trpaslíky se vkládá Lavryn, boj se pro Dětleba vyvíjí čím dál hůř, nepřátelé stále přibývají. Nakonec je dotlačen až ke komoře, kde jsou zavřeni ostatní berúnští rekové.

64. (1766–1795/1365–1378) Ti se právě v tu chvíli snaží ozbrojení dostat ven, ale místo toho se (v Č) málem dostanou do maléru, protože trpaslíky nemohou vidět. Veškerá tíha boje tak je na Dětlebovi.

65. (1796–1813/1379–1384) Jetřich si při pohledu na tu scénu zoufá: rád by pomohl, ale nic nevidí. K čemuž se v Č přidávají i ostatní reci.

66. (1814–1829/1385–1398) Pomůže mu však Hylbrant: ač nevíme, kde ho vzal, dává Jetřichovi pás, s jehož pomocí vidí trpaslíky a v Č nádavkem získává sílu dvanácti mužů.

67. (1830–1859/1399–1414) Jetřich se teď může konečně zapojit do boje a pomoci Dětlebovi, který už na tom není moc dobře. V N říká ostatním rekům, ať se schovají ve sklepení, protože nevidí trpaslíky, v Č (a v mladší vulgátě) si naopak Dětleb myslí, že trpaslíky stále nevidí Jetřich, a tak zpátky do sklepení posílá on jeho.

68. (1860–1900/1415–1458) Hylbrant dává další radu Jetřichovi: upozorňuje ho na sílu ukrytou v Lavrynově prstenu. V Č radí, aby Lavryna udeřil tak, až mu prsten upadne, v N radí useknout rovnou celý prst i s prstenem. Jetřich se připojí v boji k Dětlebovi a po chvíli se mu podaří prsten Lavrynovi vzít a dát jej Hylbrantovi, který díky tomu také konečně spatří trpaslíky.

69. (1901–1927/1459–1480) Jakýsi trpaslík troubí (v Č z Lavrynova rozkazu) na trubku, která přivolá z lesa na pomoc pět obrů. Ti vyslechnou, oč běží, a rychle se zapojují do boje.

70. (1928– 1944/1481–1498) Hylbrant radí posledním, kteří nic nevidí, Vítkovi a Volfartovi, aby zůstali v úkrytu, a patrně je vzápětí musí sám bránit před obry.

71. (1945–1995/1499–1558) Vítkovi a Volfartovi je líto, že se nemohou zúčastnit boje a že tak budou považováni za nejhorší z reků, a rozhodnou se do něj pustit jen po hlase. Toho si všimne Krynhulta, podiví se jejich odhodlání a pro jistotu jim také dá prsten, díky němuž i oni spatří všechny trpaslíky a obry. S plnou vervou se pustí do boje, aby tak, jak praví Č, odčinili své předchozí meškání. Všichni tak nakonec dojdou své porce cti.

72. (1996–2017/1559–1596) Boj se dokoná, všichni jsou zbiti, Lavryn zajat a rekové se vracejí domů. Vedou přitom i Lavryna, který je odsouzen k tomu, aby v Berúně dělal kejklíře.

73. (2018–2052/v N tato pasáž není) Samostatný moralizující závěr vysvětluje, že Lavryn byl především vinen svým pychem.

4 ‚Laurin' v očích germanistické medievistiky

V roce 1994 píše Matthias Meyer: „Der *Laurin* [ist] ein Text, auf den sich das Forschungsinteresse nur mäßig gerichtet hat," (MEYER 1994: 238) a o třináct let později dodává Sonja Kerth: „Der ‚Laurin' hat nicht nur in den Augen der älteren Forschung, sondern auch bei neuen Interpreten wenig Gnade gefunden." (KERTH 2008: 222) Zdá se, že důvody obou těchto zjištění tkví v látce samotné a v jejím zvláštním postavení mezi tradičními kategoriemi germanistické medievistiky. Málokterému textu se dostane (alespoň v tištěné podobě) mezi profesionály takto jednoznačného odsudku: „Er droht [...] zwar aus der Heldenepik ganz herauszufallen, wird aber dergestalt, wenn ich recht sehe, nicht zum interessanten Gattungsexperiment, sondern in seiner Problemlosigkeit zu einer nahezu trivialen Erzählung." (KNAPP 1999: 130)

‚Laurin', na nějž množství dochovaných rukopisů a tisků prozrazuje, že se těšil značné oblibě, způsobuje dnešním interpretům potíže z několika důvodů. Nejenže to není „pořádná" hrdinská epika ani čistý dvorský román. Jeho děj je nadto plný náhlých zvratů a přinejmenším z našeho dnešního pohledu se na mnoha místech vyznačuje slabou motivací: Dietrich se vypravuje proti Laurinovi z důvodů, které sotva mohou nevyvolat dojem svévole; je to přitom váhavý hrdina, jehož ambivalentnost sám vypravěč namnoze podporuje; na několika místech by byl ztracen nebýt rady jeho učitele Hildebranda; návaznost druhé části (osvobození Künhildy a vítězství nad Laurinem) na část první (dobrodružství v růžové zahradě) je slabá, stejně jako důvody pro Künhildino osvobození (sama říká, že se u Laurina má vlastně dobře, a až na poslední chvíli se objevuje jediný důvod, proč by měla být ze spárů Laurina vyrvána: jeskynní trpaslíci jsou pohané); v celkovém pohledu se tak ztrácí, oč Dietrichovi vlastně jde: vypravuje se sice proti Laurinovi, ale nejprve proti němu nechce bojovat, poté je dokonce ochoten uzavřít s ním přátelství, aby jej nakonec porazil v lítém boji a udělal si z něj – alespoň v obou vulgátách – kejklíře; jednotlivé důvody pro boj (uražená čest, osvobození Künhildy, pohanství) mizí stejně rychle, jako se objevují; Laurinovi se naopak děje očividné bezpráví a z popisu podzemního světa a Laurinova vztahu ke Künhildě, jíž nota bene uchoval její počestnost, vyvstává spíše obraz ideálního panovníka než nepřítele, kterého je třeba vyplenit i s celým jeho královstvím. A přes to všechno vypravěč na konec straní jednoznačně Dietrichovi a jeho hrdinům, kteří se s velkou radostí a slávou vracejí domů se zajatým králem trpaslíků.

Navíc tu jsou přepracované verze básně, které svědčí o tom, že takto podaný příběh iritoval už své současníky: mladší vulgáta, walberanovská verze a verze drážďanského rukopisu. Z nich především poslední dvě se očividně snaží příběh přehodnotit: drážďanský ‚Laurin' zdůrazňuje zejména motivaci, kterou skýtá osvobození Künhildy, walberanovská verze zase rozvíjí motivaci křesťanskou a nechává Laurina pokřtít, čímž mu umožňuje smíření s Dietrichem. Přesto tvoří tyto „vylepšené" verze menší část dochovaného laurinovského materiálu. Co tedy mohlo dát nejen příčinu, ale i životnost tomuto „triviálnímu vyprávění"? Je zřejmé, že snaha o interpretaci ‚Laurina' je v první řadě otázkou po jeho recepčním horizontu. Než se jej však pokusím vymezit za pomoci několika novějších germanistických pojednání, bude vhodné předznamenat pár literárněteoretických poznámek k situaci ve 12. a 13. století na základě podnětů, které přinesla medievistika v poslední době.

4.1 Hrdinská epika, dvorská epika a fikcionalita

Již byla řeč o tom, že novým prvkem, který vnesla do západoevropské literatury dvorská kultura, bylo – alespoň v očích části germanistů – vědomí fikcionality. Když přišel v roce 1985 Walter Haug s tímto tvrzením a fikcionalitu označil přímo za objev („Entdeckung") Chrétiena de Troyes,[60] vyvolal tím v odborných kruzích značnou kontroverzi. Není v možnostech této práce podat komplexní přehled následné diskuse, jisté však je, že Haug pojmenoval něco podstatného[61] a že si zároveň – jak ještě vyplyne z dalšího výkladu – medievistika dosud s touto veličinou úplně neporadila.

Hlavním Haugovým argumentem bylo to, že s Chrétienovým artušovským románem do literatury vniká možnost vystavět literární dílo svobodně jako hru dostupných (literaturou samotnou daných) motivů a dějových struktur.[62] To samo o sobě není nic nového, i dějiny literatury před Chrétienem jsou dlouhou řadou modifikací starších látek – nové však je autorské vědomí a reflektované využití této možnosti. Haug to dokládá na Chrétienově autorské sebeprezentaci v prologu k ‚Erecovi', kde se prvně objevuje také výraz pro tuto tvůrčí metodu – *conjointure.*[63] Cílem už není podat pravdivější zprávu o popisovaných událostech, nýbrž podat ji

60 Viz HAUG 1992 (v roce 1985 vyšlo první vydání této jeho „Literární teorie"), zejména kapitolu „Chrétiens de Troyes ‚Erec': Prolog und Strukturmodell" na s. 91–107.

61 Že fikcionalita v posledním čtvrtstoletí začala být považována za jeden z fundamentů dvorské literatury, ilustruje formulace Franze Bäumla: „Fiktionalität rezipiert als intentional tritt im deutschsprachigen Schrifttum bekanntlich erst mit dem höfischen Roman auf." (BÄUML 1999: 30)

62 „Was den fiktionalen Charakter des Artusromanes angeht, so kann objektiv daran insofern kein Zweifel bestehen, als seine Welt anhand einer innerliterarisch konzipierten Handlungsstruktur frei entworfen ist." (HAUG 1992: 92)

63 Tamtéž: 103n.

jednak *lépe* vzhledem k jejímu *smyslu* a zároveň *krásněji.* Tak začíná být nositelem významu sdělení nikoliv popisovaná historie, ale právě struktura sama, umělecké ztvárnění sdělení.[64] Jak Haug dodává, liší se toto pojetí fikcionality od antické, zejména aristotelovské „pravdy pravděpodobného“: vychází naopak ze svobodné hry s nepravděpodobným a v básníkově schopnosti dát smysl něčemu nepravděpodobnému spočívá nový koncept „pravdy nepravděpodobného“.[65]

V reakci na kontroverzi, kterou jeho *Literární teorie* vyvolala, shrnul sám Haug základní pozice ve sporu o fikcionalitu v předmoderní době:[66] 1) Fikcionalita je novověká estetická kategorie a nelze ji přenášet do středověku. 2) Fikcionální vyprávění existovalo odjakživa, o čemž svědčí klasická rétorika a její kategorie *argumentu* (oproti kategoriím *historia* a *fabula*). 3) Každé narativní ztvárnění událostí se řídí vlastní vnitřní logikou, a tak nelze ani zřetelně odlišit vyprávění faktografické od fikcionálního. 4) Každé slovesné ztvárnění, ať fikcionální, ať faktografické, podléhá různým naučeným rétorickým prostředkům a topoi, a nadto bývá leckdy užíváno fiktivních příkladů k osvětlení fakt, takže se snaha o odlišení pravdy a fikce opět jeví jako marná. 5) I artušovský román byl chápán jako *historie*, ne jako fikce, o čemž svědčí mnohé kroniky, které popisují krále Artuše jako historickou postavu. 6) Fikcionalizace popisovaného je přirozený postupný proces: čím dál od popisované události, tím větší roli hraje vnitřní narativní logika. 7) Haugova vlastní pozice: novost pojetí fikcionality ve 12. století spočívá v jejím reflektovaném vědomí, proto lze mluvit o jejím „objevení“.

Tyto námitky, jak podotýká Haug, ovšem souvisejí do značné míry nikoliv s otázkou fikcionality ve středověku, nýbrž především s rozdílným chápáním fikcionality jako takové. Úvahy o ní se odvíjejí jednak od protikladu skutečnosti a fikce, jednak od problému popisu skutečnosti: ten může mít různou podobu, od popisu fakt, který má ambici zprostředkovat popisované „objektivně“, přes alegorii, která proti skutečnosti staví paralelní strukturu a klíčem k jejímu pochopení je nalézt jednotlivé paralely, přes integumentum, jež obsahuje *mimo jiné* také alegorii, ale její poměr ke skutečnosti není 1:1, až po exemplum s obecnější platností, aplikovatelné na různé situace. Společné těmto konceptům je, že předpokládají předem danou pravdu a že zároveň způsob jejího vyjevení není součástí této pravdy, a tudíž v něm lze spatřovat něco fiktivního. Podle Hauga spočívá novost fikcionality „objevené“ Chrétienem nikoliv ve způsobu přiblížení k předem dané pravdě, nýbrž právě v tom, že je tu zcela nová pravda předkládána,[67] a to takovými uměleckými prostředky, které vnímatele přinutí na ni přistoupit,

64 Tamtéž: 104.
65 Tamtéž: 105n.
66 Viz HAUG 2003: 128–131.
67 „Mit der Frage nach der Wahrheit durchkreuzt also ein dritter Begriff die Opposition von Faktischem und Fiktivem; und er bringt eine dazu quer stehende Opposition ins Spiel, wodurch das einfache Verhältnis, von

neboli přistoupit na pravidla hry a teprve v této hře hledat smysl:

> „Das Revolutionierende der neuen Fiktionalität im 12. Jahrhundert besteht also darin, daß man nicht mehr fiktive Mittel einsetzt, um eine gültige Wahrheit sichtbar zu machen, daß sie vielmehr von jedem vorgegebenen sinnvermittelnden Muster absieht, um ihr eigenes Muster im fiktionalen Prozeß, im Akt des Erzählens, erst zu entwerfen. Der Sinn liegt damit ganz in der Fiktion selbst, er wird also nicht in Bezug auf eine präexistende Wahrheit, sei diese nun heilsgeschichtlich, weltgeschichtlich oder exemplarisch-moralisch, anvisiert.“ (HAUG 2003: 138)

Literární dílo není prostředkem k interpretaci světa, naopak se samo stává předmětem interpretace.

Zůstávají nedořešeny přinejmenším dvě otázky, kterých si je vědom i sám Haug: 1) zda se skutečně nejedná o anachronické roubování předpokladů moderní literární komunikace,[68] 2) jak to, že s sebou tato „revoluční“ změna nepřinesla už ve své době nové „poetologické instrumentárium“ a my se dnes můžeme spoléhat jen na struktury nám dochovaných děl a jejich souvislost s autorskými prology.[69] Tyto otázky se v jistém ohledu podařilo překlenout Franzi Bäumlovi, když se na středověkou fikcionalitu podíval primárně z hlediska recepčního.[70] Důležitým podnětem mu přitom byl článek Wulfa Oesterreichera „*Verschriftung* und *Verschriftlichung* im Kontext medialer konzeptioneller Schriftlichkeit“ z roku 1993.

Oesterreicher ve svém článku relativizuje tradiční binární opozici orální („mündlich“) a písemné („schriftlich“) slovesnosti, neboť zjišťuje, že se nelze spolehnout jen na médium literární komunikace.[71] V odvolání na práce Petera Kocha staví proti sobě psanost/mluvenost mediální a konceptuální: *Verschriftung* nazývá procesy, jejichž výsledkem jsou texty, které přímo vycházejí z orální komunikace, a v podstatné míře tak zachovávají její charakter: jsou v první řadě zápisem mluveného slova.[72] Procesy shrnuté pojmem *Verschriftlichung* pak vedou ke změnám v celém komunikačním paradigmatu; jejich výsledkem je *písemnost* coby primární komunikační modus, s charakteristickou distancí mezi autorem a vnímatelem, rozvinutým smyslem pro kohezi a koherenci textu atd.[73] Navrhuji pro tuto opozici termíny *zápis* (Verschriftung) a *zpísemnění* (Verschriftlichung).

Je patrné, že zápis a zpísemnění spolu úzce souvisí, první je předpokladem druhého a druhé

---

dem wir ausgegangen sind, komplex wird. Die neue Opposition lautet: Wahrheit als etwas, was vorgegeben wird, gegenüber einer Wahrheit, die einem aufgegeben wird.“ (tamtéž: 134)

68 Viz zejména HAUG 1992: 106.

69 Srv. tamtéž: 104n.

70 Viz BÄUML 1999.

71 Dotýká se tak problému, jehož ožehavost pocítila i bohemistická medievistika při svých sporech o „orální charakter“ Dalimilovy kroniky. Viz zejména LEHÁR 1983: 53–76.

72 „Etwa das einzelsprachliche Verhältnis von Phonie und Graphie oder die Umsetzung von Äußerungen vom phonischen ins graphische Medium.“ (OESTERREICHER 1993: 271n.)

73 „Prozesse mit ihren Resultaten wären demgegenüber dann als *Verschriftlichung* zu bezeichnen, wenn sie auf Verschiebungen im konzetptionellen Kontinuum in Richtung auf Schriftlichkeit *qua* Distanzsprachlichkeit zielen, wenn also das konzeptionelle Relief von Äußerungen, von Sprachmitteln oder Gattungen, aber auch Aspekte der dabei erforderlichen Aktivität des Sprechens betroffen sind.“ (tamtéž: 272)

zas je souhrnem několika dlouhodobých procesů, mezi něž patří: ustavení specifického písemného jazyka,[74] proměna „komunikativních parametrů“ celé diskursivní tradice (spojená s rozvojem žánrů, stylu atd.),[75] proměna v očekáváních jak na straně produktorů, tak na straně recipientů „textu“,[76] proměna kulturně-sociálních fundamentů daného společenství („literarizace společnosti“).[77] Nadto existují právě ve středověké literatuře problematické mezní polohy: nejde přitom jen o známý fakt, že i dvorská literatura byla ještě do značné míry zprostředkovávána orálně, ale – což je pro náš případ obzvlášť významné – zejména o to, že i hrdinské eposy, jakkoli si jejich dochovanou podobu těžko lze představit bez *zpísemnění*, se vyznačují mnohými formálními prvky poplatnými ústní tradici (tzv. „orálně-formulkový styl“[78]). Právě pro uchopení tohoto problému je zásadní odlišení mediální a konceptuální psanosti/mluvenosti: „Nach unserer Auffassung entspricht die der sogenannten mündlichen Tradition entstammende Heldensage natürlich keineswegs einfach konzeptioneller Mündlichkeit; vielmehr stellt sie eine der in primärer Mündlichkeit möglichen Ausprägungen der Distanzsprachlichkeit dar.“ (OESTERREICHER 1993: 278) Tato „Distanzsprachlichkeit“ je nejdůležitějším průvodním jevem *zpísemnění*: komunikace mezi autorem a jeho vnímatelem probíhá nikoliv přímo, ale zprostředkovaně, ať už četbou nebo – což je pro epické texty ještě i vrcholného středověku nejtypičtější – prostřednictvím zpěváka/recitátora. I když je tedy ještě sdělení předáváno ústně, ztrácí se z něj bezprostřednost vlastní orální komunikaci. Formulky vlastní hrdinským eposům, které do nich historicky bezpochyby přešly původně právě z orálních hrdinských ság, se tak stávají stylovým prvkem[79] a v souvislosti se *zpísemněním* ztrácejí svou původní mnemotechnickou funkci.[80]

Právě v tomto bodě navazuje na Oesterreicherovy úvahy Franz Bäuml: „Verschriftlichung distanziert also nicht nur den Leser vom Autor, sondern auch den Vorleser eines Textes vom

74 Viz oddíl 3.2 „Die historische Ebene: Verschriftung und Verschriftlichung von Sprachen“ (tamtéž: 275–277).
75 Viz oddíl 3.3 „Die historische Ebene: Verschriftung und Verschriftlichung von Diskurstraditionen“ (tamtéž: 277–279).
76 Viz oddíl 3.4 „Die universelle Ebene: Verschriftungs- und Verschriftlichungsanforderungen“ (tamtéž: 279–280).
77 Viz oddíl 4 „Der kulturhistorisch-gesellschaftliche Begriff Verschriftlichung“ (tamtéž: 280–282).
78 „Mündlich-formelhafter Stil“ – tamtéž: 278.
79 „Stilzug“ (OESTERREICHER 1993: 278)
80 Tento názor ovšem germanistická medievistika nepřijímá zdaleka bezvýhradně. „Dogma fingované mluvenosti“ napadl v poslední době např. Fritz Peter Knapp (viz KNAPP 2008), který ve svém článku ukázal, že přinejmenším jeden druh různočtení rukopisů jednoho „textu“ svědčí o orální podstatě hrdinského eposu: jedná se právě o zmíněné formulky, které bývají vcelku svévolně zaměňovány či opakovány na podobných místech či v podobných situacích. Knapp se zároveň se dovolává existence slepých pěvců, která podle něj rovněž dokazuje, že hrdinské eposy byly přednášeny zpaměti. Proti jeho textově bohatě doloženým zjištěním nelze nic namítat – za problematickou lze však považovat jeho pozici buď-anebo: vždyť Oesterreicher nepředkládá zpísemnění jako stav, nýbrž jako proces. Hrdinský epos tak může být svědectvím jistého stupně v tomto procesu, jak je patrné z jeho geneze z hrdinské ságy. Ostatně článek Franze Bäumla, který na Oesterreichera navazuje a problematiky psanosti/mluvenosti se věnuje právě v souvislosti s dietrichovskou epikou, ukáže, že cestu tohoto procesu lze sledovat i v rámci samotného vývoje hrdinského eposu.

Autor sowohl wie den Hörer vom Vorleser. Diese Distanz ermöglicht erst eine metasprachliche Sicht des Textes, die Wahrnehmung von Textkohärenz, lexikalischer Präzision, und ihren Gegenteilen.“ (BÄUML 1999: 27n.) Bäuml dále ukazuje, jak se tento „metajazykový náhled“ (přesnější by bylo mluvit o náhledu *metaliterárním*) manifestuje v samotných literárních textech středověké epiky: „Schon früh im Verschriftlichungsprozess wird es möglich, für sozial begrenzte Publika auch vorgelesene volkssprachige Texte metasprachlich wahrzunehmen und zu beurteilen – siehe z.B. die Ansprüche des ‚Tristan‘ Gottftrieds von Straßburg an die Interpretationsfähigkeiten seiner Hörer.“[81] (BÄUML 1999: 28n.) Podstatné jsou dvě věci: jednak, že je zde *zpísemnění* explicitně pojmenováno jako proces, jednak že tento proces je přijímán (alespoň zpočátku) pouze částí publika. Jedná se přitom o tu část publika, která dokáže vnímat přednášenou látku metaliterárně, tj. dokáže vnímat text nikoliv jako prostředek zjevení nějaké (historické, náboženské, morální...) pravdy, ale jako objekt s vlastní vnitřní logikou: „Der Text hat sich vom Autor, das Gesprochene vom Sprecher, das Gehörte vom Hörer gelöst, und ist zum Objekt geworden.“ (BÄUML 1999: 32)

Tím se znovu vracím k otázce fikcionality ve středověké epice, neboť: „Die Rezeption einer Erzählung als Fiktion benötigt die Objektivierung des Textes oder des Gesagten, sowohl wie eine Verselbstständigung des Interpretationsvorgang.“ (tamtéž) Tak se ovšem fikcionalita nestává jen problémem koncipování literárního díla, jak to ukázal Haug, nýbrž také a především otázkou jeho recepce. Bäuml v té souvislosti rozlišuje intencionální a kondicionální fikcionalitu a říká: „Erstere ist rezipiert als intendierte Erfindung, letztere ist medial bedingt und dem schriftlichen Diskurs inhärent.“ (tamtéž: 30)

Toto pojmenování procesů, které jdou ruku v ruce – zpísemnění, objektivace textu a vědomí fikcionality –, pomáhá Bäumlovi odpovědět na otázku, zda byla jako fiktivní vnímána i dietrichovská epika a odkdy tomu tak mohlo být. Už v pozdní „historické“ dietrichovské epice spatřuje prvky, které se vymezují proti tomu, aby byla vnímána jako „pravda“,[82] a ukazuje, že předpoklady pro takovou recepci se zásadním způsobem proměnily právě během 13. století: To, co bylo na přelomu 12. a 13. století vnímáno ještě jako historie, se ke konci 13. století takové recepci samo začíná vzpírat. Distance mezi autorem, recitátorem a posluchačem vede k objektivaci textu a ta zase k metaliterárnímu vědomí, které se zpětně projevuje na straně produkce textů.

81 Bäuml má na mysli prolog k ‚Tristanovi‘, v němž vypravěč svůj příběh adresuje „allen edelen herzen“ („všem ryzím srdcím“ – GOTTFRIED: 20, v. 170), která jediná jsou s to pochopit hloubku žalu z lásky a netouží jen tak po nějaké milostné příhodě („*der edele senedaere / der minnet senediu maere. / von diu swer seneder maere ger, / der envar niht verrer danne her.*“ [„Ryzí milovník má v oblibě milostné příběhy. Kdo touží po takových příhodách, nemusí už číst dál.“] – tamtéž: 16, vv. 121–124)

82 Viz BÄUML 1999: 36.

Na takových pojednáních o středověké fikcionalitě, jakým je to Haugovo a na nichž staví zejména Bäuml svou tezi o metaliterárním vědomí na konci 13. století, je nápadné, že vycházejí téměř výhradně jednak z prologů a epilogů dvorských eposů, jednak z vypravěčských vstupů do vypravovaného děje. Tyto vypravěčské vstupy jsou ovšem stylizovány jako autorské a načrtnuté Haugovo pojetí fikcionality se právě bez takto „přítomného" autora, který stojí za textem a se svým publikem rozehrává svou fikcionální hru, neobejde. V tomto důrazu na autora se však stírá rozdíl mezi ním a vypravěčem. Dvorská epika k tomu sice dává příčinu – autorská sebeprezentace se stala přímo jedním z jejích poznávacích znamení –, jenže právě to je zrádné: o autorech jako Hartmann von Aue či Wolfram von Eschenbach nevíme vesměs o moc víc, než kolik toho na „sebe" prozradili ve „svých" textech. Navíc se nedochoval ani jeden autograf a i nejstarší rukopisy jejich textů se od sebe liší tak, že lze jen stěží rekonstruovat jejich původní podobu. Otázka po „autorském" textu se tak jeví jako iluzivní a zavádějící.

S těmito problémy se v roce 1997 pokusil vyrovnat Joachim Bumke v článku s prostým názvem „Autor und Werk", v němž analyzuje některé základní kategorie (středověké) literární komunikace. Ukazuje zde, že ani známí (kanoničtí) autoři dvorské literatury nejsou *autory* ve smyslu *auctoritas*: i oni se odvolávají na své zdroje a *pravdivost* svého sdělení vesměs odvozují právě z nich. Navíc jsou texty zaštítěné jejich jménem posléze volně upravovány a doplňovány; tvůrčí metodou (básněním – „*dichten*") zde není *creatio*, nýbrž *compilatio* a výkony jako dokončení Gottfriedova ‚Tristana' Heinrichem von Freiberg jsou vnímány coby práce na společném díle, které stojí jakoby mimo svého autora; ten je jen jeho zprostředkovatelem. To, co je zde zprostředkováno, se v textech samotných nazývá *maere* či *aventiure*,[83] tedy *příběh*, ale také – *buoch*. A *buoch* je vedle *příběhu* také *kniha* ve smyslu materiálním, rukopis ve své konkrétní, jedinečné podobě. Z této perspektivy je podle Bumkeho do uvažování o středověké literatuře nutné zahrnout v podstatně větší míře také zadavatele literárních děl na jedné straně – a jejich redaktory a samotné písaře na straně druhé. Závěrem těchto úvah je, že i v případě dvorské literatury je třeba odhlédnout od autorské intence a soustředit se místo toho na *vypravěče* na rovině samotného textu, na rovině jednotlivých materializovaných literárních projevů pak na jejich historickou svébytnost („historische Eigenart" – BUMKE 1997: 114) a vnímat je jako projev konkrétních historických podmínek („historische Bedingtheit" – tamtéž). Jak totiž Bumke uvádí, autorské „sebeprezentace" představují, a to zejména v pozdější vývojové fázi německé epiky, spíše poetologickou než historickou kategorii: texty připisované jednotlivým autorům jsou nejen volně adaptovány, nýbrž jejich jménem vznikají i texty zcela

83 Viz zde oddíly 6.1.1 a 6.1.2.

nové, které prokazatelně nemají s historickou postavou domnělého autora nic společného.[84]

Toto opuštění kategorie autora se může jevit jako vykročení směrem od iluzivních představ formovaných zejména filologií 19. století směrem k historickým jistotám. Problém tohoto pojetí však spočívá v tom, že literaturu pojímá jako de facto vypočítatelnou výslednici jistých historických souřadnic. Tím jí je ovšem upřeno to nejzákladnější, totiž tvůrčí akt: jako by literatura vznikala sama od sebe bez ohledu na individuální potřeby a nasazení. Navíc tak pod stůl padá otázka, kde se na konci 12. století vzala potřeba připisovat nově se zrodivší druh epiky konkrétním autorům – ať reálným, ať smyšleným –, která očividně jde ruku v ruce se zmíněným smyslem pro fikcionalitu. Není proto divu, že se v posledních letech opět obrací pozornost opačným směrem a germanistická medievistika začíná mluvit o „návratu autora“ a snaží se tuto kategorii rehabilitovat, byť s ohledem na historické proměny v její recepci, jako „užitečnou“.[85]

Tato debata se může sotva kdy dobrat definitivních závěrů. Vždycky bude narážet na to, že vychází jen ze zlomku dochovaných svědectví o někdejší realitě, že sotva kdy bude mít konkrétnější představy o tom, jak přesně vypadal literární „provoz“ na šlechtických dvorech, či o tom, jak vypadaly vztahy mezi zadavatelem, autorem, recitátorem a zpěvákem literárního díla a jak ve skutečnosti konkrétní publika reagovala na proměny, které v literatuře – např. s ohledem na otázku fikcionality – s odstupem staletí spatřuje literární historiografie.

Bumkeho poznámky ovšem korigují dojem jednoznačnosti, který mohlo vyvolat zavedení kategorií jako fikcionalita či metaliterární vědomí: patrně se totiž nelze bez dalšího spokojit s jednoduchou představou, že epika 12. století je ještě zcela v zajetí historického, pravdivostního nároku, zatímco konec 13. století již dává volný průchod tvorbě, která je jako fikcionální nejen koncipována, ale také vnímána. Spíše se zdá, že intencionální fikcionalita, kterou lze spatřovat v Chrétienových či Hartmannových románech, byla do literární komunikace vnesena jako jedna z možností; literární komunikační modely tím však nezjednodušila, nýbrž naopak značně zkomplikovala: je např. připsání mladší vulgáty ‚Laurina‘ fiktivnímu Heinrichovi von Ofterdingen výrazem smyslu pro fikcionalitu, nebo naopak výrazem přežívající potřeby vztahovat literární (v nejširším smyslu toho slova) texty k něčemu skutečnému, byť třebas jen k nějakému (domněle) „skutečnému“ autorovi?

Pojmenování procesu „objektivace literatury“ je jistě důležitý krok v pohledu na vernakulární slovesnost pozdního středověku, avšak aby se nestalo nepřípustně zavádějícím, je třeba mít na paměti, že to není *zlom*, nýbrž spíš *proces* a že tento proces probíhal – patrně značně nevyrovnaně – na několika rovinách, které se vzájemně musely ovlivňovat stěží

84 Viz zejména BUMKE 1997: 95–101.

85 Viz JANNIDIS 1999 – už programový název jeho stati je výmluvný: „Der nützliche Autor. Möglichkeiten eines Begriffs zwischen Text und historischem Kontext.“

rekonstruovatelným způsobem: jsou to roviny reprezentované kategoriemi jako autor, vypravěč, text, fikce, příběh, kniha, historie atd., které jsou propojeny natolik, že zásah do jedné znamená nutně posun v těch ostatních.

Jistý parciální vhled do tohoto procesu skýtá podle germanistické medievistiky právě také ‚Laurin'. Je mu pod tímto zorným úhlem věnován následující oddíl, přičemž je dobré předeslat, že se – v souladu s akcenty dosavadních bádání a zároveň s ohledem na potřeby této práce – bude jednat primárně o jeho starší vulgátu. Na zmínky o ostatních verzích budu výslovně upozorňovat.

4.2 ‚Laurin' mezi hrdinskou a dvorskou epikou coby produkt literární objektivace

Ne náhodou se Franz Bäuml v závěru svého článku o vývoji fikcionálního vyprávění ve 13. století odvolává na knihu Matthiase Meyera *Die Verfügbarkeit der Fiktion.* Ten v ní vedle sebe postavil pozdní artušovské romány a „dobrodružnou" dietrichovskou epiku, tedy texty, kterým byla literární vědou – jak Meyer píše – namnoze vytýkána epigoničnost.[86] Meyer tuto „epigoničnost" přehodnocuje: ukazuje, že se vesměs jedná o texty, které se po svém snaží vypořádat s dosavadní tradicí, a to způsobem, který umožnilo právě až ono nové metaliterární vědomí.[87] To podle Meyera z tradice učinilo inventář různých fikcionálních prvků, jež byly dány básníkům 13. století „k dispozici" („verfügbar") – a mohly tak být v kombinaci, případně v polemice, rozvíjeny a domýšleny, nikoliv však již ve snaze podat přesnější zprávu o (historické) pravdě, nýbrž na poli možností, které skýtá fikcionalita.

> „Für alle untersuchten Texte ist also ein Traditionsbezug spezifisch, der nicht rein affirmativ eine Gattung fortsetzt, sondern der durch Kombination zweier unterschiedlicher Traditionen oder durch die Auseinandersetzung mit der unterschiedlichen Vertretern innerhalb einer Gattung neue Freiräume des Erzählens zu schaffen sucht; der Bezug zur Tradition dient also der Erweiterung der Möglichkeiten der Fiktionalität." (MEYER 1994: 273)

Jedním z textů, které Meyer pod tímto zorným úhlem zkoumá, je také ‚Laurin'. Jestliže je – jak píše – pozdní artušovské epice i dobrodružné epice dietrichovské vlastní kombinování různých starších tradic, případně polemika s jejich reprezentanty, pak je to pro něj v případě ‚Laurina' patrně (programové) vypořádání se s modelem artušovského románu za pomoci hrdinskoepických modelů dietrichovské epiky.

Právě toto setkání hrdinské a dvorské literární tradice, které je – jak ukázala první kapitola

86 Viz MEYER 1994: 271.
87 Viz zejména shrnutí v oddíle „Der ‚literarische Metadiskurs'" (MEYER 1994: 283n.).

práce – příznačné pro celý okruh dietrichovských dobrodružných textů,[88] je také východiskem téměř všech interpretací ‚Laurina', které se v poslední době objevily. Má to několik důvodů. Zaprvé důvody čistě metaliterární: zájem o „klasiky" literatury německého středověku byl nesrovnatelně větší než o texty z doby následující, a je tedy logické, že se právě na nich vytříbil klasifikační a pojmový inventář, se kterým se operuje. Může to mít svá úskalí, neboť nelze zaručit, že tyto nástroje jsou adekvátní i pro tuto pozdější literární produkci. Do značné míry to však ospravedlňuje druhý okruh důvodů, totiž důvodů literárněhistorických. Doba vzniku dotyčných textů, inventář jejich postav a naratologických postupů, které jsou valnou měrou s „klasiky" sdíleny, právě tak jako dějiny recepce těchto textů, které – jak dosvědčují pozdější opisy – probíhají značnou dobu paralelně, si přímo říkají o užití společného instrumentária, přinejmenším pro možnost kontrastivního náhledu. A konečně: je existenciální nutností medievistiky coby oboru věřit (byť jistě s potřebnou obezřetností) tomu, že její kategorie, jakkoliv formulované až v době moderní, nejsou jen náhodné konstrukty, nýbrž že mají historické opodstatnění. Jak nadto snad ukázal předchozí oddíl věnovaný fikcionalitě, lze od konce 12. století počítat s čímsi jako rozvojem metaliterárního povědomí, a to nejen u produktorů, ale i u recipientů epických textů. Z toho plyne třetí důvod a tím je předpoklad, že se společně s tímto vývojem staly oblasti jako „hrdinskoepický svět", „model artušovského románu", jednotlivé příběhy, postavy, motivy atd. více či méně reflektovaným zdrojem pro vlastní fikcionální produkci na jedné straně a referenčními kategoriemi pro recepci takto vzniklých textů na straně druhé.

Pro potřeby české adaptace ‚Laurina' je ostatně dvojnásobně poučné sledovat počínání germanistiky na tomto poli: nejen jako inspiraci, nýbrž především jako vodítko pro to, co v českém textu lze a nelze hledat. Jestliže totiž interpretace německého ‚Laurina' do značné míry vycházejí z poznatků o horizontu očekávání německého publika, pak je jisté, že tento horizont nelze automaticky přenášet na publikum české. Budu-li tedy toto očekávání německého publika stopovat, pak především za tím účelem, aby je bylo vzápětí možné odlišit od toho, do nějž vstupuje české zpracování ‚Laurina'.

Základní signály, které posluchači básně o Laurinovi sdělují, s jakými narativními modely se zde pracuje, jsou dány hned na začátku celého eposu, a to explicitně v povrchové struktuře textu: Jako ústřední postava je jmenován Dietrich von Bern, známý z hrdinského kánonu, první konflikt – mezi Hildebrandem a Dietrichem – však vyrůstá z modelu zformovaného artušovským románem: je to spor o čest, jejímž měřítkem je *aventiure*. Oba modely se prolínají

88 Viz zejména zde s. 12.

po celou dobu vyprávění. Není přitom těžké dohledat jednotlivé prvky z obou oblastí: váhavý Dietrich, proradný Witege, moudrý Hildebrand atd., to všechno jsou topoi dietrichovské epiky, stejně jako označení „*wîgant*“, „*degen*“, „*recke*“ a různá epiteta, kterými jsou hrdinové opatřeni, patří do pojmosloví hrdinské epiky vůbec; zrovna tak sem patří laurinovská bojová metaforika, mnohé vypravěčské anticipace nebo některé motivy jako zmiňované meče Mimmung a Nagelring.[89] I dvorská topika bije do očí: líčení slavností, kde nechybí turnaje a zpěváci, nadpozemská krása některých míst (*locus amoenus* – v případě růžové zahrady pak nepřehlédnutelná inspirace erecovskou *joie de la curt*), celý vokabulář, kde významné místo zaujímají pojmy jako *aventiue* či *hovelîchiu mære*, atd.[90] Takový výčet však má pramalou výpovědní hodnotu – podstatnější je, jakou tyto prvky hrají roli ve struktuře vyprávění.

Již Joachim Heinzle si při pokusu o osvětlení otázky práva a bezpráví ve vztahu mezi Dietrichem a Laurinem všímá toho, že spíš než v logice tohoto konkrétního vyprávění je třeba motivaci pro Dietrichovo řádění v Laurinově zahradě hledat v samotném modelu *aventiury*: „Nicht Laurins *hôchvart*, sondern die Logik der Aventiure begründet die Gewalttat.“ (HEINZLE 1978: 198) Sonja Kerth je v hodnocení této pasáže ještě jednoznačnější: „Dietrich und Witege **müssen** die Rosen zertrampeln, weil der Ritt zum Rosengarten als (romanhafte) Aventiure eingeführt wird, zu der prinzipiell alle Kämpfer eingeladen sind.“ (KERTH 2008: 227).

Ukazuje se tedy, že se struktura ‚Laurina‘ nemusí jevit tak nesoudržná, jako se zdála Knappovi, zohlední-li se narativní modely, které byly v době vzniku tohoto textu produktivní. Matthiase Meyera vedlo toto zjištění až k úvaze, že ‚Laurin‘ je přímo programovou polemikou s artušovským modelem. Přestože právě jeho zdůvodnění této programovosti vyvolává jisté otazníky,[91] analýza ‚Laurina‘, kterou se toto své tvrzení snaží podpořit, představuje patrně nejkomplexnější dostupnou interpretaci tohoto eposu.

Meyer spatřuje (programovou) návaznost na artušovský román již v tom, že je tato skladba na rozdíl od většiny dietrichovských eposů zapsána ve sdružených rýmech, a ne ve strofách. Ještě důležitější je však fakt, že je celý příběh jak svou strukturou, tak explicitními odkazy modelován právě jako *aventiure*, a to v charakteristickém zdvojení: první aventiure (růžová zahrada)

89 Viz k tomu zejména KERTH 2008: 237.

90 Viz k tomu MEYER 1994: 251n., souhrnně in WETZEL 2004, k paralelám mezi ‚Laurinem‘ a jednotlivými díly dvorského i hrdinského kánonu viz GILLESPIE 1987.

91 Meyer tuto programovost dokazuje zejména srovnáním prologu k ‚Laurinovi‘ s prology Hartmannových artušovských eposů, oproti nimž tu postrádá aspekt didaxe. Je otázkou, zda to, že nějaký charakteristický prvek chybí, lze považovat za programové vymezení. Viz též kritiku Manfreda Kerna: „Weniger kann ich Matthias Meyer darin nachfolziehen, daß die intertextuelle Determiniertheit der Dietrichaventiuren auf ‚scharfer‘ Reflexion beruhe,“ (KERN 1999: 92) a Sonji Kert: „Von den Prologen der Vulgatfassungen des ‚Laurin‘ geht keine oszillierende Erzählstrategie aus, die bewußt mit Mustern und Erzählmodellen der Gattungen höfischer Roman und Heldenepik arbeitet.“ (KERTH 2008: 227)

implikuje za pomoci „artušovské logiky“ druhou (boj s Laurinem v jeho hoře).[92] Pro ‚Laurina‘ je však přitom příznačné, že návaznost obou aventiur je jištěna nikoliv strukturní paralelitou známou z artušovských románů:[93] naopak, motivy, které se pro navázání nabízejí (osvobození panny, pohanství trpaslíků atd.) zůstávají značnou měrou nevyužity, resp. mají funkci tmelu v rozhodujících situacích, nepracuje se však s nimi konsekventně v celém textu (alespoň ne ve starší vulgátě). Ospravedlnění druhé aventiury je naopak poplatné modelu hrdinskoepickému: její jádro (boj proti trpaslíkům) je rozvito až ve chvíli, kdy se Laurin rozhodne provést svou pomstu. A jak upozorňuje Meyer[94] a spolu s ním i Sonja Kerth,[95] právě k pomstě nutí Laurina hrdinskoepická logika: příkoří nesmí zůstat nepotrestáno. K tomu se pak přidružuje „jediný“ Laurinův prohřešek,[96] snaha přimět Dietleiba, aby se zpronevěřil své věrnosti vůči Dietrichovi – tedy opět invaze do sociálních vztahů vlastních hrdinské i dvorské epice.[97]

Součinnost artušovské a hrdinské tradice vidí Meyer i v dalších důležitých dějových momentech – právě z této perspektivy vysvětluje Dietrichovo váhání při prvním setkání s Laurinem. Nejde tu podle něj jen o to, že nerozhodnost je tradiční Dietrichova charakteristika, ale především o to, že se zde tato charakteristika opět pojí s konceptem aventiury: Dietrich se zdráhá bojovat proti Laurinovi proto, že se vypravil za aventiurou, kterou skýtají trpaslíci v duté hoře, ne bojovat s Laurinem v růžové zahradě. Proto tuto aventiuru dlouho nepřijímá za svou a motorem dění je tu po celou dobu Witege. Witegovo kverulantství je ovšem také předznamenáno tradicí dietrichovské epiky,[98] tady je však – jak ukazuje Meyer – přehodnoceno odkazem na ‚Parzivala‘, a Witege se tak – v tom spočívá jeho pozitivní role – stává tím, kdo Dietrichovi k přijetí a absolvování této první aventiury dopomůže. Z toho momentu vyplývá další setkání artušovského a hrdinského modelu: zatímco dosud vystupuje Dietrich v roli

92 „Eine Aventiure braucht einen Erzählzusammenhang, in dem die Handlung gründet. [...] Die Gattung Artusroman bietet ein Modell für eine einzelne Aventiure, die sich quasi selbst begründet, in den beiden Bestätigungsaventiuren der Hartmannschen Epen, Joie de la Cort und Pesme Aventure, die Signal der erfolgten Komplettierung des Weges sind, nicht aber zur Komplettierung dienen. Neben ihrem gesellschaftlichen Nutzen zeichnen sich beide durch ihre starke Prägung als Andersweltfahrten aus – und genau diesen Vorbildern gemäß verhält sich der Dichter des *Laurin A*, wenn er eine Hohlweltfahrt und eine Befreiung anschließt. Zeigt der erste Teil des *Laurin* eine Aventiure, so folgt im zweiten die Begründung der Aventiure von sich selbst.“ (MEYER 1994: 249n.) Srv. též: „Noch deutlicher als bei Erec oder Iwein am Ende ihres ersten Aventiure-Kursus wird klar, daß Dietrichs Ehre noch weit davon entfernt ist, vollkommen zu sein. Im Gegenteil: Ihr Tiefpunkt ist nach der Rosengartenaventiure erreicht, eine Zwischeneinkehr am Hof entfällt.“ (WETZEL 2004: 135)

93 Viz třeba již citovaný Haugův příklad Chrétienova ‚Ereca‘, HAUG: 91–107.

94 „Mit Wessels ist festzuhalten, [...] daß [Laurin] auf Rache bestehen muß, weil daß der Mechanik der Heldenepik entspricht; würde er verzichten, wäre er im ersten Kampf kein würdiger Gegner gewesen.“ (MEYER 1994: 253)

95 „Daß Laurin Rache für das ihm zugefügte Unrecht übt, entspricht dem Erzählparadigma der Heldenepik [...].“ (KERTH 2008: 227)

96 „Das einzige unhöfische Verhalten Laurins“ (MEYER 1994: 254).

97 „Damit bricht Laurin sowohl das alte (heldische) Prinzip der Mannentreue wie auch das neue (ritterliche) der Lehnsbeziehung.“ (tamtéž)

98 Viz třeba ‚Dietrichův útěk‘.

artušovské, jakmile na aventiuru přistoupí, stává se z něj lítý rek, jak jej zná tradiční – hrdinská – dietrichovská epika.[99] Na tuto proměnu od orientace na dvorskou epiku směrem k orientaci na epiku hrdinskou upozorňuje i Sonja Kerth, když ukazuje, jak celá jeskynní epizoda odkazuje na ‚Píseň o Nibelunzích'.[100]

Orientaci zejména první poloviny eposu na dvorskou tradici však Sonja Kerth vidí ještě v něčem jiném než Matthias Meyer.[101] V růžové zahradě spatřuje *costume*, topos dvorských eposů, *zvyk*, který je výrazem fungující dvorské společnosti a který má v dvorské literatuře i svůj negativní, falešný obraz – např. právě zmiňovanou *joie de la curt* z ‚Ereca', která sice navenek působí jako výraz dvorské harmonie, ale ve skutečnosti je jen samolibou náhradou, která nejenže neslouží dvorské společnosti, ale představuje její zvrhlou podobu a je pro ostatní ohrožením. Proto ji je třeba odstranit. Sonja Kerth vidí v Laurinově růžové zahradě právě takovouto falešnou *costume*, což je podle ní patrné z ceny, kterou Laurin stanovil za narušení zahrady: pravá noha a levá ruka.[102] Na to, že Sonja Kerth tuto paralelu považuje za „přinejmenším naznačenou",[103] jí však připisuje překvapivě veliký význam, a nadto ji podkládá značně protichůdnými argumenty.[104] Není proto divu, že v následujícím průběhu básně Sonja Kerth nenachází ani realizovánu možnost integrovat polepšeného Laurina do Dietrichovy („artušovské") družiny, ani využití takto pojímané aventiury jako „sociálního skutku",[105] což jsou oba známé postupy artušovských románů. Přiměřenější mi přijde spatřovat v dobrodružství růžové zahrady především prostě aventiuru do „jiného světa" („Anderswelt"), tak jak je to dvorskému románu, zejména tomu pozdnímu, vlastní.[106]

Pozorované nevyužití modelu *costume* však vede Sonju Kerth k jinému podstatnému zjištění: „Aventiure wird im ‚Laurin' also nicht an das individuelle Schicksal des Protagonisten gebunden, wie dies in den klassischen Hartmann-/Chrétienscher Prägung der Fall ist, sondern sie besitzt primär den Charakter des außergewöhnlichen, auf sich selbst verweisenden, des

99 K této interpretaci viz oddíl „3. Die doppelte Aventiure I: Die Rosengartenaventiure" (MEYER 1994: 242–250).

100 Paralely, které nachází Sonja Kerth, se zdají být velmi přesvědčivé: hostina po příchodu do hory a Kriemhildina svatba jako lstivé pozvání, Witegovo a Hagenovo varování před nebezpečím ostatními přehlíženém, Künhildin podíl na Laurinově boji proti bernským jako paralela Kriemhildiny msty (tím spíše, že mnohé rukopisy místo Künhild skutečně čtou Kriemhilt) atd. Viz KERTH 2008: 238n.

101 Meyerovy dějově-strukturní nálezy ovšem nezpochybňuje.

102 Viz především KERTH 2008: 232.

103 „Daß die rechtliche Dimension der *costume* zumindest anzitiert wird, zeigt die Anklage Laurins gegen Dietrich und Witege, die sich erkennbar juristischer Argumente (Landfriedensbruch) bedient und zudem vor der Folie des ‚Iwein' zu sehen ist." (KERTH 2008: 229)

104 Zatímco v citátu v předchozí poznámce je argumentem pro „falsche *costume*" Laurinova „právní" stížnost, argumentuje jinak Sonja Kerth z pozice bernských reků. Pro falešnou *costume* by přitom hovořila tato, nikoliv Laurinova argumentace.

105 Viz KERTH 2008: 234.

106 Viz KERTH 2008: 233, MEYER 1994: 242.

magischen Ereignisses.“ (KERTH 2008: 234) Toto tvrzení je doložitelné i bez ohledu na to, jestli v růžové zahradě spatřujeme *costume* nebo ne, a to v místech, která se na „*âventiure*“ přímo odvolávají. V úvodu má aventiure ještě potenciál být – tak jako v klasických artušovských románech – prostředkem pro hrdinovu individuální cestu ke cti a uznání. V průběhu textu se však její role mění. Je nejen „magickou událostí“, ale prostým zmechanizovaným důkazem prožitého dobrodružství, zprávou o něm,[107] případně vůbec nějakou nově poznanou (arciť neobvyklou) skutečností,[108] „novin(k)ou“[109]. Sonja Kerth k tomu dodává: „Eine für das Gesamtverständnis weiterführende Bedeutung des Begriffs läßt sich indes genauso wenig erkennen wie eine generelle Problematisierung von Aventiure.“ (tamtéž: 235) Programovou problematizaci v tom jistě hledat není třeba – že je tu však model aventiury zproblematizován přinejmenším na rovině metaliterární, je podle mě jednoznačné: aventiure zde není, jako tomu bylo v Haugově interpretaci ‚Ereca‘, počínání s nejistým výsledkem, jehož ideál musí hrdina naplnit svým konáním, což se mu zpravidla napoprvé nepodaří,[110] ale něco, co je volně k dispozici, co se hrdinovi může „stát“, ba co si přeje, aby se mu „stalo“.[111] Tak ovšem metaliterární uvažování proniká nejen do koncepce tohoto eposu, ale přímo i do uvažování jeho protagonistů: aventiure je v souladu s artušovskou tradicí to, po čem hrdina touží, ale dá se na ni dosáhnout tak, že se nějaká skutečnost jako aventiure zkrátka pojmenuje – už to patrně stačí k aktivaci kontextu, jenž model aventiury zformoval.

Souvisí to s tím, co Matthias Meyer nazývá posunem od „žánrové typičnosti“ k „topice“, který podle něj vyplývá z krátkého rozsahu ‚Laurina‘:

> „Die Kürze aber wird durch die Topik aufgefangen: Das Anspielen von Gattungsnormen und gattungstypischen Gedankengängen wie auch Figurentypik treten an die Stelle von ausführlicher Schilderung und von inhaltlich fundierter Diskussion, so daß der Übergang von Gattungstypik zur Topik erreicht wird. Die Kürze wird zu einer nichteigentlichen, zur Chiffre für die ‚lange Form‘.“ (MEYER 1994: 258)

Zda si skutečně krátký rozsah ‚Laurina‘ vyžádal tento posun k topice, nebo zda teprv metaliterárním vědomím umožněná topika dala prostor pro takto krátce koncipovanou epickou skladbu, je sporná, ale zároveň stěží vyřešitelná a vlastně málo významná otázka. Důležité je

107 Viz např. scénu 43, kde si Wolfahrt libuje na palouku před vstupem do Laurinovy hory: „*Uns hât got her gesant, / daz wir dâ heime mügen jehen, / daz uns âventiure sî geschehen.*“ („Poslal nás sem Bůh, abychom doma mohli vyprávět, že jsme zažili [doslova: že se nám stala] aventiure.“ – HzL A 922–924)

108 Viz např. scénu 59, kde Künhild dává v prsten Dietleibovi s těmito slovy: „*Nim hin daz guldîn vingerlîn / vil herzenlieber bruoder mîn / daz solt du stôzen ûf die hant, / sô wirt dir âventiure bekant: / vürwâr ich daz sprechen sol, / du sihst diu getwerge alliu wol.*“ („Vezmi si tento zlatý prstýnek, můj milý bratře, a dej si ho na ruku – tak poznáš aventiuru: na mou věru, spatříš všechny trpaslíky.“ – HzL A 1255–1260)

109 Je příznačné, že právě slova „novina“ v této souvislosti občas používá český text – viz o tom zde oddíl 6.1.1.

110 Viz první kursus klasických artušovských románů.

111 Viz pozn. 107; podobně ve scéně 8, kde se k Dietrichovi přidává Witege a říká: „*‚Ich muoz der reise mich erwegen* [...] *dort hin ze dem garten: / dâ sül wir âventiure warten.*“ („Musím sebrat odvahu k cestě [...] do oné zahrady, tam počkejme na aventiuru.“ – HzL A 82, 85n.)

poznání, že v tomto posunu lze ono metaliterární vědomí vůbec spatřovat.

To samo sice částečně vysvětluje podmínky pro vznik takového textu, jakým je ‚Laurin', neodpovídá to však na otázku, co vedlo k jeho očividně značné oblibě, doložitelné ještě čtvrttisíciletí po jeho vzniku.

Sonja Kerth na takovou odpověď rezignuje. Způsob, jakým ‚Laurin' zproblematizoval (byť třebas ne programově) dosavadní žánrovou strukturu německé epiky, ponechává jako otevřený problém, na který se pokusil zareagovat jednak autor walberanovské verze tím, že rozvedl náboženský konflikt a následným smířením se postavil proti heroickému modelu chování,[112] jednak autor drážďanského ‚Laurina', který vsadil na dějovou linii osvobození Künhildy a zároveň se formálně pokusil vrátit ‚Laurina' více do rámce hrdinského kontextu.[113] Obliba obou vulgát ve srovnání s těmito verzemi je pouze konstatována.[114]

Důvod, který se zdá být plauzibilní nejen pro interpretaci německého ‚Laurina', ale také jako pojmenování jedné z podmínek pro to, aby se mohla tato látka ujmout v literárně-historicky tak odlišném kontextu, jakým byly české země 14. století, pojmenoval Matthias Meyer. Ten ve vyznění starší vulgáty, která jako by se dlouho nemohla rozhodnout pro tu či onu stranu, spatřuje nikoliv pouze slabou motivaci, a tím pádem básníkovo neumětelství, nýbrž prostředek pro zvýšení napínavosti příběhu:

> „Das Ziel ist, die Möglichkeiten zu einer positiven Entwicklung der Laurinfigur so offen zu halten, daß sie sich logisch anschließen läßt. Das geht aber nur, wenn man Laurin so lange wie möglich von aller Schuld frei läßt. Der Befund ‚si wâren alle samt verlorn, / wan hern Dietrîches zorn.' (HzL A 1199f.) stimmt den Zuhörer betrüblich, da es sich um die eigentlichen Helden der Dichtung handelt, aber noch ist die Situation in *A* so offen, daß auch dem *getwerge* eine gewisse Sympathie als *guoter künec* und von allen Seiten Düpierter nicht vorzuenthalten ist; oder wie Heinzle formuliert: ‚So erscheint Laurin teils als vorbildlicher Herr, teils als wortbrüchiger Bösewicht und erscheinen die Berner teils als ungeschlachtete Haudegen und Rechtsbrecher, teils als Vollstrecker der gerechten Bestrafung Laurins.'[115] Erzähltechnisch ist dieses Verfahren einsichtig: Laurin wird zu einer interessanten Figur, die eindeutige Gattungstopik kann so gedehnt werden, daß die Erfüllung der Erwartung möglichst lange verzögert wird. Auch hier wird gegen die Gattungserwartung anerzählt, wenn der gegnerische Zwerg zu einem von Dietrich selbst gelobten Sympathieträger wird. Diese Absicht nimmt die erzählerische Aufmerksamkeit völlig in Anspruch. Daß er dieses Verfahren anwendet, zeigt seine literarischen Fähigkeiten; daß er dabei in Schwierigkeiten gerät, was die Konsistenz der Motivierung betrifft, zeigt seine Grenzen [...]" (MEYER 1994: 254n.)[116]

112 Viz KERTH 2008: 246–252.
113 Viz tamtéž: 242–245, 252.
114 Viz tamtéž: 252.
115 Viz HEINZLE 1978: 200.
116 S podobných premis jako Meyer, totiž že v případě ‚Laurina' jde o hru s dobovými žánry, vychází i George Gillespie. I on dochází k tomu, že výsledkem je text v první řadě zábavný, a oceňuje na něm, že příběh v něm ztvárněný postrádá morální apel. Jeho teze, že se jedná o hru určenou vzdělanému publiku, která dokáže ocenit právě ono žánrové napětí, by však vyžadovala důkladnější podložení. Stěží totiž můžeme přistoupit na takovéto vciťování do tehdejšího publika: „Die ersten Hörer des *Laurin* haben wohl das Geschick und die Kunst bewundert, womit der Autor das Spiel in einem zu diesem Zweck konstruierten Spielraum organisiert hat." (GILLESPIE 1987: 114)

Zda lze v ‚Laurinovi' spatřovat takto „důmyslnou" („einsichtig") vypravěčskou koncepci, za jakou ji má Meyer, je sporné – že ji za takovou neměli už někteří současníci, lze vyčíst ze zbylých čtyř verzí. Přesto však touto úvahou Meyer vyslovuje o ‚Laurinovi' možná to nejdůležitější: jeho autor se pokusil v první řadě vytvořit co nejnapínavější text, přičemž využil toho, co mu jeho současná literatura nabízela, totiž postupů dvorské a hrdinské epiky. Tím nemá být řečeno, že mísení těchto dvou modelů *nutně* implikuje „zábavnou literaturu" – ‚Laurin' se však zdá být takovým případem. Všimněme si, že recepční hledisko, které dominovalo výkladům ‚Laurina', paradoxně osvětlilo v první řadě okolnosti jeho *produkce* – jeho narativní modely a motivické zdroje. To však je jenom jedna stránka života (jakéhokoliv) textu, která zřejmě sehrála podstatnou roli i u prvních recipientů ‚Laurina'. Avšak lze počítat ještě v 16. století s tím, že čtenáři/posluchači vnímají ‚Laurina' přes folii kanonické dvorské či hrdinské epiky?

Snad tím dávám částečně za pravdu zmíněnému Knappovu odsudku ‚Laurina': měřen „kriticky", nedosahuje skutečně tento epos důmyslnosti leckterých svých současníků. Avšak proto si ještě nemusí vysloužit programový nezájem. Germanistická medievistika na něm mohla ukázat mnohé aspekty literárního života ve 13. století – a podobně ukazují jeho další osudy, čím mohl být zajímavý pro pozdější generace. Tato otázka přitom pohříchu zůstává málo probádána: zatímco se germanistická medievistika jistou omezenou měrou soustředila na rozdíly mezi jednotlivými verzemi, různočtení samotné starší vulgáty – a jeho historický kontext – prakticky nezohlednila. To přitom skýtá zajímavý pohled do dějin recepce tohoto druhu epiky: lze tu pozorovat značně disparátní tendence od velmi promyšlené snahy o co největší kondenzaci textu za minimálních ztrát v syžetu[117] až po zcela svévolné přeskupování a transformování jednotlivých dějových momentů,[118] které ostatně rovněž signalizuje, že v pozdější recepci ‚Laurina' již zřejmě vůbec nešlo o navazování na klasické narativní modely či polemiku s nimi (jakkoliv právě to mohlo stát u zrodu tohoto textu), ale především právě o zábavnost vycházející z dramatičnosti, napínavosti vyprávěného příběhu, k jehož atraktivitě – podobně jako v případě jiných eposů pozdního 13. století, např. Strickerova ‚Daniela z kvetoucího údolí' – bezpochyby přispívalo i jeho exotické prostředí. O „zábavném" potenciálu básně svědčí i její rozdílné závěry. Když např. rukopis L_{10} vyprávění uzavírá sdělením, že po návštěvě bernských reků v Laurinově hoře nejedna dívka porodila dítě,[119] pak je zřejmé, že se tento text musel stávat zdrojem zábavy

117 Extrémním příkladem je (relativně raný!) rukopis L_5, který text zkracuje téměř na polovinu, přičemž však kostra děje zůstává prakticky neporušena.

118 Nejvíce v L_{18}.

119 „*Das ist von den recken gesayt / Eyn kynt hot manche schone mayt.*" („Praví se o těch recích: nejedna krásná dívka porodila dítě." – Viz různočtení k HzL A 1574.)

značně „lidové“.[120] I takovéto dodatky a proměny jsou však přece výrazem „strukturní otevřenosti“: ‚Laurin‘ – původně snad pendant k dvorské a hrdinské epice – si postupně patrně získával oblibu v první řadě jako zvratů plné, dobrodružné vyprávění o zradě, pomstě, ale i o pohádkovém bohatství. Je to triviální? Snad – ale pro literárního historika je pak nad míru zajímavé, jak spletité cesty k takové trivialitě vedou. A snad by ani obě pozice ve výkladu ‚Laurina‘ – knappovský odsudek jeho triviality i úvahy o jeho komplikovaném literárním kontextu – nemusely stát v tak příkrém protikladu, kdyby byly svolné k většímu nadhledu. Nejeví se totiž to, co bylo tak složitě popsáno jako „metaliterární vědomí“, s ohledem na text typu ‚Laurina‘ spíš jako „metaliterární podvědomí“, v němž jsou kategorie jako historicita, příběh či žánr sice oproti dřívějšku rozvolněny a dány nově „k dipozici“, ale zdaleka ne ustáleny v nové, neřkuli jasné konstelaci, jakou mohl pozorovat Haug při pohledu na Chrétienovy či Hartmannovy romány? Literární „metadiskurs“ přece nemusí být „ostře reflektovaný“ – a přesto může být produktivní.

V následujících kapitolách se podíváme, jak produktivní byl při přenesení do nového jazykového a kulturního prostředí.

120 I to hovoří proti tezi Gillespieho (viz pozn. 116).

5 ‚Jetřich Berúnský' a ‚Laurin': srovnání textového materiálu

Než se zaměřím na vlastní interpretaci, bude třeba porovnat český a německý epos z hlediska textologického. Již genealogická kapitola přitom naznačila, jaké problémy takový úkol skrývá: co německý rukopis, to odlišné znění, od jednotlivých formulací až po celé dějové úseky, ba Heinzle i Kern (mezi jinými) přímo ukázali, že tato textuální dynamika je ‚Laurinovi' vlastní. Budu-li tedy přesto citovat originál dle Holzova vydání ‚Laurina', pak z ryze praktických důvodů (ustálené číslování veršů, kompatibilita se sekundární literaturou), a neustále s přihlédnutím k různočtení jednotlivých rukopisů, které je rovněž součástí paralelního čtení přiloženého k práci a které budu uvádět i v textu spolu s citáty.

5.1 Co dalo dosavadní bádání

Dosavadní poznatky opírající se o materiální srovnání českého a německého zpracování ‚Laurina' jsou skrovné. Kromě již zmíněných a vcelku málo platných úvah genealogických se dají shrnout do několika bodů:

1) Jak již bylo řečeno, sleduje český ‚Jetřich' svým syžetem starší vulgátu.

2) Žádná z dochovaných německých verzí nebyla přímou předlohou českého textu.

3) Český vzdělavatel doplnil text o vlastní prolog a epilog.

4) „[Český] básník někdy rád se rozhovořuje. [...] Na mnohých místech však větší počet veršů českých jest zaviněn neobratností českého veršovce, který mnohdy nedovedl rázné a stručné verše originálu podati stejně stručně a jadrně, nýbrž rozplývá se často do šíře a perifrasuje několika verši to, co německý básník vyjádřil veršem jedním," (ČERNÝ 1893: 17) a „nezřídka i planými verši výplňkovými si pomáhá." (tamtéž: 21) A na druhou stranu: „Při převodu do češtiny rozhojnil český autor text Jetřicha Berúnského některými názornými přirovnáními, ale zároveň směřoval k větší úsečnosti výrazu, postupoval tedy s využitím rozšiřování a zkracování textu (amplifikace a abreviace) zcela ve shodě se zásadami středověké poetiky." (PETRŮ 1984: 18)

5. „Č měnívá rád číslice originálu." (tamtéž: 23)

6. Český vzdělavatel doplnil text na mnoha místech o vlastní přirovnání se zvířecími motivy[121] a o několik veršů gnómických.[122]

121 Viz zejména THOMAS 1989: 247–250.

122 Viz PETRŮ 1984: 17 – a odhlédni od toho, že zrovna zde Petrů cituje gnóma, které je dáno originálem.

5.2 Kdo co a jak vzdělal a co z toho plyne

Pro následující rozbor bude užitečné přesněji vymezit některé pojmy. Když totiž Petrů mluví o amplifikaci či abreviaci a Černý o „rozhovořování“, není zcela jednoznačně patrné, oč se jedná. Zejména u Černého se zdá, že vychází především z počtu vynaložených veršů na patřičný úsek německé předlohy. Netřeba dodávat, že takový údaj sám o sobě velkou výpovědní hodnotu nemá. U Petrů se zase při bližším ohledání podstata amplifikace a abreviace značně liší: zatímco amplifikací se rozumí „rozhojňování textu některými názornými přirovnáními“, abreviace je směřování „k větší úsečnosti výrazu“. Jednou jde tedy o doplňování textu o nové elementy, podruhé o kondenzaci, nikoliv redukci elementů daných předlohou. Abreviace podle Petrů tak není komplementem jeho amplifikace, nýbrž opakem „rozhovořování“ dle Černého. Navrhuji na místo toho tuto čtveřici resp. šestici pojmů: *Multiplikací* budu rozumět verbální rozmnožení jednoho textového elementu (motivu či narativního momentu); jejím opakem je *kondenzace. Adice* bude uvedení nového elementu do textu, jejím opakem pak *redukce.* Pojem *amplifikace* ponechám jako označení účinku multiplikace a adice, tedy pro případy, jako je zdůraznění některého motivu, zvýšení expresivity atp., opak lze nazývat *nivelizací*.

Multiplikace představuje jednoznačně dominantní tendenci českého vzdělání. Příkladů by se dal uvést bezpočet – ukáži alespoň jeden, který dobře ilustruje problematiku multiplikace ve všech jejích aspektech. Ve scéně 23, ve verších 654–665/473–478, je takto líčen souboj Jetřicha s Lavrynem:

654 *Lawrynka welmi tepiese,*	473 *er sluoc den kleinen Laurîn*	L5 navíc: *daz ym daz fur vor den auge sin*
655 *Přewelmi hroznie mečowu hlawu*	474 *mit dem knopfe umb diu ôren sîn,*	L5 navíc: *Er mahte ez zu eime thoren*; L13 *vil faste vmb daz bubt syn*; L18 vil *vaste vmb die oren sein*
656 *Wtu korunu zlattu nowu;*		
657 *zbi mu s helmu wsicku korunu,*		
658 *zkazy naniem krasu onu.*		
659 *Tepa mečem take rany,*		
660 *Az zwuk bieše nawse strany,*	475 *daz ez alsô lûte erklanc*	chybí v L5; L1 *erhal*; L7 *das man horte des slagens klang*
661 *Tak twrde rany dawaše,*		
662 *Powsem se swietie rozlehaše.*		
663 *Y pohorach ten slyšiechu*		
664 *hluk nemaly. Ti wsichni, ktoz tu biechu,*		
665 *Ten zwuk zamili slysiechu.*	476 *einer halben mîle lanc*	chybí v L13; L1 *vber perg vnd vber tal*
	477 *von des helmes dône*	chybí v L5, L10; L6 *des swertes*; L15 *von des helms clang vnd tan*
	478 *und von der guldinen krône.*	chybí v L5, L10; L15 *vnd auch von der edel kran*; L18 *schonen*

Na tomto úseku lze dobře sledovat dvě základní multiplikační techniky českého vzdělavatele. Je to 1) prosté rozvedení motivu daného předlohou: V originále je samotné Dietrichovo bití Laurina popsáno jen ve dvou úvodních verších, zatímco v českém zpracování se popis této akce objevuje hned ve verších šesti: „*Lawrynka welmi tepiese / Přewelmi hroznie mečowu hlawu*“, „*zbi mu s helmu wsicku korunu*“, „*Tepa mečem take rany*“, „*Tak twrde rany dawaše*“. 2) rozvedení daného motivu prostředky, které se objevují i jinde v textu. To se v tomto případě týká líčení síly zvuku, který Jetřichovy rány způsobily: Německému originálu „*daz ez alsô lûte erklanc / einer halben mîle lanc*“ v tomto místě odpovídá pouze poslední verš: „*Ten zwuk zamili slysiechu.*“ Zvuk rozléhající se po horách v souvislosti s bojujícím Lavrynem (v Č zejména verš 674) však nacházíme také o něco dál, ve verši 806/556: tam Lavryn křičí již z posledních sil, a to tak, že „*I pohorach y poskali / Slyšiechu ten zwuk nemaly*“, neboli „*daz ez alsô lûte erhal / über berc und über tal*“. Německému básníkovi zde toto přirovnání stačí, ale český vzdělavatel opět sáhne navíc po osvědčených mílích a s lehkou modifikací dodává: „*Tak kricieše dluhu chwili / až by piessi vssel mili*“. K určitým typům situací se tak pojí jisté prefabrikované motivy, které ovšem nejsou nutně původním tvůrčím vkladem českého básníka, nýbrž jsou dány volně k dispozici předlohou. Z německé předlohy však nepochází jen materiál pro tuto techniku v podobě jednotlivých volně dosaditelných motivů, nýbrž i technika sama: už německá předloha totiž takovéto prefabrikáty namnoze využívá, což také lze ilustrovat na uvedeném příkladě. Zvuk slyšitelný na míle daleko se objevuje ještě jednou ve verši 979 resp. 675n., kde se – tentokrát při boji Jetřicha s Dětlebem – praví: „*Zwuk slyšiechu zapuol mile,*“ resp.: „*man hôrte ir beider swerte klanc / einer halben mîle lanc.*“ – A pohled zpět na původní místo prozrazuje ještě jednu věc: tyto prefabrikáty nepřecházely jen ze situace do situace v rámci jednoho zpracování německého textu, nýbrž i mezi jeho jednotlivými verzemi. Rukopis L_1 totiž místo „*einer halben mîle lanc*“ na inkriminovaném místě čte jako Holz ve verši 556 „*vber perg vnd vber tal*“.

Kondenzace je v českém textu zastoupena výrazně méně. Uvedený příklad je ze scény 58 (verše 1597–1600/1235–1244), kde je Dětleb odloučen od svých uvězněných druhů a navštíven svou sestrou:

1597 *Dietleb wece: „co kažes, tot chcy zdieti.*	1235 *Er sprach: ‚vil liebiu swester mîn,*	chybí v L5, L18; L1 viz HzL A 1231
	1236 *swaz du mir rætest, daz sol sîn.*	chybí v L5, L7, L18
1598 *Proboh možešli mi to powiedieti,*	1237 *nu sage mir ûf die triuwe dîn,*	chybí v L7
	1238 *wie gehabent sich die gesellen mîn?*	L6/1238n. *Sint min gesellen lebendig oder tot*; L7 *wo syn*; L18 před 1237: *wie gehabent sich die heren dein*
1599 *Zbitili gsu ci zgimani?“*	1239 *sind si lebende oder tôt*	chybí v L5

	1240 *oder in keiner hande nôt?'*	chybí v L5; L3 *keyner not*; L6 *keiner not*; L8 *Oder sind sy sunsst in not*; L7 *oder sust*; L10 *yn keyner not*; L15 *Sag mir sindt sy in kainer not*; L18 *slacht not*
	1241 *Si sprach: ‚si sint gevangen,*	chybí v L7; L8 *SJ sprach lieber mein / So du ymmer selg mussest se*[...] */ Sie sind layder gefangen*
	1242 *des mich muoz sêre erlangen,*	chybí v L7; L5 *belangen*; L6 *das sy mus belangen*; L8 *belangen*; L15 *das mich nach jn mus plangen*; L18 *er sprach euch muß belangen*
1600 *„Gsut welmi hluboce schowani!"*	1243 *tiefe in einem karkære,*	chybí v L5; L1 *keler*; L7 *Sy sprach: sy ligen*; L13 *Vil feste in dem kerkere*; L18 *wo sie ligent swere*
	1244 *darinne lîdent si grôze swære.'*	chybí v L5; L13 *grosse not und swere*; L18 *in dem kerkere*

Předloha tu na ploše deseti veršů předkládá dvě promluvy o jednom informačním jádru: jednak Dietleibovu otázku po jeho druzích, jednak Künhildinu odpověď, z níž se dozvídáme, že zbytek družiny je uvězněn. V českém zpracování jsou však upozaděny některé implicitní významy, které originál k těmto dvěma sémantickým jádrům explicite připojuje. Nemohla takovou kondenzaci obsahovat už předloha, z níž český vzdělavatel vyšel? Jak píše Černý, „bylo by lákavé sledovati dopodrobna mezery v rpkech německých a konstatovati, zda mezery ty jsou také v české básni" (ČERNÝ 1893: 32). Tento příklad ukazuje to, co platí pro všechny formy abreviace v českém textu: Všude tam, kde je kráceno, lze najít krácení i v některém z rukopisů – a zároveň nikdy nelze najít krácení, které by českému textu odpovídalo plně. Zcela mechanicky řečeno: HzL A 1235n. na tomto místě odpovídá čv. 1597, HzL A 1237 odpovídá čv. 1598, čv. 1599 reprezentuje HzL A 1239n. a čv. 1600 shrnuje HzL A 1241 a 1243. Tj. nikde v Č nenacházíme informaci obsaženou v HzL A 1238, 1242 a 1244. V rukopisech, které toto místo krátí, však chybí tyto verše: v L_5 je to 1235, 1236, 1239, 1240, 1243 a 1244, v L_7 verše 1236, 1237, 1241 a 1242 a v L_{18}, 1235 a 1236 a verše 1237n. mají obrácené pořadí. Je tak patrné, že ač mezi některými jednotlivými rukopisy lze spatřovat *tendenci* ke kondenzaci na stejném místě jako v Č, nikde se nemanifestuje *stejně* jako v tomto zpracování.

Multiplikace i kondenzace se tak stávají sice snadno dohledatelnými, vzhledem k rozličnosti německých rukopisů však zároveň značně nespolehlivými vodítky pro jednoznačné závěry jak pro interpretační, tak pro genealogické otázky vztahu českého a německého textu. Na významu nabývají teprve ve svém úhrnu a v souvislosti s dalšími pozorovatelnými jevy. V první řadě pak s dalšími dvěma prostředky českého vzdělání, adice a redukce.

Dobrý příklad adice skýtá pokračování pasáže, o níž právě byla řeč. Dětlebovu reakci na

Krynhultino sdělení, že jeho druhové jsou uvězněni, uvádí německý básník prostým konstatováním: „*Dô sprach der degen hochgemuot.*“ Český vzdělavatel však z této uvozovací věty vytváří celé vlastní čtyřverší: „*Dietleb poče welmi plakati, / Iakozto prawa mati / Vzri, ano wybrani dieti. / Tut newie, co sobie zdieti, / Arka:* [...]“ Rozdíl oproti příkladu multiplikace je zřejmý – toto rozhojnění textu zasahuje do celkové struktury textu, a to hned na několik způsobů: Do vyprávění vnáší nejen celou novou situaci (Dětlebův pláč), ale i nový poetizační prvek (přirovnání o matce a dítěti), a nadto celou touto epizodou vnáší do textu nové hodnocení postavy, o níž hovoří.

Závažnou adici z hlediska textologického představuje ovšem rozvedení scény 46, kde je popisován příchod bernské družiny do Laurinovy hory. Ve starší vulgátě jsou rekové na tomto místě uvítáni dvanácti (v některých rukopisech jedenácti) pannami, v Č je však tento motiv ztrojen: Procházejí třemi branami, přičemž u prvních dvou z nich jsou vítáni pokaždé dvanácti pannami (čvv. 1370 a 1383), u poslední pak se objevuje dvanácti rytířů (čv. 1392). Takové rozvedení nemá oporu ani v žádné z vulgát, ani ve verzi walberanovské. Jeho náznak však překvapivě nacházíme v drážďanském ‚Laurinovi‘ (L_{11}), kde „královna“ (Künhild) přichází ihned bernské výpravě vstříc, před ní ovšem kráčí dvanáct knížat („*fursten*“), za ní pak následuje oněch dvanáct panen („*iünck frawen*“):

166.
Do sie komen hin eyne,
wol in den berg so hol,
keyner mocht so weiß geseine,
das er west, wie und wol
wer komen in den perge;
das daucht sie seltsam sein;
sie sachen manch(e)s zwerge:
her ging die kon(i)gein.

167.
Zwelf fursten ir vor gingen,
zwelf iünck frawen traden ir nach;
iren pruder sie entpfingenn,
wie pald sie in an sach,
sie helste (und) sie [mit] küste
in schon an seynem munt;
sie sprach mit gantzem luste:
„got las dich gesunt!“

(„Pak vešli dovnitř do oné duté hory a nikdo z nich nebyl tak moudrý, aby si zapamatoval, kudy se tam dostal; to se jim zdálo podivné; spatřili mnoho trpaslíků: a v tom už přicházela královna.
Před ní šlo dvanáct knížat, za ní dvanáct panen. Uvítala svého bratra, jakmile jej spatřila, objala jej a políbila pěkně na ústa a s velikou radostí pravila: ‚Nechť ti Bůh přeje zdraví!‘“)

Toto místo je v drážďanském rukopisu (jako ostatně většina míst v něm) natolik odlišné nejen od ostatních verzí, ale i od Č, že stěží mohlo být přímým zdrojem českého vzdělavatele: scénu vstupu do hory propojuje se setkáním Dietleiba a Künhildy, a vynechává tak celou cestu do útrob hory s jejím líčením tamní nádhery atd., navíc uvítací tucty nenechává čekat u bran, nýbrž z nich činí doprovod královny. Přesto však svědčí o tom, že to, co se ve srovnání s dochovanými exempláři vulgát i walberanovskou verzí jeví jako vlastní adice, ve skutečnosti pravděpodobně vycházelo již z nějakého nedochovaného německého zpracování.

Hledání redukcí v českém textu ve srovnání s německým zněním, resp. německými zněními, je nejobtížnější. Není těžké najít místa, která jsou oproti Holzově textu zkrácena velmi podstatně. Při podrobnějším pohledu se však vesměs ukazuje, že jde o více či méně dalekosáhlé kondenzace. Např. u veršů HzL A 1070–1072 („*si enpfing die gesellen alle gelîch, / sô si aller beste mohte / und als irn êren wol tohte.“* – „Přijala všechny druhy rovnocenně, jak nejlépe uměla a jak odpovídalo jejich cti.“), které nemají paralelu v českém znění a v německém první (tj. rozhodující) z nich nechybí v žádném z rukopisů, se může zdát, že se ztratila celá jedna situace dané scény. Zatímco v N je uvítán Jetřich, ostatní hrdinové a následně pak „obzvláště“ Dětleb, v češtině přicházejí ostatní hrdinové zkrátka. Že se však spíše jedná o vynechání redundantní informace, prozrazuje pohled o několik veršů zpět, kde se čte: „*Prige ty reky milie, / Da gim tak mile witanie, / Iakoz slusie kazde ctne panie.*“ (čvv. 1490n.)

Jedinou jednoznačnou a podstatnou redukcí je tak v českém zpracování scéna 51, v níž prakticky bez opory mezi německými rukopisy nenacházíme celý rozhovor Krynhulty, který následuje po jejím prvním setkání s Dětlebem. Jedná se přitom o scénu, která je pro příběh i jeho motivaci zásadní, neboť hraje klíčovou roli v jedné z ústředních dějových linií, totiž v Künhildině osvobození. Dietleibova sestra tu, alespoň v naprosté většině verzí, vypráví svému bratrovi, jak dobře se jí u Laurina daří a jak ji trápí jen to, že její věznitelé nejsou křesťané.

Lze z textologického hlediska nalézt indicie, které mohou osvětlit tuto odchylku ve struktuře českého zpracování, která je svou povahou a významem natolik ojedinělá, že je těžké ji bez dalšího přijmout jako tvůrčí záměr?

Mám-li se o to pokusit, musím zohlednit nejen jednotlivé prostředky podílející se na posunech českého textu od jeho předlohy, nýbrž především jejich celek a distribuci. Z předchozího přitom vyplývá, že se tyto prostředky uplatňují na dvou základních úrovních: jsou to jednak modifikace nepřesahující rovinu *jednotlivých* momentů (stavebních kamenů) vyprávění – sem patří multiplikace a kondenzace; jednak modifikace na rovině celého vyprávění – tj. zejména adice a redukce jednotlivých narativních momentů.

Už to, že bylo možné podat víceméně jednotné převyprávění „obsahu“ českého ‚Jetřicha‘ a německého ‚Laurina‘ podle „maximalizované“ starší vulgáty (tj. bez elizí, jaké v nejradikálnější podobě představuje rukopis L_5, či bez přeskupení jednotlivých úseků, jaké se nacházejí např. v rukopisech L_6 ve scénách 46–48[123] či v L_{10} ve scénách 59–61,[124] a nejmarkantněji pak v L_{18} mezi scénami 15 a 68[125] atd.), svědčí o tom, že český text poměrně

123 Viz různočtení k HzL A 959 a 976.
124 Viz různočtení k HzL A 1249 a 1299.
125 Viz různočtení k HzL A 307 a 1419.

důsledně dějové momenty předlohy zachovává. Při bližším ohledání je nápadná i snaha zachovat jednotlivé motivy, a to dokonce vesměs v souslednosti dané předlohou. Až se může zdát, jako by český ‚Jetřich' na mnoha místech potvrzoval správnost Holzovy rekonstrukce, která vychází primárně z rukopisu L_3, na mnoha místech je však doplněna podle L_1, ale i L_8 či L_{15}.[126] Lze sice najít množství odlišností jak kvantitativních, tak kvalitativních, ty ale spočívají především jednak v multiplikaci, jednak v reinterpretaci (a někdy prostě v nepochopení) elementů daných předlohou. Jakkoliv jsou tyto multiplikace a reinterpretace podstatné pro interpretaci českého textu (o tom ještě bude řeč), pro teď je důležité zejména poznání, že vyjma líčení Lavrynovy zbroje ve scéně 11 (228–374/151–246), které se vyznačuje multiplikací i na poměry českého textu nebývale rozsáhlou – avšak s ohledem na charakter českého vzdělání vysvětlitelnou –, není těžké dohledat korespondující místa přímo na úrovni jednotlivých veršů a paralelní čtení obou textů je vcelku jednoznačné a kontinuální.

To se však s postupem českého textu určitým způsobem mění. Téměř výlučná tendence českého zpracování k multiplikaci zažívá zlom od scény 42, kdy se berúnští rekové nechají vést k Lavrynově hoře. První nápadný signál, že se s vyprávěním děje něco nového, přitom přichází na samém konci scény předchozí, a to v podobě dosud nevídané adice, když český autor dává ve verších 1276n. Lavrynovi do úst tuto větu: „*Puste se namie sprawu wieru, / Nepodtrhnu was psy dieru"* – a prvně, nikoliv však naposled, tak do textu vpouští frazeologii, která vychází z nápadně nízkých stylových vrstev jazyka, a především odkazuje k zcela jiné společenské realitě, než je svět hrdinských či dvorských eposů.

Od samotné scény 42 pak lze prvně pozorovat novou součinnost modifikací českého textu oproti originálu: charakteristická tendence k multiplikaci sice trvá dál, ale je nově kombinována s tendencí na první pohled opačnou, kondenzační.

Jak mohou jít tyto dvě tendence ruku v ruce a vzájemně se nepopírat? Právě k pochopení tohoto mechanismu bylo důležité oddělit adici od multiplikace a redukci od kondenzace a zároveň si všimnout, že multiplikace často využívá prostředků, které text nabízí k dispozici na jiných místech. V praxi to znamená, že v českém zpracování je sice zachován daný narativní moment, avšak s předlohou, tak jak nám byla v jednotlivých rukopisech zachována, ji materiálně spojují jen některé referenční verše a zbytek je rozšířen samostatně, často za pomoci právě oněch prefabrikovaných a k danému typu situace se vážících stavebních prvků: Na místo kondenzace

126 K propozicím Holzovy edice viz zejména HOLZ 1897: VIIInn. Jak Holzova doplnění často korespondují s českým vydáním, lze vidět např. na verších 474–477/323–326, které rukopis L_3 neobsahuje, popř. ve verších 846/576, 859/582, 874/588, 920/616, kde se Dětleb snaží přemluvit Jetřicha, aby mu vydal Lavryna a přitom používá řadu argumentů, které se odvolávají v postupné gradaci na 1) „*všech paní čest*" / „*aller vrouwen êre*", 2) „*všechny rytiéře*" / „*alle ritter*", 3) „*vše panie*" / „*alle vrouwen*", 4) vlastní „*přiezeň*" / „*mîne hulde*" – přičemž většina rukopisů (včetně L_3) tuto logickou řadu narušuje opakováním některého z motivů.

kombinované s multiplikací by tak bylo přesnější a srozumitelnější hovořit o *modifikační substituci.*

Ukáže to následující příklad z konce scény 59, kde Krynhulta dává Dětlebovi prsten, díky němuž může v temnotě hory spatřit neviditelné trpaslíky:

1621 *Dietleb: „coz kažeš, to chcy vciniti!“*		
1622 *Poče welmi wesel byti,*	1263 *sîn herze daz was vröuden vol:*	chybí v L1, L5, L6, L7, L10
1623 *Ze muziky wšecky widiese,*	1264 *er sach diu getwerge wol.*	chybí v L1, L5, L6, L7, L8, L10
1624 *Kam chtiese, tam gdieše.*		
1625 *Wšecko tagemstwie zgeweno gemu*		
1626 *Tak dobře yako gich kteremu.*		
1627 *Powiedie dietleb stoge:*		
1628 *„Rad mi ktomu, sestro moge,*		
1629 *Bych mohl gmieti swe odienie.*	1265 *‚hêt ich mîn harnesch und mîn swert,*	chybí v L5, L6, L7, L8, L10; L1 platen; L9 *hie ich mein prun vnd*; L13 *Hette ich nu myn swert*; L18 *er sprach het ich mein swert*
	1266 *des enkülde manec getwerc,*	chybí v L5, L6, L7, L8, L10
	1267 *ez wæren vrouwen oder man,*	chybí v L5, L6, L7, L8, L10
	1268 *ez müezte in an daz leben gân.*	chybí v L5, L6, L7, L8, L10
1630 *Vcinilbych diw nynie!*		
1631 *Ani striebro ani zlatto,*		
1632 *Dal by každy ziwot zato.*		
1633 *Tiem bych tie chtiel vgistiti,*		
1634 *ziwota ygednoho nepustiti.“*	1269 *ich lieze ir kein genesen niet,*	chybí v L5, L6, L7, L8, L9, L10, L13, L18; *ir keyn geleben*
	1270 *ez ist ein untriuwiu diet.‘*	chybí v L5, L6, L7, L8, L9, L10, L13, L18; L1 *venn ir vnrein pilt*; L15 *sy ahbent ein vngetrewes wessen*

Sled narativních momentů je zachován: 1) Dětlebova radost, 2) odhodlání bojovat, zbrzděné skutečností, že nemá svou zbroj. V celé pasáži však mezi oběma zněními existují jen čtyři korespondující (referenční), tj. „doslovně přeložené“ verše: 1622/1263, 1623/1264, 1629/1265 a 1634/1269. Zbytek rozvádí český vzdělavatel po svém. Ve čvv. 1624–1628 pomocí multiplikace dovysvětluje vyprávěné dění, HzL A 1266–1268 a 1270 substituuje v čvv. 1630–1633 pomocí formulací rozptýlených jinak po celém textu. („*Div*“ je vůbec oblíbený pojem českého vzdělavatele, přímo ve spojení „*činiti div*“ nacházíme toto slovo v čvv. 42, 87 a 2008; „*střiebro a zlato*“ jako prostředek [ne]úplatnosti se objevuje v čvv. 829, 1189 a 1575; z mnohých variací formulace „*dát život*“ za něco, lze poukázat alespoň na tu, která je s touto situací téměř identická a která se nalézá v čv. 1547.)

Tato ukázka je zároveň názorným příkladem toho, jak málo, obzvlášť v této druhé části, mohou napovědět „chybějící“ verše v jednotlivých německých rukopisech: verše HzL A 1266–1268 totiž sice chybí v rukopisech L_5, L_6, L_7, L_8, L_{10}, což by mohlo dát příčinu domněnce, že český vzdělavatel měl k dispozici rukopis příbuzný. Jenže ve všech těchto rukopisech zároveň

chybí také verš HzL A 1265 a spolu s ním i celý druhý narativní moment, který však v Č nacházíme, byť je z valné části formulován samostatně.

Zároveň od tohoto místa dále pokračuje tendence k tomu druhu adice, který indikoval celou tuto – z hlediska zpracování novou – pasáž. Svébytná frazeologie,[127] která je očividně české provenience a má nejčastěji podobu různých přirovnání, se vyskytuje právě až v posledních přibližně 800 verších.

A konečně, o odlišném zpracování v poslední části textu svědčí ještě jeden prvek: Počínaje veršem 1131 se v textu vyskytuje nový nápadný způsob uvozování přímých řečí ve formě uvozovacího slovesa a částice *tak* na konci verše.[128]

Změna vztahu k předloze a přinejmenším dva markantní stylové prvky tak rozdělují český text na dvě odlišné části – a nabízejí se tu tak přinejmenším tři důvody pro otázku, zda se na převodu ‚Laurina' do češtiny nepodílelo více vzdělavatelů. První z nich by přitom ve vztahu k předloze byl doslovnější než druhý, který se – až na zmíněnou významnou redukci – sice drží jednotlivých narativních momentů, ty však zpracovává samostatněji a volněji. Budeme-li za první indikátor tohoto zlomu považovat první jednoznačný výskyt jednoho z prvků, o nichž byla řeč, tedy uvození typu „*Dětleb pověděl tak*", pak je hranicí ante quem verš 1131.

Logicky se tu zároveň otevírá otázka, zda oba domnělí vzdělavatelé vycházeli ze stejné předlohy.

Všimněme si, že se takto vytyčená hranice mezi prací případných dvou českých básníků kryje i s předělem, kterým se vyznačuje samotná fabule eposu. V ní lze také jednoznačně sledovat dva základní oddíly, které dokonce někdy bývají dávány do souvislosti s původem eposu, a to 1) Jetřichova výprava do růžové zahrady, 2) osvobození Krynhulty: „Pověst spojovala dva tematické celky, a to vyprávění o růžové zahradě a příběh panny, kterou král trpaslíků unesl a věznil ve své podzemní říši," říká Petrů (PETRŮ 1984: 10) a Heinzle dodává, že toto propojení obou částí neprobíhalo bez obtíží.[129] Tato nekonsekventnost zaměstnávala přitom nejen

127 Podrobně tuto frazeologii rozebíral a na její příbuznost s ‚Dalimilovou kronikou' a ‚Alexandreidou' upozornil A. Thomas (viz THOMAS 1989: 241–255), o její distribuci se však nezmiňuje. Jedná se nejen o přirovnání se zvířecí tematikou jako např. „*yako maly ptak natura*" v čv. 1733, ale i s tematikou z okruhu nižších sociálních skupin jako např. v dvojverší verši 1947n.: „*Tak nama nayhoršima byti! / Iako dogkam tuto stati*." Do tohoto okruhu počítám i expresivní frazeologii jako ve verši 1432: „*Nerad by gim wgich nossy paral.*" Srv. též čvv. 1601, 1664, 1702, 1724, 1733, 1741, 1834, 1837, 1948, 1950 a 1982.

128 1131: „*DIetleb powiedie tak*", 1169: „*DIetleb ktomu wece tak*", 1174: „*Hylbrant odpowiedie tak*", 1223: „*Hylbrand odpowiedie tak*", 1327: „*Odpowiedie Hylbrant tak*", 1611: „*Krymhulta gemu wece tak*".

129 „Wir bezeichnen das erste Modell als ‚Herausforderungsschema', das zweite als ‚Befreiungsschema'. [...] Sieht man die ältere Vulgat-Version daraufhin an, so bemerkt man, daß der Schemawechsel vom ersten zum zweiten Teil nicht ohne Mühe gelingt. Er bahnt sich an in Laurins völlig überraschendem Geständnis, er habe Dietleibs Schwester Künhild entführt." (HEINZLE 1979: 175)

germanisty 20. století, ale už i středověké vzdělavatele této látky. Heinzle ukazuje, že jednotlivé verze německého zpracování laurinovské látky byly mj. určovány snahou překonat tyto rozpory obsažené v příběhu a najít pro ně plauzibilní motivaci: Drážďanský ‚Laurin' sází zejména na motiv osvobození Kühildy, a to tak, že je ve své fabuli tematizuje mnohem dřív než obě vulgáty, zatímco walberanovká verze nechává počínání bernských reků více motivovat nábožensky – jedním z kroků, který tu vede k usmíření Dietricha a Laurina, je právě Laurinův křest.[130] Podobně slouží motiv křesťanství k dřívější motivaci útoku na trpaslíky v mladší vulgátě, když Witege po prvním setkání obviňuje Dietricha ze zbabělosti a dovolává se přitom Laurinova pohanství: „*daz getwerg ist doch ein heiden.*" (HzL D 643)

Ve starší vulgátě se však tento motiv prvně objevuje právě až v onom zmíněném, v českém zpracování chybějícím dialogu Dietleiba a Künhildy ze scény 51. V českém zpracování tak chybí motiv, který sehrál ve vývoji dané látky úlohu postupně rozvíjené motivace příběhu. Nemohlo se jednat vůbec o motivaci dodatečnou? Vždyť v textu starší vulgáty přichází velmi nečekaně coby deus ex machina. A navíc – český text se na žádném jiném místě k takové podstatné *redukci* (nikoli *kondenzaci*) neuchyluje. Nemohl mít tedy vzdělavatel (jeho druhé části) v ruce předlohu, která dialog s tímto motivem *ještě* neobsahovala?

Nemáme takový jednoznačný doklad, a tím jsou další vývody dopředu jasně limitovány; něco však lze vyčíst z rozdílů mezi jednotlivými verzemi a redakcemi.

Předně je nápadné, že tak, jak je zde celý rozhovor podán, by se musel odehrát proti logice věci před Laurinovými zraky, a hlavně slechy. To jistě nemusí svědčit automaticky o jeho pozdější integraci. Přesto však je v kontrastu s tím nápadné, že když se vzápětí s Künhildou podobně tajně radí Laurin (scéna 53), vypravěč explicitně upozorňuje na to, že se scéna odehrává mimo dosah ostatních: „*Laurîn gienc sâ zehant, / dâ er vrou Künhilde vant.*" („Laurin ihned odešel tam, kde našel paní Künhildu" – HzL A 1135n.; takovou formulaci přitom nacházíme ve všech rukopisech.)

Nadto je tu rukopis L_{13}, který sice daný rozhovor obsahuje, ovšem ve znatelně kratší (kondenzované? zárodečné?), a hlavně obsahově odlišné podobě. Künhild (resp. v jeho znění Bronhilt) tu v HzL A 1093 neříká: „*mîn herze ist aller vröuden vol*" („mé srdce je naplněno radostí"), nýbrž: „*leyde vol*" („žalem"). A hlavně: neodvolává se zde na pohanství trpaslíků. Motivaci pro její osvobození zde naopak nabízí Deitleib, který se své sestry neptá, zda se od Laurina nechce odloučit („*scheiden lân*" – HzL A 1085), ale táže se jí emfaticky, zda se chce nechat zneuctívat („*schende*"). Pokud za tím nestojí jen chybné čtení slovesa *scheiden*, znamená to, že příležitost, kterou toto místo prvního setkání obou sourozenců nabízelo k (dodatečné?)

130 Viz o tom HEINZLE 1979: 177.

motivaci příběhu, byla místy naplňována značně odlišně. Náboženství přitom nejméně v jednom případě nehrálo žádnou roli.

A pak je tu ještě jeden aspekt. Tento rozhovor je nejen významově, ale i formulačně postaven do kontrastu s následným Künhildiným rozhovorem s Laurinem. Významově v tom smyslu, že se v prvním z dialogů (scéna 51) dozvídáme o Künhildině souručenství s Dietleibem, v druhém (scéna 53) pak o jejím souručenství s Laurinem. Formální spojkou je tu formulka „*daz du iemer sælec müezest sîn*“ („ať je ti vždy požehnáno“) – jeden z oněch „prefabrikátů“, které se váží k jistému typu situací, v tomto případě k oslovení někoho blízkého jako *mîn* (*můj/má)*. Objevuje se sice na několika místech při rozhovorech Dietleiba a Künhildy[131] a vypadá jako jakési jejich tajné znamení přízně, avšak sdílena *všemi* rukopisy v identickém verši (vyjma extrémně kráceného L_5) je jen jedinkrát, a to právě tam, kde takto oslovuje Laurin Künhildu (scéna 53, HzL A 1138). Zdá se tedy, že se tato formulka do rozhovorů obou sourozenců šířila v průběhu redakcí textu právě odsud. Je ovšem logické, že připojení takovéto formulky k příslušné scéně je možné až poté, co do daného místa byla taková scéna vnesena. A právě proto by její absence v několika rukopisech (vedle L_5 také v L_6, L_8, L_{15} a L_{18}) v HzL A 1104 (scéna 51) mohla svědčit o tom, že daná scéna do textu skutečně pronikla až s případnými pozdějšími redakcemi.

Dosavadní úvahy lze shrnout do dvou bodů:

1) Mezi první a druhou polovinou českého eposu lze s ohledem na vztah Č k N spatřovat rozdíly ve způsobu adaptace (druhá polovina se vyznačuje množstvím *modifikačních substitucí* a specifickou frazeologií). Lze se proto s jistou pravděpodobností domnívat, že každou polovinu zpracoval jiný český básník.

2) Některé indicie vycházející z rozdílů mezi jednotlivými německými verzemi a redakcemi hovoří pro to, že argumentace pohanstvím trpaslíků je prvek, který byl do textu vnesen až v průběhu jeho mladšího vývoje, a předlohou českého vzdělavatele druhé části by tak mohla být podoba ‚Laurina‘, která tuto náboženskou argumentaci, tematizovanou v rozhovoru Dietleiba a Künhildy, ještě neobsahovala.

Pro otázku, zda by ‚Jetřich Berúnský‘ – a zejména jeho druhá část – mohl vycházet ze starší, nedochované redakce předlohy, je však také podstatná dosud nepojednaná problematika jeho datace. Až dosud bylo obecně přijímáno již zmiňované časové určení K. J. Černého, vycházející z rýmové analýzy a poznatku, že báseň musela vzniknout až po přehlásce $u > i$.[132] Přitom však

131 Viz (včetně různočtení) HzL A 1088, 1104, 1232, 1250, 1256.
132 Viz ČERNÝ 1893: 32.

víme, že literární postava Jetřicha/Dětřicha Berúnského musela být českému publiku dobře známa již na počátku 14. století, jak to dosvědčuje zmínka v ‚Dalimilově kronice'.[133] V roce 1986 nadto otevřel Emil Pražák v článku „Dalimil a Jetřich Berúnský" na základě nepopiratelných shod mezi prology ‚Jetřicha' a ‚Dalimilovy kroniky' otázku, zda české zpracování ‚Laurina' nemohlo přece jen vzniknout dříve, než se obecně přijímá, a to už před Dalimilem. Vycházel přitom z toho, že 1) prology obou děl spolu korespondují tak, že se patrně jedná o vzájemnou polemiku, 2) logičtější cesta této polemiky vede od ‚Jetřicha' k ‚Dalimilově kronice'.[134] Druhý okruh jeho argumentů se pak týká literární situace na počátku 14. století. Je podle něj nepravděpodobné, že by jako jediný epos s primárně rytířskou tematikou mohla bez předchozí literární tradice vzniknout ‚Alexandreida', a dodává: „Kdyby se dochovala pouze v [rukopise z poč. 14. století], a nikoli ve starších zlomcích, sotva bychom dnes kladli její vznik do doby o sto let dřívější." (PRAŽÁK 1986: 410)

Kdyby se tato úvaha potvrdila, znamenalo by to, že české vzdělání ‚Laurina' vychází z předloh, které jsou o několik desítek let starší než i ty nejstarší dochované laurinovské rukopisy. Přinejmenším proto stojí Pražákova úvaha za bližší pozornost, přestože se zakládá na pouhém porovnání prologů. Podobnosti mezi ‚Jetřichem' a ‚Dalimilem' koneckonců lze, jak ještě ukáži, sledovat i jinde než v jejich prolozích. Aby však bylo možné potvrdit Pražákem vytyčený směr, bylo by nutné najít takovou shodu obou textů, která ukazuje na jejich přímý kontakt, a navíc zaručuje, že dotyčná shodná pasáž přešla z ‚Jetřicha' do ‚Dalimila', a ne naopak.

Přinejmenším jedno místo lze za takovou shodu patrně považovat. Jedná se o čv. 1553 (scéna 54), kde se praví: „*A nečiň nic jich životóm*," a o verš z ‚Dalimila' 21/14, který zní: „*A nečiň jemu nic živótku.*" Pozoruhodné na těchto téměř shodných verších je to, že se nacházejí ve velmi podobné dějové situaci. V obou apeluje žena na ústřední mužskou postavu dané scény, aby svému protivníkovi ublížil, ale nechal jej přesto žít. V ‚Jetřichovi' to radí ve shodě s předlohou Krynhulta Lavrynovi, v ‚Dalimilovi' jistá lucká „baba" svému pastorkovi Strabovi. Ten má podle její rady při nadcházejícím boji proti Pražanům, vedeným Neklanovým vojevůdcem Styrem, lehce poranit kopím – avšak nezabít – prvního, na koho narazí, uříznout mu uši, schovat si je, utéct z boje a následně zjistit, s kým se to spral. Tato scéna je téměř doslova převzata od Kosmy – až na jeden detail. U Kosmy lucká baba svému nevlastnímu synovi radí, že svého soka naopak zabít má – pak teprv je na řadě řezání uší.[135] Tak se tato pasáž ovšem jeví jako

133 „*Tak sě jeho* [Hynka z Dubé] *Němci bojiechu, / až jej Berúnským Dětřichem zoviechu.*" (DALIMIL: 93/41n. Různočtení k tomuto verši přitom nabízí vedle podoby *Dětřich* také *Jetřich.*) Naposledy o tom viz BOK 1997.

134 Viz zejména PRAŽÁK 1986: 410n.

135 Srv. ‚Dalimil', 21. kapitola: „*V Lučščě také bieše baba, / ta jmieše pastorka, jemuž diechu Straba. / Ta baba pastorku pověděˇ: / ‚Jáz vaši biedu dobřě vědě. / Ach, váše túho, nebozí, / hněvají sě na vy bozi. / Když na*

modifikace Kosmy na základě ‚Jetřicha'. Stěží přitom mohla tato scéna, a konkrétně onen inkriminovaný verš, přejít z ‚Dalimila' do ‚Jetřicha': v tomto místě se jedná o téměř doslovný překlad[136] z německé předlohy.[137]

S případnou starší datací může souviset, byť nepřímo, ještě jedna skutečnost:

Ukázal jsem už na příkladu veršů 654–665/473–478 (scéna 23),[138] že jednotlivé rukopisy k jistým situacím volně váží textové „prefabrikáty", a to leckdy promiskue – tak, že závazné přitom není konkrétní místo, ale spíš právě typ dané situace. Tyto prefabrikáty jsou však mezi německými rukopisy – tak jako i v citovaném příkladě – rozptýleny komplementárně. V českém zpracování se ovšem nacházejí pasáže, které jsou – alespoň z pohledu dnešní situace rukopisů – jakoby svodem několika německých předloh do jednoho místa.[139] To by bylo – vedle rozdílu mezi první a druhou polovinou – dalším svědectvím pro to, že české vzdělání mohlo (postupně) přijít do kontaktu s více předlohami. Praxe vícera vzdělavatelů i předloh nemusela přitom být ve staročeské epice ojedinělá, jak ukazuje příklad ‚Tristrama', textu, který z několika německých

---

Styrsko pojědete, / ottud viec neotjědete. / Tu Lučsko kněze ostane / a ten rod viec nevstane. / Synku, když vendeš v Styrsko u boj, / prvý, ktož tě potká, tomu stój. / Daj mu jemu oščěpem malú sotku / a nečiň jemu nic živótku! / Obě jemu uši uřěž / a schovati jí nehřěš. / Když přiženeš na své dráhy, / tehdy poznáš vše své vrahy. / Před kóň učiň to znamenie; / tohoť v núzi lepšie nenie. / Tomu znamení kříž dějí, / jemuž sě nynie blázni smějí. / Lučěné jsú Pražanóm dáni, / a proto budú koni svázáni, / že nemoci budú sobú hnúti. / Jediné tobě jest sě s smrtí minúti. / Ačť i jest ti slúti zběhem, / na Turščě nestyď se během. "

Vs. Kosmas (lib. I., cap. XI.): „*Interea quedam mulier, una de numero Eumenidum, vocans ad se privignum, qui iam iturus erat ad prelium, ‚Quamvis', inquit, ‚non est naturale novercis, ut benefaciant suis privignis, tamen non inmemor consorcii tui patris cautum te faciam, quo possis vivere, si vis. Scias Boemorum strigas sive lemures nostras prevaluisse votis Eumenides, unde nostris usque ad unum interfectis dabitur victoria Boemis. Hanc tu quo tandem valeas evadere cladem, quem in primo congressu interficies tibi adversantem, utramque sibi abscidens aurem mitte in tuam bursam et inter utrosque pedes equi in modum crucis evaginato ense terram lineabis. Hoc enim faciens invisibiles ligaturas laxabis, quibus ira deorum vestri equi obligati deficient et cadent quasi ex longo itinere fatigati, moxque insiliens equum terga vertes et, si magnus post te timor ingruerit, numquam retro aspicies, fugam sed acceleres atque ita tu solus vix effugies. Nam dii, qui vobiscum comitabantur in prelium, versi sunt in auxilium inimicis vestris'.*" (COSMAS: 25)

136 Srv. HzL A 1159n: „*Du solt mir des dîn triuwe geben, / daz du ir keinem tuost an dem leben.*" („Slib mi na svou věru, že nikomu z nich nesáhneš na život.")

137 Toto místo stojí za pozornost ještě z jednoho důvodu. Zatímco u Kosmy za Neklana bojuje Tyrus (viz COSMAS: 26), je to u Dalimila Styr – a co víc, z důvodu na první pohled nepochopitelného mluví Dalimilova lucká baba – alespoň ve vídeňském rukopise – o boji v „Styrsku" (viz DALIMIL: 274), namísto „Turska". To je samozřejmě vysvětlitelné jako intratextová kontaminace. Nemohl ji však podpořit fakt, že právě ve zmiňované scéně z ‚Jetřicha' se schyluje k boji mezi Lavrynem a Dětlebem, který jak víme pochází ze „Styrska" (viz čv. 1513) a je nazýván „styrským rekem" (ba dokonce ne „sstyrským", ani „štyrským" – viz čvv. 841 a 1177)?

138 Viz zde s. 49.

139 Uveďme ty nejnápadnější příklady:
Scéna 10, kde český text, jak jsme již ukázali, přejímá ve verších 201n. chybné čtení *rôs* za *rose*, známé z rukopisu L_{18}, ale přesto ponechává na tomto místě i původní *rosen*/*ruože* resp. *kořenie* (viz čvv. 206n.).
Scéna 22, kde Hylbrant radí Jetřichovi jak se utkat s Lavrynem a říká mu, že jestliže neuposlechne jeho rady, ztratí jednak „*čest y zbozie*" (čv. 598), jednak „c*est i ziwot*" (čv. 600). V německých rukopisech však nalézáme buď pouze „*lîp und êre*", nebo „*guot und êre*"
Kontaminací více předloh by bylo možné vysvětlit také to, proč jsou v českém zpracování ve scéně 54 ve hře dva prsteny (čvv. 1563n.) oproti jednomu původnímu (HzL A 1163). Zatímco Holz nechává podle rukopisu L_3 Laurina, aby si nasadil prsten sám („*mit gesteine ein guldîn vingerlîn* / *stiez ez an sîne rehten hant*"), jednotlivé rukopisy se tu dost liší: Künhild Laurinovi nasazuje prsten v rukopisech L_6, L_8 a L_{18}, Laurin Künhildě v L_7 a L_{10}, Künhilda sama sobě pak v L_{15}. České zpracování by zde mohlo kombinovat některé z těchto verzí.

předloh vychází prokazatelně (v kombinaci, která německé literatuře není známa), a navíc textu, u něhož také byla – nikoliv bezdůvodně – vznesena otázka možnosti více vzdělavatelů.[140]

V neposlední řadě je tu aspekt jazykový. Jak již bylo řečeno, řadí Černý vznik ‚Jetřicha' do období po provedení přehlásky *u* > *i.* Dokazuje to na příkladě veršů, kde se *i* vzniklé z přehlasovaného *u* rýmuje s *i* původním: *vól*i (instr. sg.) – *na pol*i (čvv. 450n.), *zlost*í (instr. sg.) – *dost*i (čvv. 1427n.), *jít*i – *nit*í (instr. sg.; čvv. 112n.), *rozlíti* (3. os. sg. aor. ind. akt.) – *jíti* (čvv. 1888n.), *div*i (1. os. sg. préz. ind. akt.) – *živ*í (čvv. 334n.).[141] Tento argument však neobstojí zcela; naopak lze uvést protipříklady, které dosavadní dataci zpochybňují i z jazykově historického hlediska: Pro to, že v době vzniku textu ještě nemusela proběhnout přehláska *u* > *i*, hovoří jednak opakující se rýmy *muž – juž*[142] (toto příslovce se přitom v textu jinde než v rýmové pozici píše výhradně jako *již*),[143] jednak rým veršů 1687n. *zbudi – lidi* (na místo **zbudi – ľudi*, ač v tomto případě se zajisté může jednat i o asonanci, které se v textu také nezřídka vyskytují).

Zde lze ovšem namítnout, že se jedná o konkurenci tvarů, která mohla vzniknout v období, kdy výsledky přehlásky nebyly ještě zcela stabilní. Bylo by proto pro jednoznačnější závěry třeba provést daleko podrobnější jazykovou analýzu textu, a to nejen z hlediska hláskosloví či morfologie, ale také z hlediska lexikálního. I zde totiž ‚Jetřich' skýtá několik pozoruhodností, patrně archaismů, které by bylo třeba uvést do širších souvislostí.[144]

Předně je to výskyt sloves *pobočiti sě* (ve významu *otočit se* – viz čv. 582) a *opučiti sě* (ve významu *puknout* – viz čv. 787), která nejsou doložena nikde jinde;[145] dále výskyt slovesa *probaviti sě* (čv. 818), který je v daném významu (*zajistit trvání*) doložen pouze v ‚Jetřichovi' a v ‚Alexandreidě',[146] či sloveso *podtáhnúti* (čvv. 504n.) doložené v daném významu (*potáhnout uzdu*) krom ‚Jetřicha' pouze v ‚Legendě o sv. Jiří'.[147]

Jazyková situace textu by tak mohla odpovídat té, jakou naznačilo srovnání s jednotlivými zněními ‚Laurina', a předběžné srovnání s ‚Dalimilovou kronikou': z novějšího znění probleskují sedimenty starších vrstev, které sice na základě toho, co nám bylo uchováno, nelze plně rekonstruovat, jejich signály však zároveň nelze přehlížet a je třeba s nimi v dalších úvahách počítat.

140 K otázce předloh ‚Tristrama' viz BAMBORSCHKE: 72–112, k otázce více vzdělavatelů tohoto eposu viz BAMBORSCHKE: 121–124. Situace českého ‚Tristrama' je však do jisté míry přehlednější, protože se v jeho případě jedná o tři značně rozdílné verze tří různých autorů, které tak lze vzájemně dobře odlišit.
141 Viz ČERNÝ: 32.
142 Viz čvv. 627n., 1012n., 1147n., 1185n., 1737n.
143 Viz čvv. 14, 32, 180, 197, 487, 795, 904, 1128, 1130, 1176, 1766, 1826, 1840, 1857, 1899, 1978.
144 Za upozornění na citované výskyty děkuji dr. Miladě Homolkové z Oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR.
145 Viz StčSl s. v. *pobočiti sě* resp. *opučiti sě*.
146 Viz tamtéž s. v. *probaviti sě.*
147 Viz tamtéž s. v. *podtáhnúti*.

Poznatky zde předložené se dají shrnout do šesti bodů:

1) V českém vzdělání je ze stylového hlediska a s ohledem na vztah ke komplexu německých předloh patrně možné spatřovat nejméně dvě redakce.

2) Mezi domnělé dva české vzdělavatele se text dělí v místě, kde je zároveň předěl mezi dvěma dějovými liniemi ‚Laurina'.

3) Zejména druhá část může vycházet ze starší předlohy v podobě, jaká se nikde jinde nedochovala. Tak se také otevírá otázka, jestli ‚Jetřich', tak jak je dochován, nevznikl na základě dvou předloh a jestli každou z nich nezpracoval jiný vzdělavatel.

4) S tezí o starší podobě předlohy může souviset i fakt, že se v textu nacházejí místa, která by jeho původní vznik mohla řadit před přehlásku *u* > *i*, jakož i některá slova, která patrně lze považovat za archaismy. Zároveň existují indicie, které by svědčily o tom, že ‚Jetřich Berúnský' mohl v nějaké podobě vzniknout již před ‚Dalimilovou kronikou'. Tak by muselo původní české vzdělání básně vycházet z podstatně staršího znění ‚Laurina', než jaká jsou dochována.

5) V obou částech zároveň nacházíme vedle sebe momenty a motivy, které jsou v dochovaných německých rukopisech distribuovány komplementárně (izolovaně), a lze se proto domnívat, že český text byl rovněž postupně doplňován podle různých německých zpracování.

6) Kdyby se potvrdila teze o starším původu ‚Jetřicha Berúnského', svědčily by o jeho pozdějších redakcích – jejichž dosah i rozsah lze však stěží přesně určit – také Černého doklady, kterými měl být dokázán vznik až po provedení přehlásky *u* > *i*. Zde uvedené indicie svědčící o opaku tyto Černého doklady totiž nevyvrátily, nýbrž pouze doplnily. Tyto pozdější redakce – indikované jednak jazykovou situací dochovaného textu, jednak komplikovaným vztahem k potenciálním předlohám – by bývaly mohly do značné míry překrýt původní genetické zlomy textu.

Bylo by teď lákavé zaujmout kategorická stanoviska: ‚Jetřich Berúnský' pochází nejpozději z počátku 14. století, podíleli se na něm dva čeští básníci, z nichž první text zpracoval do čv. 1130, druhý od čv. 1131 dál, přičemž ten druhý měl k ruce starší podobu ‚Laurina' atd. K tomu se však z dobrých důvodů neuchýlím. Nejde zde o pošetilou rekonstrukci jednotlivých „starších vrstev" textu: na to jsou indicie zde uvedené příliš nejednoznačné a žádají – zejména z jazykového hlediska – daleko podrobnější probádání. Jde však o vědomí, že máme zřejmě co dělat s výslednicí jistých procesů, a o náčrt těchto procesů. Je přitom třeba vnímat je v jejich dynamice a s ohledem na *procesy* související. Pro další bádání to kupř. znamená, že tuto látku bude napříště nutné sledovat v souvislosti s tím, co se dělo s texty, které máme dochovány

z počátku 14. *i* z přelomu 14. a 15. století, jako je třeba právě staročeská ‚Alexandreida'.

Hlavní jsou ale důsledky pro interpretaci ‚Jetřicha': je zřejmé, že se nelze spolehnout na srovnávání jednoho dochovaného exempláře s jednou rekonstrukcí z 19. století, tak jak to dosud bylo zvykem, protože v tu chvíli se ztrácí právě to, co je této na mnoho způsobu textualizované látce nejvlastnější: její dynamika. Tak se zde ovšem na konkrétním materiálu – a o to zřetelněji – znovu vyjevuje význam Heinzleho „strukturní otevřenosti" a „možností jejího naplnění". Podle naznačených indicií by se i české zpracování ‚Laurina' mohlo takovou otevřeností vyznačovat a jeho dochovaná podoba by mohla být jedním jejím pozdním „naplněním".

Vyjevují se tu ovšem i důvody Kernových námitek proti tomuto Heinzleho pojetí, které má tu vadu, že jednotlivá zpracování ‚Laurina' v principu považuje za jakési emanace „laurinovské ideje". Literární dějiny však nejsou metafyzika, a tak budeme snad skutečnosti o poznání blíže, jestliže budeme českého ‚Jetřicha' v jeho jednom exempláři považovat za momentku z procesu, který Kern nazval „Kreuzung verschiedener Erzählmodelle, die ein Intertext über Gattungsgrenzen hinweg kommuniziert."[148]

Právě toto narativní, mezižánrové, ale i mezikulturní křížení, jehož možnou materiální podstatu snad alespoň v základních obrysech ukázala tato kapitola, bude předmětem dalších interpretačních úvah. Nebudu se přitom za každou cenu marně snažit o definitivní rozluštění hádanky, co v textu dochovaném z roku 1472 je staršího a co mladšího původu. Pokusím se pouze vytyčit hlavní tendence českého zpracování ve srovnání s mnohohlasou „předlohou" a v rámci možností ukázat, jaké vlivy se na nich mohly podílet.

148 KERN 1999: 104 – srv. zde s. 22.

6 ‚Jetřich Berúnský' mezi předlohou a kontextem české literatury

6.1 ‚Jetřich Berúnský' mezi dvorskou, hrdinskou a českou epikou

Nemnozí badatelé, kteří vůbec ‚Jetřicha Berúnského' vzali na milost a byli ochotni se jím hlouběji zabývat, se vyrovnávali především se dvěma okruhy problémů: jednak specifickou funkcí tohoto eposu v pozdních lucemburských Čechách resp. ve slovanském kontextu,[149] jednak jeho vztahem k sociálním poměrům své doby.[150] Komplexně s ohledem na dobový literární kontext se ‚Jetřicha Berúnského' pokusil vyložit pouze Alfred Thomas.[151]

Jedním z nejmarkantnějších problémů, na který přitom interpreti naráželi, byla otázka, jak se v českém prostředí rekontextualizuje zakotvení německých předloh v dvorské kultuře, popř. v tradici hrdinské epiky, a jestli se společně se vstupem této látky do českého prostředí dá sledovat i přenesení zejména právě dvorské kultury do jazykově českého kontextu. Výsledky těchto úvah jsou rozpačité a je příznačné sledovat, k jakým vedou rozporům. Zatímco je např. pro E. Petrů nejjednoznačnějším reprezentantem dvorské literatury v Čechách ‚Tandariáš a Floribella', je to pro A. Thomase ‚Vévoda Arnošt'.[152] Myslím, že za těmito protichůdnými závěry stojí v jádru chybně položená otázka. Ptá-li se totiž někdo, jestli je např. ‚Jetřich Berúnský' ještě dvorský román nebo ne, implikuje zároveň, že lze měřit cosi jako „míru dvorskosti".[153] Problém však spočívá v tom, že „dvorský román" není primárně žánrové, nýbrž kulturně-sociální vymezení. Lze popsat dvorskou kulturu, lze sledovat, jakou *literární komunikaci* taková kultura formuje a jakými literárními prostředky se tato komunikace manifestuje. Tyto literární prostředky však samy o sobě dvorskou kulturu nevytvářejí. Proto považuji za lichou takovouto argumentaci:

> „The courtly formulae in Lavryn are restricted; the adaptor introduced them automatically in response to the style of the model and to the popularity of the code in Czech literature. He was not concerned to transform the largely heroic model into a courtly romance; to do so, he would have needed to alter the structure of the work, making Krynhult the centre of the drama like Adlička or the Indian princess in *Arnošt*." (THOMAS 1989: 155n.)

149 Viz zejména HRABÁK 1973 a PETRŮ 1996.
150 Viz zejména THOMAS 1998: 118n.
151 Viz THOMAS 1989.
152 „As we demonstrated, the courtly code reached its height in *Arnošt*, but was less developed in *Lavryn*." (THOMAS 1989: 156)
153 Thomas v odvolání na J. Frappiera mluví přímo o „degree of courtliness". (THOMAS 1989: 121)

Tato Thomasova úvaha je kritická jen zdánlivě: vyslovuje sice oprávněné pochybnosti o možnosti řadit ‚Jetřicha' k dvorské literatuře, avšak činí to za pomoci argumentů jen málo relevantních. Jako by ústřední postavení ženy v epické básni zajišťovalo její přináležitost k dvorské literatuře, jako by dvorská literatura spočívala na nezautomatizovaném užití dvorských formulí. Co je to „dvorská formule"?

Mluvit o nějakém textu jako o dvorském znamená mluvit o něm v kontextu komplexní „dvorské kultury" s její sociální realitou a společenskými ideály, s jejími zvyklostmi, s jejím pojmoslovím, s jejími komunikačními prostředky a strategiemi, s postavením básníka vzhledem k dané společnosti a se vztahem jeho posluchačů k němu atd., jak to ve svém standardním díle *Höfische Kultur*[154] ukázal např. Joachim Bumke. Co na sebe v tomto smyslu prozrazuje česká světská epika 14. věku?

> „Es würde sehr interessieren, zu welcher sozialen Gruppe diejenigen Dichter gehörten, die deutsche Vorlagen ins Tschechische übertrugen, und für welche Auftraggeber und für welches Publikum sie gearbeitet haben, aber die Denkmäler selbst bringen keine konkreten Hinweise darüber. Die Vermittler der mittelhochdeutschen Literatur waren im 14. Jahrhundert höchstwahrscheinlich zweisprachige Kleriker oder Personen aus dem Umkreis der königlichen Kanzlei etc. – aber all dies sind Vermutungen, für die Belege fehlen. Keine der aus dem Mittelhochdeutschen übersetzten Dichtungen erwähnt, daß es sich um eine Nachdichtung handelt, noch nennt sie ihre Vorlage, wie es manchmal mittelhochdeutsche mit ihren französischen Vorlagen tun. Offensichtlich war in der tschechischen Gesellschaft eine solche Absicherung kein Nachweis einer höheren Qualität des Werkes wie in der mittelhochdeutschen Literatur; vielleicht spielte dabei auch der deutsch--tschechische nationale Gegensatz seine Rolle. Auf die Vorlage wird nur allgemein durch Wendungen des Typs *man liest*, *wie ich geschrieben fand* und ähnliches hingewiesen; einige Stoffe werden als allgemein bekannt hingestellt." (BOK 1994: 25n.)

Jsme vskutku ve svízelné situaci: právě ten základ, na kterém jsme si zvykli vymezovat dvorskou literaturu v její francouzské či německé domovině, nám podoba jejích českých adaptací ani vědomosti o jejich sociálně-kulturním kontextu neskýtají. Není však zrovna to výchozím bodem pro úvahy o kurtoazii v Čechách? Thomas se sice ve svých úvahách snaží postihnout sociální recepční základnu těchto světských eposů, ale jen málokdy se dostává za úroveň spekulací, jakkoli jeho formulace vyznívají rozhodně a jednoznačně. Ve skutečnosti bude otázka kurtoazie vyžadovat nové komplexní, komparativní zkoumání všech adaptací středohornoněmeckých eposů vzhledem k jejich předlohám na jedné straně a k domácí literární produkci na druhé straně.

Z většiny dosavadních parciálních studií[155] nicméně vyplývá, že se adaptovaná díla vesměs dvorskému kontextu svého vzniku vzdalují. O „dvorských elementech" lze mluvit právě z tohoto hlediska, tedy nikoliv jako o konstitutivním prvku specificky rozvíjené „dvorské literatury", ale jako o sedimentech, které sice patrně za svůj vznik dvorskému prostředí vděčí, ale v novém

154 Viz BUMKE 2005.
155 Viz BAMBORSCHKE 1969 a 1982, THOMAS 1989 a 1998, PETRŮ 1984 a 1996.

prostředí přežívají již jen jako součást příběhu, nikoli jako prostředek identifikace se společensko-kulturně vymezeným dvorským kontextem. Nejlépe to je vidět asi na českém ‚Tristramovi' a jeho vztahu ke Gottfriedově předloze: Gottfried slouží českému básníkovi zejména jako zdroj motivů a narativních momentů. Celou jeho reflexivní složku, která je pro Gottfriedův román přímo konstitutivní a váže se ke kulturně-sociálním konvencím dvora, nechává ležet ladem – a naopak už i tak dost dobrodružné pokračování Heinrichovo ještě překonává co do efektnosti.[156]

‚Jetřich Berúnský' v tomto ohledu zaujímá zvláštní postavení již svou předlohou. Germanistická medievistika ukázala, že vztah ‚Laurina' k dvorské literatuře je dvojí: jednak formální, neboť jeho příběh je vystavěn na půdorysu artušovské aventiury; jednak literárněhistorický, neboť kombinace narativních a motivických struktur, na jejímž základě tento epos vznikl, byla umožněna až novým literárním vědomím, které s sebou přinesla dvorská kultura a které mělo za následek, že se literatura stala reflektovaným zdrojem sebe samé. Tak také bylo možno propojit strukturu artušovského románu s „uvolněnými" postavami a topoi hrdinské epiky.

Přestože je český ‚Jetřich' ve srovnání s ostatními parafrázemi středhornoněmeckých eposů – navzdory všemu, co o něm bylo dosud řečeno – relativně věrným překladem, při pohledu pouze na něj by se takto načrtnutý vztah k předchozí literární tradici dokumentoval se značnými obtížemi. Je očividné, že právě to, nač se mohl u svého publika spolehnout německý básník, český vzdělavatel k dispozici nemá. Lze to ilustrovat na tom, jak naložil s některými základními pojmy, jichž autor německého ‚Laurina' využívá k aktivaci literárního kontextu: jsou to jednak pojmy *aventiure* a *mære*, jednak některá označení sociálního statutu v rámci světa eposu.

6.1.1 Aventiure

Ukázal jsem, že aventiure má v ‚Laurinovi' několikerou funkci. Předně je to strukturní model celého příběhu; tuto skutečnost také text explicitně reflektuje, když v úvodní scéně Hildebrand Dietrichovi říká, že mu ještě není známa „aventiure s trpaslíky"[157] resp. „pravá aventiure".[158] Zároveň je to však také sankcionovaný, dvorským románem formovaný důkaz hrdinství. A do třetice je to výraz pro něco neobvyklého, neočekávaného. Tak se zde původní koncept aventiury, jak je znám z artušovských románů, rozpadá na jednotlivé samostatné prvky, které jsou do textu integrovány snad poněkud mechanicky a izolovaně. Nicméně fakt, že básník ‚Laurina' tohoto pojmosloví hojně využívá, svědčí o tom, že buď počítá s literárně-historickým kontextem, jímž

156 Viz k tomu zejména BAMBORSCHKE 1969: 72–112 (kapitoly XI. a XII.).
157 Viz HzL A 30.
158 Viz HzL A 30 v rkp. L_7. Podobně L_{15}: „*jr sindt der abnteure vnerchant.*"

bylo formováno, anebo přinejmenším tvoří pod jeho vlivem. Aventiure tak zde může fungovat jako jeden ze sémantických, intertextuálně zakotvených – více či méně reflektovaných – svorníků textu.

Český vzdělavatel nepracuje ani s pojmem aventiure, ani pro něj nenachází žádný konzistentní ekvivalent, ba leckdy jej prostě vynechává.

Ukáže to scéna 4, která v ‚Laurinovi' slovo „*âventiure*" tematizuje v prvním z jmenovaných významů:

46 *Tehdy Hylbrant tak powiedie:*	29 *Dô sprach meister Hildebrant*	L1 navíc *gar eon weiser weygant*; L15 navíc *von art ain grosser weigant*
47 *„Co chwalite, iat newiedie!*	30 *, [der getwerge] âventiure ist im unbekant*	chybí v L1; L3 *mir*; L6 *der getruwe offenture seit*; L7 *recht ebenteure*; L13 *Dy gequerk seyn om wolbekant*; L15 *jr sindt der abnteure vnerchant*; L18 *die getwerch seint*
48 *Tot ia prawim mezi wami*	31 *in den holn pergen*	chybí v L18; L9 *Ich sage ew von einem hollen perig*
49 *Piedimužikowe gsu mi znami*	32 *der dâ pflegent diu getwerge*	chybí v L18
50 *Gesto bydle v prazdne hoře.*	33 *des muoz man in von schulden jehen:*	chybí v L5; *des mus er wol von schulden*
51 *Negeden dogde snimi welikeho hoře.*		
52 *A kto chce gich dogiti,*	34 *swer ir âventiur wil sehen,*	chybí v L5; L1 *Wer sie ansichtgt will werden*; L13 *veil ebenthire duldin*; L18 *vil untrewe von in duldín*
53 *diwy welike bude wideti.*		chybí v L13; L18 *von den kumet er noch in not*
54 *musyt mnoho prace mieti,*	35 *der kumt in angest und in nôt.*	
55 *nez gich bude mocy dogiti.*		

Český básník nechává Hylbranta vstoupit do promluvy veršem z vlastní dílny. HzL A 30 nachází ekvivalent vlastně až ve třetím z českých veršů Hylbrantovy promluvy, který se dá považovat za kondezaci HzL A 30 a 32. Český básník přitom nenachází odpovídající výraz pro „*âventiure*", naopak sahá po interpretaci: situaci chápe jako Hildebrandovu polemiku s chválou Dietricha, která zazněla předtím z úst Vítkových/Witegových a o které se zmínil i vypravěč[159] a vyjadřuje ji vlastními prostředky. Ty ho ovšem výrazně vzdalují od původního vyznění pasáže. Zatímco v N se Hildebrand odvolává na objektivní fakt (Jetřich se neutkal s trpaslíky) a objektivní, tj. daným pseudoartušovským společenstvím sankcionované hodnoty (rek hodný toho jména musí zažít určitou aventiuru), útočí v Č Hylbrant na Jetřichovu čest ze znatelně

159 „*Tu wzdy na to peci mieli / A Getricha wzdy chwalili / Ogeho skutciech prawili* [...]" (čvv. 27–29) a podobně N (vyjma L_5): „*Sî prîsten in vür alle man / den edeln Bernær lobesam.*" („Chválili toho vynikajícího Bernského nade všechny muže." – HzL A 19n.)

subjektivnějších pozic: *jemu připadá*, že je chvála neadekvátní, *on zná* adekvátní měřítko této chvály.

Podobně se to má s druhou zmínkou o aventiuře v této scéně (HzL A 34). V N se na ni Hildebrand opět odvolává přímo, zatímco český vzdělavatel opět interpretuje; aventiure jako sociálně sankcionovaná veličina je i zde nahrazena osobním konfliktem: nikoliv „kdo chce zažít aventiuru", nýbrž kdo chce „*dojíti*" (ve smyslu „utkat se s") trpaslíky. Vlastním verbálním ekvivalentem spojení „*âventiur sehen*" je přitom patrně „*divy veliké viděti*". I v tomto překladu je ovšem původní výraz zbaven svého sociálně sankcionovaného významu, a zůstává z něj pouze *něco neobvyklého* („*div*"); a hlavně: tímto sémantickým posunem a zároveň nepatrnou změnou v syntagmatu se obrací kauzální perspektiva. Zatímco v N je aventiure coby cíl a touha „artušovsky" modelovaného hrdiny příčinou jeho nastávajících těžkostí, je český *div* teprve důsledkem a jen jakousi přídatnou hodnotou celého nadcházejícího nesnadného počínání.

K prvnímu z jmenovaných významů aventiury lze řadit také scénu 40, kde se bernští rekové radí, zda se mají vydat za Laurinem do hory, a Dietrich na to opáčí: „*Ich muoz die âventiure sehen, / und solde mir aber leid geschehen*" („Musím spatřit tu aventiuru, i kdyby se mi přitom mělo něco stát!" – HzL A 863n.); český básník překládá jen: „*nechayzt zbiti budem, / Wzdy ohledame, co wte hoře!"* (1248n.) Ponechává tak jen tu složku původního významu, která se týká aktuální situace (Dietrichova odvaha pustit se do něčeho neznámého), a nechává vytratit souvztažnost dané scény s celou naratologickou konstrukcí.

Druhý jmenovaný význam aventiury, se kterým pracuje ‚Laurin', totiž aventiure coby důkaz hrdinství před společenstvím, k němuž hrdina náleží, se prolíná se třetím – hrdinství je možno prokázat právě prožitím něčeho neobvyklého.

Vysloveně jako měřítko sociálního statutu se tento pojem vyskytuje v již zmiňované scéně 43,[160] když Wolfhart komentuje nádheru Laurinova palouku před vstupem do jeho hory: „*uns hât got her gesant, / daz wir dâ heime mügen jehen, / daz uns âventiure sî geschehen.*" („Poslal nás sem Bůh, abychom mohli doma říct, že se nám stala aventiure." – HzL A 922–924) Český vzdělavatel překládá: „*Boh ny sem poslal! to wiedie. / Powieme doma ty nowiny, / Gichz gest newidal žadny giny.*" (čvv. 1324–1326) Z aventiury se zde stává pouhá *novina*, předmět chlouby. Na první pohled to není významný posun: český vzdělavatel patrně vystihl záměr německého originálu, kde je aventiure také jen jakousi nahodilou příležitostí pro chloubu. Rozdíl však spočívá v tom, že zatímco německý autor může počítat s horizontem očekávání publika odchovaného na artušovské epice a touto scénou udržovat vědomí, že své hrdiny nechává postupovat v logice narativního modelu touto epikou formovaného – ba že se tito hrdinové

160 Viz pozn. 107.

dokonce blíží svému cíli, neboť za aventiurou přece vyrazili – český vzdělavatel tuto možnost nemá a nezdá se ani, že by mu chyběla. Namísto intertextuálního prostředku využívá amplifikace sdělení, když zážitek hrdinů staví do superlativní pozice: Volfart se raduje ze zážitku, jakého se nedostalo *nikomu jinému*.

Čistě v roli neobvyklého/nečekaného zážitku se aventiure v ‚Laurinovi' objevuje na několika místech, především při závěrečném boji v hoře, kdy bernští hrdinové aventiuru „poznají" poté, co jim Künhild dá prsteny, díky nimž mohou ve tmě hory spatřit trpaslíky.[161] Na spojení aventiury s těmito situacemi přitom stojí za pozornost dvě věci: na jednu stranu evidentní zautomatizování tohoto původně naratologicky fundamentálního pojmu, na druhou stranu důslednost, s jakou je spojován výhradně s bernskou družinou. Nechce-li německý básník prostřednictvím Künhildy sdělit, že teprve teď bernští rekové docházejí svého cíle, pak tu aventiuru opravdu neznamená nic víc, než že uvidí něco, co dosud neviděli. I tak je však vyhrazena výhradně pro Dietrichovy muže (a upřena v podobné situaci Laurinovi),[162] což je svědectvím toho, že zde ještě působí povědomí o původní funkci aventiury: „poznat" ji může jen ten, kdo se za ní vypravil.

Že v originále toto poslední užití pojmu *aventiure* odkazovalo – otázkou je, do jaké míry reflektovaně – ke světu artušovských románů, ale logika vyprávění na něm nebyla bezpodmínečně závislá, potvrzuje nepřímo i to, jak s ním v těchto situacích naložil český básník: jednou jej opět překládá slovem „*divy"* (v. 1258/1618), které spíš než s nějakým děním je spojeno s fantastičnem jako takovým,[163] v druhých dvou případech inkriminované verše zcela vynechává.

Zdá se tedy, že tam, kde má aventiure narativní funkci, je český vzdělavatel nucen tento jev interpretovat a v intencích svého chápání opsat, zatímco tam, kde na něm není závislá struktura a dynamika vyprávění, tento pojem zcela obchází nebo jej nahrazuje sémanticky málo zatíženým

161 „*Nim hin daz guldîn vingerlîn / vil herzenlieber bruoder mîn / daz solt du stôzen ûf die hant, / sô wirt dir âventiure bekant: / vürwâr ich daz sprechen sol, / du sihst diu getwerge alliu wol.*" („Vezmi si tento zlatý prstýnek, můj milý bratře, a nasaď si ho na ruku, tak poznáš aventiuru: na mou věru pravím, tak spatříš všechny trpaslíky." – HzL A 1255–1260); „*Vrou Künhilt diu künegîn / gap ieglichem ein vingerlîn. / si sprach: ‚diu stôzet an iuwer hant, / sô wirt iu âventiure bekant: / vürwâr ich daz sprechen sol, / ir seht diu getwerge alliu wol.' / Si stiezen diu vingerlîn an die hant. / dô wart in âventiure bekant.*" („Královna paní Künhild dala každému jeden prstýnek a řekla: ‚Ty si nasaďte na ruku, tak poznáte aventiuru, na mou věru pravím: tak spatříte všechny trpaslíky.' Nasadili si prstýnky na ruku a tu poznali aventiuru." – HzL A 1521–1528)

162 Viz HzL A 1162n., které Holz rekonstruuje jako „*mit gesteine ein guldîn vingerlîn / stiez ez an sîne rehten hant*" (tedy „na ruku si nasadil zlatý prstýnek s drahokamem"), ovšem v rukopisech L_6, L_9 L_{13}, L_{15} a L_{18} tento prstýnek dává Laurinovi Künhild. Ať už jej však má Laurin od sebe nebo od královny, nepozná následně aventiuru, nýbrž – s výjimkou jediného rukpisu L_9 – (*velkou) sílu*: „*Dô wart im grôziu kraft bekant.*" (HzL A 1164)

163 To potvrzuje i Gebauerův *Slovník staročeský*, který uvádí pod heslem *div* významy „div, zázrak, Wunderbares, Wunder". Ani jeho doklady přitom nenaznačují, že by toto slovo mělo ve staré češtině význam *dobrodružství*, neřkuli dobrodružství specifického pro jistý druh epiky (viz GEBAUER s. v. *div*).

slovem *div,* které ovšem svým významem zvyšuje fantaskní vyznění textu.

Zároveň je patrné, že se společně se samotným slovem *aventiure* ztrácí důraz na ni coby funkcionalizovaný narativní model.

6.1.2 Mære

Mære patří k dalším exponovaným pojmům nejen dvorské, ale zejména hrdinské středohornoněmecké epiky. Komplex významů tohoto slova dobře shrnuje Lexerův příruční slovník: je to jednak adjektivum označující „wovon gern u. viel gesprochen wird: bekannt, berühmt, berüchtigt, der rede wert, herrlich, gewaltig, lieb, von wert," jako substantivum neutra, často užívané v plurálu, označuje toto slovo „kunde, nachricht, bericht, erzählung, erzählende dichtung; erdichtung, märchen; gegenstand der erzählung, geschichte, sache, ding", jako substantivum ve femininu navíc může znamenat „berühmtheit; [...] erwägung, absicht [...]" (LEXER 1992 s. v. *mære*); nejblíže tomuto slovu má tedy asi novočeské *zvěst* či *pověst*.

Z Lexerova výčtu významů je patrné, jak slovo *mære* souvisí se středověkou literaricitou jako takovou: jestliže se jeho význam dotýká slávy (viz „berühmtheit"), pak je to sláva zakládající se na vyprávění („erzählung, geschichte") – a hodnota takového vyprávění zase vychází z nároku na pravdivost, kterou připisovalo středověké společenství svým původně ústně tradovaným ságám. Výmluvně to ilustruje jeden z notorických příkladů, prolog k ‚Písni o Nibelunzích'.[164] Jak k tomu podotýká Müller, „das Epos [will], wie dies schon der erste Vers der ersten Strophe ankündigt, historische Kunde verbreiten, etwas, das in *alten mæren* mündlich überliefert ist (*geseit*), und zwar *uns*, das also Relevanz für eine Gegenwart hat." (MÜLLER 2005: 24) Samotné označení nějakého sdělení jako *mære* tak dodává jeho obsahu patřičnou autoritu, a ta může být tímto označením přenesena i na sdělení vztahující se k současnosti.

V ‚Laurinovi' je tato autorita nejvíce patrná tam, kde je spojena s vůbec největší personální autoritou eposu, „moudrým" Hildebrandem. Když se schyluje k prvnímu boji mezi Dietrichem a Laurinem, objeví se tento „mistr" se svou důležitou bojovou instrukcí, kterou uvádí těmito slovy: „*vil lieber Bernære, / nu hœrâ disiu mære: / vernimest du niht mîne lêre, / sô verliusest du lîp und êre.*" („Milý Bernský, nyní poslouchej tyto *mære*: když neuposlechneš mé rady, ztratíš život i čest." – HzL A 425–428) Český vzdělavatel si ovšem na tomto místě může dovolit na toto označení – bylo-li vůbec v jeho předloze[165] – nehledět, neboť tu samo o sobě z narativního

164 *„Uns ist in alten mæren wunders vil geseit / von helden lobebæren, von grôzer arebeit, / von fröuden, hôchgezîten, von weinen und von klagen, / von küener recken strîten muget ir nu wunder hœren sagen."* („Staré *mære* nám vyprávěly mnoho podivuhodného o slavných hrdinech, o velkých těžkostech, o radosti, o slavnostech, o pláči a o žalu; teď poslyšte podivuhodné vyprávění o bojích statečných reků." – NIBELUNGENLIED: 6)

165 Verš chybí v rukopisech L_{13}, L_{15}, L_{18} a rukopis L_5 zde užívá slova *lere* (tedy *poučení*/*rada).*

hlediska není zásadní; podstatná je Hylbrantova/Hildebrandova rada samotná, a té se dostane i českému Jetřichovi: „*Kdyz chtiesta whromadu hnati, / Hylbrant poče naknieže wolati. / Welmi hroznie naň kricieše, / Aby skocil soře spieše,/ A řka: ‚Getrisse, mily pane! / Wiečna se hanba tobie stane! / Kdyz me raddy neposlyšiš,* [...] ‟ (čvv. 591–597)

V ‚Laurinovi' však lze také pozorovat, jak se status *mære* coby autority stává konstitutivní součástí celé narativní struktury. Protože jsou *mære* měřítkem hrdinovy slávy, a tím pádem de facto samou podstatou jeho hrdinství (hrdinou je ten, kdo se může prokázat vypravěníhodnými hrdinskými činy), je třeba mít o ně zvláštní péči. Nejlépe je to vidět v místě, kde se Dietrich pouští do boje proti Laurinovi poté, co vidí Witega v ohrožení života, a Laurinovi říká: „*neinâ, du vil kleiner man, / lâ den helt geniezen mîn: / jâ ist er mîn geselle, / daz wizze, swer dâ welle, / und ist mit mir ûz komen. / würden im solhiu pfant genomen, / des hête ich iemer schande, / swâ man ez in dem lande / seite von dem Bernære. / daz wæren mir hertiu mære.*“ („Ne, ty malý muži, ušetři mého hrdinu, je to můj druh, to nechť každý ví, a vydal se společně se mnou. Měl bych z toho věčnou hanbu, kdyby mu někdo takto ublížil, a o Bernském by se to vyprávělo po celé zemi. To by mi byly tvrdé *mære*.“ – HzL A 383–394) *Mære* mohou zajišťovat nejen slávu, ale i hanbu – takové *mære* se ovšem stávají přítěží a je třeba se jich vyvarovat. Není proto divu, že mohou být nejen zdrojem pochybností,[166] ale přímo i střetů. Laurin na zmíněnou Dietrichovu repliku odpovídá: „*Waz ahte ich ûf den namen dîn? / du sagest mir ein mære / von dem Bernære: / dâvon ich hân vil vernomen. / mir ist liep, daz du bist her komen. / des muost du mir lâzen swæriu pfant, / den rehten vuoz, die linken hant.*“ („Co mi je po tvém jméně? Vyprávěl jsi mi *mære* o nějakém Bernském: o tom jsem toho slyšel už mnoho. Jsem rád, že jsi přišel. Za to mi musíš těžce zaplatit, pravou nohou a levou rukou.“ – HzL A 396–402) Laurin tu zpochybňuje *mære*, které se šíří o Dietrichovi a které i on „dobře zná“ – spolu s nimi ovšem také zpochybňuje Dietrichovo jméno, a tím pádem v posledku i Dietricha samotného. Je příznačné, že – jak už jsem řekl s odkazem na Matthiase Meyera[167] – teprve v tuto chvíli, kdy je ohrožena jeho pověst, přijímá Dietrich aventiuru a aktivně se zapojuje do dění. A je to právě jedno z těch míst, kde se svět heroický v ‚Laurinovi' dotýká toho dvorského: dvorská narativní logika (*aventiure*) je podpořena hodnotovou logikou hrdinské epiky.

Jak se s tím vyrovnává český vzdělavatel? V obou místech jsou inkriminované verše vynechány. Jetřich tu říká: „*Miel bych proto haňby mnoho. / Wšickni by mi zazle mieli, / Kto by*

166 Ambivalentní postavení autority *mære* můžeme pozorovat ve scéně 16, kde Dietrich umravňuje Witega a odvolává se přitom na předchozí Laurinovu sebechválu: zatímco Witege ji označil za chvástání („*übermuot*“ – HzL A 303), pro Dietricha je Laurinova „*üppigiu mære*“ (HzL A 313) znamením, že Laurin je Bohem požehnaný rek hodný respektu („*ob got sîn wunder hât getân / und geleit an disen kleinen man?*“ – „zdali učinil Bůh zázrak a seslal jej na tohoto malého muže?“ – HzL A 309n.).

167 Viz zde oddíl 4.2.

namie to zwiedieli, / Na Getricha Berunskeho, / Ze dal osekati towariše sweho!“ (čvv. 558–562) A Lavryn mu odpovídá: „*I co ia natwe gmie dbam? / Zes sem prišel, rad tie znam! / Co mi oswem towariši prawis, / Tyz mi zaklad y ty zde ostawiš!*“ (čvv. 565–568) Dramatická situace se tak drží originálu – co však z českého zpracování mizí, je objektivizující role *mære.* Je příznačné, že když na ně přijde řeč, mluví jak Dietrich sám o sobě, tak Laurin o Dietrichovi ve třetí osobě:[168] tak je v N předmětem sporu skutečně *mære*, zatímco v Č se jedná o bezprostřední konflikt dvou bojovníků. Opět tu tedy, podobně jako u problému překladu slova *aventiure*, lze pozorovat posun směrem od opory v objektivních hodnotách, formovaných literárním kontextem, k subjektivnímu prožívání dramatických situací.

Že má slovo *mære* metaliterární úlohu, ukazuje také výskyt spojení „*hovelîchiu mære*“. V jednoznačném odkazu na dvorskou literární praxi toto spojení nacházíme ve scéně 48, když se bernským rekům v Laurinově hoře naskytne pohled na tamní společenské radovánky, jejichž popis je očividně silně inspirován dvorskou literaturou a jehož součástí jsou také „*zwêne singære hovelîcher mære*“ („dva zpěváci dvorských *mære*“ – HzL A 1033n.). Zde má tedy *mære* i uvnitř eposem inscenovaného světa úlohu známou z dvorské společenské praxe, k níž neodmyslitelně patří vyprávění „dvorských příběhů“.[169]

Toto spojení však na jiném místě plní i úlohu hybatele děje. Když se Dietrich s Witegem vydávají na cestu, činí tak „*durch hovelîchiu mære*“ („pro dvorské *mære*“ – HzL A 90), což – jak uvádí Sonja Kerth s odkazem na Paula Wesselse – může být opět narážka na dvorský román,[170] a to patrně v dvojím smyslu: jednak jako poukaz na to, že Hylbrantovo vyprávění o Laurinovi bylo takovou *dvorskou zvěstí* (bylo vyprávěno ve společenství Dietrichova dvora), jednak v tom smyslu, že se tato zvěst zároveň stala pohnutkou pro Dietrichovu *aventiuru*, tedy že z něho samotného učinila dvorského hrdinu.

V prvním z jmenovaných případů český vzdělavatel celou pasáž pojednávající o zpívaných/vyprávěných *mære* vynechává a soustředí se na jiné motivy ilustrující dvorský život

168 V Č je z toho jen zbytek na konci Jetřichovy promluvy, ovšem syntakticky se celá konstrukce přimyká k perspektivě první osoby, neboť „Jetřich Berúnský“ je apozicí k „já“ (na mě – na Jetřicha Berúnského), zatímco v N je zlom mezi perspektivou první a třetí osoby podstatně výraznější: „*já* bych z toho měl hanbu, kdyby se to doma říkalo *o Dietrichovi*“

169 Je příznačné, že v některých pozdějších rukopisech nacházíme místo zpěváků „vypravěče“ a patrně je tak reflektován posun dvorského literárního provozu směrem od praxe zpívání k vyprávění: L_{15} uvádí v HzL A 1033 „*zben edel güt spreicher*“ a i v L_{18} nacházíme v HzL A 1031 namísto dvou zpívajících mužů „*zwen sprechent man*“.

170 S. Kerth ovšem tuto narážku považuje za „zastřenou“, což dokládá tím, že v mladší vulgátě – a dodejme, že i v rukopise L_5 – se hovoří o *hôchvertigiu mære*, tedy že zde je namísto dvorského kontextu zdůrazněna jedna z morálních motivací bernské výpravy, totiž Dietrichova *superbia* (viz KERTH 2008: 226). To je jistě správná poznámka, která svědčí o tom, jak se v pozdější recepci laurinovské látky souvislost s dvorskou kulturou čím dál víc ztrácí. Zároveň však zůstává faktem, že zde většina rukopisů starší vulgáty silně konotované slovo *hovelîch* ponechává a k dvoru se tak explicitně hlásí.

v Lavrynově království.[171] V druhé pak *mære* překládá – tak jako ostatně někdy i *aventiuru* – jako *noviny*: „*Tam gidechu ty hrdiny, / Chtiece zwiedieti ty nowiny.*“ (čvv. 146n.) Opět se tu tak mění metaliterárním uvažováním formovaná kauzalita: zatímco v N rekové do aventiury žene společensky sankcionovaná (tedy objektivní) příčina, následují čeští reci svou (subjektivní) zvědavost.

6.1.3 recke, wîgant, degen, held, geselle, ritter, biderman: hrdinská a dvorská societa

Jak upozornila Sonja Kerth, představují označení, která autor ‚Laurina‘ užívá pro své postavy, přimknutí k tradici hrdinského eposu.[172] Patří sem zejména výrazy *wîgant*, *degen*, *held, recke.* Jejich vcelku náhodná a mezi jednotlivými rukopisy značně rozličná distribuce prozrazuje, že pro publikum tohoto eposu nepředstavovaly výrazný sémantický rozdíl. Spíše se zdá, že se automaticky pojí s látkou, z níž protagonisté tohoto eposu vyšli, a přispívají tak k tomu, že „die Erwartung auf heldenepisches Erzählen wird – konkurierend zur höfischen Aventiure-Erzählung – immer wieder befriedigt, ohne daß das Erzählen zu einer eindeutigen Aussage führt“ (KERTH 2008: 235). Inventář českých ekvivalentů je chudší a omezuje se prakticky jen na výrazy *rek* a *hrdina.* Ani z jejich výskytů však nelze mnoho usuzovat. Stejně jako „hrdinské“ výrazy originálu, stojí ty české volně k dispozici, kdykoliv padne o některé postavě zmínka. Jsou to epiteta, po kterých český vzdělavatel sahá svévolně bez ohledu na to, jestli se na daném místě v originále vůbec nějaká vyskytují, a pohled do ostatních textů z české epické produkce s rytířskou tematikou prozrazuje, že se jedná o standardní inventář tohoto okruhu textů.

Mluví-li Sonja Kerth zároveň o hybridu mezi hrdinskoepickým a dvorským vyprávěním, manifestuje se to v lexiku tím, že zmíněným výrazům konkurují slova *ritter* a *geselle*, odvolávající se jednak na rytířskou tradici vlastní dvorské kultuře, jednak na představu rytířské družiny, formovanou opět mj. artušovskými romány. Ani zde nenabízí české zpracování žádné výrazné specifikum: *ritter* jsou *rytieři*, *gesellen* jsou *tovařiši.*

I literárně-sociální vztahy mezi postavami eposu přecházejí do českého zpracování bez větších obtíží. V ‚Laurinovi‘ lze pozorovat dvě označení, která tyto vztahy tematizují, jednak „*sîn undertân*“, jednak sloveso „*dienen*“ či substantivum „*dienst*“. První z těchto označení se opět pojí spíše se světem hrdinských eposů (to, co je hrdinovi či panovníkovi poddáno, zakládá jeho moc a slávu), druhé se přimyká spíše k dvorské tradici, a to ke vztahům rytířů jednak k jejich panovníkům, jednak k dámě, o kterou se ucházejí (*dienst* v rámci *minne*). Oba koncepty – poddanství i služba – jsou však v ‚Laurinovi‘ tematizovány značně zautomatizovaně a splývají

171 Viz celou scénu 48.
172 Viz KERTH 2008 225n.

jeden s druhým. Jak ostatně ukazuje Müller na příkladu ‚Písně o Nibelunzích', není taková juxtapozice v hrdinské epice nic neobvyklého: když už jednou překročila práh *zpísemnění*, vyvíjela se v kontaktu s dvorskou kulturou, a tak je i Siegfried zároveň heros i „Minnediener".[173] V ‚Laurinovi' je však oproti ‚Písni o Nibelunzích' příznačné, že od sebe oba koncepty téměř nelze rozeznat, v čemž také jistě hraje roli fakt, že se tento epos téměř důsledně vyhýbá tématu *minne.* To je jen naznačeno tam, kde Laurin popisuje, jak unesl Künhildu, a německý básník přitom pracuje s některými motivy a topoi dvorské literatury,[174] případně při setkání bernských reků, a zejména Dietleiba s Künhildou, kde už fakt, že je to setkání sourozenců a nikoliv (potenciálních) milenců, ukazuje, že se zdaleka nejedná o milostnou situaci charakteristickou pro dvorskou literaturu. Být něčím manem a sloužit někomu je v ‚Laurinovi' totéž, a není proto divu, že i v tomto ohledu je české zpracování (své)volné.

České zpracování se však tradičním kategoriím dvorské a hrdinské epiky vzdaluje ještě více než předloha, o čemž svědčí to, že český vzdělavatel používá celé množství ekvivalentů pro *službu* (*dienst/dienen*) i *poddanství* (*sîn undertân*)*,* aniž by se v tomto užití dala sledovat nějaká systematika. Vedle slov „*slúžiti"* a „*býti* [*někomu*] *poddán*" užívá výrazů „*přiezeň*", „*porúčiti*", „*býti poddán v kázanie*", popřípadě celý obrat opíše dle vlastní interpretace dané situace, jako je tomu ve verších 54/87, kde namísto „*dem ist vil wunders undertân*" nacházíme: „*Ten gest cinil diwow welmi mnoho.*" Příznačně je zde slovo „*wunder*" – přeložené jako „div", což místu dodává opět fantaskní ráz – pro českého vzdělavatele důležitější než výraz hrdinovy moci obsažený ve slově „*undertân*".[175]

Máme tak co dělat s komplexem pojmů, které lze sice číst jako ekvivalenty pro pojmosloví dané předlohou, ale očividná bezstarostnost, s jakou s nimi český vzdělavatel nakládá, svědčí o tom, že literární kontext, na který byly vázány v originále, u něj ustupuje do pozadí. Do popředí vystupuje naopak potenciál ohromit posluchače, který skýtá již předloha. Je to posun v akcentech, který patrně vychází z rozdílného horizontu očekávání českého publika.

173 Srv. kapitolu „Minnediener und Drachentöter" in MÜLLER 2005: 77–81.

174 Setkání s dívkou pod „zelenou lipou" (HzL A 734), její přirovnání k slunci (HzL A 745n., viz též různočtení, kde se objevuje motiv měsíc ve studni [L_9], či metafora odrazu slunce a měsíce [L_1]), motiv bílých rukou (HzL A 748) atp. Vedle této motiviky, známé z minnesangu či třeba Gottfriedova ‚Tristana', je charakteristické také celé ztvárnění této scény, které zdůrazňuje její konflikt se společenským řádem dvora, a to zejména Laurinovým důrazem na to, že si dal pozor, aby *je* nikdo nespatřil (viz HzL A 752: „*Uns sach weder vrouwe noch man.*" – „Nespatřil nás žádný muž ani žádná žena")

175 Doslovný překlad by byl přibližně takový: „Ten má v moci mnoho podivuhodného."

6.2 Zábavné drama s morálním ponaučením

6.2.1 Dramatizace namísto smyslu pro hodnoty rytířství

V té souvislosti má patrně pravdu Alfred Thomas, když píše: „By the time *Lavryn* was written in the second half of the 14th century, the ideal of chivalry was a thing of the past," (THOMAS 1989: 103) a když dále argumentuje, že dvorské hodnoty závazné pro německé publikum nemohly najít odezvu u publika českého.[176] Thomas také ukazuje na příkladě dalších textů z konce 14. a počátku 15. století (Smil Flaška z Pardubic, Tomáš Štítný, ‚Kremsmünsterská legenda o 10 000 rytířích', ‚Gesta romanorum', ‚Tkadleček', ‚Rozmlouvání člověka se smrtí'),[177] že v této době rytířství v české literatuře obecně ztrácí na prestiži, ba stává se přímo terčem útoků.[178] Myslím však, že nelze souhlasit s tvrzením, že i ‚Jetřich' patří k těmto textům, které se proti rytířství jako sporné hodnotě programově vymezují, a to v tomto případě parodisticky.[179] Thomas toto své tvrzení dokládá značně vágní, především lexikální analýzou ‚Jetřicha' a staročeských satir.[180] To je však podle mého mínění slabá indicie pro to, že by i tento epos měl být čten jako satira. Naopak se zdá, že i prostředí českého ‚Jetřicha' je spíše než zdrojem parodistické polemiky s rytířstvím jako takovým – podobně jako už i v německém textu – zdrojem fantastična; že pro české publikum, podobně jako výprava Dietricha pro publikum německé, představuje zdroj napětí vycházejícího z cizího prostředí zašlého světa: i český ‚Jetřich' je cestou do „Anderswelt". Jak se praví hned v prologu: „*Driewe se diwow stalo mnoho, / Genz se giz nestane toho, / Ani se snad stane wiece."* (čvv. 13–15) ‚Jetřich' tak naopak

176 Viz THOMAS 1989: 224.

177 Viz THOMAS 1989: 103–110.

178 „By the fourteenth century the knight has passed his prime; increasingly he becomes a target of criticism for his lax morals, love of riches and for his cruelty to the peasants." (THOMAS 1989: 110)

179 „In *Lavryn*, this self-contained world of adventure (with its own internal rules of space and time and its own code of ethics) becomes subject to irony and parody once this set of values breaks down and is no longer legitimate to its audience." (THOMAS 1989: 36) A jinde: „The hero is now a source of parody and humour, an exemplar of moral vices and virtues." (tamtéž: 103)

180 „The adaptor is bound by the medial-style, which he adopts in conformity with the authors of the satires. This style is incompatible with the heroic-courtly subject-matter of *Laurin*; it automatically reduces the characters to the level of the artisans in the satires," říká Thomas (THOMAS 1989: 75n.) a dokládá to společnými výskyty slov, jako např. „sváda" v ‚Jetřichovi' i ve hře ‚De resurrectione' (viz tamtéž: 77) či „noviny" v ‚Jetřichovi' i ‚Podkoním a žáku' (tamtéž: 78), což podle Thomase implikuje ironické užití (pak by ovšem bylo konsekventní, kdybychom mezi parodistickou literaturu českého středověku řadili i *Dalimilovu kroniku*, neboť zde mj. Jitka radí Břetislavovi, aby se nepouštěl do boje proti císaři, těmito slovy: „*Nebyla by to dobrá rada / stala by se pro to většie svádа.*" [DALIMIL 43/43n.]); Thomas dále argumentuje blíže nespecifikovanou podobností sporu mezi berúnskými a Lavrynem na jedné a podkoním a žákem na druhé straně atp. (viz THOMAS 1989: 75–86). Na jak tenkém ledě přitom spočívá jeho pojetí ‚Jetřicha' coby satiry, nejlépe dokumentuje jeho argument týkající se čvv. 224–227: „*Kdyz hedbabnu nit zlomista,* / *Proniz oba wpracy biesta.* / *Pro tak malu nit hedbabnu* / *Gmiegiesta pracy welmi nesnadnu.*" Thomas zde spatřuje satirický moment v námaze, s jakou se Jetřichovi a Vítkovi podaří přetrhnout nit (tamtéž: 80), a přehlíží přitom, že se slovo „práce" netýká samotného popisovaného aktu, nýbrž že je užito jako anticipace budoucích nesnází, což jasně naznačuje spojení „*pro niž*" ve smyslu *kvůli níž*.

spíše byl jedním z textů, proti kterým mohla být kritika rytířství namířena. Do této problematiky však bude moci vnést více světla až podrobnější prozkoumání doby vzniku a okolností vývoje tohoto eposu.

Jestliže se však z českého zpracování německého ‚Laurina' ztrácejí právě ty prvky odkazující se na kontext německé literatury, které svým kulturním a metaliterárním zakotvením drží příběh ‚Laurina' pohromadě a díky nimž se nemusí čtenáři jevit jako nesourodá snůška motivů a dějových elementů postrádajících jakoukoliv koherenci a motivovanost – co je potom tmelem českého ‚Jetřicha'?

Snažil jsem se ukázat, že v místech, kde je předmětem konfliktu a hybatelem děje buď narativní model aventiury, anebo hodnoty, na nichž byl vystavěn hrdinský epos, směřuje podání českého vzdělavatele k vyhrocenějším, přímo a ze subjektivního hlediska protagonistů prožívaným konfliktům. Mám za to, že právě to stojí v jádru dominantní tvůrčí metody českého vzdělavatele vůbec, metody, kterou lze nazvat *dramatizace*. Ta probíhá na různých rovinách a různými prostředky:

1) Je to amplifikace (za pomoci verbální multiplikace) mnoha situací a motivů vyznačujících se expresivním či emocionálním potenciálem. Lze to pozorovat hned na začátku básně, ve scéně 6, kde se Vítek Vilantóv přidává k Jetřichově výpravě:

136 *Tehdy wece Witek wilantow:*	81 *Dô sprach Witege der degen:*	
137 *„Ia sem stebu geti hotow*	82 *‚ich muoz der reise mich erwegen*	chybí v L13, L18; L1 *verbegen*
138 *Kte ruozi, mily pane mog!*	83 *mit iu, vil lieber herre mîn.*	chybí v L13, L18
139 *Chcy byti Towariss twog.*	84 *ich wil iuwer geselle sîn*	L18 *ich wil gesellschaft pflegen*
	85 *[dort hin ze dem garten:*	chybí v L3, L5, L6, L7, L9, L10, L13, L18
	86 *dâ sül wir âventiure warten].*	chybí v L3, L5, L6, L7, L9, L10, L13, L18; L1 *an ein ander*
140 *A iakz ia wtu zahradu skocim,*	87 *wird ich den garten sihtec an,*	
141 *Wzdyt tam swym mečem potocim.*		
142 *Pysnie wtu zahradu wkroci,*	88 *den trete ich nider in den plân.‘*	L13 *Ich wolde on on idder brechin san*; L18 *ich wil die rosen zertreten han*
143 *Wsechno kořenie swym ořem sblati,*		
144 *I stlaci mu tu zahradu,*		
145 *Nechayzt prigdu whroznu swadu.“*		

K absenci českého ekvivalentu HzL A 86 je třeba zdůraznit, že se tento verš vyskytuje jen v rukopisech L_8 a L_{15}. Ať už však v předloze českého vzdělavatele byla nebo ne, jde tu zejména o druhou část, kde je původní jeden verš („*den trete ich nider in den plân*"; víc jich není ani v žádném z dochovaných rukopisů) rozveden do pěti, v nichž si Vítek do detailu libuje v tom, co všechno v Lavrynově zahradě ztropí, a dodává tak scéně na „akčnosti". Takových amplifikací by bylo možné uvést celou řadu: např. když Lavryn objeví svou poničenou zahradu a plísní Jetřicha s Vítkem (scéna 12); když Lavryn ve scéně 21 v N „mluví" („*Dô sprach der kleine Laurîn*" –

HzL A 395), zatímco v Č „velmi křičí“ („*Welmi kricieše Lawryn maly, / Až zwuk bieše powšem skali.*“ – čvv. 563n., srv. též líčení Lavrynova povyku při závěrečném boji ve scéně 62); když Jetřich vyzývá Lavryna, aby pomstil křivdu, která se mu stala (scéna 23); veškeré popisy bojů, zejména ve scénách 64–66, kde je skutečnost, že berúnští nic nevidí, nejen rozvedena do značné šíře, ale i velmi emocionálně komentována: „*Tot gest žalost nadsmucenie, / že lze pomocy nenie*,“ (čv. 1794n.) atd.

2) Vkládání vlastních promluv. Ve scéně 19 tak Lavryn oproti předloze kupř. přidává ironickou poznámku, když říká Jetřichovi: „*Mieg diek z toho! / Vcinil sy křepkosti mnoho!*“ (čvv. 517n.) Vzápětí český vzdělavatel obohacuje dialogicky 20. scénu. Ta je v N vyhrazena pouze Dietrichově replice, v níž tento hrdina vyslovuje obavy, že utrpí jeho pověst, když se něco stane Vítkovi, jeho druhovi. Český vzdělavatel si tu vypůjčuje motivy odjinud a Jetřichovu argumentaci rozšiřuje o nabídku materiálního urovnání sporu (srv. se scénou 13), což mu zároveň nahrává na to, aby tuto repliku nechal přerušit Lavrynovou námitkou: „*Iat chcy gedno nohy a ruce! / Y coz ia nawaše hrady dbam? / Iat gich stokrat wiece mam!*“ (čvv. 548–550), modelovanou podle následující scény předlohy.

Ve výčtu by se dalo pokračovat, důležitější je ovšem charakter těchto přidaných promluv. Český vzdělavatel jejich prostřednictvím nevkládá do textu nové narativní prvky: situace popisovaná předlohou je pro něj závazná. Vesměs se jedná jen o rozvinutí dané situace v její původní intenci, často za pomoci opakování motivů známých odjinud z textu (jako např. ony Laurinem požadované ruce a nohy), ovšem vyšší podíl přímé řeči jí dodává na dramatičnosti. S tím souvisí i

3) transformace popisných pasáží do formy dialogu, což nejlépe doloží scéna 45:

1363 *GEtrich gemu podiekowa*	951 *Des dankete ime der Bernære.*	chybí v L1, L5, L9, L13
	952 *er dâhte, ez wære ân swære.*	chybí v L1, L5, L9, L13; L6 *Er wonde, zergangen werent sin swer* (srv. HzL A 918); L8 *Er gedacht im es wer in mer*; L10 *Jn dawchte her wer ane swere*; L15 *Er dackht ein ende hat mein swäre*; L18 *vnd was an aller swer*
	953 *des enwas ez weiz got niht:*	chybí v L5, L9, L13, L15; L1 ir keiner; L6 *leyder*; L7 *Des enweiss Got nicht*; L18 *die trewe was do leider nicht*
	954 *ir kurzewîle wart gar ein wiht.*	chybí v L5, L9, L13, L15; L3 *Jr riten*; L6 *vicht*; L7 *ir freude wart darna eyn wicht*; L18 *ir aller frewd*
1364 *Arka: „natwa lestna slowa*		
1365 *Neniet nasnadnieyši wiecy,*		
1366 *Nez se newieře ostriecy.“*		
1367 Tak se přemluwiti dachu,		

Tato pasáž ukazuje, jak je pro českého básníka důležitější aktuální dramatický efekt než lineární (epická) kauzalita: Výjev se nachází v místě, kde se rekové konečně nechají zviklat Laurinem k návštěvě jeho hory. Německý básník v logice příběhu popisuje Jetřichovu naivitu, která vedla k takovému rozhodnutí, a konfrontuje ji s anticipovanou skutečností; český vzdělavatel však tuto anticipaci vkládá do úst přímo Jetřichovi coby jeho subjektivní zlé tušení. Tím sice zvyšuje momentální napětí mezi jednotlivými postavami příběhu (Jetřichem a Lavrynem), avšak zároveň tím otupuje napětí vycházející z perspektivy celkového děje, které původně spočívalo v tom, že Dietrich v tuto chvíli dosud netuší, co se mu může přihodit, a Lavrynovi *ještě* důvěřuje.

Za pozornost stojí, že český básník tohoto prostředku užívá i uvnitř promluv jednotlivých postav. Když Hildebrand ve scéně 39 bernským vysvětluje, proč by se měli odvážit následovat Laurina do jeho hory, argumentuje mj. tím, že by si v opačném případě mohli doma pošramotit pověst: „*Des hête wir michel schande, / swâ man ez in dem lande / seite vür vürsten zageheit / daz wære uns ein grôz leit.*“ („Měli bychom z toho pěknou hanbu, kdyby se po zemi vyprávělo o zbabělosti [nás] knížat, toho bychom velmi litovali.“ – HzL A 853–856) Český básník však nechává v Hylbrantově replice případné domácí pomlouvače promluvit přímo: „*Všichni by nami klamali / A řkuc: ‚*tam prostrach nesmieli!*‘ / Kdez by nany to zwiedieli, / Toho bychme haňbu miely.*“ (čvv. 1231–1234)

4) Že přitom českému vzdělavateli někdy jde skutečně až o scénické ztvárnění situace dané předlohou, ukazuje velmi ilustrativně scéna 24, kde si Dietrich/Jetřich zoufá nad tím, že si Laurin nasadil kápi, která jej činí neviditelným. Dá se tu mluvit přímo o „scénickém realismu“.

686 *WEce Getrich ten rek:*	491 *dô sprach der von Berne:*	L18 *vogt von berne*
687 *„A zdali gest gey wzal zmek?“*		pořadí L7: 492, 495, 496, 493, 494, 497
688 *Tak ten hrdina powiedie,*		
689 *„Kam se podiel, ziw newiedie;*	492 *‚nu slüege ich dich gerne.*	L3, L9 *von schulden gerne*; L6 *Nu stritt ich usser mossen gerne*; L18 *ich slug hart gerne*
690 *Kamos předemnu vpade,*	493 *nu enweiz ich, war du mir bist komen,*	L1 *wo du hin*; L4 *Nv weiz ich war du har bis kumen*; L5 *Nu weiz ich war du bist komen*; L13 celý verš: *Wer hat mir genomen*
691 *Vmale chwili yako se propade.*	494 *oder wer dich mir hât genomen:*	L5 *der tyfel hat dich mir genomen*; L6 *der tuffel hat dich mir genomen*; L13 *Adder wu bistu hin komen*
692 *Ach, kterakut bych chtiel dati ranu,*	495 *du bist in kurzen stunden*	
693 *Bych tie widiel wkteru stranu!“*	496 *vor mînen ougen verswunden.‘*	L18 *alhie von mir*
694 *Nawse strany gmiegieše sluch,*		
695 *Neb mu bieše toho kruch.*		

Smysl pro realismus je tu patrný na více rovinách. Předně: dva verše, které bez opory v předloze následují po promluvě, verbalizují představu Jetřichova chování poté, co mu Lavryn

zmizel z očí. Ještě jemněji – a efektněji – je to ovšem ztvárněno v samotném Jetřichově monologu (čvv. 689–693), a to prostředky pragmaticko-morfologickými: Český básník tu Jetřicha nechá promlouvat, alespoň zpočátku, ve třetí osobě, čímž je přerušena dosavadní dialogičnost, neboť Jetřich, dokud se nevzpamatuje, hovoří tak, jako by se skutečně najednou ocitl na scéně sám. Naproti tomu v N Dietrich nadále promlouvá k Laurinovi v první osobě, a tak je sugerována představa nepřetržité Laurinovy přítomnosti.

Všechny tyto prostředky vytvářejí z českého zpracování oproti předloze text „akčnější“, dramatičtější. Mluvím-li však o *dramatizaci*, nemám na mysli jen směřování k efektnosti, nýbrž přímo naratologický princip, cestu od *epična* k *dramatičnosti*, od kontinua minulého času k důrazu na dění *hic et nunc*. Kromě zmíněných prostředků českého vzdělavatele k tomu přispívá i ztvárnění vypravěče.

Ten na mnoha místech vystupuje v první osobě. Činí tak jednak pomocí formulek, které inscenují živý přednes básně („*Oniemz necham wyprawienie*“ – čv. 301, „*Protoz te řeči vkracy*“ – čv. 1582 atd.), jednak obraty sugerujícími představu, že se přednášeného dění skutečně účastnil, ba leckdy je ještě ve chvíli přednesu prožívá: „*Tomu se ia zawše diwi, / Ze zpiewachu iakozto ziwi. / Wzdy sem se tomu diwil, / ze to Lawryn zkuzla cinil; / I diwno mi welmi toho, / Ze tak umiel čarow mnoho.*“ (čvv. 334–339) Či jinde: „*Počesta taky bog brati, / Az mie tu by hrozno stati.*“ (čvv. 975n.) Jednou se vypravěč ‚Jetřicha‘ dokonce obrací k blíže nespecifikovanému *my*: „*Fafurnoch newiedie, kteraky bieše, / Kromie ze se diwnie stkwiešie. / Widie, ze nebiešie z sarlata / Ani take dkan odzlatta / Ani hedbabie, co my zname, / Co my zanaydrazšie mame. / Nemohl geho prawie sezrieti, / an se tak nasylnie swieti. / Nemohl sezrieti prawie toho, / Widiech draheho kamenie mnoho.*“ (čvv. 306–315) – I tím posiluje dramatičnost textu v tom smyslu, že je zde inscenována živá komunikace mezi vypravěčem a recipientem. V těchto vypravěčských vstupech je přitom sotva možné hledat zbytky orální slovesnosti. Z míry věrnosti českého převodu ‚Laurina‘ je evidentní, že se v případě tohoto textu jedná o písemnou literaricitu par excellence, tak jako je ostatně písemná, nikoliv orální tradice patrná už i z intertextuálního zakotvení německé předlohy. Tyto formulace jsou daleko spíše prvkem stylovým než výrazem komunikační praxe, jejíž by byl ‚Jetřich‘ plodem – a určujícím zaměřením tohoto stylu je právě ona *dramatizace*.

Té odpovídají i postupy českého vzdělavatele, které se týkají celého narativního plánu básně. Ve znatelně větší míře než v předloze se v jejím českém zpracování setkáváme s anticipacemi, které se na první pohled mohou často jevit jako vyzrazení pointy, jako ztráta momentu překvapení:

Tak říká vypravěč již ve scéně 6, že si Lavryn svou zahradu postavil „*chtie wni gmieti skazdym swadu*“ (čv. 111), a když poté rekové ve scéně 9 k zahradě konečně dorazí, dodává vypravěč: „*Tu vzřechu tu zahradu, / Wniez gim gmieti hroznu swadu,*“ (čvv. 158n.); na totéž upozorňuje své hrdiny vypravěč znovu ve scéně 12: „*Ach pohriechu wezmete skodu!*“ (čv. 378); ve scéně 31 se české publikum na rozdíl od německého dozvídá ihned, kam Dětleb ukryl Lavyryna atd. – Budeme-li však v dramatizaci spatřovat dominantní tendenci českého zpracování, mohou se právě i tyto anticipace jevit nikoliv jako nedostatek českého vzdělavatele, nýbrž jako jeho záměr. Kontrasty a konfrontace, k nimž v německé předloze dochází v linearitě příběhu, českého básníka neuspokojují. Chce je koncentrovat pokud možno do jednoho momentu, do *dramatického tady a teď*. Je to výraz celkové tendence k narativní synkretičnosti, která se vyznačuje sváděním různých narativních momentů a motivů do jedné scény. Tak umožňuje např. pás, který Jetřich dostává od Hylbranta ve scéně 66, nejen vidět v temnotě hory (jako v N), ale rovnou mu také navíc skýtá sílu dvanácti mužů – patrně po vzoru pásu, kterým byl při boji v růžové zahradě opásán Laurin. Jindy se zase akt, který se původně týkal jenom jedné postavy, rozšiřuje i na ostatní – ve scéně 65 je tak původní Dietrichův povzdech nad tím, že nemůže ve tmě pořádně bojovat, přenesen vypravěčovými ústy i na ostatní bojovníky (viz čvv. 1810–1813):

	1379 *Dô sprach der von Berne:*	chybí v L5
1801 *A řka: „rad bych boiowati chtiel,*	1380 *‚nu strite ich von herzen gerne*	chybí v L5; L8 *ausz der moszn*
	1381 *(dirre berc ist strîtes vol):*	chybí v L5
	1382 *ich weiz niht, wen ich slahen sol*	chybí v L5
	1383 *oder wen ich sol bestân:*	chybí v L5; L1 *pey gestan*; L15 *noch dem ich schol pei pestan*
1802 *Ale předsebu nic newidim!*	1384 *nieman ich gesehen kan.‘*	chybí v L5; L9 *vnd tätt doch gern als ein man*; L10 *Jch sehe wedir weip noch man*
1803 *Buoh wie, zet se stati stydim!*		
1804 *I ziw newiem, co tomu zdieti.*		
1805 *Ach, bych se wiediel skym siecy!*		L1 navíc: *wie mir sey geschehen / Daz ich nicht mag gesehen*
1806 *Rcy zwas każdy nieco ktomu,*		
1807 *Co gt wzdieti hori to*^{v}*?“*		
1808 *I nelze gim ktomu nic řecy,*		
1809 *Chtie se hořem wšickni wztecy.*		
1810 *Secy by se skaždym smieli,*		
1811 *By gedno koho wiedieli;*		
1812 *Prostrach by nic nenechali,*		
1813 *Na ziwot gsu malo dbali.*		

Někdy přitom touto cestou dochází až k paradoxním situacím – jako ve scénách 40 a 41, kdy se bernští rekové rozhodnou prozkoumat Laurinovo království, a český vzdělavatel zde na jednu stranu umocňuje Vítkovu nevoli k této cestě (*„By bylo pome woli, / Nepřelstil by mie nikoli!*“ – čvv. 1268n.) – a zároveň Vítka nechá jako prvního loajálně prohlásit: „*Ia sem geti take hotow.*“ (čv. 1251)

S touto synkretičností nakonec souvisí i poslední důležitý narativní rys, kterým se vyznačuje české zpracování, a tím je mísení kódu samotného vyprávění s kódem promlouvajících postav. Jako by český vzdělavatel leckdy nemohl a ani nechtěl odlišit perspektivu samotného vyprávění od perspektivy jednotlivých protagonistů. Nejvýrazněji to lze sledovat, porovná-li se líčení nádhery Lavrynovy zbroje z perspektivy vypravěče ve scéně 11 s vlastním Lavrynovým líčením nádhery, kterou skrývá jeho hora, ve scéně 35. Nejenže český vzdělavatel obě místa rozšiřuje o téměř identické motivy (nápadná je v tomto vyprávění zejména záliba v popisu drahého kamení a jeho konkrétních druhů),[181] vrcholu identifikace obou perspektiv dosahuje autor tehdy, když oba popisy protkává téměř totožnými řečnickými frázemi, jako na jedné straně (popis vypravěčův): „*newie, bych to wyprawil kdy, / Te krasy co se tu dalo!* [...] *Bych ia všechny krasy ony / Wyprawil podle prawa, / Smyslat mi se nedostawa*," (čvv. 267n., 273–275) nebo: „*Oniemz necham wyprawienie.*" (čv. 301) – a na straně druhé (popis Lavrynův): „*Kto by mohl wsecko gmenowati, / Nevmiel by se ztoho wyprawiti / Neb zwiedieti všech gich mocy*," (čvv. 1115–1117) a dále: „*Oniemž giz necham prawenie.*" (čv. 1128)

Dramatizace v ‚Jetřichovi Berúnském' tedy probíhá na třech základních rovinách: 1) na rovině ztvárnění jednotlivých scén, které se tak vyznačují zvýrazněnou dialogičností a amplifikací efektního potenciálu daného předlouhou; 2) na rovině celého příběhu, a to jednak v podobě anticipací, které způsobují, že jsou dohromady svedeny motivy a děje řazené původně epicko-lineárně, jednak v podobě prolínání různých perspektiv, které skýtá předloha (vypravěč vs. postavy); 3) na rovině textově-pragmatické, tedy zdůrazněním „vnější" dialogičnosti mezi vypravěčem a recipientem.

Na prvních dvou jmenovaných rovinách přitom český vzdělavatel posiluje efektnost aktuálně vyprávěného dění, na rovině třetí pak svého recipienta více než originál do tohoto vyprávěného dění vtahuje. Lze tak vcelku mluvit o větší „živosti" českého zpracování ve srovnání s předlohou.

V napětí vycházejícím z posílené konfrontace mezi postavami a motivy eposu na straně jedné a v inscenované živé komunikaci mezi vypravěčem a recipientem na straně druhé tkví také základ *zábavnosti* ‚Jetřicha Berúnského' – a právě toto zaměření českého zpracování podle mého přesvědčení značnou měrou nahrazuje „metaliterární" tmel předlohy. Zatímco pro německou předlohu byl ještě určující *děj*, jehož logika se mohla opírat o starší literární tradici, v případě

181 Viz jednak čvv. 265–272 (líčení vypravěče): „*Negeden tu lezal rubin, / Iacyntky y smaragdy - / newie, bych to wyprawil kdy, / Te krasy co se tu dalo! / To sedlo zaweskeren swiet stalo. / Tu lezel zaffir negeden, / Mnohy Topasyus naniem sweden, / Prorozlične kalcedony,*" jednak čvv. 1109–1114 (líčení Lavrynovo): „*Topazyony rozličnymi / Všecko bych zprawil, kameny drahymi / Y všelikymi Yacyntky, / Take mnohymi Granaty, / Coz roličnych Kryzelitow / I take předrahych Proselitow.*"

českého zpracování je určující *dění.*

Mám za to, že tato interpretace, jakkoliv se může jevit jako příliš prostá, směřuje oprávněně pozornost od otázek zaměřujících se na pochybné kategorie „míry dvorskosti“ v české epice 14. století, které se sice vzhledem k původnímu kontextu daných látek nabízejí, ale vycházejí ze zavádějícího předpokladu, že látka sama je nositelem interpretačního klíče. Rytířské prostředí ‚Jetřicha Berúnského‘ – a patrně i ostatních světských eposů řazených literární historií do drhé poloviny 14. století – přece není nutně „importem dvorské kultury“ či naopak polemikou s ní (ostatně už současná přítomnost těchto dvou neslučitelných názorů naznačuje, na jak vágním základě taková argumentace spočívá). Spíš se jeví jako jeden z tehdy dostupných zdrojů fantastična, tedy jako jeden z prvků *zábavnosti* této literatury. V ‚Jetřichovi Berúnském‘ – alespoň v jeho dochované podobě – není rytířství tématem, nýbrž kulisou.

6.2.2 ‚Jetřich Berúnský‘ jako exemplum

Má však tento epos ještě jiný rozměr, než že představuje „kultivovanou literární zábavu“ (Jan Lehár in ČLPD: 67)? Především epilog ‚Jetřicha‘ ukazuje, že se český básník snažil aktualizovat látku předlohy jako moralizující exemplum, namířené jednak proti „pychu“, jednak proti „nevěře“.[182] Zejména prvním z těchto motivů se podrobně zabýval a materiálně jej doložil Alfred Thomas,[183] který k moralizující poloze *Jetřicha* podotýká: „It has to be present in *Lavryn* because all literature, even the romances, was expected to fulfill an exemplary purpose, to teach moral truthes even when there was little opportunity to do so. Not surprisingly, the moralizing fervour of the age is parodic and ridiculated in the mistery plays.“ (THOMAS 1989: 218) Ponechme stranou to, že Thomas touto argumentací podemílá svou vlastní tezi o parodickém zaměření ‚Jetřicha‘ – v následujícím oddíle bude stát v centru pozornosti jednak to, jakou měrou mohl být český vzdělavatel k této aktualizaci inspirován samotnou předlohou – navzdory Thomasovu přesvědčení, že ta takovou „příležitost“ neskýtala –, jednak jak integrace této složky souvisí s koncepcí zpracování, o níž byla řeč v předchozích oddílech.

6.2.2.1 (Ne)viera

Kromě dnešního významu „víra“ znamená staročeské *viera* také *důvěra* či *věrnost, neviera* pak krom dnešní *nevěry* také *věrolomnost*, *zrada*, *proradnost.*[184] Podobný komplex významů nese

182 „*I zbori se pycha lawrynowa, / Ze ktoz prieliš weliky pych plodi / A snewieru se obchodi, / Často gemu potom skodi. / Wsak newiera brzo schodi, / Newieře se nelze skryti / Načas muož tayna byti, / Wšak gedwa niekdy wygde nagewo, / Lest pronikne, wzegde prawo. / Takez se sta krali to*v.“ (čvv. 2023–2032)

183 Viz „Chapter IV – The moral and didactic modes: gnomic verses and aphorisms“ (THOMAS 1989: 185–224), zejména pak. s. 204–218.

184 Viz StčSl s. v. *nevěra, neviera.*

rovněž slovo hojně užívané v německé předloze: *triuwe* resp. *untriuwe.* Již zde se přitom kolem *triuwe* vine podstatná narativní složka eposu, neboť právě její porušení ze strany Laurina představuje moment, kdy ambivalentně rozvržený příběh začíná vyznívat jednoznačně pro bernskou družinu: jak již bylo řečeno, představuje zrada Laurina na bernských recích jediný skutečný Laurinův prohřešek a zároveň definitivní důvod pro bernskou pomstu v podobě vyplenění Laurinova podzemního království. Německý text to tematizuje explicitně. Po smíření bernských s Laurinem a před cestou do jeho hory klade Hildebrand Laurinovi na srdce: „*Nu hœrâ, kleiner wîgant. / wir wellen uns an dîn triuwe lân,*“ („Poslouchej, malý reku, spoléháme se tedy na tvou *triuwe* [*věrnost*].“ – HzL A 874n.) a Laurin posléze své hosty ujišťuje o tomtéž: „*Ich briche mîner triuwe an iu niht,*“ („Svou *triuwe* [věrnost] vůči vám neporuším.“ – HzL A 976) – zatímco když pak je celá družina uvězněna, dodává k tomu vypravěč: „*Dô si daz getwerc mit untriuwen gevienc,*“ („Pak je ten trpaslík s *untriuwe* [proradně] zajal.“ – HzL A 1203) a také Dietleib, když se chce vrhnout do boje proti trpaslíkům, říká o nich: „*Ez ist ein untriuwiu diet.*“

Je přitom třeba mít na paměti, že *triuwe* zároveň patří do okruhu oněch – byť třebas nepřímých – intertextuálních odkazů ‚Laurina‘ na svět dvorské epiky, kde je (*ge*)*triuwe* jedno z epitet constans rytířů a kde *triuwe* patří vedle *êre* a *tugent* k základním vlastnostem dobrého rytíře. Není proto divu, že při prvním setkání s Laurinem, které je rozehráno právě jako konflikt o rytířskou čest, napomíná Dietrich Witega, aby vůči tomuto (zatím ještě patrně důstojnému) protivníkovi vystupoval „*mit triuwen und mit êren*“ (HzL A 319).

Zároveň se však *triuwe* v ‚Laurinovi‘ dostává do blízkosti sféry náboženské. Ukázal jsem již, že spor o křesťanství resp. pohanství představuje jedno z témat německého ‚Laurina‘ a zároveň jednu z motivací bernské výpravy. Při závěrečném podzemním boji přitom Laurin vstupuje i do této polemiky o víru, když říká: „*ir geloube ist ein wiht*,“ („jejich *víra* je nicotná“ – HzL A 1327) a zároveň propojuje tento motiv s *triuwe* ve smyslu *důvěry/věrnosti*: „*wan si getrûwent uns niht*“ („neboť oni jsou k nám *věrolomní*“ – HzL A 1328). *Triuwe* jakožto rytířská ctnost je zde tak propojena s *geloube*, vírou náboženskou. Sonja Kerth v té souvislosti poznamenává: „Heldenepisches Erzählen wird also durch den Aspekt Glaubenskampf ergänzt, ohne daß damit ein Gattungswechsel (zur Brautwerbungsdichtung bzw. deutschen Chanson de geste) verbunden wäre. Die religiöse Thematik bleibt aufgesetzt und dient der Legitimierung des eigenen Tuns und der pauschalen Abwertung des Gegners.“ (KERTH: 240) Tato náhlá a ojedinělá Laurinova religiózní argumentace opět svádí ke spekulaci, že se jedná vůbec o dodatečný motiv. Opět tu může dokonce hrát roli zmiňovaný rukopis L_{13}, který namísto „*geloube*“ čte „*gelobende“*, a zdá se tak, že má na mysli *chválu* či *slib*.[185] Zároveň proti nabízející se interpretaci, že český

185 Srv. LEXER 1992 s. v. *geloben*. Proti tomu, že by forma „*gelobende*“ byla specifickým čtením slova *geloube*,

vzdělavatel náboženskou tematiku záměrně potlačoval, svědčí fakt, že se očividně nesnaží o její důslednou eliminaci – zmínky o Bohu jsou přítomny tam, kde se jedná o frazeologii, stejně tak jako když Jetřich kárá Vítka a argumentuje božím záměrem s Laurinem (viz scénu 16). Každopádně platí, že téma *viery* hraje v českém zpracování roli jen ve smyslu *věrnosti* či *důvěry*, resp. *proradnosti* (*neviera*), tedy roli ryze etickou, nikoliv náboženskou.

V takto omezeném rámci *viery*/*triuwe* je ovšem možné hovořit téměř o doslovnosti českého vzdělání: všude, kde je *viera* tematizována, to má oporu v předloze. Amplifikováno je toto téma až ve zmíněném epilogu – až se může zdát, že český vzdělavatel má potřebu zdůraznit je zpětně, jako jedno z vlastních témat ‚Jetřicha' coby exempla.

Proč však tento topos dvorské epiky zůstal na rozdíl od *aventiury* zachován? Lze to podle mě vysvětlit tím, že téma *viery* je natolik obecné, že není nutné vnímat je jako něco, co je určováno dispozicemi artušovské epiky. To však neznamená, že jeho téměř shodný výskyt v českém zpracování jako v předloze rovněž svědčí o totožné roli tohoto tématu v obou textech. Zatímco totiž v německém ‚Laurinovi' bylo téma *triuwe* patrně vnímáno v kontextu hodnot a topoi, se kterými pracovala dvorská literatura, v jeho českém zpracování je kladen důraz právě na jeho obecně platný rozměr. Tak také lze vysvětlit jeho prominentní roli v epilogu básně. Zatímco německý básník se mohl spolehnout na to, že úloha tohoto tématu bude naplněna v součinnosti s horizontem očekávání publika školeného na dvorské epice, český vzdělavatel má zapotřebí ještě zpětně vyzvednout tento obecný rozměr, který by v daném rozvržení příběhu mohl zapadnout.

6.2.2.2 Pych a narativní konstrukce českého ‚Jetřicha'

Jiná je situace dalšího morálního tématu ‚Jetřicha', na nějž se rovněž zpětně zaměřuje český epilog, totiž *pychu*/*pýchy.* I pro jeho rozvinutí nabízí německá předloha záminku, ovšem české zpracování mu přikládá nesrovnatelně významnější úlohu. Zatímco v N nacházíme jen dvě přímé zmínky, které svědčí o namíření textu proti Laurinově pýše (*hôchvart*,[186] *übermuot*[187]), jsou *pych* i *pýcha* v českém textu všudypřítomné, a to nejen v ústech berúnských reků, nýbrž i vypravěče, a v epilogu dokonce dány do přímé souvislosti: přílišná touha po *pychu* plodí *nevieru.* Nechci opakovat všechno to, co už k tomuto tématu řekl Alfred Thomas, je však důležité zmínit, jak jeho včlenění do českého textu souvisí s ostatními postupy vzdělavatele.

Lze to pozorovat na třech rovinách:

svědčí fakt, že se zde v HzL A 730 sloveso *gelouben* vyskytuje ve fromě „*glewben*".

186 Witege se přidává k Dietrichovi mj. se slovy „*Ich muoz im der hôchvart minner machen.*" („Musím tu jeho okázalost umenšit." – HzL A 130)

187 A v HzL A 301–303 opět Witege: „*Der kleine ist sô tumber site / und redet uns sînen willen mite / und sînen grôzen übermuot.*" („Ten prcek je dost neomalený a tím, co říká, jen ukazuje své pravé zpupné úmysly.")

1) Jako explicitní zmínky.[188] U nich přitom stojí za pozornost, že v průběhu vyprávění nejsou zdaleka konotovány pouze negativně. „*Pychem*“ je nejen Lavrynova *superbia*, nýbrž i počínání berúnských reků,[189] ba i Lavrynův *pych* se – zejména zpočátku – jeví jako něco hodného obdivu.[190]

2) Jako amplifikace popisů právě toho, co pych v podání ‚Jetřicha Berúnského‘ představuje. Viděli jsme sice již, že multiplikace s amplifikačním účinkem vůbec představuje jednu ze základních tendencí českého textu – pokud se však jedná o líčení Lavrynovy nádhery, nezná český text téměř mezí.[191] Příznačné přitom je, že jestliže lze v popisech skvostů v originále na mnoha místech pozorovat kontakt s prostředím dvorské epiky, vybírá si český vzdělavatel a rozvádí či komentuje zejména motivy krásy materiální, okázalé, ale některé atributy dvorského života nechává stranou. Nejlépe to lze vidět v popisu Laurinovy dvorské scenerie ve scéně 48, kde nenacházíme motivy jako házení oštěpem[192] či zpěváky/recitátory „dvorských příběhů“,[193] kteří se v Č patrně změnili v pouhé „*herce*“.[194] A ještě jedno specifikum českého popisu této scény se zdá být charakteristické: Zatímco je pro německou družinu krása zde líčená vlastně nedostupná – Dietrich a jeho druzi jsou pouhými pozorovateli –, český vzdělavatel na ní berúnským rekům poskytuje daleko větší účast. Hned zpočátku scény tak „*pani rytieri y panie*“ zpívají přímo Jetřichovi: „*Getriše, chwala y cest! / Neb ten nadewše krale gest!*“ (čvv. 1418, 1421n.) a posléze dokonce „*hudečci*“ hrají hostům na přání: „*Coz koli gedno chtiechu, / Wsecko nanich* [patrně na houslích] *hudiechu.*“ (čvv. 1455n.) Tak se zde i do popisné pasáže vkrádá onen zmiňovaný dramatizační prvek: krása nemůže být jen pozorována, musí být i prožita.

Dochází tu k situaci na první pohled paradoxní, kdy český básník na jednu stranu ‚Laurina‘ aktualizuje jako exemplum o marnosti světského pychu, na druhou stranu se však tímto pychem sám zdá být zcela fascinován. Jistě při tom hrálo roli i očekávání publika: i toto líčení (kritizovaného) pychu je přece zdrojem fantastična, je *zábavné*. Nadto lze oba rysy číst jako výraz tendence jediné, a to

188 „*Tu swu pychu prieliss mnoho vmnozil*“ (čv. 195), „*tu wsečka sta geho pycha*“ (čv. 814) atd.

189 „*Tu ta clowieky vdatna / Ssedu skoni, w zemiech platna. / Mnoho pychy vcinichu, / Swe konie wruozi pustichu. / Pustista wzahradu swe orže / A proto dogidesta horze.*“ (čvv. 198–203) Z této pasáže jakož i z jejího pokračování se sice může zdát, že je zde počínání Jetřicha a Vítka kritizováno. Avšak vzhledem k označení „*člověky udatna*“ se zdá, že hoře, které si tímto přivodili, je spíše výrazem právě jejich udatenství.

190 „*Odtak draheho kamenie / Nedostawat mi se prawenie! / kto by to wšecko powiediel, / Co by tu byl pychu widiel, / Zapomenul by wšie žalosti, / Wida se wte welike radosti, / Co wte zahradie bieše.*“ (čvv. 168–174)

191 Viz zejména již zmiňovanou scénu 11, která líčí Lavrynovu zbroj (228–347), či scénu 35, kde Lavryn líčí bohatství, které dal k dispozici Krynhultě (1031–1130), ale také např. popis palouku, který se nachází před Lavrynovou horou (1293–1318), ve scéně 40 atd.

192 „*Darnâch schuzzen si den schaft.*“ („Poté házeli oštěpem.“ – HzL A 1008)

193 „*Darnâch sach man vür die vürsten gân / zwêne wol singende man, / zwêne singœre. / hovelîcher mære / sungen si vor den vürsten vil.*“ („Pak bylo možno vidět, jak před knížata předstupují dva vynikající zpěváci, kteří jim zazpívali mnohé dvorské příběhy.“ – HzL A 1031–1035)

194 „*Pogdu opiet hercy gini, / Tak kratochwil gim cini.*“ (čvv. 1462n.)

3) na rovině celé narativní strategie českého vzdělavatele:

Již byla řeč o *dramatizaci* jakožto určujícím narativním principu ‚Jetřicha Berúnského'. Zároveň jsem ukázal, že důsledkem tohoto principu je – ve srovnání s předlohou – značná dějová synkretičnost českého zpracování. Ovšem právě tak jako tato synkretičnost umožňuje zvýšit míru efektnosti jednotlivých výjevů, které se v souvislosti s tím v rámci celého vyprávění osamostatňují, tak také otevírá prostor pro jejich průběžné glosování, jak je patrné z následujících příkladů:

Ve scéně 9 ujišťuje vypravěč, že se Jetřich s Vítkem na cestu vypravili „*zdobre wole, ne bezdieky*" (čvv. 151n.), ve scéně 27 dodává k Jetřichově konečně získané převaze v boji s Laurinem: „*Co mu vcinil, to mu zaplatil*," (čv. 794) ve scéně 62 opět v podobném duchu komentuje Dětlebův boj v hoře proti trpaslíkům: „*Tu pomsti wšie swe žalosti / A vkrati gim gich zlosti.*" (čvv. 1727n.)

Někdy se pak takto explicitně formulovaná morální motivace dostává i do úst samotným postavám: „*Tu swu pychu prieliss mnoho vmnozil. / Budet gmieti semnu zly kwas!*" (čv. 195n.) říká Jetřich v 10. scéně na Lavrynovu adresu – a Vítek s Volfartem se ve scéně 71 takto sebezpytně povzbuzují k boji: „*Chcemeli my mieti kteru čest / Pro naše dřewnie meskanie, / Vciňme knim muzske hnanie!*" (čvv. 1987n.)

Snažil jsem se ukázat, jak je z českého zpracování patrná nedůvěra v to, že by příběh mohl promlouvat sám sebou, což je značnou měrou dáno ztrátou recepčních předpokladů předlohy. Mluvil jsem v té souvislosti o posunu od epické linearity k důrazu na dramatické dění, při kterém se toho má odehrávat pokud možno co nejvíce naráz. Právě tak je ale možno číst v ‚Jetřichovi' nedůvěru k vlastnímu sdělení vyprávěného příběhu: podobně jako má každá scéna publikum zaujmout sama o sobě – až je kvůli tomu možno obětovat konzistentnost celkové narativní struktury –, tak má být také průběžně patrná morální výpověď jednotlivých výjevů.

7 ‚Jetřich Berúnský' jako jeden ze zdrojů ‚Dalimilovy kroniky'? Spekulativní výhled

Jestliže jsem po Emilu Pražákovi vyslovil další indicie pro to, že by české zpracování ‚Jetřicha Berúnského' mohlo v nějaké formě předcházet ‚Dalimilově kronice', měl bych se z toho pokusit vyvodit důsledky. Můžu tak ovšem činit jen u vědomí toho, na jak tenký led se pouštím. Měly-li by totiž počátky českého ‚Jetřicha' sahat skutečně před ‚Dalimila', dělilo by je od dochované podoby básně víc než půl druhého století. Mohli bychom se přitom jen dohadovat, jakými všemi proměnami za tu dobu text prošel. (Což ovšem – aniž by to zatím kdokoliv zohlednil – platí i pro dosud většinově přijímanou tezi, že ‚Jetřich' vznikl během druhé poloviny 14. století; i tak by jej od jeho jediného doloženého zápisu dělilo celé století.)

Připomínám ještě jednou, z jakých předpokladů moje úvaha vychází: co do zpracování se dá sledovat dvojí stylový přístup v první a druhé polovině, vedle veršů řadících text do doby po přehlásce *u* > *i* nacházíme i rýmy svědčící o opaku, a pokud jde o vztah k německé starší vulgátě ‚Laurina', dá se s jistou pravděpodobností usuzovat, že se – zejména druhá polovina textu – opírá o starší podoby německé básně. Tyto indicie rekapituluji zejména proto, aby byly patrné hranice jejich výpovědní hodnoty; nejsou jednoznačné. A i kdyby: znamenají především to, že text prošel mnoha proměnami, a my nevíme, jakou podobu mohl mít více než sto padesát let před svým zapsáním do podoby, v níž jej známe, a už vůbec nejsme jednoznačně s to říci, které jeho vrstvy jsou novější, resp. destilovat z něj ty „původní". Tato premisa je limitem mých dalších úvah.

Když se Jan Lehár pokusil přiblížit odpovědi na „hádanku slovesného rodokmenu Dalimilovy kroniky" (LEHÁR 1983: 53), zaměřil se především na možnost předcházející orální tradice, kterou ovšem se značnou pravděpodobností vyloučil. Zároveň upozornil na to, že „verše [prologu k ‚Dalimilově kronice'] obsahují polemicky zahrocenou úvahu o zaměření souvéké literární činnosti v Čechách, přesněji řečeno o zaměření ‚historických děl', jak je mnohdy chápal středověk, který neoddělval historickou skutečnost od historické fikce,"[195] (tamtéž: 74) a dodal, že „jeho postesknutí nad tím, že se stále ještě nikdo neujal vypsání celých národních dějin, je

195 Takovou kritiku lze spatřovat v těchto verších Dalimilova prologu: „*Mnozí pověsti hledají / v tom múdřě a dorně činie, / ale že své země netbají, / tiem svój rod sprostenstvím činie*" (DALIMIL: 00/1–4); „*aby sě v to někto múdrý uvázal / a vše české skutky v jedno svázal*" (tamtéž: 11n.); „*Neb jejie písaři nevelmi sú snažni byli, / proto sú mnoho opustili, / jedno o svém kraji a jiného málo mluviece* [...]" (tamtéž: 21–23).

tedy třeba rozumět jako kritice ‚mnohých' českých autorů, kteří – v češtině? v latině? v němčině? – píší o historii cizí." (tamtéž: 75). Je krom toho možné, že měl autor ‚Dalimilovy kroniky' na mysli česká zpracování cizích látek jako ‚Jetřich Berúnský', jak to na základě srovnání prologů obou děl naznačil Emil Pražák?

Aby bylo možné zhodnotit potenciální význam takového typu textů pro ‚Dalimilovu kroniku', je třeba se nejprv zaměřit na ni samotnou. Jan Lehár velmi instruktivně, zejména na pozadí srovnání s kronikou Kosmovou, ukázal, že „v Dalimilově kronice má česká literatura samostatný a bezděčný protějšek evropské hrdinské epiky" (tamtéž: 76). Vedla jej k tomu v první řadě intence díla: „Děje i postavy jsou podřízeny hierarchii dané promyšleným kompozičním záměrem," (tamtéž: 25) přičemž tento jednotící kompoziční záměr je určován jednak snahou o vyzdvižení hrdinství předků, jednak tendencí ukázat, že toto hrdinství mělo vždy co do činění s potýkáním se s Němci a že zároveň toto polemické hrdinství zakládá cosi jako národní identitu. Tak se stává, že „vnitřní život postav, jejich gesta, modulace, to vše je zbytečné": dějiny i děje jsou v Dalimilově podání především nositelem obecnějších hodnot,[196] z čehož vychází i styl a kompozice básně: je rozčleněna na jednotlivé epizody,[197] které jsou jak z naratologického hlediska, tak co do morální či didaktické výpovědi samostatné, což je podpořeno i značnou zálibou v gnomických sentencích, které propůjčují danému příběhu pointu.[198] Tak se v celkovém pohledu jeví text ‚Dalimilovy kroniky' jako sled juxtaponovaných příběhů, které nejsou sjednoceny velkým epickým plánem, nýbrž etosem na jedné straně a epicky strohým stylem na straně druhé.[199]

Podstatnou složkou tohoto etosu není jen národnostní, ale i kulturní a hodnotová polemika. Nejvíce je to znát tam, kde Dalimil píše o novotách, které do Čech přišly s vládou Přemysla Otakara II.:

Ojieř klánie a turnej do Čech přinese
a tiem chudobu v zemi vnese.
Od té doby jechu sě na turnajě jezditi
a neužitečné nravy činiti.
Jechu sě dětinných rúch a krovóv na koně krájěti,
aby sě dali v rozličném rúše viděti.
Múdří sě jim rúháchu,
že s nich drahé krovy lotři trháchu.

196 „Básník tíhne [...] k nadčasové pravdě [...]." (LEHÁR 1983: 21)

197 „Její autor užil článkování děje do uzavřených epizod a techniky variovaného opakování motivů a slovních formulací." (tamtéž: 27)

198 „Autor Dalimilovy kroniky bohatě užívá, v tomto případě snad i pod vlivem dobových poetik, obecné myšlenky, přísloví, příklady nebo bajky k zakončení epizody nebo její části; jen výjimečně jsou spojujícím článkem nebo předznamenáním děje." (tamtéž: 28)

199 „Podává epická fakta v tvrdé zkratce, která míří přímo na jádro dějovosti. Soustředí se na jednotlivý výjev; proto nikde neusiluje o napínavost a efekt překvapení [...]. Soustředěnost větné stavby, kladoucí k sobě epická fakta jako stavební kameny, odlišuje narativní linii od přímých řečí a didakticko-moralistických sentencí, v nichž se sice objevuje rovněž, ne však jako určující rys." (tamtéž: 28)

A když budieše na užitečnú vojnu jěti,
*nejměji*ech*u potřeby kde vzieti.*
Neuměji toho věděti,
by mi kto ráčil pověděti,
proč Čechy za lidi stáchu,
když turneje ni klánie znáchu.
A když počěchu v turnej hráti,
tak za vilu počechu u *boji státi.*
Žeť jsú někteří dobří turnejníci,
jižť jsú u boji praví špatníci.
Všěm turnejníkóm toho jmene nedávaji,
a však já jich dosti znaji.
Pravie, by nynější lepší byli.
By mi ciesaře třikrát pobili,
až by puol třetieho tisícě prstenóv s zbitých rytieřóv rúk sněli,
tehdy by v svéj řeči pravdu jměli.
(DALIMIL: 79/61–84)

Z této pasáže je nejen patrné, že „podstata kurtoazních ideálů zůstala Dalimilovi bytostně cizí“ (LEHÁR 1983: 29), nýbrž že projevy těchto ideálů jsou přímo terčem jeho kritiky, ba že zde s nenáviděným němectvím přímo splývají, a tak zaměření proti nim není jen otázkou „*nravů*“: ty zároveň přímo souvisejí s Dalimilovou programovou národní myšlenkou. Bezděčně to ilustruje závěr citované pasáže: hrdinství jako takové cizí Dalimilovi není, naopak. Jeho měřítkem však není módní hra, ale „opravdový“ boj, nejlépe ve věci Čechů proti německému císaři: zmínka o třech a půl tisících stažených prstenů se odvolává na „skutečné“ zásluhy, které Dalimil vylíčil dříve v kapitole 68 v souvislosti s bojem Soběslava II. proti Friedrichu Barbarossovi.[200]

Tak se tu koncepce dvorského (tj. konvenčního) hrdinství dostává do konkurence s hrdinstvím „historickým“, což ovšem zároveň znamená: s hrdinstvím chápaným prizmatem dvorské epiky.[201]

Vraťme se ještě na samý začátek Dalimilova textu, k jeho prologu: „*Mnozí pověsti hledají, / v tom múdřě a dvorně činie, / ale že své země netbají, / tiem svój rod sprostenstvím vinie.*“ (DALIMIL: 00/1–4) Hledání pověsti je chvályhodné, hodné zavržení je však podle Dalimila opomíjení domácích látek. Pro Dalimila má vyprávění starých příběhů dvojí význam: je jednak zdrojem poučení, zejména mravního, jednak apelem na národní uvědomění, ať už mu středověk rozuměl jakkoliv. Cizí látky mohou plnit jen první z těchto úkolů. Dokud nezasahují do druhé z jmenovaných oblastí, jsou dokonce i pro Dalimila použitelné, o čemž svědčí dvě přímé zmínky

200 „*Mezi kořistí, již sú tu vzěli, / puol třetieho tisícě prstenóv s rúk zbitých rytieřóv sněli.*“ (DALIMIL: 68/81n.)
201 Znovu připomínám původní funkci hrdinské epiky jakožto *historia*, viz citát z J.-D. Müllera v pozn. 15.

o hrdinech z jiných oblastí, „Berúnském Dětřichovi“[202] a „Rulantovi“[203].[204] Potíž je v tom, že obecné hodnoty u Dalimila s těmi národními většinou nerozlučně splývají,[205] a proto se obecně do Dalimilova programu moc nehodí.

Jaké jsou tyto „obecné“ Dalimilovy hodnoty? A lze jejich ztvárnění dát do nějaké souvislosti s jinými literárními látkami Dalimilovy doby? Snad nebudu příliš zjednodušovat, když je vystihnu těmito slovy: věrnost, hrdinství, statečnost, dobrá pověst – což lze považovat za hodnoty heroického světa vůbec –, ale i respekt k tradici a stáří – a skromnost. Právě posledně jmenované hodnoty jsou pro Dalimilovo pojetí heroického světa specifické a mohou být – vedle hlediska národního, ba v součinnosti s ním – klíčem k jeho odmítavému stanovisku k cizím látkám vůbec, jak je formuluje v prologu.

Je příznačné, jak je ‚Dalimilova kronika‘ ve své společenské kritice namířena proti okázalým atributům bohatství, s nimiž je spojeno pronikání kritizované západní kultury do českých zemí. Již jsem poukázal na Dalimilovo rozhořčení nad tím, že se Češi „*jechu dětinných rúch a krovóv na koně krájěti, / aby sě dali v rozličném rúše viděti.*“ Materiální bohatství zde vystupuje přímo v roli zhoubce starých hodnot a pohled na celkové Dalimilovo vylíčení českých dějin ukazuje, že je v tom až překvapivě důsledný. Již při nástupu Přemysla Otakara I. konstatuje: „*Pak na velikú rozkoš sě Čechy dachu, / a pro to o dobrém jménu nic netbachu.*“ (Tamtéž: 75/23n.), zatímco dříve si právě dobré jméno dokázali Češi vydobýt tím, že „*nic o sboží netbáchu*“:

202 „*Tak sě jeho* [Hynka z Dubé] *Němci bojiechu, / až jej Berúnským Dětřichem zoviechu.*“ (DALIMIL: 93/41n.) Už zde by bylo lákavé spatřovat navázání Dalimila na ‚Jetřicha Berúnského‘, jenže z takto formulované zmínky samozřejmě nelze vyvozovat žádné konkrétní závěry.

203 „*Neb také mohla síla k meči přistúpiti, / ač řěč i mohla pravdú býti, / jakž sě čte též o Rulantovi, / když se stala škoda ot pohanóv královi.*“ (DALIMIL: 52/17–20) Zatímco odkaz na Dětřicha (v některých rukopisech též „Jetřicha“) slouží jen coby přirovnání, z něhož lze usuzovat jen na samozřejmou znalost hrdiny (bez ohledu na to, jaká váha je příběhům o něm přisuzována), zmínka o Rolandovi ukazuje zřetelně, že Roland byl pro Dalimila právě tak historickou osobností jako kdokoliv z jeho hrdinů.

204 V té souvislosti by bylo velmi potřeba podrobně prozkoumat, jaká produkce středohornoněmecké literatury je dochována v českých knihovnách a archivech. Přinejmenším dietrichovskou látku tu totiž, jak uvádí Heinzle (viz HEINZLE 1978: 290–334), nacházíme hned v několika exemplářích. ‚Laurina‘ sice pouze ve dvou tištěných heldenbuchách z 16. století: 1) l_7 (dle Heinzleho značení), tisk Heinricha Steinera v Augsburgu z r. 1545, obsahující ‚Sigenota‘, ‚Rohového Siefreida‘, ‚Laurina‘ a poslední část tzv. prozaického heldenbuchu, uložen v NK pod sign. 65 C 1718; a 2) l_{10}, tisk Weiganda Hana a Sigmunda Feierabenda z Frankfurtu nad Mohanem z r. 1560, obsahující ‚Ortnita‘, ‚Wolfdietricha‘, ‚Rosengarten‘ (‚Velká růžová zahrada‘) a ‚Laurina‘ (dva tisky l_{10}, jež by dle Heinzleho měly být v knihovně Národního muzea pod sign. 82 C 9 a 53 B 18, se mi nepodařilo dohledat) – avšak zároveň jsme měli v Čechách dochován jeden rukopis ‚Sigenota‘ (měl být v dnešní NK pod sign. LXIX D 5, v současnosti je však nedohledatelný), a hlavně je tu uchován jeden zlomek rukopisu ‚Rosengartenu‘ (‚Velká růžová zahrada‘, R_1, pergamen z přelomu 13. a 14. století, uložen v NK pod sign. Fragm. germ. 5) a jeden jeho rukopis kompletní (R_5, pergamen z 14. století, patrně česká redakce [!], uložen v Knihovně Národního muzea pod sign. Cod. I E a 3). Výskyt ‚Velké růžové zahrady‘ je obzvlášť významný, neboť víme s jistotou, že byla také převedena do češtiny, zbylo z ní však pouze něco přes 200 veršů ve zlomcích (viz PATERA 1881, včetně edice zlomků).

205 Když např. popisuje úpadek mravů po vymření Přemyslovců, vyvozuje z toho: „*Již vidíte, páni, dobré-li ste rady, / dávajíce Němcóm hrady.*“ (tamtéž: 98/51n.)

Znamenajte, kaký to byl lid,
že nebyl v nich nynějšího lidu blud,
již netbají by čest u měšě byla,
by sě jemu jedno dědina plodila.
Ale oni nic o sboží neztbáchu,
jedno jmene dobrého hledáchu.
(DALIMIL: 19/36–41)

Bylo by přitom přehnané tvrdit, že *sbožie* je v Dalimilovi konotováno výhradně negativně – lze však říct, že je primárně potenciálním zdrojem nepokojů, ba úpadku, a že Dalimilovým hrdinům jde k duhu, když jsou ochotni je obětovat, a naopak jim škodí, když o ně příliš usilují bez nějakého vyššího morálního ukotvení. V kladné roli vystupuje materiální bohatství vlastně jen jako dotvrzení zásluh jiné kategorie: když se Češi za Boleslava II. zmocní Krakova, mají „*čest i sbožie*“, ovšem to proto, že se zároveň zasadili o „*velikou svobodu*“;[206] když se vyznamenají v bojích v Itálii za Vratislava II., tak po zásluze „*z města najlepšie klejnoty vzěchu*“ – ale ani tehdy se nejedná jen o samoúčelné bohatství, nýbrž o takové, které zvyšuje prestiž Čechů tím, že jim poskytuje přímou účast na dějinách spásy: „*Ješče stojí na hradě u svatého Víta noha sviecnová, / pravie, že by byla diela Šalamúnova.*“ (tamtéž: 49/52–54) Jinak je Dalimilovým morálním apelem být připraven položit *sbožie* za vlast, a to zejména ve věci Čechů proti německému císaři:

Páni proti ciesařově vóli kněžě učinichu
a Vladislava, bratra jeho, kněžě zvolichu.
Ne pro to, aby lepší byl,
ale by ten, jehož ciesař da, nebyl.
„Radějše chcemy sbožie i životy vzvážiti
než zemi volenie ztratiti.“
(DALIMIL: 58/30–35)

Tímto programovým odsudkem bohatství se ‚Dalimilova kronika‘ zdá být oproti západadoevropské hrdinské epice něčím specifická a je nápadné, jak se tím zároveň přibližuje odsudku *pychu*, který lze pozorovat v ‚Jetřichovi‘. Zároveň je však zřejmé, že tato exemplifikace německé předlohy neprobíhala zcela hladce (vzpomeňme na přidaný epilog, jakož i na průběžné moralizující glosování).[207] Mohl Dalimil tento morální akcent své kroniky rozpracovat podle vzoru ‚Jetřicha Berúnského‘ a na rozdíl od něj z nich učinit integrální složku svého díla? Nebo vznikal ‚Jetřich‘ v tomto ohledu pod vlivem ‚Dalimilovy kroniky‘?

Uvažujme vytyčeným směrem dál. Předně: mohl mít autor ‚Dalimilovy kroniky‘, když si bral na mušku své soudobé kulturně-společenské poměry, na mysli také soudobou literaturu, kterou byly reprezentovány (a o jejíž podobě se můžeme jen dohadovat)? Jak říká Jan Lehár, „chybí podrobné pramenné prostudování adopce rytířství v Čechách a proměn kulturního profilu české

206 „*Na Krakově posádku posadi / a jiné tvrzě Čechy osadi. / Neb svoboda veliká bieše, / a pro to čest i sbožie jmieše.*“ (DALIMIL: 33/55–59).
207 Srv. oddíl 6.2.2.2.

šlechty, chybí podrobná znalost tehdejších ideových proudů, chybí důkladnější nástin tehdejší mentality.“ (LEHÁR 1983: 49) Alespoň tolik však víme, že se za posledních Přemyslovců z českého královského dvora stala jedna z posledních výsp středohornoněmecké dvorské literární kultury.[208] Nadto se lze s velkou pravděpodobností domnívat, že jestliže se na jednu stranu Dalimil odvolává na pověsti nedbající českých zemí a na druhou stranu tepe některé vnějškové projevy (nové) dvorské kultury, pak mu jako literátovi sotva mohly uniknout její projevy slovesné. Ostatně samozřejmé narážky na Rolanda a Dietricha von Bern to ilustrují výmluvně.

Lze však přímo v textu hledat inspirace touto literaturou, neřkuli polemiku s ní? Jan Lehár je v tomto bodě poněkud enigmatický, když říká, že si Dalimil z dvorských románů „bere jen jednotlivé motivy a látky“ (LEHÁR 1983: 29), a neříká již, co tím má na mysli. Jedno místo je z tohoto hlediska přitom obzvlášť nápadné, a to kapitola 40, kde se popisuje, jak kníže Oldřich narazí na opuštěný hrad, jejž nazve Přimdou. Dalimil připojuje pověst, kterou se o tomto hradu dočetl z jedné „*kroniky německé*“ (DALIMIL: 40/26). Jak říká Marie Bláhová ve svém komentáři k poslednímu vydání ‚Dalimilovy kroniky‘, „v odborné literatuře je ‚německá kronika‘ zpravidla považována za nějakou rytířskou báseň nebo novelu, pokud ovšem nebyl jejím autorem sám kronikář a odkaz na ‚pramen‘ není pouze fikcí“ (BLÁHOVÁ 1993: 183). Ať už je to s věrohodností a původem tohoto pramenu jakkoliv, stojí za pozornost, jak je uveden a jaký příběh skýtá: tato *německá* kronika totiž vypráví příběh o tajné (odsouzeníhodné) lásce mladého hraběte a císařovy dcery. Hrabě vybuduje tajný hrad v hlubokých lesích, zabije všechny dělníky, kteří se na stavbě podíleli, aby nebyl prozrazen, unese na něj mladou „císařovnu“ a oba tam spokojeně v ústraní žijí. Po pěti letech císař při lovu náhodou zabloudí k tomuto místu, a protože má hlad a žízeň, poprosí obyvatele hradu, v nichž vzápětí identifikuje svou dceru a nechtěného zetě, o pohoštění, aniž by se jim sám dal poznat. Své dceři namluví, že je – on, nepoznaný císař – již po smrti, a poté, co vidí její radost z této noviny, se proti dceři a jejímu milenci vypraví s vojskem. Když je hrad již téměř dobyt, zapřísahá mladá císařovna vojáky, že chce zemřít spolu se svým milým. Ti se přimluví u císaře za hraběte a celé drama nakonec končí smírem.

Na první pohled zde bije do očí příbuznost s tristanovskou látkou, zejména s onou pasáží, kde Tristan s Izoldou tajně dlí v lesích (v tzv. „minnegrotte“) a jsou jednoho dne náhodou objeveni králem Markem, který se do oněch končin shodou okolností dostal také při lovu. Samozřejmě nevíme, jestli Dalimil pracoval s tímto konkrétním příběhem – a jestli ano, očividně si dal

208 Viz BAUMANN: 59n., BOK 2001. Je přitom s podivem, že pozornosti české literární historiografie dosud – pokud vím – vesměs uniká možná souvislost mezi staročeskými zpracováními středohornoněmeckých látek a tím, že někteří z autorů předloh těchto zpracování ve 13. století působili v Čechách (Heinrich von Freiberg v případě ‚Tristana‘, Ulrich von Etzenbach v případě ‚Vévody Arnošta‘).

záležet na tom, aby v nich jeho hrdinové nebyli jmenováni –, avšak na každý pád máme co dělat s příběhem, který s velkou pravděpodobností musel být zformován poetikou zrodivší se z dvorské kultury: sociálně nerovná láska vymykající se konvencím, která oba milence vede mimo společnost a za niž jsou připraveni zemřít – takový příběh musel dvoru 13. století konvenovat.

Dalimil tuto pověst načrtává jen v hrubých obrysech, takže je těžko ji blíže posoudit. Jeho komentář k ní je však výmluvný:

> *Snúbiti jie u otcě nesměješe;*
> *nebo jiej roveň nebieše.*
> *A tak milostí nzieše*
> *a ciesařovna také proň túhú schnieše.*
> *K tomu jej připudi silná milost,*
> *že jej nadjide taková vilost,*
> *jež tako při takých bývá;*
> *neb řiedko kto tajné milosti dobrým užívá.*
> (DALIMIL: 40/33–38)

Načrtnutý příběh není pro Dalimila ani v nejmenším impulsem k rozvití jeho tragického potenciálu, jak to s podobnou látkou učinil dvorský básník formátu Gottfrieda von Straßburg. Naopak je patrný jeho kritický postoj k této nerovné lásce: vykresluje ji jako zhoubnou (císařova dcera kvůli ní „*túhú schnieše*“), a zároveň ji generalizuje jako typickou u takových nerozvážných mladíků (to když ukazuje, že taková „*vilost* [...] *tako při takých bývá*“). Pro nás má tento komentář dvojí cenu. Předně bezděky ukazuje na Dalimilovu naprostou absenci smyslu pro fikcionální vyprávění: pro něj je každý příběh – i tento – *historií.* A tak – za druhé – když je tato *historie* předmětem kritiky, není to kritika kulturní, ale skutečně mravní. Dalimilovo chápání *literatury* vylučuje možnost namířit kritiku proti ní jako takové (a tak i proti kultuře, která je daným literárním typem reprezentována) – předmětem kritiky se u něj nemůže stát *vyprávění*, nýbrž pouze *vyprávěné*, neboť vyprávění *je* pravdivé a priori ze své podstaty. Když Dalimil říká, že „*tako při takých bývá*“, může mít na mysli stejně dobře podobné typy lidí jako literárních hrdinů. Ať už tento neznámý rytíř, Roland, Dietrich von Bern, bájný Neklan nebo Přemysl Otakar II. – všechno jsou to pro Dalimila historické postavy, které svým příběhem mají co říct současnosti.[209] V tomto smyslu se ‚Dalimil‘ svým historickým chápáním vskutku blíží západní hrdinské epice, jak ukázal Jan Lehár.

Tím je však také určen jeho vztah k potenciálním literárním textům, se kterými mohl být konfrontován a k nimž dle zmíněných odkazů musela patřit i středohornoněmecká (hrdinská?

209 Tím, jak Dalimil nerozlišuje mezi prameny „historickými“, lidovým vyprávěním, dvorskou či hrdinskou epikou a vlastními zážitky, se podstatně liší od svého předchůdce Kosmy, který, jak známo, ve svém vyprávění vyčleňoval „nepravdivé a nepravděpodobné věci“ a užíval pro ně výrazu „fabulosa relatio“: „Bylo ukázáno, že výrazem ‚fabulosa relatio‘ rozumí Kosmas vypravování o nepravdivých a nepravděpodobných věcech.“ (LEHÁR 1983: 59)

dvorská?) epika:[210] Dalimil, který se při svém vyprávění drží hrdinskoepického uvažování – tedy ztvárňuje *historii* jako zdroj „obecnějších pravd“ pro současnou společnost –, právě takové uvažování předpokládá i u svých zdrojů. Mohla tedy mezi nimi být i jejich česká zpracování německých rytířských eposů?

Znovu připomínám důležitou premisu: Dalimil se proti *cizím* látkám programově vymezuje. Zmínka o *německé* kronice přichází tehdy, když se příběh v ní údajně obsažený týká *českého* hradu – nadto je to příběh upadlých mravů, a tak jistě není náhodou, že Dalimil upozorňuje na jeho německý původ. Zmínka o Rolandovi přichází v místě, kdy dějiny Čechům proti všem předpokladům nepřejí, a Dalimil ukazuje na příkladě ze světa, že to tak zkrátka někdy bývá, že lepší strana prohraje. A do třetice Dětřich – na zmínce o něm je nápadné, že je opět dána do souvislosti s Němci: oni to jsou, kdo v Hynkovi z Dubé vidí tohoto *německého* reka. Cizí látky jsou tedy v Dalimilově koncepci – alespoň v povrchové struktuře – odsunuty výrazně na okraj, a dá se proto předpokládat, že i když je jimi Dalimil ovlivněn, netematizuje to s ohledem na program stanovený v prologu přímo. Proto hledáme-li navázání na potenciální cizí látky v českém zpracování, jaké by mohly být reprezentovány mj. ‚Jetřichem Berúnským‘, je to pátrání po implicitních shodách na rovině naratologické, případně na rovině didaxe plynoucí z vyprávění.

Na jednu takovou shodu, která je-li skutečně shodou, musela přejít z ‚Jetřicha‘ do ‚Dalimilovy korniky‘, jsem již upozornil.[211]

Rád bych krom toho poukázal na jednu Dalimilovu úvahu, která se svým poselstvím nápadně blíží jisté scéně z ‚Jetřicha Berúnského‘. Jedná se o Dalimilovu charakteristiku knížete Neklana:

Neklan vsta po Křizomyslu,
ten bieše dobrého smyslu.
Jeden do sebe nedostatek jmieše,
že ovšem neudaten bieše.
A snad jemu pro to Neklan diechu,
že jeho s koně nikdy nekláli biechu.
Nebo ktož u příhodu nechodí,
ten sě zle u příhodách hodí.
Toho jemu za zlé ijeden nejměj;
nebo to každý za jísto jměj,
že bláznóm jest hrdinstvo dáno,
múdrým neudatstvie vzdáno.
Neb múdrý rozličně příhodu rozkládá,
až jej i mine ta sváda.
Ale nemúdří, malú příčinu jmajíce,
trútie, že proniknú, nic netbajíce.

210 „V prostředí, v němž se autor kroniky pohyboval, se šířila také ‚moderní‘ díla, rytířská epika, rozmanité příběhy, bajky a pověsti. Proto jsou v kronice ohlasy Alexandreidy, románu o Reinfridovi z Brunšviku, ezopských bajek a zřejmě i nějakých rytířských románů.“ (BLÁHOVÁ 1993: 202)

211 Na mysli mám luckou epizodu a tamní scénu s pastorkem Strabou – viz zde oddíl 5.2, s. 59n.

A pro to slova i dobývají
a často škody přijímají.
(DALIMIL: 18/1–17)

V týchž kategoriích – bojechtivé hrdinství coby bláznovství a naproti tomu rozvážná moudrost – je vysvětlena též Jetřichova počáteční zdrženlivost před nadcházejícím bojem s Lavrynem ve scéně 13:

405 *GEtrich odpowiedie skazni,*	265 *Des antwurte ime her Dietrich*	
	266 *harte wol gezogenlîch:*	L7 *daz wort gar dugentlich*; L13 *Daz wort gar geczochteglich*; L18 *hoch vnd lobeleich*
406 *Ne tak yako cinie blazni,*		
407 *Gesto cinie to prchawie,*		
408 *Nemagic mudrosti whlawie.*		
409 *I mluwieše yako prose,*		
410 *Aby hniew pustil mimo se,*		
411 *Arka: „přemalitky lawryne!*	267 *‚neinâ, du vil kleiner man,*	chybí v L18
	268 *du solt dînen zorn lân:*	chybí v L18
412 *Berz snas zaklady gine:*		
413 *Plastie, kukly shrdla deř,*		
414 *Ale tiech zakladow nebeř,*		
415 *Ponoze a poruce!*		
416 *Priprawils nas ktiezke muce.*		
417 *Tot gest naywietci radda:*		
418 *nebeř kniezatom toho zaklada!*	269 *man sol niht vürsten pfenden*	
	270 *bî vüezen und bî henden,*	
	271 *die wol gœben rîchen solt,*	chybí v L9
419 *Striebra, zlatta dosti mame* [...]	272 *beidiu silber unde golt.*	chybí v L9

Inkriminovaná úvaha (čvv. 405–410) je podstatným rozšířením předlohy: Zatímco v originále Dietrich pouze odpovídá Laurinovi *gezogenlîch*, tj. *způsobně* (a to ve většině dochovaných rukopisů, L_7 dává jako alternativu „ctně“, L_{18} pak „chvalyhodně“), přiměřeně svým (dvorským) mravům,[212] – český básník v intencích svého vzdělavatelského přístupu danou poznámku rozvíjí do příznačné didaxe: To, že Jetřich nereaguje zprudka a nepouští se rovnou do boje, jak by si v tu chvíli přál Vítek, nýbrž vyjednává, z něj činí člověka *moudrého*, zatímco opak by byl *bláznovstvím.* To je ovšem úvaha, která naprosto konvenuje Dalimilovu „*bláznóm jest hrdinstvo dáno*“.

Jistě, je sporné, jestli se skutečně jedná o přímý kontakt obou textů a jestli v takovém případě musel nutně Dalimil vycházet z ‚Jetřicha‘, a ne naopak: vždyť rozvedení českého vzdělavatele mohlo být právě tak inspirováno ‚Dalimilovou kronikou‘.

V této souvislosti je však zajímavý posun, k jakému v ní dochází ve srovnání s Kosmou.[213] Ten je vůči Neklanovi daleko příkřejší – v 12. kapitole první knihy o něm praví: „*Interea dux*

212 Při interpretaci ‚Laurina‘ jsme přitom viděli, že to má ve struktuře básně podstatnou úlohu, je to ono místo, kde Dietrich ještě svou „artušovskou“ povahou nepřijímá *aventiuru* a drží své noblesní dekorum. Viz oddíl 4.2.

213 Sekundární literatura přitom vedle Kosmy o žádných dalších Dalimilových zdrojích pro zpracování tohoto příběhu neví: „Od sedmnácté kapitoly text tzv. Dalimila opět souvisí s Kosmovou kronikou. [...] Výklad o Neklanovi v osmnácté kapitole oproti Kosmovi opět výrazně rozšířil, především o *vlastní úvahy o moudrosti a statečnosti* [zvýraznil J. H.] a nové informace o určení Vlastislavi.“ (BLÁHOVÁ 1993: 177)

eorum Neclan, lepore pavidior et Partho fuga velocior, pugnam imminentem pertimuit et ficta infirmatite in castro supradicto delituit. Quid facerent membra sine capite aut milites in prelio sine duce?“ (COSMAS: 26) Zdá se, že se Dalimil obrací právě proti tomuto odsudku, když říká: „*Toho jemu za zlé ijeden nejměj.*“ Dalimilovo přehodnocení navíc odpovídá jeho pojetí „dávných“ dějin Čechů, které jsou obecně vykresleny jako nedostižný vzor pro současnost. Přesto však lze sotva přehlédnout nekonzistentnost Neklanovy charakteristiky: je zprvu vylíčen jako zbabělec, a to tak pověstný, že za to vděčí i svému jménu – a poté přichází nečekaný obrat: tato zbabělost je vlastně moudrost (ovšem s dovětkem, že ještě lepší by samozřejmě byl moudrý panovník, který je zároveň statečný). Tak se úvaha o Neklanově zdrženlivé moudrosti jeví v kontextu Dalimilova vyprávění daleko disparátněji, než je tomu v případě citované scény z ‚Jetřicha Berúnského‘, kde úvaha o rekově moudrosti představuje – pro toto zpracování ostatně charakteristické – interpretační rozvedení intence originálu. Nemohl tedy Dalimil pro přehodnocení Neklanovy postavy oproti Kosmovi brát munici právě z ‚Jetřicha‘? Byl by to podobný případ jako již zmíněná scéna s luckou babou, a nadto by se vázal vlastně ke stejné události. A odpovídalo by to i Dalimilovu programu stanovenému v prologu: ukázat příklad, který nám mohou skýtat cizí příběhy, na látkách domácích.

Čtenáře ‚Dalimilovy kroniky‘ a ‚Jetřicha Berúnského‘ mohou nadto zaujmout přinejmenším dvě další strukturní paralely:

Předně kapitola 26, v níž Dalimil popisuje, jak „moravský král“ Svatopluk unese „císařovu“ sestru, ten ji dobude zpátky, načež se král Svatopluk samou hanbou stává poustevníkem („konvršem“). Po sedmi letech se král Svatopluk coby mnich u císaře o svou ženu znovu přihlásí. Musí podstoupit boj s císařovým „*sokem*“, pak teprve se mu dá poznat a dostane zpět moravské království i svou někdejší ženu. Ta však záhy zemře a Svatopluk se vydá do boje proti Uhrům, který prohrává – a znovu je mu tak souzeno poustevničit, tentokrát až do skonání.

Medievistika si se zdroji tohoto příběhu neví příliš rady:

> „Celá kapitola se opírá o několik údajů z Kosmovy kroniky – o fakt, že si ‚král Moravy‘ Svatopluk podmanil Uhry, z čehož na základě zde formulované translační teorie vyplývá i nárok českého státu na na celé území Svatoplukovy Moravy, o pověst o konci Svatoplukově na hoře Zboru a o zmínku o zániku Staré Moravy. Faktograficky je toto vyprávění velmi konfúzní, autor také zřejmě spojuje osobu Svatoplukovu s jeho stejnojmenným synem. Na základě čeho vykonstruoval své – značně zmatené a nepodložené – informace o Svatoplukově manželství, nelze zjistit. Dost možná, že tu měl k dispozici skutečně nějaký pramen – spíše pověst než kroniku – který si upravil tak, aby vyhovoval jeho ideologickému záměru. Stejně tak je ovšem možné, že si autor toto vyprávění vymyslil. V každém případě se v této kapitole mnohem více odrážejí poměry 13. nebo počátku 14. století nežli století devátého.“ (BLÁHOVÁ 1993: 181)

Paralely s ‚Jetřichem‘ jsou zde přitom sotva přehlédnutelné, v jednom místě dokonce podpořené i verbálně: „*Král moravský ciesařovu sestru za sobú jmieše,*“ (DALIMIL: 26/5) píše Dalimil a stejnou formulaci užívá na dvou místech i vzdělavatel ‚Jetřicha Berúnského‘:

„*Naechayzt toho vziwam, / že twu sestru wlastni zasebu gmam*“ (čvv. 843n.) a: „*Detleb Lawryna otaza wtu dobu / arka: ‚Gmasli mu sestru zasebu, / Proč sy toho minedal wiedieti? / Chtiel bych tie rad zazetie gmieti.‘*“ (čvv. 1027–1030) Jistě, v tomto případě se může jednat o idiom, který nemusí nutně svědčit o přímém kontaktu obou textů, avšak strukturní příbuznost obou míst je nápadná: Sestra unesená cizím panovníkem, pro niž se její bratr ranku srovnatelného s únoscem vypravuje a nechtěného zetě poráží v potupném boji – to upomíná na Dětleba, Krynhultu a Lavryna. Tím však paralely nekončí. Nápadné je, jak ambivalentním hrdinou se Svatopluk v Dalimilově podání stává, a velmi tak upomíná na ztvárnění Lavryna/Laurina. Nejprve je to bídný únosce, když se však prokáže jako král a nadto jako udatný bojovník, je císař ochoten jej za svého zetě přece jen přijmout. – Vzpomeňme v té souvislosti na to, jak jsou berúnští hrdinové uchváceni Jetřichovou silou i jeho bohatstvím natolik, že jsou ochotni přistoupit na smír, a Dětleb dokonce vyjadřuje ve scéně 34 (ve výše citovaných verších 1027–1030) touhu stát se jeho zetěm. Společný je Svatoplukovi i Lavrynovi (a Laurinovi v obou vulgátách) jejich definitivní bídný konec.

Marie Bláhová má pravdu, když říká, že poměry nastíněné tímto Dalimilovým příběhem odpovídají spíše 13./14. století než století devátému. Podle mého názoru ovšem zapomíná dodat, že jsou to poměry známé především z *epiky* tehdejší doby: unášené šlechtičny, souboj o ně, králové-poustevníci – to jsou opravdu spíš motivy literární než historické. Nemohl ve ztvárnění tohoto konkrétního příběhu sehrát roli model ‚Jetřicha Berúnského‘? Jistotu nemáme; zásadní motivické a narativní – a částečné formulační – shody těmto dvěma příběhům však lze stěží upřít.

Dalším místem, které vykazuje paralely mezi ‚Dalimilovou kronikou‘ a ‚Jetřichem Berúnským‘, je 52. (a 53.) kapitola kroniky, kde se podvakrát píše o jedné mladické nerozvážnosti syna Vratislava II. Břetislava. Opět zde stojí za pozornost posun od jediné doložené předlohy Dalimilova zpracování, Kosmovy ‚Kroniky české‘[214] – podívejme se proto nejprv na ni.

V 39. kapitole druhé knihy popisuje Kosmas Vratislavovu bitvu u Míšně, jíž se účastní také právě Břetislav. Ten se v jednu chvíli rozhodne svlažit v řece, pročež mu jistý „*comes*“ Alexius vytýká mladickou nerozvážnost a podcenění hrozícího nebezpečí. To Břetislava rozlítí a vysměje se Alexiově stařecké ustrašenosti. Záhy se však s krutou ironií vyplní Alexiovo didaktické přání, „*ut talis assit nunc et inevitabilis fortune occasio, ubi iuvenes videant, utrum senes an ipsi magis*

214 Jedinou odchylku, pramenně však nepodloženou, vidí Bláhová v tom, že „do souvislosti s touto zmatenou uherskou výpravou dal autor i mnohem pozdější ustanovení o svobodné volbě českého panovníka, tak aktuální v době nedávno předcházející vzniku kroniky. Po tomto exkursu se autor znovu vrací ke Kosmově kronice a ve stručnosti s drobnými nepřestnostmi sleduje Kosmův text“. (BLÁHOVÁ 1993: 186)

fata timeant“ (Tamtéž: 142): objeví se saské vojsko a nepřipravené Čechy pobije, včetně Alexie. Tak tak vyvázne jen „*Preda comes*“ – a sám Břetislav, spíše náhodou než vlastní zásluhou.[215] Na tuto událost později naráží jistý „*comes*“ Zderad, když v kapitole 53 Vratislav táhne na Moravu proti svému bratru Konrádovi. Při rozbíjení tábora u Brna si neodpustí jízlivou narážku na dřívější Břetislavovo selhání: „*Quoniam quidem tuus, o domine rex, natus libenter estate ludit in flumine et natat, si placet tue maiestati, iuxta fluvium hac ex parte urbis cum suis papiliones ponat.*“ (COSMAS: 149) Břetislava to zasmuší, a – po tajné úmluvě s Konrádem (!) – se rozhodne pro pomstu: vyláká Zderada na předstíranou tajnou poradu a ponechá jej spárům svých věrných, kteří ho krutě připraví o život – ostatně k radosti všech, vyjma Vratislava: „*Solus rex meret et plorat et omnes iuvenem laudant, quamvis aperte laudare non audeant.*“ (COSMAS: 151) Tato událost je zárodkem vleklého konfliktu mezi Vratislavem a Břetislavem, který se později podaří utišit až zjevivšímu se sv. Vojtěchovi.

Nejmarkantnějším rozdílem v Dalimilově vylíčení téhož je to, že v něm Kosmův Alexius splývá s pozdějším Zderadem (u Dalimila „*Sderad*“): Právě on táhne v 52. kapitole s Břetislavem na Míšeň, on jej kárá za jeho nerozvážnost, ba je to u Dalimila on, kdo Břetislavovi pomůže vyváznout z následného boje se Sasy, který oba přežijí. Když potom v následující kapitole, pojednávající o Vratislavově boji proti Konrádovi, Sderad naráží na někdejší Břetislavovu zbrklost a ten jej za to dotčen zabije, nenacházíme zde ani náznak pochopení pro tento čin, jaké bylo patrné u Kosmy. Sderad je tajně pohřben poblíž Prahy a na onom místě vznikne na jeho památku kostel jménem „*Sderaz“,* takže se mu zde dostane až jistých světeckých atributů. Čím je dán tento posun od Kosmy, pro nějž byl Zderad ještě „*homo versipellis*“ (COSMAS: 149)?

Je příznačné, že zatímco Kosmas straní jednoznačně Břetislavovi, je pro konzervativního Dalimila důležitější jednak „národní“ jednota zaštítěná panovníkem, jednak úcta syna (Břetislava) k otci (Vratislavovi), tedy obecné morální principy. Břetislavovo počínání a jeho vztah k Sderadovi je v jeho pojetí exemplem s jasně formulovanou didaxí:

> *Po tomto znamenaj každý mladý,*
> *již netbáte starších rady:*
> *vězte to, že obyčěj učí starého*
> *a příhody činie múdrého.*
> *A doňadž koho obyčěj a příhoda nenaučí,*
> *dotud každý řečí jako ščmel hlučí.*
> DALIMIL (52/63–68)

Důležitější než historická skutečnost, zachycená u Kosmy, je pro Dalimila tato „nadčasová pravda“, která ze ztvárněné skutečnosti plyne, a pravděpodobně právě proto byly obě zmínky

215 „*Filius vero ducis vulneratus est sub dextro pollice et, nisi capulus ensis, quem manu tenuit, ictui obstitisset, ex toto manum amisisset.*“ (COSMAS: 143)

o Břetislavově odsouzeníhodné vzpurnosti – u Kosmy relativizované kontextem příběhu – zaštítěny jedním jejím arbitrem, Sderadem: Ten se tak stává klíčem ke správnému chápaní této pravdy, a je za ni dokonce obětován a svým způsobem povýšen. Jak důležitý je přitom pro Dalimila tento morální nárok, je patrné z toho, za jakých okolností vezme Břetislava na milost. Když zemře Vratislavův následník, jeho bratr Konrád, a Břetislav se u císaře hlásí o své panovnické právo, říká k tomu Dalimil:

> *Kněz Kunrát u prvém létě snide,*
> *kněz Břecislav k ciesaři jide.*
> *Tu sě před ním o zemi súdi*
> *i vyvede na to dobré lidi,*
> *že, ač je zlé vóle proti otci pojměl,*
> *však je proti otci u boj nevněl.*
> *A pro vóli nenie ješče ijeden otsúzen.*
> *Pro to slovo by ciesařem zemi přisúzen.*
> (DALIMIL: 54/9–16)

Než tedy dostane Břetislav od Dalimila šanci sehrát kladnou úlohu v českých dějinách, musí být jeho předchozí vina očištěna, nebo alespoň relativizována.

Co to má všechno společného s ‚Jetřichem Berúnským'? To, jaké role v tomto vyprávění zastávají – ve srovnání s původní Kosmovou verzí – Břetislav a Sderad, nápadně připomíná rozvržení rolí mezi Jetřichem a Hylbrantem. Na jedné straně ambiciózní (mladý) rytíř, na druhé *múdrý*, zkušený bojovník; na jedné straně provokace poukazující na mladíkovu nezkušenost, na druhé mladíkovo sebevědomí a odhodlání; na jedné straně smrtelné nebezpečí, jež z tohoto odhodlání plyne, na druhé straně záchrana od nikoho jiného než od původního provokatéra.

Samozřejmě že se oba příběhy neshodují zcela, už proto ne, že Dalimilův Sderad musí v souladu s prameny zemřít. Ale Dalimilovo rozšíření Sderadovy působnosti a jeho iniciační role ve veškerém Břetislavově počínání, provázená ovšem zároveň zodpovědností za ně, přibližuje Dalimilovo zpracování (Kosmovy?) látky ‚Jetřichovi Berúnskému' měrou pozoruhodnou. Oba texty navíc vzájemně přibližuje i didaxe, kterou z tohoto narativního rozvržení těží – to, co zformuloval Dalimil explicitně, totiž důraz na moudrost stáří, probleskuje z ‚Jetřicha' na několika místech nepřímo: i Jetřichovy ruce a nohy jsou zachráněny radou „*starcovou*", který je nejen „*starý*", ale – jako jediný v příběhu – také „*múdrý*", ba jako jediný je kompetentní se k „*múdrosti*" nějak vyjádřit.[216] I zde, když už je tematizována, je moudrost věcí stáří.

Opět bychom tak byli svědky toho, jak Dalimil poučení vyplývající z cizího příběhu přenáší na domácí látku v souladu s programem stanoveným v prologu, a to za pomoci narativní modifikace, určované na jedné straně oním „cizím" příběhem, na straně druhé mírou ohebnosti aktualizované domácí látky.

216 „*Kto chce mudrym muzem sluti / Nechayz řeci předse pluti*," (čvv. 78n.) říká na začátku Hylbrant, a Jetřich si to dobře pamatuje, neboť to při svém mírnění Vítka opakuje po něm ještě v čvv. 474n.

Lze však namítnout, že pojednané shody jednak nemusejí být nutně přičítány ‚Jetřichovi Berúnskému', neboť se u nich ani v jednom případě nejedná o přímý odkaz na tuto báseň, nýbrž jen o shody narativní a motivické, které by snad bylo možné hledat i jinde. A za druhé: i kdyby to skutečně byl vliv laurinovské látky – jakou máme jistotu, že autor ‚Dalimilovy kroniky' vycházel z jejího českého, a nikoliv německého zpracování?

Ani jednu z těchto námitek není možné vyvrátit zcela. K první z nich lze říct jen tolik, že jsem zkrátka žádné bližší shody daných míst než s ‚Jetřichem Berúnským' nenalezl. Považuji přitom za určující, že se ve všech případech jedná o příběhy zpracované před Dalimilem již Kosmou, s kterým Dalimil pracoval prokazatelně, a že tak lze dobře sledovat, jakým způsobem jsou modifikovány. Že při tom mohly příběhy Dietricha von Bern sehrát nějakou úlohu, ukazuje Dalimilův přímý odkaz na něj, o němž byla řeč a který alespoň částečně zaručuje, že takové srovnání není čistě svévolné, neboť je patrné, že básník tuto látku znal.

Pokud jde o druhou námitku – ani zde nebudeme mít patrně nikdy plnou jistotu. Avšak pohled na uvedené příklady ukazuje, že se vyznačují alespoň částečnými verbálními shodami. Ty nelze samozřejmě přeceňovat, protože v případě spojení jako *míti za sebú sestru* či *nečiniti nic život*(*k*)*u* se může jednat o fráze, které byly beztak hojně užívané, a navíc není – zejména u prvního z jmenovaných příkladů – jisté, že danou frázi nepřevzal autor ‚Jetřicha' od Dalimila. Podobná nejistota panuje i u komplexnějších verbálních shod, jakými jsou jednak Pražákem pojednané prology obou básní, jednak zmiňované úvahy obou textů o moudrosti a hrdinství. Pro prvenství ‚Jetřicha' však na některých z těchto míst hovoří jeho vztah k předloze: fráze *nečiniti nic životóm* je, jak jsem ukázal, v daném místě překladem z němčiny a vymezení moudrosti proti hrdinství odpovídá intencím daného místa v ‚Laurinovi' a naopak jde v Dalimilově podání proti intenci jediné jeho známé předlohy.

Nepředkládám nezpochybnitelná fakta, nýbrž indicie.

Indicie však ještě nejsou vyvozením důsledků, jež jsem slíbil na začátku kapitoly. Sehrál-li ‚Jetřich Berúnský' skutečně takovou úlohu při koncepci ‚Dalimilovy kroniky', jakou jsem zde naznačil, znamenalo by to, že je třeba nově zhodnotit situaci české literatury na přelomu 13. a 14. století. Způsob, jakým se ‚Jetřich' dle indicií zde uvedených mohl podílet na formování Dalimilova hrdinského eposu, by totiž svědčil o tom, že se ve vznikající české literatuře svářely značně rozdílné tendence, k jejichž pochopení mohou pomoci výše načrtnuté úvahy o fikcionalitě a metaliterárním, resp. žánrovém vědomí. Ukázal jsem, jakou roli podle germanistické medievistiky sehrál rozvoj tohoto vědomí při vývoji německé literatury v průběhu 13. století: Začalo se utvářet nové metaliterární povědomí, které v rámci epiky uvolnilo jednak

narativní modely, jednak literární látky pro nově reflektovanou literaricitu, z níž se začal ztrácet původní nárok na (historickou) pravdivost. Není přitom náhodou, že tento vývoj byl akcelerován rozvojem dvorské kultury, která se značnou měrou zakládala na novém smyslu pro konvenčnost, tedy pro oddělení „hraného“ a „skutečného“.[217]

Dalimil naproti tomu patrně nemá receptory pro fikcionální vyprávění, přestože s ním byl konfrontován. Z toho plyne způsob, jakým tuto konfrontaci zúročil: přebíral narativní modely, které se mu zdály být vhodné pro ztvárnění skutečnosti, kterou popisoval, i pro ztvárnění didaxe, jež pro něj z popisované skutečnosti vyplývala; fiktivní vyprávění jako takové však pro něj autonomní hodnotu nemělo.

Zde uvedené – byť prozatím chatrné – indicie však zároveň svědčí o tom, že možná už v době vzniku ‚Dalimilovy kroniky‘ byly podniknuty pokusy převést do češtiny právě i takováto „autonomní vyprávění“, která se do českého prostředí mohla nejspíše dostávat prostřednictvím literárního života pěstovaného zejména v druhé polovině 13. století na českých dvorech. Kdybychom tuto tezi přijali, museli bychom zároveň formulovat dostatečně podložené argumenty pro to, že se k ní přikláníme bez materiálních dokladů. I zde by však mohl pomoci Dalimil a jeho pojímání literatury: nemůže být to, že postrádá takové literární vědomí, jaké vyžadovala německá dvorská literatura, odrazem situace českojazyčného literárního publika vůbec?

Budu konkrétnější a svou spekulativní tezi formuluji bez vytáček (aniž bych přitom byl slepý k rizikům, která s sebou spekulace nesou):

Zdá se, že ‚Jetřich Berúnský‘ mohl být v češtině zpracován již na přelomu 13. a 14. století, nenalezl však pro sebe v té době dostatečně široké adekvátní publikum. Tomu naopak konvenoval více Dalimil svým hrdinskoepickým pojetím literatury, do nějž ostatně v modifikované podobě vstřebal i některé impulsy pocházející právě z ‚Jetřicha‘, jakož patrně i z dalších (původně?) německých epických látek. Rozšíření českého zpracování ‚Laurina‘ tedy bylo na počátku 14. století ztíženo jeho literárně-receptivními předpoklady, avšak v průběhu 14. století a v souvislosti s jeho kulturně-společenskými proměnami byla tato látka přepracována do podoby zábavně-didaktického čtení, v jaké ji máme zachovánu ve ‚Sborníku hraběte Baworowkého‘. O možnosti takového proměnlivého života tohoto eposu by přitom mohla svědčí jeho předběžně načrtnutá kompoziční a jazyková heterogenita.

Tato teze ovšem vyvolává řadu otázek, které si žádají další dalekosáhlá zkoumání:

Pokud jde o ‚Dalimilovu kroniku‘: Jaké další texty mohly sehrát roli při jejím vzniku?

217 Srv. citát z Bumkeho v pozn. 20.

‚Laurin' patrně nebyl jediný epos dietrichovského okruhu, který byl v Čechách znám (viz pozn. 204), a krom toho se Dalimil odvolává i na „*Rulanta*": dají se u Dalimila hledat i jeho stopy? Navíc lze patrně stěží předpokládat, že autor ‚Dalimilovy kroniky' zmínil všechny texty, s nimiž přišel do styku a které zužitkoval tak, jak by tomu dle mých indicií mohlo být v případě ‚Laurina'/‚Jetřicha'. Dají se sledovat vedle zde nastíněných a skrze ‚Laurina'/‚Jetřicha' částečně osvětlených posunů od Kosmy podobné modifikace i na základě jiných epických textů? A jestliže ano, znal Dalimil tyto texty v češtině, nebo v němčině? A jak se k němu vůbec dostaly, když se právě proti nositelům vysoké (tj. německé dvorské) kultury programově vymezuje, a navíc nevykazuje pro literaturu, která byla touto kulturou nesena, žádné velké pochopení? A jestliže takové texty přece znal a recipoval, jak to, že přesto (patrně) neovlivnily jeho chápání literatury?

Zůstávají zde ale i otázky pro ‚Jetřicha Berúnského': Je jeho didaktický apel svědectvím vlivu na Dalimila, nebo naopak svědectvím pozdějších úprav tohoto eposu, na něž měla právě ‚Dalimilova kronika' vliv? Nebo snad jde o prostý dobový požadavek na českou literaturu, sdílený oběma texty nezávisle na sobě? Přese všechno úsilí se nepodařilo jednoznačně prokázat, zda ‚Jetřich' opravdu Dalimilovi předcházel, a stejně tak panují i nadále nejasnosti okolo jeho předloh a vzdělavatelů: je rozdíl první a druhé poloviny důsledkem různých předloh, práce dvou či více různých vzdělavatelů, nebo obojího? Odpověď na tuto otázku stěžuje pozdní dochování eposu, ale i zde může hrát roli právě ‚Dalimilova kronika'. Svébytná frazeologie, kterou se vyznačuje druhá polovina ‚Jetřicha Berúnského' totiž také může poukazovat k Dalimilovi, jak na to upozornil Alfred Thomas.[218] Ale opět: jakým směrem jde tento vliv, není-li to pouze obecný vliv dobový?

A tak zbývají především otázky, které se týkají celkové literární situace v Čechách na počátku 14. století. Měly vůbec české úpravy středohornoněmeckých eposů pro koho vznikat? Mohl to být okruh recipientů dost významný na to, aby dal českým zpracováním sice vzniknout, ale příliš úzký, aby jeho podnět došel dostatečného ohlasu, takže importované látky musely počkat na svůj „druhý život"? Jaký mohl být vůbec poměr českého dvora, na němž se prokazatelně pěstovala německá literatura, a českého jazyka? Lze na počátku 14. století najít stopy po českém zpracování i dalších německých látek, alespoň s tak chatrnou jistotou, s jakou to zde bylo

218 Srv. zde pozn. 127 a celkově THOMAS 1989: 241–255. Za problematický však považuji tento závěr: „The popular elements in *Lavryn* and *Tristram* are an important feature of the narrative mode. In the early epic, however, they have a valid function in the narrative. [...] In *Dalimil*, idioms are used to enliven the didactic message. In the romances, idioms are introduced mechanically, reflecting the stylistic norm of the time." (THOMAS 1989: 255) Nejenže není zcela patrný rozdíl mezi *integrálním* užitím idiomů u Dalimila a jeho *mechanickým* užitím v ‚Jetřichovi' – ve světle naznačených potenciálních vztahů mezi oběma epickými básněmi bude navíc třeba tuto frazeologii prozkoumat zcela od základů, a to i s ohledem na „dobovou stylistickou normu": O jaké době je vlastně řeč?

ukázáno v případě ‚Laurina'?

S jistotou můžeme říct pouze to, že otázky, které zde byly otevřeny, budou vyžadovat daleko komplexnější bádání, než jakého se jim dosud dostalo, a to jak z hlediska literární komparatistiky, tak z hlediska jazykově historického. Takto izolovaně, pouze prizmatem ‚Jetřicha Berúnského', bylo stěží možné dostat se dál než k nastínění problému.

Závěr

Výsledky této práce jsou jen dílčí. Zatímco některé okolnosti vzniku německého ‚Laurina' jakož i jeho interpretační předpoklady vcelku uspokojivě osvětlila v posledních letech germanistická medievistika, nedá se totéž říci o českém zpracování tohoto eposu. Naopak se ve světle této práce zdá, že bude v budoucnu nutné zaměřit se na množství nových otázek, které se dotýkají situace české literatury ve 14. století vůbec.

‚Laurin' představuje pozdní výsledek stýkání dvorské a hrdinské epiky, jehož podoba byla určována celkovými proměnami v německé literatuře 13. století. Možnosti využití fikcionality, které se objevily v souvislosti s dvorským románem, šly ruku v ruce s nově se utvářejícím chápáním literaricity jako takové. Z něj se vytrácel původní historicko-pravdivostní nárok a látka vnímaná dříve jako historická výpověď se emancipovala jako fikcionální – či přinejmenším byly dány předpoklady pro to, aby ji jako fikcionální vnímala část publika –, a mohla tak být volně spojována s nově se vyhraňujícími narativními modely. V případě ‚Laurina' tak „historické" postavy známé z hrdinské epiky mohly být spojeny s dějovým schématem aventiury, které se ustálilo v artušovských románech, zejména zásluhou Chrétiena de Troyes a Hartmanna von Aue. Toto spojení přitom hrálo roli jak při produkci, tak při recepci eposu: logika aventiury vytvořená v artušovském románu naplňovala narativní očekávání publika obeznámeného s dvorskou epikou, stejně tak jako postavy a jejich vystupování dokázaly uspokojit publikum znalé hrdinské epiky.

Tyto kulturně-historické aspekty však patrně neplatily v českém prostředí. Instrumentář, který jim v německém textu sloužil, se z ‚Jetřicha Berúnského' vytrácí a na jeho místě lze pozorovat nové tendence. Ty spočívají v první řadě v *dramatizaci* textu, která vychází především z jeho posílené dialogičnosti, patrné jak uvnitř vyprávění samotného, tak ve stylizaci vypravěče vůči implicitnímu publiku. Český vzdělavatel se soustředí více na efekt jednotlivých scén než na koherenci celkového narativního zpracování. S tím také souvisí na jedné straně zvýšený výskyt anticipací, pokud jde o celkovou vypravěčskou koncepci, na straně druhé pak amplifikace účinku takových jednotlivých scén, které se již v německém znění vyznačují expresivním anebo fantaskním potenciálem (bojové scény, líčení bohatství atp.).

Vedle toho je nápadný důraz na moralizující didaxi textu, která rozvíjí jednak hodnoty dané původním kontextem německého eposu (zejména téma *viery*), jednak téma nezaslouženého bohatství (*pych*). Lze přitom sledovat, jak spolu obě tendence – dramatizační, která do značné

míry zakládá zábavnou funkci textu, a moralizující, která text částečně funkcionalizuje jako exemplum – souvisejí z pohledu celkové narativní koncepce českého básníka: narativní rámec rozpadající se na jednotlivé scény otevírá prostor pro jejich glosování a didaktické zhodnocení.

Tyto rysy českého textu přitom zřejmě bezprostředně souvisejí s recepčním horizontem českého publika a právě ten vyvolává nejzávažnější otázky, které po sově zanechá tato práce. Recepční horizont se totiž nutně odvíjí od kulturněhistorické situace, a do té zde bylo vneseno víc otázek než odpovědí. Srovnání českého textu s ‚Dalimilovou kronikou' – současně s ohledem na německou předlohu ‚Jetřicha' – ukázalo, že přes relativní mládí dochovaného opisu lze v textu sledovat indicie pro to, že v nějaké podobě vznikl již před ‚Dalimilovou kronikou', tedy na přelomu 13. a 14. století. Doplnění Černého rýmové analýzy vedle toho ukazuje, že lze v textu spatřovat vrstvy vzniklé jak po přehlásce *u* > *i*, tak před ní. Textologická analýza zároveň s ohledem na jednotlivé verze a rukopisy ‚Laurina' ukázala, že lze v pozadí ‚Jetřicha' s jistou pravděpodobností předpokládat buď více předloh, nebo více vzdělavatelů – anebo kombinaci obojího. To vše značně komplikuje premisy pro vývody ohledně předpokládaného publika ‚Jetřicha Berúnského', neboť nevíme, jakou mohl mít v jednotlivých fázích vývoje podobu, a už vůbec nevíme, z jakého popudu a v jakých kruzích vznikl, resp. byl upravován.

Z toho vyplývá několik okruhů deziderat, která byla již částečně formulována v jednotlivých kapitolách:

Pro ‚Jetřicha Berúnského' platí, že bude muset být podroben nové komplexní jazykové analýze, zaměřené nejen na skutečnosti morfologické, ale i lexikální – a to mj. s ohledem na ‚Alexandreidu', ‚Dalimilovu kroniku' a nejstarší české legendy –, aby tak bylo možno přesněji prozkoumat možnost jeho staršího vzniku, případně určit, které jeho části pocházejí z kterého období. Ještě podrobnějším textologickým zkoumáním ‚Jetřicha' bude muset být podložena a zpřesněna teze o jeho více předlohách resp. vzdělavatelích. ‚Dalimilovu kroniku' bude nutné zevrubně prozkoumat vzhledem k jejím potenciálním zdrojům z okruhu německé epiky, popř. jejích českých zpracování. Rovněž je nutné probádat literární život na českých dvorech a doplnit znalosti o tom, jaké všechny (zejména epické) texty mohly být v Čechách na přelomu 13. a 14. století známy, stejně tak jako prozkoumat, zda existují další indicie pro to, že by některá z dochovaných českých vzdělání německých eposů mohla vzniknout dříve, než se dosud předpokládalo. To bude vyžadovat mj. komplexní komparativní analýzu rukopisných dokladů těchto textů, datovaných do druhé poloviny 14. století. Zároveň s tím se otevřou některé teoretické otázky týkající se literaricity na počátku 14. století. V návaznosti zejména na Jana Lehára bude muset být nově přezkoumána otázka vztahu ‚Dalimilovy kroniky' k fikcionálnímu

vyprávění; podstatnou roli v těchto otázkách patrně sehraje ‚Alexandreida' a její geneze během 14. a počátku 15. století.

Na konci této práce tak nacházíme zřejmě ještě více nejistot než na začátku. Co víc si ovšem může badatel přát?

Příloha:

‚Jetřich Berúnský' a ‚Laurin' v paralelním čtení

(dle vydání J. Loriše a G. Holze, s přihlédnutím k jednotlivým německým rukopisům)

Číslo scény	*Český text dle Loriše*	*Německý text dle Holze*	*Různočtení v N*
	Tuto se pocina o Getrichowi Berunskem		
1	1 MNozy ten obyčeg magi		
	2 Wzdy se nanowiny ptagi		
	3 Take na rozlicne wiecy		
	4 Naskutky i nařeci		
	5 Co se wkterych zemiech dalo.		
	6 A co se smutku y diwow stalo		
	7 Neb mudry slyše mudřegi bude		
	8 A tudy truchle chwile zbude;		
	9 Ale blazen nic nedba nato,		
	10 Často mni mied, ano zlatto		
	11 Slušie kazdu řeč slyšeti,		
	12 Zlu pustiti a dobre se držeti.		
	13 driewe se diwow stalo mnoho,		
	14 Genz se giz nestane toho,		
	15 Ani se snad stane wiece.		
	16 I tak sme slychali prawiece		
	17 Slyš člowiek mlady, stary wšeliky		
2	18 ze gest byl v Berunie ginoch taky	1 Ze Berne was gesezzen	
		2 ein degen sô vermezzen	L1 ritter; L18 furst
	19 Ten sobie gmeno Getrich miel	3 der waz geheizen Dietrîch	
	20 Swym dworem wtom miestie sediel.		
		4 niender vant man sîn gelîch	
		5 bî den selben zîten.	
		6 in stürmen und in strîten	
		7 torste in nieman bestân.	L18 do det er ye das beste
	21 Diwnie byl srdce muzskeho	8 er was ein wunderküene man	L1 ein furst garlobsam; L6 Er was ein werder, kuner man; L18 an trewen was er veste
	22 Owšem obyčege ctneho	9 er lebete ân alle schande	
		10 die besten in dem lande	chybí v L10; L1 fursten
		11 die wâren im alle undertân	chybí v L10
		12 er was ein vürste lobesam.	L10 eyn wunder küene man; L18 künner man
	23 Taku wassen mieli geho hrdiny	13 die sînes landes pflâgen,	L3 dinstes; L6 dienstes; L7 dynstes; L10 dinstis; L13 dinstez
		14 wie selden si verlâgen	L18 an ern sie nye verlagent
		15 êre unde vrümekeit!	chybí v L5; L13 ore fromekeyth; L18 zu suchent alle hubsheit
		16 schande und laster was in leit,	chybí v L5; L18 alle vntrew
	24 Nikdaž naymenši hodiny	17 und swâ si gesâzen,	chybí v L5
	25 Nizameskachu nizadny čas,	18 wie selden si vergâzen,	chybí v L5; L18 an er sie vergasent
	26 Kdez su kolivek zvedeli ktery kwas,		
	27 Tu wzdy na to peci mieli		
	28 A Getricha wzdy chwalili	19 sî prîsten in vür alle man	chybí v L5; L18 sie lobten alle den kunen man
	29 Ogeho skutciech prawili		
	30 Nechtiece, by kto byl giny		
	31 Mimo nieho rytierskymi ciny		
	32 Giz mimo Getricha Berunskeho,	20 den edeln Bernær lobesam.	chybí v L5
	33 Toho reka wyborneho		chybí v L5

3	34 Tehdy Witek wilantow powiedie	21 Dô sprach Witege Wielandes sun,	chybí v L5
		22 ein ritter biderbe unde vrum:	chybí v L5; L18 tegen
	35 „Iat mu rownie newiedie	23 ,ich weiz in niht in allen landen,	chybí v L5; L6 in allen mynen landen; L18 ich weis in dem lande
	36 Jesto by tak weliku wiec cinil		
	37 Nižadneho v ničemž nevinnil		
	38 I kazdeho gest toho diw		
	39 Kto byl tak bezhaňby žiw	24 der sô gar lebe ân alle schande	chybí v L5; L18 die do
	40 Iako naš Berunsky kniez?	25 alsô der edel Dietrich.	chybí v L5; L6 lebet er als myn her, her Dietrich
		26 niender vant man sîn gelîch	chybí v L5; L6 Niemant van sin gelich; L18 vf erden ist im nyemant geleich
		27 der sô grôziu dinc habe getân	chybí v L3, L5, L9; L13 so vil; L18 so wol nyemant hat gedan
		28 man sol in prîsen vür alle man.	chybí v L3, L5, L9; L18 loben
	41 Kto chce koli, ten to wiez		
	42 Genž tak hrozne cinil diwy,		
	43 wiedie, že gt y geden ziwy		
	44 Nesmiel nato pomysliti,		
	45 Což gt on smiel uciniti.“		
4	46 Tehdy Hylbrant tak powiedie:	29 Dô sprach meister Hildebrant	L1 navíc: gar eon weiser weygant; L15 navíc: von art ain grosser weigant
	47 „Co chwalite, iat newiedie!	30 ,[der getwerge] âventiure ist im unbekant	chybí v L1; L3 mir; L6 der getruwe offenture seit; L7 recht ebenteure; L13 Dy gequerk seyn om wolbekant; L15 jr sindt der abnteure vnerchant; L18 die getwerch seint
	48 Tot ia prawim mezi wami	31 in den holn pergen	chybí v L18; L9 Ich sage ew von einem hollen perig
	49 Piedimužikowe gsu mi znami	32 der dâ pflegent diu getwerge	chybí v L18
	50 Gesto bydle v prazdne hoře;	33 des muoz man in von schulden jehen:	chybí v L5; des mus er wol von schulden
	51 Negeden dogde snimi welikeho hoře.		
	52 A kto chce gich dogiti,	34 swer ir âventiur wil sehen,	chybí v L5; L1 Wer sie ansichtgt will werden; L13 veil ebenthire duldin; L18 vil untrewe von in duldín
	53 diwy welike bude widieti.		chybí v L13; L18 von den kumet er noch in not
	54 musyt mnoho prace mieti,	35 der kumt in angest und in nôt.	
	55 nez gich bude mocy dogiti.		
	56 Ten často z hory wytieka,		
	57 Zabil gesti negednoho reka.	36 si slahent manegen helt tôt.	chybí v L5, L13; L18 vnd slecht ir auch manigen dot
	58 Piedimužikowe to gsu tacy,		
	59 Vcinie negednomu reku pracy.		
	60 Stiemi se gest reky riedko bil	37 dâ hat er selden mite gestriten	L6 das selten wirt gestriten
	61 Neb ktere na nich cti dobyl.	38 oder keinen kumber dâ erliten.	L6 anders yrkemen kvmer dovon geleit; L13 Noch keyne not von om geledin; L18 not
	62 By nadnimi malo swietiezyl	39 hête er den gesiget an,	L1 gesehen
	63 Tepruw bych ia to[v] wieril		
	64 A toho podstupiti smiel,		
	65 Tepruw bych gey zareka gmiel		

	66 Dokud se snim nesmie sniti,		
	67 Dotud geho zahrdinu nechcy mieti.“	40 ich wolde in prîsen vür alle man.‘	L6 so lobte ich in; L18 so wer er dan ein kunner man
5	68 Tak mluwiechu mezy sebu		
	69 Až Getrich přigiede wtu dobu	41 Die wîle was der Bernær komen	
		42 und hête ir beider rede vernomen	L18 die mere
	Capitola II.		
	70 GEtrich wece: „Hilbrante, mistře mog	43 er sprach: ‚meister Hildebrant,	L13 Do sprach er Ditterich czu hanth; L18 do sprach der selbe furste zu hant
		44 von arte ein wîser wîgant	L6 vil wunderkuner wigant; L13 stolczer; L18 der selb stolcz wigant
	71 Copak mieni diwneho smiech twog?“		
	72 Tu řeč, cos nynie powiediel	45 und wære diu rede ein wârheit	L18 ob das wer die warheit
	73 To bych rad zagiste zwiediel.		
	74 Proč sy mi neprawil toho?	46 du hêtest mir’s lange vor geseit.‘	L6 die du hast geseit; L13 Er Hildebrand hette sy mir lange gesayt; L18 das sie von im heten geseit
	75 Wšaks byl v mne časow mnoho.“		
6		47 Hildebrande tete diu rede zorn,	chybí v L5
	76 Poče knieze tresktati sweho:	48 er strâfte den vürsten hôchgeborn.	chybí v L5; L18 bracht dem
	77 „Posluchayz, “ wece, „slowa meho!		
	78 Kto chce mudrym muzem sluti	49 er sprach: ‚swer wil sîn ein biderman,	L5 wolt ir sin eyn byder man; L6 Er sprach: ‚Wer wil sin ein biderman; L13 bosse; L18 celý verš wer wele sein ein weiser man
	79 Nechayz řeci předse pluti	50 der sol sîn rede verborgen hân,	L6 verholen; L7 da hynden lan; L10 verholen; L13 verburgen; L15 der sol redt fur orn lassen gann (srv. Č, HzL A 324, HzL D 288); L18 der sol der wort hute han
	80 Az zwie, kterak konec gest!	51 unz er gehœret, wie man‘z kêre:	L6 wuste er, war er sich solte keren; L9 vnczt das er war nimz / wie er sein veindt vberwindt; L13 Vnd sar wisse wu her sy kere; verburgen; L18 vnd wis war er kere
	81 Tak bude mieti chwalu i čest	52 sô hât er tugent und êre.	L13 das behelt om lup vnd ere; L18 das geit im gut vnd ere
	82 Blazen gt, ktoz prazdnu řeč mluwi,		
	83 Ano geho ktomu yzadny netrudi.		
	84 Wsak maš gestie dosti času		
	85 Prigdeš wzdy kezlemu kwassu!		
	86 Wiem gednoho muže maleho	53 ich weiz ein kleinen man,	L6 kunen; L10 odsud pořadí: 53, 54, 61, 62, 55–59, 60, 63...
	87 Ten gest cinil diwow welmi mnoho	54 dem ist vil wunders undertân,	L6 dinger; L18 landes
	88 Mnohy gt snim dossel tuhy		

89	Gest gedno tri piedi dluhy.	55 der ist kûme drier spannen lanc.	L6 schuhe
90	Tomu mnoho prihod znamo		
91	Wzemi, wlesiech, whorach tamo		
92	Tot ia gistie prawim wam	56 er hât manegem âne sînen danc	
93	Wtom ge witiezstwi dobře znam		
94	Ze on negednomu reku naluce		
95	Casto vsekl nohy a ruce.	57 hant und vuoz abe geslagen	
96	Ktoz gest přigel natu luku,	58 daz wil ich iu vürwâr sagen	chybí v L15; L13 Der muste her ome vortragin
97	Kazdemu vtiali nohu a ruku,		
98	Lewu nohu a ruku prawu;		
99	Dosahl gemu ziweho rohu.		
100	Gešto trikrat wietsi byl, než on gest	59 der grœzer was dan sîn drî,	chybí v L5
101	Tomu odial chwalu y čest.	60 den machte er aller êren vrî.	chybí v L5; L1 sorgen; L6 sorgen; L10 den machte her allir sorgen vnfrey; L13 gut vnd ere; L15 sorgen; L18 an frewden (srv. HzL D 298)
102	Lauryna gmenugi toho muže,	61 er ist Laurîn genant.	
103	Diwoke gemu žemie sluzie,	62 im dienent alliu wildiu lant,	L18 weite
104	A piedimuzikowe gmenowani		
105	Wsickni su mu wsluzbu poddani.	63 alliu getwerge sint im undertân	
106	I takto ti lide mali,		
107	Gesto su wdiwokem skali;		
108	Obr se geho kazdi bogi.		
		64 er ist ein künec lobesam	L5 degen; L6 kün und lobesam; L7 degen; L13 forste; L18 furste
		65 küenest aller manne.	chybí v L13; L1 Gen allen mannen
109	Tu kdez tyrelské giedle stogi,	66 in dem Tiroldes tanne	L1 In tirolessen landen; L13 po 68 Koning Tyroldis tham / Es ist eyn geczwerg frysam; L15 In den wildn thannen
110	Vcinil gednu krasnu zahradu,	67 hât er im erzogen zarten	L13 Her hath gemacht eyn rosen gartin; L18 gemacht
		68 einen rôsengarten.	L13 Mit eyner guldin phortin; L7 eynen schonen rosengarten; L18 einen schonen roße garten
111	Chtie wni gmieti skazdym swadu		
112	A kudyz zed gmiela giti,	69 daz diu mûre solde sîn,	
113	Tu obwlekl hedbabnu niti.	70 daz ist ein vadem sîdîn:	
114	Naten vmysl to vcinil,		
115	Zdaby se kto ubezpecil,		
116	Chtie tam wgiti, tu nit zrussil,	71 swer ime den zerbræche,	L18 wer im den faden bricht
117	Ihned by ge° okusyl.		
118	Iakz by brzo pomstil toho,	72 wie balde er daz ræche	chybí v L6; L7 schire
119	Vcinil by mu smutku mnoho	73 der müeste im lâzen swæriu pfant	
120	Kto by nit přetrhna wgel wtu luku,		
121	Utial by mu nohu y ruku,	74 den rehten vuoz, die linken hant.‘	L15 dy denck handt
122	Bezdieky, bezgeho wole,		
123	ktoz by wtrhl na wto pole.“		
7 124	Kdyz hylbrant swu řeč dokona,		
125	Getrich hniewy iako wstona	75 Dô sprach von Berne her Dietrîch:	
126	Wece: „gest on tak chwalen kral,	76 „ist ez ein degen hêrlîch,	L5 furste; L9 ein kunig stolz vnd reich jako přívl. k Diettrichovi; L7 furst lobelich L13 forste gar togentrich jako přívlastek k Ditterichovi; L15 degen lobleich; L18 furste hoch vnd lobleich jako přivl. Dietricha

	127 Leč bud bliz, leč podal,	77 ich habe dan niender einen gesellen,	L3 Han ich nu irgen eyne gesellen; L13 Vnd hette ich eynen gesellin; L18: vn han ich einen gesellen
	128 Musym kte zahradie jedti,	78 der ez mit mir wâgen welle,	L18 der mit mir varen welle
	129 By mi bylo sskodu wzieti!		
	130 Musym tu ruozi ohledati,	79 ich wil suochen die rôsen rôt,	L1 prechen; L6 mus; L7 muss; L18 schawen
	131 By mi bylo natom ziwot dati!“	80 solde ich komen in grôze nôt.‘	L13 dar vmme sterbin tot; L18 oder ich gelig dar vmbe tot
	132 Wece: „mamli ktereho towariše,		
	133 Sweho druha i swe risse,		
	134 Gesto by tam semnu gel		
	135 A take wzahradu wgel?“		
8	136 Tehdy wece Witek wilantow:	81 Dô sprach Witege der degen:	
	137 „Ia sem stebu geti hotow	82 ‚ich muoz der reise mich erwegen	chybí v L13, L18; L1 verbegen
	138 Kte ruozi, mily pane mog!	83 mit iu, vil lieber herre mîn.	chybí v L13, L18
	139 Chcy byti Towariss twog.	84 ich wil iuwer geselle sîn	L18 ich wil gesellschaft pflegen
		85 [dort hin ze dem garten:	chybí v L3, L5, L6, L7, L9, L10, L13, L18
		86 dâ sül wir âventiure warten].	chybí v L3, L5, L6, L7, L9, L10, L13, L18; L1 an ein ander
	140 A iakz ia wtu zahradu skocim,	87 wird ich den garten sihtec an,	
	141 Wzdyt tam swym mečem potocim.		
	142 Pysnie wtu zahradu wkroci,	88 den trete ich nider in den plân.‘	L13 Ich wolde on on idder brechin san; L18 ich wil die rosen zertreten han
	143 Wsechno kořenie swym ořem sblati,		
	144 I stlaci mu tu zahradu,		
	145 Nechayzt prigdu whroznu swadu.“		
	Capitola třetie.		
9	146 TAm gidechu ty hrdiny,	89 Ûz riten die birsære	L10 Sust reten dy he(r)en; L18 die degen hern
	147 Chtiece zwiedieti ty nowiny.	90 durch hovelîchiu mære:	L5 duorch hoch fertege mere; L6: hoheliche ere
	148 Geden byl Berunsky kniez,	91 daz ein was Dietrîch,	
		92 von berne ein vürste lobelîch	L13 küne vnd rich; L18 ein furste jung vnd lobleich
	149 Druhy byl Witek, to wiez.	93 daz ander was der snelle,	L6, L7, L10/93+94 her Wittig sin geselle wart
		94 her witege sîn geselle.	
		95 dô die zwêne recken balde	chybí v L13, L18; L6 so ritterlichen balde L7 Do ryden dy ritter zart / do ritterlichen balde
		96 birsen ze Tiroldes walde.	chybí v L13, L18; L6 zu Tirolt vpr dem walde; L7 zu Dirols gegen dem walde; L15 fur Tirol Jn den waldt
	150 A kdyz ta vdatna reky	97 dô die zwêne küenen man	chybí v L5, L13, L18
	151 Zdobre wole, ne bezdieky,		
	152 Prigiedesta podgednu horu:		
	153 Podle naykrassieho boru,	98 kâmen in den grüenen tan,	chybí v L5, L13, L18; L3 den grunen plan; L9 den grunen plan
		99 dô riten si bî einer wîle	chybí v L5, L6
	154 Ten bieše sírok mil snad pieti,	100 des waldes wol siben mîle.	chybí v L5, L6; L18 des tages wol acht meilen
	155 Tu se gima vda geti.		
	156 Kdyz ty hrdiny zwihlasne	101 dô kâmen die helde küene	
	157 Prigedu vpotazy krasne,	102 ûf einen anger grüene	L3 plan; L6 vff eine schone grune; L6 auwe; L13 Vff eyne ouwin schone vnd grüne
	158 Tu vzřechu tu zahradu,	103 vür einen rôsengarten.	L18 do sahent sie den garten

	159 Wniez gim gmieti hroznu swadu,		
	160 Wniez biechu taka wrata	104 mit guldînen borten,	L1 vnd fur die guldein porten; L3: Dy guldinen phorten; L5 dar ane ein guoldine parten; L6 Do die guldin portin; L7 zu einer gulden porten; L9 fur dy guldein partten; L13 phortin; L15 dy gulden portein; L18 pforten
	161 Odkamenie y odzlatta,	105 mit golde und mit gesteine	L7 dy was gecleit mit golde vnd gesteyn; L18 vnd von guten gesteine
	162 Ryzym zlatem spoiowana,		
	163 Iakoz prawa toho pana.		
	164 Tu pak lawryn z swe hrdosti	106 dâmite hête Laurîn der kleine	
	165 Obwazal kořenie dosti	107 die rôsen schône behangen.	L6 den garten; L7 vmbfangen; L18 rot behangen
	166 Odkamenie y odzlatta,		
	167 Gemuž nebyla prieplata;	108 in mohte niht belangen,	L3 en mochte nicht er langen; L6 Er muste sere klagen; L7 verlangen; L10 Jn muste sere irlangen; L13 erlange; L18 verlangen
	168 Odtak draheho kamenie		
	169 Nedostawat mi se prawenie!		
	170 kto by to wšecko powiediel,		
	171 Co by tu byl pychy widiel,	109 der in solde sehen an,	
	172 Zapomenul by wšie žalosti,	110 der muoste al sîn trûren lân	L18: alle sorg must er lan
	173 Wida se wte welike radosti,	111 vil wünne an dem gerten lac:	chybí v L6; L13 Vil froyde; L15 wunders; L18 vil frewden
	174 Co wte zahradie bieše.		
	175 Tak sylnie kořenie wonieše,	112 die rôsen gâben süezen smac	chybí v L6; L18 blumen
	176 Tak se sylnie ruože stkwiela,	113 und darzuo liehten schîn.	chybí v L6, L15
	177 Proniz su oni pracy miela.	114 des kâmen si in grôze pîn.	chybí v L6, L15; v L13 následují HzL A 147–150
	Capitola čtwrta.		
10	178 TEhdy Getrich Berunsky powiedie	115 Dô sprach von Berne her Dietrîch:	chybí v L13, L15
		116 daz wort gar gezogenlîch	chybí v L13, L15; L6 er ist ein furste herlich; L7 dugentlich; L9 Ein furst vnd kunig Reich L18 wan er was ein sturst lobelich
	179 „Witku! kde gsme, iat newiedie,	117 ‚Witege, lieber geselle mîn,	chybí v L13, L15
		118 das mac wol der garte sîn,	chybí v L13, L15
	180 Ač sem se giz tu stawil,		
	181 Oniemz nam gest hilbrant prawil.	119 dâvon uns Hildebrant hât geseit.	chybí v L13, L15; L18 do von ist vns geseit
	182 Iat se welmi bogim toho,	120 ich vürhte, wir komen in arbeit.	chybí v L13, L15; L5 in groz leit; L9 wir werden an gerant; L18 ich forcht wir kumen sein in leit
	183 Zet budem mieti prace mnoho.		
	184 Kořenie swieti prawu mocy		
	185 Tez wedne iakozto wnocy.		
		121 als ich mich rehte kan verstân,	chybí v L7, L13, L15, L18
	186 Widie, ze te zahrady wratny hagi,	122 des garten pflît ein biderman	chybí v L7, L15; L9 kuener man; L18 des garten hutet nu ein man / dem alles wunder ist getan
	187 Gehoz wsickni za reka magi.“		
		123 die rôsen gebent süezen smac:	chybí v L7; L18 aller hande zungen
		124 beidiu naht unde tac	chybí v L7; L18 die hat er betwungen
		125 möhte mich ir niht verdriezen.	chybí v L7, L13, L18
		126 daz si uns iht în liezen!‘	chybí v L7, L13, L18; L1 daz sy vns nicht verliessen; L15 der mit gmach liessen
	188 Tehdy Witek wilantow powiedie:	127 Dô sprach Witege der degen:	chybí v L7

189 „Ač by gie čert striehl, toho newiedie!“	128 ,sîn welle dan der tiuvel pflegen	chybí v L7
	129 mit seltsænen sachen,	chybí v L1, L7
190 Wece ten tak wyborny rek:		
191 „Gedno ač by gie striehl zmek!		
192 Nechayzt mam weliku pracy,		
193 Iat mu te pychy wzdy ukracy,	130 ich muoz im der hôchvart minner machen,	chybí v L7; L1 navíc: do began herr dietreich zulachen; L15 jch wil jm der hoffart inne machen; L18 wil ich yemer lachen
194 Gesto mnoho natu zahradu wylozil,	131 die ez an den garten hât geleit	chybí v L7; L18 der hochfart der an dem garten leit
195 Tu swu pychu prieliss mnoho vmnozil.		
196 Budet gmieti semnu zly kwas!		
197 Sedme s ořowi! gižt gt čas.“	132 erbeizet von dem rosse, des ist zît!‘	chybí v L7; L1 Nun siezt; L6 Er wiste von den rossen, dz wz zit; L13 Nu sicczit von dem rossin in czit; L18 nu siczent nyder
198 Tu ta clowieky vdatna	133 Dô erbeizten die helde küene	chybí v L7; L1 sassen; L15 thüen; L18 die zwen hern küne
199 Ssedu skoni, w zemiech platna.	134 nider ûf die grüene.	chybí v L7; L18 saßent nyder in das grüne
	135 Witege der wîgant	chybí v L7
200 Mnoho pychy vcinichu,		
201 Swe konie wruozi pustichu.		
202 Pustista wzahradu swe orže		
203 A proto dogidesta horze.		
204 A kdyz wtu zahradu wstupichu		
205 mnoho ucinista pychu,		
206 Wsecko kořenie potlacista,	136 sluoc die rôsen abe zehant	chybí v L7; L18 slug seyn ros aldo zu hant
207 Wruozi lože vcinista.	137 in dem rôsengarten.	chybí v L7, L9; L13 in den schonen rossin gartin; L18 in den rosengarten
	138 die guldînen borten	chybí v L7, L9; L1 porten; L3 phorten; L5 vnd die guldine parte; L6 porten; L13 Vnd dy guldene phorte; L15 portenn; L18 vnd nam die guldein pforten;
	139 wurden getreten in den plân.	chybí v L7; L5 do muosten sie ir schinen lan; L6 wer den garten in den plon; L13 Wart gehorssin; L18 vnd warff sie nyder auf den plan
208 A zsebe da taku woni kořenie		
209 I to předrahe kamenie,	140 daz gesteine muost sîn schînen lân.	chybí v L5, L7; L15 den musten den rosen Jren schein lan; L18 das sie musten ir schinen lan
210 Gimž ta roze obwazana,		
211 Iakoz prawo toho pana,		
212 Pusti s sebe take swietlosti,		
213 Ze tu kazdy swu žalosti		
214 Zapomniel, což gest kdy miel,		
215 Kdyz se wte zahradie widiel.		
216 Tu bieše swietlo bezswiece.		
217 Neb iakoz sme slychali prawiece,	141 alsô wir’z hân gehœret	chybí v L5, L7; L13 ir hat; L18 als ir wol hant gehört

	218 Ze ten pych wesken zkazychu	142 diu wünne wart zerstœret,	chybí v L5, L7; L6 dovon wart gestoret; L13 Dy mure wart czu storth; L18 die muren wurdent zerstört
		143 swaz vröuden an dem garten lac.	chybí v L5, L7; L6 was werde; L13 Vnd was an dem gartin lag; L18 vnd was da an dem garten lag
		144 die rôsen liezen iren smac	chybí v L5, L7; L1 irn suessen; L3 vor lorn; L15 gmach; L18 das gab dar nach keinen gesmag
		145 und darzuo iren liehten schîn:	chybí v L5, L7; L6 dorzu leit er sich dorin; L10 vnd darczu leten sy sich dor eyn; L13 su leytin sich alle nedir; L18 her witich leintt sich dar an
	219 A to kořenie zrusichu.		
	220 I gmieiechu wesele cele.		
	221 A yhned nemeskawse dele,		
	222 Sedesta pyšnie wto kořenie,		
	223 Wtom nemagic zadneho meskanie,		
	224 Kdyz hedbabnu nit zlomista,	146 des kâmen si in grôze pîn.	chybí v L5, L7; L6 not; L13 pyn sedir; L18 des kamer in große pin
	225 Proniz oba wpracy biesta.	147 der vadem wart zerbrochen	chybí v L15, L18; L1 die wune; L7 garten
	226 Pro tak malu nit hedbabnu		L13/147–150 před 115
	227 Gmiegiesta pracy welmi nesnadnu.	148 daz wart an in gerochen.	chybí v L5, L6, L15, L18
		149 si sâzen nider ûf daz gras.	chybí v L5, L6, L18
		150 ieglîcher sînes leides vergaz.	chybí v L5, L6, L18
11	228 TVt prihna muziček geden,	151 Seht, dô kam dort her geriten	L18 nu schir kam geriten
	229 Welmi swu mysli nezbeden,	152 ein getwerc mit swinden siten	L3 mit grawsamen sitten; L6 gutten; L10 mit guten zeten
	230 Gemužto gmie Lawryn bieše,	153 daz was Laurîn genant.	chybí v L7
	231 Drahe kopie wruku nosieše,	154 ein sper vuort ez in sîner hant	
	232 všechno se odzlatta stkwieše	155 bewunden wol mit golde,	L7 daz waz besser als ein lant (srv. HzL A 204)
	233 Tak předraze vdielano bieše.	156 als ez ein vürste vüeren solde	chybí v L7
		157 vorne an dem sper sîn	
	234 Naniemž tak drahy prapořeč,	158 dâ swebete ein banier sîdîn,	L18 was ein faden seidein
	235 Iako by gey zmyslil twořeč,		
	236 Tak překrasnie třepetaše,		
	237 weškен se odzlatta zdaše.		
	238 Naniemž dwa chrty sobu stranu,	159 darane zwêne winde	L15 von goldt zwey windt; L18 vnd zwen winde
		160 sam si liefen swinde	L18 die lieffent gar geswinde
	239 Iako bysta wlesse poprostranu	161 in einem wilden walde	L18 also in dem walde
	240 Tekla pogedne zwieri,	162 nâch einem wilden balde.	L7 diren; L18 lieffent sie vil balde
	241 Tak stasta pritom rytieri.		
	242 Iakozto mnohokrat bywa;		
	243 A stasta tu iakožto ziwa.	163 si stuonden, sam si lebeten,	chybí v L5
		164 dô si an dem banier swebeten.	chybí v L5; L13 navíc: Vnd an dem panir swebetin; L18 vnd in den luften swebten
	Capitola sesta.		
	244 Plaw po bocych geho Orik,	165 sîn ros was ze der sîten vêch,	L3 wech; L6 Er reit ein ross, das was frech; L7 weich; L10 weys; L13 weich; L18 weich
	245 Dobře yako srna welik.	166 und in der grœze als ein rêch,	L6 was geschaffen; L10 grosz zam eyn geyst; L13 Vnd in der grosse alzi eyn geyss (srv. 342); L18 vnd was mynner dan ein rech
	246 Naniemz byl tak drahy kopieř,	167 darûf ein decke guldîn,	L18 gehenck

247 Ze y geden kral ani rytieř		
248 Tak draheho nikdy newidal.		
249 Wesken se odzlatta stkwiel,	168 diu gap in dem walde liehten schîn	L13 Sy gab von golde lichtin schin; L18 das gab da
250 draheho kamenie mocy		
251 Iako wedne swietlo y wnocy.	169 von gesteine alsô der liehte tac.	L10 chybí: von gesteine; L13 Im dem walde alz der tagk; L18 von dem gold als der tag
252 Vzda, genz nakoni lezieše,	170 der zoum, der an dem rosse lac,	
253 Ta zryzieho zlatta bieše,	171 der was rôt guldîn,	L18 aller guldein
254 Iakoz gi lawryn drzal wruce,	172 als in der kleine Laurîn	L13 den furte der cleyne Laurin; L15 küen
	173 hête in der linken hant,	L7 rechten; L10 rechten; L13 aldo an seyner hanth
255 Tu kdez naleze reky naluce.	174 dô er die zwêne vürsten vant.	chybí v L9; L10 do ys dy czwene fursten bant
Capitola sedma.		
256 SEdlo bieše vše slonowe	175 der satel ûf dem rosse sîn	
	176 der was helfenbeinîn.	chybí v L5
257 Zlattem spoiowano nowe		
258 Prielisnie tak drahy luk biese,	177 der satelboge gap liehten schîn:	chybí v L1, L13; L5 Gab von golde liehten schin
259 Az se powšem lesse stkwieše		
260 Vcinil na nie tak drahe kladenie		
261 Odrozličneho kamenie,		
262 Vcinil to sobie hodne;		
263 Tu leziechu perly wodne.		
264 To wse cinil maly Lawryn.		
265 Negeden tu lezal rubin,	178 darane lac manec rubîn.	chybí v L9, L5, L13; L18 dar ob stunt ein robein
266 Iacyntky y smaragdy -		
267 newiem, bych to wyprawil kdy,		
268 Te krasy co se tu dalo!		
269 To sedlo zaweskeren swiet stalo.		
270 Tu lezel zaffir negeden,		
271 Mnohy Topasyus naniem sweden,		
272 Prorozlične kalcedony.		
273 Bych ia všechny krasy ony		
274 Wyprawil podle prawa,		
275 Smyslat mi se nedostawa.		
Capi Osma		
276 Stŕmeny biesta zlatta oba,	179 sîne stegereife wâren von golde rîch:	chybí v L6, L7 roytguldin; L10 czirlich
277 Iakož toho krale doba.		
278 Nanich bieše krasa mnoha,		
279 Wnichzto stala rytierska noha.	180 darinne stuonden im sîne vüeze ritterlich	chybí v L6; L5 stunt ez; L7 daryn standen syn ritterliche beyn; L13 dar vmme stunt he ritterlichin; L15 reichleich
280 Draze smalcowane bedry	181 sîn beingewant was rôt als ein bluot	odsud pořadí v L6: 181 woffen, 189, 190, 185-188, 183, 184, 191... pořadí L15: 181, 185-7, 178/212(?), 182, 189...
281 Odpat až do same bedry.		V. 180n. v L18: dar inne stunt er weideleich / das vil edel bein gewant / do ob stunt ein jehant / das was ro als plut (srv. HzL A 203)
282 I geden meč nemohl tak ostry	182 kein swert enwart nie sô guot,	chybí v L15; L18 waffen

	183 daz ie sô wol getöhte,	chybí v L5, L15; L1 daz dar zv sneyden töchte; L18 das es dar zu dochte
	184 daz darûf gehaften möhte.	chybí v L5, L15; L1 daz dar zv gehelfen möchte; L13 Daz es gesnyde mochte; L18 das es gesneiden mochte
283 Gesto by gich mohl dobyti;		
284 Odegme dobre bezcisla.		
285 Igeden nemiel takoweho smysla,		
286 Komu by wiedieti dano,		
287 zcehoz by to bylo dielano;		
	185 sîn brünne was ûzer mâzen guot:	chybí v L5; L1 platen
288 W Bazanske krwi smočowano	186 si was gehertet in trachenbluot,	chybí v L5
289 A tu krwi tak potwrzeno.		
	187 von golde gap si liehten schîn.	chybí v L5; L6 von gesteine; L15 navíc: daran lag manch robein
290 Y takeho meče nemohl gmieti,	188 kein swert moht nie sô guot gesîn,	chybí v L5; L18 so vein
291 Gesto by ho mohl zatieti neb gieti.	189 daz si mohte gewinnen	
	190 si was geworht mit sinnen	L6 er was gewer mit sinen
Capi[a] IX.		
292 OKolo nieho bieše taky pas,	191 darumbe lac ein gürtellîn,	L13 Hye hatte ouch vmb dich eyn gorteleyn
	192 daz mohte wol von zouber sîn:	
	193 dâvon hêt ez zwelf manne kraft:	
	194 des wart er aller sigehaft.	L1 alweg; L6 dicke; L18 laureyn wart mit sygehaft
293 Pronz on obdrzal kazdy čas	195 des gesigete ez ze allen zîten	chybí v L5; L13 gewan; L18 gewan
294 Kdez kolí wkterem swaru.	196 in stürmen und in strîten	chybí v L5
295 to byl wše vcinil zčaru.		
296 Miel take meč geden,	197 ez vuorte ein swert umb sînen lîp,	chybí v L18; L6 es hat noch
297 Gimž gest porazyl bog negeden.	198 dâmite huop ez manegen strît.	chybí v L5, L15, L18; L1 do mit ez wol kandt streiten; L6 des was wol eines landes wert (srv. HzL A 204)
298 To zagiste wiedie,		L15/197+199 Es furt ain schbert waz ainen span prait
299 Ze gest byl široknapiedie.	199 daz was einer spane breit.	chybí v L7
300 Sekl gim ocel y kamenie,	200 stahel stein îsen es sneit.	chybí v L7; L18 stahel noch eysen es vermeit
	201 sîn gehilze was guldîn.	
301 Oniemz necham wyprawienie.		
302 Gilcy y hlawa se welmi stkwieše,	202 der knopf der gap liehten schîn:	L6 von gesteine gab es
303 Wmečowe hlawie bazant bieše,	203 darûz schein der jâchant.	chybí v L13, L18; L1 wenn er ez hiet in der hant
304 Drahy proskupost nemal.		
305 Ten meč zatri zemie stal.	204 daz swert was bezzer dan ein lant.	chybí v L10, L13, L18
Capitola desata		
306 FAfurnoch newiedie, kteraky bieše,	205 sîn wâpenroc was sîdîn:	chybí v L10, L13, L18; L6/205+211 sin woffen was rotguldin
307 Kromie, ze se diwnie sktwiešie	206 von gesteine gap ein liehten schîn,	chybí v L6, L10, L13, L18
	207 von maneger hande sachen	chybí v L6, L7, L10, L13, L18
	208 mit zwein und sibenzec vachen.	chybí v L6, L7, L10, L13, L18; L1 wapfen
	209 den vuorte ez ze allen zîten	chybí v L6, L13, L18
	210 in stürmen und in strîten.	chybí v L6, L13, L18
308 Widie, ze nebieše zsarlata		

309 Ani take dkan odzlatta		
310 Ani hedbabie, co my zname,		
311 Co my zanaydrazšie mame.		
312 Nemohl geho prawie sezrieti,		
313 an se tak nasylnie swieti.		
314 Nemohl sezrieti prawie toho,		
315 Widiech draheho kamenie mnoho.		
316 Wšechnu priprawu odzlatta miel,		
317 Odniehož se Fafurnoch stkwiel.		
318 Miel take předrahe platy,		
319 Helm byl geho weskeren zlatty.	211 sîn helm was rôt guldîn,	L18 stellein
320 Naniem koruna zlatta nowa,		
321 A wni kamenie swietlost mnoha.	212 darane lac manec rubîn.	chybí v L15
322 Karbunkulowe tu biechu,	213 und dabî der karfunkel.	L13 Do bey stunt der clare funckel; L18 vnd ein licht karfunkel
323 Po wsem se lesse switiechu.		
324 Nebylo nikdi temne nocy y gedne,	214 diu naht war nie sô tunkel,	
325 By neswitilo prawie iako y wedne.	215 er lûhte sam der liehte tac	
326 Rubin wni negeden weliky,	216 von dem gesteine, daz an dem helme lac.	L13 dar an; L18 dar an
	217 darûf ein krone von golde,	chybí v L5
	218 sam si got selbe vüeren solde	chybí v L5; L1 so sy ein engel furen solde; L7 alz sy Cristus wonschen solde; L15 som sey ein künig fürn scholdt; L18 als man es wunschen solde
	219 ûf der krônen obene	chybí v L5;
327 A wte hřitcy ptak weliky.	220 sungen wol die vogele	chybí v L5; L6 die schonen fogel; L7 songen suss dy vogel; L18 sungen schön vogelein
	221 in allen den gebæren,	chybí v L5
328 Akažd y krici, coz ma syly,		
329 Reci řkuc: „pane mily!		
330 Tobie dana chwala i čest!		
331 To wzdy bylo, bude y gest.“		
332 Ciniechu swym krikem mnohu pychu,		
333 Sediece wkorunie nawrchu.		
334 Tomu se ia zawše diwi,		
335 Ze zpiewachu iakozto ziwi.	222 sam si lebende wæren.	chybí v L5; L15 recht alsz sy wollig wellenn
	223 mit listen wart si erdâht	chybí v L5; L18 mit worten er gedacht
336 Wzdy sem se tomu diwil,		
337 ze to Lawryn zkuzla cinil;	224 und mit zouber dar brâht.	chybí v L5
338 I diwno mi welmi toho,		
339 Ze tak vmiel čarow mnoho.		
340 Gmiel wesken stit pozlaceny,	225 ez vuorte ein goltvarwen schilt,	L18 von golde ein
341 Gehoz nemiel yzadny giny,		
342 A byl gest twrd prielis dosti,		
343 Gehoz nemohl yžadny přemocy,		
344 ani probosti kopiem	226 der wart mit spern nie verzilt,	L6 verhilt; L7 verhilt; L13 Ds vnd hye allis behildt; L18 der der do vornen was gezilt
345 ani mečem y geden.		
346 Na stitie gmiel lewhart geden,	227 darane von golde ein lêbart,	L18 dar an stund ein lebart
347 Iakoby biezel prostřed lessa	228 sam er wolde an die vart:	
	229 alsô stuont er, sam er lebete	

		230 und nâch anderm wilde strebete.	L1 bild; L5 und an dem banier swebete; L7 na andern diren; L10 do her an dem panir swebete; L13 Vnd an dem schilde swebete; L18 vnd an dem schilt swebete
	348 Kdyz prigide, ten stit nessa,	231 Laurîn kam vür den garten geriten.	L6 jako HzL A 161; L7 vor den garten breit; L18 in den
		232 die vürsten hêten sîn gebiten.	L6 jako HzL A 162; L7 hatten syn arbeit; L9 do sein dy fursten wartten; L13 Vnd woltde seynez heyles wartin; L18 vnd wolt seins heiles warten
	349 Tak pyšnie kzahradie teče.		
	350 Swog sstit naramie swie zwieže.		
		233 dô ez in kam sô nâhen	L7 Do Lauryn qwam den fursten so nahe
	351 A kdyz blizko zocista,	234 daz si ez beide ane sâhen,	chybí v L5; L7 mit augen
	352 Yhned se oba wztycista,		chybí v L5
	353 I wece geden kdruhemu,		
	354 Prwe witek kniezy swemu:	235 dô sprach Witege der degen:	chybí v L5; L13 jen Do Wettige der degen
	355 „Bohu poručme swe stiestie!	236 ‚got müeze unsers heiles pflegen!	chybí v L5, L1 Got muesz vnser peyder pflegen; L13 vnser hut phlegin; L15 unser phlegn; L18 vnßer heüte pflegen
	356 Tot dawam, Getriše! zwiestie,	237 Dietrîch, lieber geselle mîn,	chybí v L5; L18 here
	357 Ze iakz sem gey koli vzřel,		
	358 By Angel byl, tot sem gmiel,	238 daz mac vil wol ein engel sîn,	chybí v L5
		239 sant Michaêl der wîse,	chybí v L5, L6 es dunket mich [nicht] ander wisse
	359 Niektery mocneho rage,	240 und rîtet ûz dem paradîse.‘	chybí v L5; L6 als er
	360 Ze odienie tak drahe mage,		
	361 Az se weskeren odzlatta stkwiel.		
	362 Wšak sam gediny gel.“		
		241 Dô sprach der von Berne:	chybí v L5
	Capitola Gedenadsta.		
	363 GEtrich wece: „toho angela wizy rad!“	242 ‚den engel sihe ich gerne.	chybí v L5
	364 Wšak dog deme s nim prace snad.		
	365 Iat tobie, witku! radim lepe.		
	366 Wstaw helm nahlawu, at se neklepe,	243 den helm solt du binden baz:	chybí v L5; L13 binde lasse; L18 allein sullen wir binden bas
	367 Zdat bude nahla prihoda,		
	368 By se nam nestala skoda!	244 ich vürhte ez trage uns beiden haz.	chybí v L5; L18 wan er wil vns dragen has
	369 Budeš hotowiegi tiem,		
	370 Neb ia to zagiste wiem,		
	371 Prigela swa wgeho luku,	245 unt ist sîn eigen dirre plân,	chybí v L5
	372 zet snim budem mieti muku.		
	373 Nebt su nam prawili gini,		
	374 Ze to wšeckno sprawem cini“	246 sô hât ez guot reht daran.‘	chybí v L5; L13 So haben wir nicht weydelich getan; L18 vns recht getan
	Capitola XII.		
12	375 LAwryn tam vcini hnanie,	247 Dô ez in kam sô nâhen,	chybí v L5; L10 do ys qwam czu en
	376 Dasta mu oba witanie,	248 si begunden ez enpfâhen:	chybí v L13; L9 das sy es paid an sahen

377 Ta reky welikeho rodu.	249 si gruozten'z, die vürsten hôchgeborn.	L6 sy grusten den; L3 Jz gruzte dy fursten hochgeborn; L13 Hye gruste dy forstin hoch geborn; L18 sie grusten den furten hochgeponn
378 Ach pohriechu wezmete skodu!		
379 Llawryn zwelikeho hniewu wece,	250 dô sprach Laurîn ûz grôzem zorn:	L13 Gar mir eynem gruwelichin corn
380 Potrhage znoznic sweho meče:		
381 „Ach, blazni! kto was sem poslal gt?“	251 ‚wer hât iuch tôren geheizen	chybí v L13, L18; L6 Wer hat uch geben den rot; L7/251+254 Wer hat uch heissen brechen mynen anger; L9 naren; L10 gogeben den
382 Data za to ziwot y čest,		celá pasáž 251–254 v L3 a L5: Wer hat vch geheyzen spannen / vwer gurren vf (L5: in) mynen anger
383 ze ste zahradu zrušili,	252 hernider ûf den plân beizen	chybí v L6, L7, L13, L18; L10/252–254 das ir ewer gorren her gespannet hot; L15/252n. eur gurren in meinen anger payssen
384 Swe šskapky wruozi pustili!	253 und iuwer gurren spannen	chybí v L7, L13, L18; L6 da ir uwer gurren her gespannen hat?; L1 sprengen
	254 ûf mînen grüenen anger,	chybí v L13, L18; L1 behalten
385 Iat gie střehu předčlowiekem kazdym,	255 den ich hân geheien	chybí v L5, L13, L15, L18; L6 den han ich gehebet mangen tag; L7/255+257 den ich han behut vor manigem man?
	256 vor manegem tœreschen leien	chybí v L5, L6, L7, L13, L18; L1 von manigem twerg starken; L3/255–257 Den ich han geheit vor manchem man; podobně L10 das habe ich gehegit vor manchym man
	257 und beschirmet vor manegem man?	chybí v L5, L6, L13, L18
386 Protozt ia se swami swadim.	258 ir müezet mir swæriu pfant lân!	chybí v L5, L13, L18
387 Kto gsu wam to radili,		pořadí L7: 259, 264, 260–264
388 Byste semnu swadili,		
389 Proč su sami neprigeli		L9/251–262: wer hat ew naren her gesantt / Aus ainem framden lantt / vnd ewr guren auff menem anger spantt / Ir muest mir lassen sware pfantt / den Rechten fuez dy Tanken hantt /we hat ew all her gesantt / Jn mein schanes lantt / das ir mir habt zwtretten mein Rasen Rat / des komt ir paid in angst vnt natt
390 A semnu swu kratochwil gmieli?		
391 Ach, přenemudři oslowe!		
392 wzdy poznate hoře nowe!		
393 Kdyz sta prigela wzahradu,		
394 Chcyt odwas tiezkemu zakladu!		
395 To vciniti chcy a mohu,		
396 Day kazdy ruku a nohu!		
397 Kto was zato prosyl toho,	259 wer hât iuch esel des gebeten,	L1 wer hat auch her gepeten; L6 ir esel, dz los ich wol behan; L7 wer hait uch hergebeden; L13 Her sprach hern wer hath uch her gebetin; L18 ir hern wer hat euch her gebeten
398 ze ste mie tak smutili mnoho?		L6 navíc: wer vch geben den rot
399 Tiezce musyte zaplatiti,		
400 ze sta kdy smiela tlaciti	260 daz ir mir hât zertreten	L13 daz ir meynen cle hat czu tretin; L15 getretenn
401 Mu ruozi y me korenie!	261 die mîne lieben rôsen rôt?	L13 Vnd meyn lichtin rossin rot; L18 leicht
402 Tohot chcy pomstiti nynie!		

	403 prigdeta whoře a wmuku,	262 des komet ir in grôze nôt:	L5 navíc: Jch han sie gefriet vor mangen; L6 angst vnd in not; L13 Ich brenge uch dar von in grosse not; L18 ich bring euch beid
		263 iuwer ieglîch gebe mir ein pfant,	
	404 Dayz kazdy nohu a ruku!“	264 den rehten vuoz, die linken hant.‘	L18 den lincken fuß die rechten hant
	Capitola Trinadsta.		
13	405 GEtrich odpowiedie skazni,	265 Des antwurte ime her Dietrich	
		266 harte wol gezogenlîch:	L7 daz wort gar dugentlich; L13 Daz wort gar geczochteglich; L18 hoch vnd lobeleich
	406 Ne tak yako cinie blazni,		
	407 Gesto cinie to prchawie,		
	408 Nemagic mudrosti whlawie.		
	409 I mluwieše yako prose,		
	410 Aby hniew pustil mimo se,		
	411 Arka: „přemalitky lawryne!	267 ‚neinâ, du vil kleiner man,	chybí v L18
		268 du solt dînen zorn lân:	chybí v L18
	412 Berz snas zaklady gine:		
	413 Plastie, kukly shrdla deř,		
	414 Ale tiech zakladow nebeř,		
	415 Ponoze a poruce!		
	416 Priprawils nas ktiezke muce.		
	417 Tot gest naywietci radda:		
	418 nebeř kniezatom toho zaklada!	269 man sol niht vürsten pfenden	
		270 bî vüezen und bî henden,	
		271 die wol gæben rîchen solt,	chybí v L9
	419 Striebra, zlatta dosti mame	272 beidiu silber unde golt.	chybí v L9
		273 hin gein des meien zît,	chybí v L6, L10, L13, L15, L18
		274 sô got die summerwünne gît,	chybí v L6, L10, L13, L15, L18
		275 sô koment uns aber rôsen vil.	chybí v L6, L10, L13, L15, L18
		276 vürwar ich daz sprechen wil.	chybí v L5, L6, L10, L13, L15, L18
		277 [man sol niht vürsten pfenden	chybí v L3, L5, L6, L7, L10, L13, L15, L18
		278 bî vüezen und bî henden.]	chybí v L3, L5, L6, L7, L10, L13, L15, L18
		279 ich hân guotes alsô vil,	chybí v L3, L5, L10, L13, L15, L18; L1 Pey silber vnd auch daz goldt; L7 silbers vnd goldes; L9 Jch han goldes vnd silbres vil; L15 silber vnd golds
	420 zet toho zakladu nedame!“	280 daz ich dir pfant niht geben wil.‘	chybí v L3, L13, L18
	Capitola Ctrnadsta.		
14	421 LAwryn wece:	281 Daz getwerge waz sprüche vrî	chybí v L6; L18 Laurein was der ferte frey
	422 „Co mi tiem swym zlattem hrozyte?		
	423 Iat geho ma(m) wiece!	282 ‚ich hân mêr goldes dan iuwer drî, ‘	L18 ich habe mer den ewer drey / vndanckes zwelf vnd zwen / als ich mich verwene
		283 alsô sprach der kleine Laurîn,	
	424 ci toho newiete?		
	425 Ia mam stokrat wiece zlatta!		
	426 Iako ste wy kiežata byli,	284 ‚waz vürsten müget ir gesîn?	L13 hern
		285 und sît ir zwêne edel man,	L9 pider; L15 pider

	427 Ale nectnie ste vcinili!	286 sô hât ir unedelîche getân.	chybí v L10; L5 wunderlich; L6 menneclich; L13 Ir enhettet nicht so; L15 vnfurstlich; L18 ir hetent im wol geleich getan
	428 Co ste se na tom pomstili,	287 waz hât ir gerochen, 288 daz ir mir hât zerbrochen	
	429 Ze ste mi kořenie zrušili	289 den mînen rôsengarten?	L6 minen schonen; L18 meinen schönen
	430 I twrz y portnu zlatu?	290 und die guldînen borten	L1 porten; L3 phorten; L5 parten; L6 Min rossen und min portin; L7 porten; L9 partten; L13 phortin; L15 partten; L18 pforten
		291 hât ir getreten in den plân.	L13 geworffin; L18 die hie ligent auf dem plan
	431 Kteru ste wzeli odplatu?		
	432 Tu ste vkazali swu hrdost.		
	433 Vcinilli sem wam kteru žalost,	292 und hête ich iu kein leit getân,	L13 uch ich leydes; L15 vnd han euch nie kain laid getan / het ich euch laid getan
	434 Proč sta mi neodpowiediela	293 sô soldet ir mir hân widerseit	chybí v L10; L6 dovon soltent ir in gezogen; L15 Das scholt ir mich wissen lan / vnd scholt mit haben wider seit
	435 A stiem dozahrady neprigela		
	436 I pomstila swe žalosti,	294 ...	L3 Vnde hettet eynen strit / nu geleit vffe eynen plan; L6 ein strit gegen mir behagen; L7 vnd einen strit gelait; L13 So were mir der schade nicht alzo leyt; L15 vnd het mir nit streit hasz erzaigt; L18 so wer mir das nit leit
	437 necinice mi te hrdosti?		
		295 und hêtet mich darumbe bestân:	chybí v L3, L5; L15 vnd het mich selb darumb pestan
	438 Tak bysta rytiersky zdala	296 daz wære vürstenlîche getân.‘	L18 das wer mir ye mer schande
	439 Bysta prawie ctnosti znala,		L9/294–296 So hiet ich mich des gekomen an / vnd hiet das welle mit streit antten / vnd hiet mich darumb selbst pestanden / das war furstlich getan / vnd stüend ewren eren wol an
	440 Y podstupil mie kazdy sam.		
	441 Tot prawim zagiste wam,		
	442 ze ste nikdy dobri nebyla,		
	443 Neb ste mi nectnie vcinila.“		
	444 Hanie ge tak dobru chwili,		
	445 Az by piessi vssel mili.		
	Capitola Patnadsta.		
15	446 WEce Witek Wilantow ten rek platny	297 Dô sprach Wielandes sun,	L6/297n. Her Wittig sprach fermessenlich; L18 witich der weigant
	447 Rytieřwewšech cinech nematny:	298 ein ritter biderbe unde vrum:	L10 irwegen; L18 do zu her dietreich zu hant
	448 „Getrisse! to dobře slysis,	299 ‚daz hœrt ir wol, her Dietrîch,	
	449 Ale nerownie ktomu ciniss.	300 ir tuot im aber niender glîch.	chybí v L6; L3 navíc: Das ir sey ein künig lobsam / Vnd lasset solich red fur orn gan; L7 yedoch duut ir vnedelich; L13 Abir ir thut om gar vnglich
		301 der kleine ist sô tumber site	L9 po 300 navíc: das ir sey ein künig lobsam / vnd lasset solich Red fur aren gan; L13 Der cleyne hath vil gute zete kune

	450 On mluwi wssi swu mysli y woli,	302 und redet uns sînen willen mite	L1 vnd gar eins wilden sins; L7 deilt vns
		303 und sînen grôzen übermuot.	chybí v L8, L9 (resp. po 304 navazuje místo toho: So nym ich das getbirg hochgemüet)
	451 Přednami stoge napoli,		
	452 Chtie brati zaklady nehodne.		
	453 I zdalit se to, pane, podobne?	304 ob ez iuch herre, dünket guot,	L6 ob ich nu, herre, liesse gut; L7 navíc: ich beneme ym disen mut (srv. HzL A 303)
		305 und diuhte ez iuch gevüege,	chybí v L9; L6 durch uch dz ungehure; L10 ich y's neme
	454 Iat se snim ruče sperim;		
	455 Wezma gey zanohy, ozemi gim vderim!“	306 bî dem beine ich'z umb die want slüege.‘	L1 Pey den suessen ich ez vmb die mawer slugt; L3 erde; L9/305+306 pey dem ainen pain / vnd slach es vmb einen stain; L6 ob ich ez vmb die wende schlüge?; L7 erde; L13 wedir dy erdin; L15 pey ainem pain Jch vmb ain mau slug; L18 vmb die maur ich in sluge / Do sprach der stolcz laurein / her witisch wollent ir der teufel sein (srv. HzL A 347) / ob ich mich wolt legen / vnd hend vnd fuße nit regen
	Capitola Sestnadsta.		
16	456 TEhdy odpowiedie ten Berunsky kniez:	307 Dô sprach der Bernære:	Zde v L18 vloženy HzL A 1419–1476 – jejich různočtení viz tam.
	457 Witku! boh gest mocny, to wiez.	308 ‚got ist ein wunderære.	
	458 Wiez to, Witku! Yakz sy ziw,		
	459 Ze boh vcinil niektery diw	309 ob got sîn wunder hât getân	chybí v L5; L13 Wer weyst ab got; L18 er hat wunders vil getan
	460 I wlozil na tohoto muzika,	310 und geleit an disen kleinen man?	chybí v L5; L18 an laurein dem clainen man
	461 Zet nany tak hroznie krika.		
	462 By niektereho vdatenstwie na sobie negmiel,	311 wis ez an ime niht manheit,	chybí v L18; L10 následuje verš: woste ys nicht an ym dy macht
	463 Tak by nam mluwiti mnoho nesmiel.	312 ez hête uns sô vil niht geseit	L1 er hiet vns nicht bestanden peyd; L18 er hat mir so vil geseit / es duncket mich die warheit
		313 sô üppiger mære, ‘	chybí v L5, L6; L1 worten; der manhaften mar; L7 so vil wonderliche mere; L13 Es kan vil schoner mer; L18 vmb sein schon mere
		314 alsô sprach der Bernære,	chybí v L5, L6, L13
	464 Witku, tomu zagiste wieř,	315 ‚vürwâr ich daz sprechen sol:	chybí v L1, L5
	465 ze toho ctie lide y zwierz,	316 in êret ouch diu werlt wol,	chybí v L1, L5; L9 got vnd dy welt wol; L18 all die
	466 Nakohoz boh swog diw wzlozil,	317 an den got êre hât geleit,	chybí v L1, L5, L18
		318 den êret man billîch ze aller zît	chybí v L1, L5, L13, L18
		319 mit triuwen und mit êren.	chybí v L1, L5, L13; L7 mit dugenden vnd mit eren
	467 Yakoz nadnim gest vmieril.		L13 navíc: Daz der dy dy crone treyd / alzo sprach der Bernere
	468 Protoz posluchayz me raddy,	320 nu volge mîner lêre:	chybí v L1, L5
	469 A newezmem tiezke wady.		
	470 Cozt prawim, to dobře slyš!		
		321 hie ûf dirre grüene	chybí v L5, L9 (srv. po HzL A 322), L13

	471 Bud vdaten, ale neprielis.	322 wis küene und niht ze küene.	chybí v L5, L13; L18 vil stolczer helt kunne
	472 Bud welmi vdaten ktomu,		L9 navíc: vnd precht es nit ab zw grüen / So mich erhafft not trifft an / So peweiss ich was ich kan
	473 Nebo hylbrant nam prawil wdomu:		L1 navíc: Alz dich recht not angeet / Vnd lasz her fur waz du kanst
	474 kto chce mudrym muzem sluti,	323 swer wil sîn ein biderman,	chybí v L3, L5, L7; L13 Der da wil sym eyn selligk man; L18 ein weiser
	475 Nechayz řeči mimo se pluti!	324 der sol vil vür ôren lâzen gân	chybí v L3, L5, L7; L1 herrn; L9 vil red; L10 der sal vil vor sene ere lossen gan; L13 Der lasse vor syn owgin hin gan
	476 Cin, yako by nemohl slyšeti,	325 und tuo, als er es niht enhœre	chybí v L3, L5, L7; L1 vncz er merck wie man ez keer (srv. HzL A 52); L6 so wirt sin macht nit zerstort; L15 vnt thu als er sein nicht hab gehort
	477 Tak čest y chwalu budes gmieti.	326 (sô hât er's vrum und êre),	chybí v L3, L5, L7; L9 lobt vnd er; L10 gut vnt ere; L13 Dez hath he vmmer ere; L15 so wirt sein gmüt zestort; L18 das mus nv leit zerstören
	478 A kdyz swe nasyle zwieš,	327 unz in diu rehte nôt gât an,	chybí v L1, L3, L5, L7, L18
	479 leč zle neb dobře, wzdy probude,	328 sô bewîse er denne, waz er kan:	chybí v L1, L3, L5, L7, L18; L13 Sso werbe her danne waz he kan
	480 Takt wzdy bezhanby bude.“	329 sô lebet er âne schande	chybí v L1, L3, L5, L7; L6 so gelingt es on alle schand
		330 in eim ieglîchen lande.‘	chybí v L1, L3, L5, L7; L15 in ainem yslichen land / wirt er nicht geschant; L18 alhie in disem lande
17	481 Witek se rozhniewa ztoho,	331 Witegen tete diu rede zorn,	chybí v L1
	482 Poče kniezy lati mnoho:	332 er strâfte den vürsten hôchgeborn:	chybí v L1; L18 fragt
	483 „Kto prawi, by ty byl witiez,	333 ‚swer giht, daz ir sît ein	chybí v L5, L13, L18
	484 Ten zlie mluvi, to kazdy wiez	334 zewâre der muoz liegen dran,	chybí v L5, L13, L18; L9 der tuet ew vnrecht dar an
	485 Gest hubeny, kto tie zareka gmiel.	335 swer giht, daz ir sît ein recke:	L15/335n. wer gicht das ir syit ein pider man / der mus liegen daran / auch wer spricht das ir seit ein reckh / ir torst nit ein maus erschrechen; L18 er sprach wie seit ir ein recke
	486 Ty by myssi rozhniwati nesmiel!	336 nu törstet ir niht ein mûs erschrecken,	L6 troste ich uch nit erschrecken; L18 ir gedurent die getwerch nicht erschrecken
	487 Gizli se toho muzika bogiss,	337 vürhtet ir nu daz kleine,	L6 den cleinen man; L18 vnd vortent ir laurein den cleine
	488 Ze tak truchle přednim stogiš?	338 daz dort habet vor dem steine:	L1 der dort helt; L6 der do helt by dem steine / vnd der do ist so cleine; L7 der da heldet; L13 Der da heilt under dem gesteyne; L18 der dort helt
	489 Či nevsaš přednim ziw byti?	339 dâ trûwet ir niht vor genesen,	L7 vor dem; L13 czu nessin; L18 do vor wenet

	490 Wssak nas geden mohl by tisic podstupiti	340 der unser ein möhte tûsent verwesen	L1 der vnser einer hat verwesen / drew tawsent oder mer / Ich oder ewer einer wer im ein herr; L5 der ir ein tuosent mohtent verwesen; L6 před HzL A 338 ich wolte sin tusing erschlagen (srv. též HzL A 344); L10 Jch hoffe ys sulde mir czu gesege wesyn; L13 Der vnse tusint mustin wessin; L15 der jr tausent mogt verbesen; L18 der wölt ir taußent wesen
	491 Ci nemaš nadiege vboze?	341 wan daz got wol weiz:	chybí v L13; L5 Jch oder ir aber ir
	492 Wšak sedi yako nakoze!	342 ez rîtet ein ros als ein geiz; ‘	L1 gaisz; L5 werin ym ein ganczes her; L6 geiss; L7 geiss; L10 geist; L13 ez ryt eyn ross kume alz eyn geiss / Daz ist in den sythyn weyss (srv. HzL A 165); L15 gaysz; L18 er hat ein part als ein geis
	493 Zagiste mohu to mluwiti:	343 alsô sprach Witege der starke man.	chybí v L6; L1 hie auff disem plan; L13 alzo sprach der kleyne man; L18 kune
	494 Gich tisic mohl byl dobře podstupiti!“	344 ‚ich törste sîn tûsent bestân.‘	chybí v L6 (srv. HzL A 340); L18 wolt
	495 Reč dokona Wilantow syn,		
18	496 Hniewiwie odpowiedie lawryn:	345 Dô sprach der kleine Laurîn:	
	497 „Witku, ty chceš welmi lit byti!	346 ‚her Witege, ir welt gar übel sîn,	L7 zornig; L18 wenent ir der deufel sein
		347 ir welt gar der tiuvel wesen.	chybí v L1, L5, L13; L18 vnd wollent ir der wesen
	498 Chcesli wšak koho ziwiti,		
	499 Ostaneli kto ziw předtebu,	348 mac aber ieman vor iu genesen,	L18 mag nyemant
	500 To maš wseckerno předsebu!		
	501 Gsyli dobry druh, dobře toho vziwes	349 und sît ir ein biderman,	L18 kune man
	502 Leč mie podstupiti smieš,	350 sô sült ir mich alrêrste bestân.	chybí v L6
	503 Radimt, tak semnu nehoň!	351 ich wil iu selbe râten daz:	chybí v L5; L1 Ich wil euch tragen sundern hasz
	504 Sseda podtiehni swog kuoň,	352 gürtet iuwerm rosse baz	chybí v L5; L3 gurt vwerme rosse wart
		353 und diuhte’z iuch gevüege	chybí v L5, L6, L9, L10, L13, L15, L18; L7 Ir hant mir leydes vil
	505 Podtiehni vzdv swu y woře,	354 sô gürtet iur vürbüege.	chybí v L5, L6, L9, L10, L13, L15, L18; L7 des wil ich uch entgelden lan
	506 A nedogdeš hańby y hoře.		L7 navíc: Ich enduck uch nit so kleyn syn, / weren uwer hundert, der wolt ich geweldig syn. (srv. HzL A 408nn.)
	507 Stanet se mezy nami ten diw,	355 Ez muoz ein just von uns geschehen	chybí v L1, L5; L3 schust; L6 strit; L7 strit; L10 reyten; L13 stich; L15 vist; L18 streit
	508 Zes ho newidal yak si ziw!“	356 ez möhte ein keiser ane sehen.‘	chybí v L1, L5; L3 keyserynne; L7 eyn furst; L18 den möcht man gern sehen
19	509 Witek se nastranu zboci	357 Witege der vil küene man	chybí v L1, L5; L6/357+360 Herr Wittich der kuny gurte bas; L18 Ditich

510 Ssweho oře dolow skoci,	358 der erbeizte ûf den grüenen plân.	chybí v L1, L5; L6 vff sin ros er do sas; L10 Sprang von dem rosse uf den plan; L13 Der saz nedir uf den plan; L18 sas do nyder auf den plan
511 I vposlucha te rady,	359 vürwâr sült ir wizzen daz,	chybí v L1, L5, L6; L15 vor schuld er thet das; L18 sag ich euch das
512 Podtieže oř, boge se swady.	360 er gurte sînem rosse baz,	chybí v L1, L5; L18 er gurt sein ros deste bas / das im das rose varbe plut / zu nasen vnd zu mund auß wut
	361 ez dûhte ouch in gevüege,	chybí v L1, L3, L5, L6, L7, L13, L15, L18
	362 er gurte sîn vürbüege.	chybí v L1, L3, L5, L6, L7, L13, L15, L18
513 Dosah helmu, kdez se klepe,		
514 Vwaza gey dobře lepe.		
515 Wskoci na oř bez stŕmenow,	363 ân stegereif er in den satel spranc,	chybí v L5; L1 Ein stegraff er in den satel pant
516 Ztoho zyska diek lawrynow.	364 des seite im Laurîn guoten danc.	chybí v L5; L18 vndanck
	365 bî den selben stunden	
	366 die helme si verbunden,	L6 verwunden
517 Lawryn wece: „Mieg diek z toho!		L18/367–374 samostatně: her witich kam da her gezogen / laurein kam da her geflogen / her witich must ein herczog sein / do stach in laurein in die bein / her witich viel in den cle / im tet kein vellen nye so we
518 Vcinil sy křepkosti mnoho.“		
519 Ihned pohnasta nase milie		
520 Podle te giste chwile.		
521 Oba pokopie syžesta,		
522 Tak druh proti druhu hnasta	367 gein einander si dô stuben	chybí v L13; L1 zvgen; L6 zugent
523 Iako dwa nerowna rarohy,	368 sam zwêne valken, die dâ vlugen,	chybí v L13
524 Geden maly, druhy mnohy.	369 der ein grôz, der ander kleine,	chybí v L5; L13 Her Wetige quam dort her geczogin
525 Lawryn ten gmiegieše kratke nohy,	370 wan Laurîn der was kurzer beine.	L5 Laurin der was vnrein; L13 Her Laurin quam on enkeyn geflogyn
526 Wšak setře Wilantowy rohy.		
527 Witek se chybi lawryna,	371 her Witege der vælte sîn:	L5 wyteg wolde starker sein; L6 wolte fliehen
528 Prigide mu zla hodina!	372 dô traf in der kleine Laurîn,	L5 následuje: daz mohte wol von sterke sin; L6 straffte
529 Zbode Lawryn Witka z Oře,	373 er stach in nider in den klê.	
530 Dogide haňby y hoře!	374 hern Witege tete diu schande wê.	L5 kein laster det ym nie so we; L10 keyn lastir ym tet zo wehe; L13 ny kein schande sso we; L15 kain laster tet wittig nie so wee
531 To se mu nikdy nestalo,		
532 co se mu kdy seci vdalo!		
533 Zbode dolow reka ctneho,		
	375 Dô erbeizte Laurîn der küene	L1 sprang; L6 wuste; L10 von dem rosse sprang laureyn de küne; L15/375n. do springt lauren nider zehannt; L18 Do sas leurein der kune
534 Skoci yhned soře sweho,	376 nider ûf die grüene.	
535 I chtieše wzieti tiezky zaklad.	377 dô wolde ez nemen swæriu pfant.	L18 vnd wolt witich pfenden
	378 den rehten vuoz, die linken hant.	L18 an fußen vnd an henden / vn nam von im den pfand / den rechten fuß die lincken hant
536 A iakz by byl wzal gey snad;		
537 Byt byl Getrich neprispiel ruče,	379 wære der Bernær niht komen,	chybí v L5

	538 Byl by vsekl nohy y ruce.	380 ez wærn Witegen swæriu pfant genomen.	chybí v L5; L13 Hye hette om wnl den lip genomen; L15 Jm weren; L18 er het im den leip genumen
20	539 Berunskemu se gestie nestystie,	381 Des gewaldes den Bernære verdrôz,	L1 dez wocz; L6 das es den Berner ferdros; L18 dem von bern was so gach
	540 Wece: „Lawryne, počekay gestie!“		
	541 Zatiem swog meč wytrže,		
	542 Witka sweho towarisse zawrže	382 daz swert er über Witegen schôz.	L6 zoch; L13 cogk; L18 das swert vber den recken zoch
	543 A rka: „nebeť tiech zakladow!	383 Er sprach: ‚neinâ, du vil kleiner man,	chybí v L5; L10 tu přechází k HzL A 267, pokračuje 268–275, následuje samost. verš: das wirt vns denne eyn frewdyn spil a poté HzL A 279n.; L18 edeler laurein
	544 Mame dosti miest y hradow.	384 ...	L9 dw pist nit Recht dar an / dw vil klainer lawrein
		385 ...	
	545 Pust hniew a nerod se hniewati,	386 lâ den helt geniezen mîn:	chybí v L5, L6, L10; L18 nu las in genießen mein
	546 Tot možeme wšecherno dati.“		
	547 Hniewiwie Lawryn wece:		
	548 „Iat chcy gedno nohy a ruce!		
	549 Y coz ia nawaše hrady dbam?		
	550 Iat gich stokrat wiece mam!“		
	551 Hniewiwie Getrich staše,		
	552 Hniewy wesken třepotaše		
	553 A rka: „witek gt mog towariš,	387 jâ ist er mîn geselle,	chybí v L5, L6; L13 Her ist myn libe geselle
	554 Kto koli chce, ten to slyš!	388 daz wizze, swer dâ welle,	chybí v L5, L6
	555 A semnu gt wygel wen.	389 und ist mit mir ûz komen.	chybí v L5, L6; L9 her komen
	556 Bylli by mu wzat zaklad ten	390 würden im solhiu pfant genomen,	chybí v L5, L6; L13 sottene phant
	557 A ia ztratil towarisse toho,		
	558 Miel bych proto hańby mnoho.	391 des hête ich iemer schande,	L6 Ach hetten wir schande
	559 Wšickni by mi zazle mieli,		
	560 Kto by namie to zwiedieli,	392 swâ man ez in dem lande	L18 in allem disem landen
	561 Na Getricha Berunskeho,	393 seite von dem Bernære.	L5 von zwein werden fürsten seit; L18 vnd auch mir miße zem
		394 daz wæren mir hertiu mære.‘	L5 daz wer vns beiden alzu leit; das wern poseu mer; L6 gar ein michel leit; L13 Daz gynge mir an myne ere; L18 wo man es vernem
	562 Ze dal osekati towariše sweho!“		
21	563 Welmi kricieše Lawryn maly,	395 Dô sprach der kleine Laurîn:	
	564 Až zwuk bieše powšem skali:		
	565 „I co ia natwe gmie dbam?	396 ‚waz ahte ich ûf den namen dîn?	
		397 du sagest mir ein mære	chybí v L5, L13
		398 von dem Bernære:	chybí v L5, L13
		399 dâvon ich hân vil vernomen.	chybí v L5; L13 Ir habe vil von dir vornomen; L18/399n. nu ist mir liep du pist kumen / wan ich hab es gern vernumen
	566 Zes sem prišel, rad tie znam!	400 mir ist liep, daz du bist her komen.	chybí v L5
	567 Co mi oswem towariši prawis,		
	568 Tyz mi zaklad y ty zde ostawiš!	401 des muost du mir lâzen swæriu pfant,	chybí v L5, L15; L18 selber gen ein pfant
		402 den rehten vuoz, die linken hant.	chybí v L5, L15
		403 ich wil dich bringen inne	chybí v L5, L6; L13 machin; L18 euch

		404 mîner kraft und mîner sinne.	chybí v L5, L6
	569 Iat was wzdy priprawim k tomu,		
	570 Ze wiece neprigdiete kdomu!		
	571 Wy ste mi zahradu zrušili,	405 du zerbræche mir mînen garten,	
	572 Zlatta wratta wystrcili,	406 mîne rôsen und mîne borten	L3 phorten; L5 den ich hat erzogen zarten; L6 portin; L7 vnd dy gulden porten; L9 partten; L13 Vnd meyne guldene phortin; L15 portenn; L18 pforten
	573 Wseckerno kořenie ztlacili,	407 die hât ir mir getreten in den plân:	L5 die rosen dret du mir in den plan; L13 Dy worfft ir in den plan; L15 Da trit du nider jn den plan; L18 die wurffent ir mir auf den plan
	574 Nectnie ste wtom vcinili.		
	575 hanebnie to zaplatite,		
	576 Tiezke zaklady stratite!	408 des wil ich iuch enkelten lân.	L18 dar vmb vil ich ein pfant han
	577 Bych byl tak mal, nemni nikoli,	409 ich dünke iuch nie sô kleine sîn,	L5 Balde setze dich vf zu wer; L6 Nun balde setz dich vff zu wer; L9 vnd bin sein an allen wan; L13 kune
	578 Was tisic podstupil bych napoli!“	410 wæren iuwer hundert, der wolde ich gewaltec sîn.‘	L5 Min kleine wirt vch ein her; L6 vnd wer din noch ein grosses her! ; L9 Jch wolt deiner drey wol pestan; L13 Ich uch gnug syn; L15 vnd war ewer tausent gemain; L18 vnd werent ewer tausent vber ein / ich wolt ewer aller her sein
	Capitola XVII.		
22	579 GEtrich s Lawrynkem te řeci přesta,	411 Her Dietrîch von der rede lie,	chybí v L1; L7 von zorn rieff; L13 Ern Ditterich tet dy rede czorn; L15 Jr habt mir ze prochen den gartten mein / herre dietrich von der red lies; L18 Den von bern das ser verdros
	580 Bieže k oři toho miesta,	412 ze sînem rosse er dô gie.	L1 navíc: daz waz sein will vnd sein sin; L13 liff der hoch geborn; L18 er nam das ros das war groß
	581 Bezstřmenow na oř wskoci,	413 [ân stegereif er in den satel spranc,	chybí v L1, L5, L9, L15
		414 des seite im Laurîn guoten danc.]	chybí v L1, L5, L9, L15
		415 daz getwerc begunde er hazzen,	L5 daz getwerch wold er stozzen; L9 wolt er hassen; L13 wolde; L18 po 416 er wolt laurein hassen
	582 Klawrynkowi se poboci,		
	583 Poče kopie podgimati	416 daz sper begunde er vazzen	
		417 ritterlîchen in die hant.	L18 er nam das sper in die hant
	584 A chtie nalawryna hnati.		
	Capitola XVIII.		
	585 HYlbrant prigede wtu dobu,	418 dô kam sîn meister Hildebrant	
	586 Dietleba priwede s sebu		
	587 A take Wolffarta wztekleho,	419 und der wüetende Wolfhart,	L6 wundete; L13 tobende; L18 kune
	588 Genž nikdy nelitowal ziwota sweho	420 der sich an strîte nie verspart,	
	589 Ani nazemi ani namori.		
		421 und von Stîre her Dietleip,	L6 vnd Dietliep ein heilt gemeint; L18 vnd vo stein diepcleit
	590 Lawryn wsechny priprawi khori.	422 die brâhte ez alle in arbeit	L5 die braht ez alle in groz leit; L9 dy pracht all in grossez laid; L18 die bracht laurein in lait

591 Kdyz chtiesta whromadu hnati,		
592 Hylbrant poče naknieže wolati.	423 Hildebrant der wîse man	
593 Welmi hroznie naň kricieše,	424 rief dô sînen herren an:	L18 sprach zu dem fursten lobsam
594 Aby skocil soře spieše,		L18 navíc: sprach zu dem fursten lobsam
595 A řka: „Getrisse, mily pane!	425 ,vil lieber Bernære,	L9 vnd sprach vil edler perner; L13 Hye sprach libe er Bernere; L15 Er sprach vil lieber her dietrich; L18 vil edeler furste her
	426 nu hœrâ disiu mære:	chybí v L13, L18; L5 Nu hore mine lere; L15 von pern ein fúrrst lob leich
596 Wiečna se hanba tobie stane!		
597 Kdyz me raddy neposlyšiš,	427 vernimest du niht mîne lêre,	chybí v L5, L18; volgest du meiner nicht ler; L13 Nu folg myner lere
598 ziwot, čest y zbozie ztratiš,	428 sô verliusest du lîp und êre.	chybí v L5; L1 So verleustu so recht dein eere; L9 preiz; L10 gut; L13 Du vorlust anders; L15 preis; L18 gut
599 Ty toho muzika neznaš,	429 du kennest des getwerges niht.	L1 des twerges weisz; L6 po HzL A 430 des gewenden; L18 laureins
600 Cest i ziwot zato daš!		
601 Twe proti niemu honienie,		
602 Tot wše platno nic nenie.	430 dîn rîten ist gein ime ein wiht.	chybí v L13; L18 ewer streiten ist enwicht
603 Getrisse, mog pane mily,		
604 By miel wšeho swieta syly,	431 solde al diu werlt zuo gân,	L1 Scholt alz volk an dir stan; L6 an dir ston; L7 darvmb zugan; L13 Solde alle dy werlt worgan; L18 vnd solten wir alle vnter gan
605 Budeš od nieho dolow zboden,	432 ez stichet dich nider ûf den plân:	L18 er strite vns
606 wiec knizadne cti nehoden!	433 sô verliusest du dîn êre,	chybí v L13; L7 so verlusestü, vil lieber herre, / lip, gut vnd ere; L10 lop vnd ere; L15/433n. až po 436: da mit verleust auch all dein ere / vnd gbinst Jr auch nimer mer
607 Tu wšie cti musyš přestati,	434 sô kanst du niemer mêre,	chybí v L18; L1 vnd gewinst ir nymer mere; L13/434n. Sso kanstu forste lobesam / Dyne ere nunmmer gahan
608 A nic nebudeš moci dostati	435 du vil tugenthafter man,	chybí v L18; L6 vil edler Berner lobesam
609 Sweho miesta mezi kniezaty.	436 an keiner vürsten stat gestân.	chybí v L13, L18; L1 kein fursten tarstu mer bestan; L9 Jn kaines fursten Rat gan; L15 So getarst am chaines fursten stat gestann
610 Lepsit raddy nemohu dati:	437 ich râte dir, ritter küene,	chybí v L6; L13 bete; L15 helt; L18 Ich pit dich her kune
611 Ssed s sweho oře spieš	438 erbeize nider ûf die grüene:	chybí v L6
612 A podstup Lawryna pieš!	439 ze vuoze solt du ez bestân	chybí v L6, L13, L18; L7 so, wisse
	440 (niht baz ich dir gerâten kan)	chybí v L6, L13, L18
	441 und nim in dîne sinne,	chybí v L5, L10
613 Nikakz geho dobyti lze nenie	442 du maht sîn niht gewinnen	chybí v L5, L10; L15 du kanst sein nymmer pus gbynen; L18 im nicht entrinen
614 Progeho dobre odienie,	443 durch sîn vil guotez gesmîde	chybí v L5; L1 Auch; L9 herttes; L13 Vor syme gutin gesteyne; L18 von seim guten gesteine / vnd von seim gesmeide reine
	444 mit keiner hande snîde.	chybí v L5, L18; L13 Vnd syne gesmide reyne; L15 deiner
615 kopim ani mečem; wšak,		

	616 Pane, radimt tobie tak –	445 helt, du solt tuon daz,	chybí v L5, L18; L9 helt so la es an haz; L13 navíc: Daz sage ich dir ane haz
	617 A tu swe syly pokusyš:	446 und versuoche dîn sterke deste baz:	chybí v L5
	618 Snad gey tiem bitim ohlusiš.		L18 navíc: das rat ich dir an allen has
	619 Wezma swog meš wruku prawu,		
	620 Big gey whelm mečowu hlawu!	447 slach ez mit dem knopfe umb diu ôren	chybí v L5; L13 Vnd slach on vmb oren; L18 vnd slach in vmb die oren
		448 und mache ez ze einem tôren.	chybí v L5
	621 Gedine leč by boh nechtiel pomocy,	449 dir welle dan got niht bî stân,	chybí v L5, L13; L18 helffen dan
	622 Wzdy gey zbawis geho mocy!“	450 dô gesigest du im an.‘	chybí v L5, L13
	Capitola dewatynadsta.		
23	623 GEtrich nevcini meskanie,	451 Her Dietrîch des niht enliez	
	624 Naplni mistrowo kazanie	452 er tete, daz in sîn meister hiez,	chybí v L6
	625 I vposlucha geho slow,		
	626 Skoci s sweho oře dolow.	453 er erbeizte nider ûf den plân.	L6 wuste; L15 sprang; L18 sas
	627 Getrich, hrozny, hniewiwy muz,	454 dô sprach der mortgrimmege man:	L1 greinig; L13 cornige; L15 küen; L18 zornig
	628 Wece: „Lawryne, pomsti swe žalosti guž!	455 ‚Laurîn, dir sî wiederseit,	
	629 Bud tobie odpowiedieno dnes!		
	630 Iakz chceš koli, tak to wiez,		
	631 Pomsti swe welike zalosti	456 nu rich dîn grôz herzeleit.‘	L13 Rich dey lastir ist dir daz leyt; L15 sich an mir dem hrczenlaytt
	632 I te prielišné hrdosti!		
	633 žet sme zahradu zrussili,		
	634 To sme radi vcinili!		
	635 Pomsti sweho welikeho nasyle!“		
	636 Lawryn odpowiedie milie:	457 dô sprach der kleine Laurîn:	chybí v L13; L18 Laurein der clein man
	637 „Getrisse, mily pane,	458 ‚vil edel herre, daz sol sîn‘	chybí v L13; L18; L10 Jn trawen das sal seyn; L15 ditrich von perne das sol sein
	638 Wše, coz zadaš, tot se stane!“		
	639 Y počesta wazati sstity.	459 den schilt ez vazzen dô began,	L10 navíc: Czu der selbigen stunde; L13 Laurin dˢ schilt vil veste man; L15 den schilt es fur sich nam; L18 den schilt fur die hende nam
	640 Lawryn dospiew, naň se riti,	460 den Bernære lief ez an,	L10 navíc: Recht zam ys es wolde fon; L18 vnd lief den vogt von berne an
	641 Da Berunskemu kniezy hroznu ranu,	461 ez sluoc im einen swinden slac,	chybí v L5, L7, L9; L13 grossen; L18 großen
	642 ze mu stit leti nastranu.	462 daz im der schilt ûf der erden lac.	chybí v L5, L7, L9; L6 das er vil nahe; L18 das er auf dem plan lag
	643 Getrich poče se hniewati,	463 her Dietrîch zürnen dô began:	chybí v L5, L7, L9; L6 frigen; L13 Her Ditterich der kune man; L18 auf spranck do der kune man
	644 Wlawryna hroznie rubati.	464 daz kleine getwerc lief er an,	chybí v L5, L7, L9; L1 fast an; L13 Der lif daz geczwerg an; L18 vnd lieff den cleinen laurein an
	645 Tomu malitkemu panu		
	646 Da mu Getrich hroznu ranu;		
	647 Vderi gemu stitu naroh,	465 er sluoc ez ûf sînes schildes rant,	
	648 Ze yhned pade wedle noh.	466 daz er im viel ûz der hant.	L13 Daz hye om uss der hant sprangk
	649 Iakz koli welmi secieše,	467 er mohte mit sînen sinnen	chybí v L5

	650 Wšak geho dobyti nemoziese	468 Laurînes niht gewinnen.	chybí v L5
	651 Progeho dobru priprawu.		
		469 her Dietrîch von Berne	chybí v L5; L18 Der edel vogt
	652 Chtieše mu ohlusiti hlawu,	470 hêt ez betoubet gerne,	chybí v L5; L1 getan; L6 getoret; L7 bedrogen; L13 omerslagin; L15 hiet es petrogen gernne; L18 in geslagen
	653 Yakoz odhylbranta slyšel bieše.	471 als er von Hildebrande hête gehôrt:	chybí v L5, L13, L18
		472 er wolde ez haben betôrt,	chybí v L5, L13, L18; L6 erfert
	654 Lawrynka welmi tepiese,	473 er sluoc den kleinen Laurîn	L5 navíc: daz ym daz fur vor den auge sin
	655 Přewelmi hroznie mečowu hlawu	474 mit dem knopfe umb diu ôren sîn,	L5 navíc: Er mahte ez zu eime thoren; L13 vil faste vmb daz bubt syn; L18 vil vaste vmb die oren sein
	656 Wtu korunu zlattu nowu;		
	657 zbi mu s helmu wsicku korunu,		
	658 zkazy naniem krasu onu.		
	659 Tepa mečem take rany,		
	660 Az zwuk bieše nawse strany,	475 daz ez alsô lûte erklanc	chybí v L5; L1 erhal; L7 das man horte des slagens klang
	661 Tak twrde rany dawaše,		
	662 Powsem se swietie rozlehaše.		
	663 Y pohorach ten slyšiechu		
	664 hluk nemaly. Ti wsichni, ktoz tu biechu,		
	665 Ten zwuk zamili slysiechu.	476 einer halben mîle lanc	chybí v L13; L1 vber perg vnd vber tal
		477 von des helmes dône	chybí v L5, L10; L6 des swertes; L15 von des helms clang vnd tan
		478 und von der guldinen krône.	chybí v L5, L10; L15 vnd auch von der edel kran; L18 schonen
	666 Lawryn newiedie, kde by byl,	479 Laurîn der kuonheit vergaz:	L7 manhet; L18 laurens er do vergas
	667 že gey Getrich přewelmi byl.		
24	668 Wšeho hrdinstwa zapomenu,	480 ez wiste niht, wâ ez was.	L6 wie im
	669 Gide před Getrichem wstranu.		
	670 Tu pak podle sebe drapie,	481 ez greif in die taschen sîn	chybí v L5; L3 zcu den syten; L7 Lauryn greiff zu den syten syn; L10 czu der zeyten seyn; L18 an das eisen sein
	671 Dosaže newidane kapie,	482 und nam ein helkeppelîn,	chybí v L5; L1 helm keplein; L6 helmkeppelin; L7 do iss wist eyn helkeppelin; L13 Do wuste he eyn helis keppelin; L15 torn kapelein; L18 nebel keppelein
		483 der vil kleine recke,	chybí v L18; L1 kun
	672 Aby se gi mohl prikryti,	484 dâmite er sich bedecke,	chybí v L18; L5 mit nebel kappen
	673 By ho Getrich nemohl widieti.	485 daz sîn der Bernær niht ensach.	
	674 A iakz geho koli newidiel,		
	675 Proto weliku pracy gmiel.	486 des kam er in grôz ungemach.	L13 Daz wart om; L18 das was dem berner
	676 Welmi hluboke, twrde rany,	487 ez sluoc im an den stunden	
	677 Ty gsu Getřichowi dany	488 vil tiefe verchwunden	začíná L4; L18 vil der großen wunden
	678 Od lawrynka muže toho;		L13 samost. Er Ditterich der wygant / slug nach om an dy want (srv. HzL A 306)
	679 Staše mu smutka mnoho		
	680 Odlawrynka toho muzika.		

		489 daz dem getriuwen man	chybí v L13; L1 kunen; L6 vil werden; L10 das ditterich dem kunen man; L18 her dietreich der weigant
	681 Krew z Getricha přewelmi strika	490 daz bluot durch die ringe ran.	chybí v L13; L1 platen; L6 oren; L10 durch dy bronen; L18 slug vil vaste nach der want
	682 Skrze ge° odienie hrde.		
	683 Dawase gemu lawrynek rany twrde;		
	684 Kdyz se bieše přednim skryl,		
	685 Přewelmi nemilostiwie wen bil.		
	Capi XX.		
	686 WEce Getrich ten rek:	491 dô sprach der von Berne:	L18 vogt von berne
	687 „A zdali gest gey wzal zmek?“		
	688 Tak ten hrdina powiedie,		pořadí L7: 492, 495, 496, 493, 494, 497
	689 „Kam se podiel, ziw newiedie;	492 ‚nu slüege ich dich gerne.	L3, L9 von schulden gerne; L6 Nu stritt ich usser mossen gerne; L18 ich slug hart gerne
	690 Kamos předemnu vpade,	493 nu enweiz ich, war du mir bist komen,	L1 wo du hin; L4 Nv weiz ich war du har bis kumen; L5 Nu weiz ich war du bist komen; L13 celý verš: Wer hat mir genomen
	691 Vmale chwili yako se propade.	494 oder wer dich mir hât genomen:	L5 der tyfel hat dich mir genomen; L6 der tuffel hat dich mir genomen; L13 Adder wu bistu hin komen
	692 Ach, kterakut bych chtiel dati ranu,	495 du bist in kurzen stunden	
	693 Bych tie widiel wkteru stranu!“	496 vor mînen ougen verswunden.‘	L18 alhie von mir
	694 Nawse strany gmiegieše sluch,		
	695 Neb mu bieše toho kruch.		
	696 Obratiw se vderi po niem,		
		497 her Dietrîch der wîgant	chybí v L13, L18
	697 Iakoz yhned prawi oniem,		
	698 Ze chybi se geho, wzeď vderi,	498 sluoc nâch im in ein steinwant	chybí v L13, L18
	699 Whrozny kamen podle dweri.		
		499 mit grôzem zorne unde nît	chybí v L13, L18
	700 Ranu na loket ssiroku,	500 einer ellen tief und wît.	chybí v L13, L18
	701 A dobře nadwa hluboku,		
	702 Tak iakz nesnadno oku		
	703 Kdyz widati odktereho reku		
	704 Take rany kdy widati,		
	705 Iako se Getrichowi prihodilo dati		
	706 Whniewu vweliku zlobu.		
	707 Tehdy lawryn yhned wtu dobu	501 Laurîn der kleine man	chybí v L5, L6
	708 Na Getricha se riti	502 lief aber hern Dietrîchen an:	chybí v L5, L6
	709 A poče gey přewelmi biti,	503 dô sluoc ez nîtlîche	chybí v L5; L1 navíc: auff den fursten reich; L6 behendeliche; L7 freysslich; L10 ritterlich; L13 Vnd slug vil zorneclich; L18 vnd slug vil zornicleichen
	710 Toho sslechetneho pana.	504 ûf den vürsten rîche.	chybí v L5, L18; L7 navíc: daz er zu der erden begvnde wichen; L13 Vf ern Ditterichen; L15 nach dem edlen fürsten ditrichen
25	711 Getrich prawie rozpomena,	505 her Dietrîch dran sich wol verstuont	chybí v L5, L13
		506 alsô die wîsen alle tuont	chybí v L5, L13

		507 (des betwanc in grôziu nôt):	chybí v L5, L6, L13; L1 dez tet im not
	712 Ze geho nemoz ohlušiti		
	713 A yžadnu ssečbu dobyti,		
	714 Ihned toho muzika piedi		L5 navíc: her dieterich stuont in der not (=HzL A 505?)
	715 Na šermowanie pobiedi.	508 sîn swert er ime ze schirme bôt.	L7 stich; L13 Er Ditterich om daz swert czu schsmene bot
	716 Llawryn mu powoli toho,		L10 navíc: das muste her thun durch not
	717 Vcini Getrichowi smutka mnoho.		L13 navíc: Do czu czwang on vil grosse not
	718 Hylbrant nemože smlčeti,	509 Hildebrant der wîse man	
	719 Poče naknieze křičeti:	510 rief aber sînen herren an:	L18 greif den vogt von berne an
	720 „Getriše, mily pane!		
	721 Ač se odlawrynka ta smrt stane,	511 ‚wirst du von dem getwerge erslagen,	chybí v L5; L13 Wirt er
	722 Nemohl bych tebe wiec zapomenuti,	512 ich kan dich niemer mêr verklagen.	chybí v L5; L6 a L7 vollenklagen; L13 Daz wolde ich vmmer gote clagin
	723 Zalost y smutek musylt bych mieti,		
	724 Widati zalostne časssy!		
	725 By chtiel stebu giti zapassy,		
	726 Snad by miel lepši kwas!“		
	727 Llawrynek mu powoli wten čas.		
	Capitola dwadcata I.		
	728 HIlbrant wece: „pane, radimt tobie,		
	729 Prigdelit kterak Lawryn ktobie,	513 und wolde ez mit dir ringen,	chybí v L5
	730 Za to welmi prosym tebe,	514 sô möhte dir baz gelingen.	chybí v L5, L6; L18 erlingen
	731 Nepust geho wiec odsebe!	515 helt, sô lâz ez von dir niht:	chybí v L1, L5
	732 Tat kapie gemu platna nebude,	516 sô wirt ime sîn helkeppelîn ein wiht.‘	chybí v L1, L5; L18 sein ringen
	733 Wzdyt w tom bogi ztraty nezbude.“		
	Capitola dwamiedcytma.		
	734 GEtrich powiedie wty časssy:	517 Dô sprach von Berne der küene man:	L3 DO sprach der mortgrummege man; L5 edel; L7 grimmige; L9 edel
	735 „By chtiel semnu giti zapassy,	518 ‚kæme ich ez mit ringen an,	
	736 Tomut bych ia welmi rad.		
	737 Lepet by mi se zwedlo snad.“	519 lîhte gelünge mir baz.‘	
	738 Getrich, z Beruna hrdina,		
	739 Hniewaše se nalawryna.	520 dem getwerge truoc er alrêrste haz.	L1 drew twergt trug er hasz; L9 dem getberig trüeg er neid vnd haz; L13 Den tufele waz her gehass; L15 grossen has; L18 er wart do laurein gar gehas
26	740 Lawryn vrozomie tomu,	521 Laurîn sich des schiere versan,	L9 lawrein nam sich des an; L18 Laurein sein do vernam
	741 ze Getrich hniewiw ktomu	522 daz der tugenthafte man	L3 mortgrummege; L7 mortgrimmige; L13 grummeliche; L18 das der von bern der kune man
	742 A chce snim zapasy giti,	523 ringen an ez gerte.	
	743 By geho mohl kudy dogiti;		

744 Powoli mu toho ruče.
745 Iakz drzieše meč swog wruce,
746 Tak gim yhned wrže preč
747 I podstupi geho pieš.

Capitola dwadcata třeti.

748 TEhdy ten Lawrynek vbohy

749 Stístíe Getrichowi nohy,

750 ze yhned oba wtu dobu

751 Kzemi vderista sebu,
752 Az Getrich nohami blestie.
753 Proto mu se přewelmi stestie.
754 Haňba bieše toho reka,

755 ze tak odmaleho človieka
756 Mussi nazemi letieti;
757 Poče se welmi stydieti.
758 Tak ta dwa vdatna muže
759 Dogidesta oba nuze,
760 Tepuce se a tlaciece,
761 yakz kto mohl naywiece,
762 Geden wzhoru, druhy podeň.
763 Lawryn by Getrichowi rowen,
764 I bylby wzal tiežke zaklady,

765 By nebylo starcovy raddy,
766 Genz kričal welmi wzhoru wstana,
767 Zawolaw nasweho pana

768 A řka: „přetrhniz mu ruče pas!
769 Ostogiš mu wten čas.

770 Wniemzt ma dwanadst mužow syly!
771 Cin, tot radim, pane mily!“
772 Diwne by gich hrozne dawenie,
773 O niemž nechame prawenie.

Capi XXIIII.

774 GEtrich sylnie hniewiw bieše,
775 Welmi znieho ohen zzieše;
776 Iako zwyhnie odkowaře

524 vil schiere ez in gewerte.

525 sîn swert warf ez ûz der hant,

526 hern Dietrîches swert ez underdranc. — L1 vntersprank; L4 vnder drant; L5 vnder rant; L9 vndersprang; L10 her ditteriche ys seym swert vnderdrang; L13 ern Ditterichz hye sich vnderwanth; L15 vnter randt; L18 der von bern des sich vnter want

527 dô viel ez dem reinen — chybí v L13, L18; L1 risen; L7 Do vil Lauryn der vil kleyn

528 nider umb diu beine: — chybí v L13, L18; L1 so kreftigleichen vmb; L7 herren Ditrich vmb dy beyn

529 dô vielen si beide in den klê. — L13 Hye vil mit om; L18 er warf es nider auf den cle

530 hern Dietrîche tete diu schande wê. — L10 keyn lastir tat ym nyzo wee; L18 im det nye val so recht we

27

531 Dô sprach meister Hildebrant, — L6 Hiltibrant der wise man; L10 Seet do sprach hillebrant

532 gar ein wîser wîgant. — L6 ruffte seinen herren an

533 ‚Dietrîch, lieber herre mîn, — L10 geselle

534 zerbrich ime sîn gürtellîn,

535 sô maht du werden sigehaft: — L9 da von hat es sein krafft; L18 po 536: do von wirt er sigehaft

536 dâvon hât ez zwelf manne kraft.‘ — L9 So magst dw werden sighafft

537 ir ringen was michel und grôz, — chybí v L5; L7 also gross; L13 also gross

538 daz es die vürsten sêre verdrôz. — chybí v L5; L6 den Berner; L13 den Berne^{s}; L18 den von bern

539 her Dietrîch wart ein zornec man: — chybí v L5; L18 wan er

540 man sach im von dem munde gân — chybí v L5; L6 von ime

541 sam von der esse tuot daz viur. — chybí v L5; L1 Sam die funken von dem fewer; L6 eschen

	542 allez guot was im tiur.	chybí v L5; L18 alle frewd
777 Tak přehrozně gdiechu zaře.		
778 Swych se wšech vdow odwaze,		
779 Hniewiw bieše welmi staře.		
780 Negmiegieše y gedne milosti,		
781 Bieše pln hniewu y zlosti.		
782 Getrich z Beruna hrdina		
783 Wezma zapasec lawryna,	543 er greif im in daz gürtellîn,	L13 Hye begreif on by dem gortlein; L18 er begreif in bey dem gurtel sein
	544 ûf huop er den kleinen Laurîn,	
	545 von Berne der vil werde,	chybí v L13, L18
784 Prudce gim ozemi vderi,	546 und stiez ez wider die erde,	chybí v L13, L18; L5 wider die erden sere
785 Tak se snim hniewiwie speri.		
786 Wzhoru gey zdwihna, kzemi luci,		
787 Az se gemu pasec opuči,	547 daz ime sîn gürtellîn zerbrach.	chybí v L13, L18
788 Genz se lawrynkowi sta hrozna tuha.	548 dez kam ez in grôz ungemach.	chybí v L13, L18
	549 daz gürtellîn viel ûf daz lant:	L1 den plan; L18 das der gurtel viel auf den sant
789 Zdwiže gey Getrichow sluha	550 ûf zucte' z der alde Hildebrant.	L6 vff hub es meister Hiltibrand; L7 off hub iss der alde Hillebrant; L13 do hub ez uf er Hillebrand; L18 auf hub in her hilebrant
790 Hylbrant, stary mistr getrichow,		
791 Wniemz miel syly dwanadst mužow.	551 zwelf manne sterke hête ez verlorn.	L18 das hat er sein kraft verlorn
Capitola dwadcata pata.		
792 GEtrich poče hniewiw byti,	552 hern Dietrîche was vil zorn:	L7 Her Diterich der vil hochgeborn; L9 von heren diettreichen zaren; L13 von er Ditterichz corn; L18 dem vogt von bern
793 Lawrynkem o zemi biti.	553 er sluoc ez nider ûf den plân.	L6 daz lant; L13 celý verš: Hye iss nidder uf den plan; L18 warf
794 Co mu vcinil, to mu zaplatil,		
795 Neb giž bieše pasec ztratil,		
796 Wniemz miel nadiegi y vtiechu –		
797 Ale přetrzen bieše pohriechu! –		
798 Genz mu byli dali wilij.		
799 Tu swe ztratil všecky syly.		
800 Nemože geho ginak dobyti,		
801 Poce gey biti y tlaciti.		
802 Llawrynek poče welmi kričeti,	554 dô erschrei daz getwerc wünnesam,	chybí v L18; L5 celý verš: daz getwerch wünnesan; L6 celý verš: das getwerg wunneclich; L7 lobesam; L10 lobesam; L13 Daz gecwerk rif vil lute san
803 Coz mozieše syly mieti.		
804 Tak hrozny hlas pusti s sebe,	555 daz ez alsô lûte erhal	chybí v L5, L13, L18
805 Az prawie gdieše podnebe.		
806 I pohorach y poskali	556 über berc und über tal.	chybí v L5, L13, L15, L18
807 Slyšiechu ten zwuk nemaly.		
808 Tak kricieše dluhu chwili,		
809 Až by pieši vssel mili.		
28 810 Slyšew kazdy y neslyše,		
811 A kdyz lawryn leziese nedysse,		
812 Tu promeškaw malym časem,		

813 Opiet kriče hroznym hlassem.			
814 Tu wsečka sta geho pycha			
815 Zwola welmi na Getricha,			
816 Natoho vdatneho muže,			
817 neb mu bieše toho nuze,			
818 Aby mu zdrawie probawil			
819 A ziwota nezbawil.			
	557 Laurîn der vil kleine man	chybí v L13; L6/557n. Do sprach dz getwerge zart; L18/557n. laurein do rief laut san	
820 Zalostne kricieše, hledie wnebe,	558 rief Dietrîchen an,		
821 A rka: „reku z Beruna! prosym tebe,	559 ez sprach: ‚würde du ein edel man,	chybí v L13, L18; L1 pyder; L5 Ez sprach helt laz mich leben; L6 Sint ir ye von gutter art; L7 biderman; L9 seit ir ain pider man	
822 Day mi wtom vziti sebe!	560 des solt du mich geniezen lân.	chybí v L5, L13, L18	
823 Rač mie s žiwotem pustiti!	561 helt, nu vriste mir mîn leben,	chybí v L5, L6	
824 Chcyt twog wierny sluha byti,	562 ich wil mich dir vür eigen geben	chybí v L6; L9 vnd frist mir mein leben	
825 Poddan wslužbu y wkazanie.	563 und wil dir wesen undertân	chybí v L1, L6, L9	
826 Vcin to prowšecky ctne panie!			
827 I stiem sewšim, coz koli mam,	564 und darzuo allez daz ich hân.‘	chybí v L6, L9; L15 Die weil ich das leben hann (srov. HzL A 600) / und darzuu alles das ich hann / das schol dir wesen vndertann	
828 Sewšiem se tobie wslužbu poddam,			
829 Leč bud striebro, leč bud zlatto.“			
830 Getrich prohniewy nedba nato.			
831 Což koli Lawrynek prosieše,			
832 To wsecko nadarmo bieše,	565 Laurînes bete was ein wiht	L13 Laurin bat adder hye meyntez nicht	
833 Neb se Getrich welmi Hniewaše.			
834 Y gedne prosby nedbaše,	566 der Bernær hête der güete niht.	L13 Hye hette keyn gut genomen mit nicht; L15 kainer huld hal er jm nicht; L18 von im nam er gutes nicht	
835 Dawie, tlače, tepa mnoho,	567 er sluoc ez nider ûf die grüene,	chybí v L5, L18; L6 vmb die steinen wand; L13 stiz	
836 Až se rekom zželi toho,	568 daz erbarmte die helde küene.	chybí v L5, L6, L18; den helden küen	
837 Kteriz tu prihledagic stachu.		L6 navíc: das es kam in angst / das sime libe was / es was wunder dz es genas (srv. HzL D 926n.)	
838 Tit geho wsickni pykachu,			
839 Ze ma tak žalostnu smrt mieti.			
29	569 Laurîn der kleine man	L10 kune; L18 kune	
840 Poče Lawrynek nadietloba wolati	570 rief do Dietleiben an:	L3 dytherichen; L15 dietrichen	
841 A řka: „styrsky a nerozpačny reku,	571 ‚nu hilf mir, werder Dietleip,	chybí v L18; L6 Hilff mir, Dietliepp gemeint; L15 Er sprach nu helfft mir edler dietlaib	
842 Pomoz mi malemu človieku!	572 von Stîre ein ritter unverzeit!	L3 gemeit; L5 degent; L6 tegen widerseit; L7 degen wol gemeit; L10 wol gemeyt; L13 Von Czire eyn forste vn uor czayt; L18 navíc: la dir mein leit sein geclaget	
843 Naechayzt toho vziwam,	573 du solt mich des geniezen lân,	L13 Meyn leyt daz laz dir sy geclayt / Vnd bette vor mich den forsten here / Dez hastu vmmer lob vnd ere / Du mich dez genissin lan	
844 že twu sestru wlastni zasebu gmam,	574 daz ich dîne rehte swester hân.	L1 getrewe; L13 libin	
845 A vwelike ctnosti gest.			

	846 Pomoz mi prowšech panij čest!“	575 Nu hilf mir, degen hêre,	chybí v L13, L15; L18 vnd bite den bernere
		576 durch aller vrouwen êre.‘	chybí v L13, L15; L9 aller rainen frawen; L18 das mich las leben mere
30	847 Dietleb nepomeškaw dele,	577 Her Dietleip des niht enlie,	chybí v L5; L1 lieff; L7 do vil balde lieff; L10 dor czu lyff
		578 ze hern Dietrîche er dô gie.	chybí v L5; L3, L4 lif; L7 vnd rieff; L9 lief; L10 her ditterich her an ryff; L13 Den von Bern er ane rif; L18 er det das in sein swoger
	848 Vcini prossenie cele		
	849 A rka: „Getrisse, sslechetny pane,	579 er sprach: ‚edeler herre Dietrîch,	chybí v L5; L15 vil lieber; L18 von bern
		580 von Berne vürste lobelîch,	chybí v L5; L18 ein furst edel vnd reich
	850 Cozt prosym, nechayt se stane!		
	851 Za tot tebe prosym mnoho,		
	852 By mi dal Lawrynka toho.“	581 gebet mir den kleinen Laurîn	chybí v L5, L18; L3 gib
	853 Nic getrich neodpowiedie.		
	854 Dietleb tak opiet powiedie.		
	855 „Vslyš mu Prosbu ksobie!		
	856 Vciniž, coz libo tobie,		
	857 A napln mi na tom mu wuoli!“		
	858 Getrich geho nepusti nikoli.		
	859 „Prosym tebe prowšechny rytieře	582 als liep iu alle ritter sîn.‘	chybí v L5, L18; L3 vrouwen; L6 als liep ich dir sy; L9 frawenn (obojí asi přeskok k HzL A 588); L13 vmmer dorch den willin myn
	860 A řka: tot beru kswe wieře,		L15 navíc: hern dietlaib pet warn
	861 Zet chcy toho zasluziti;		verloren / von her dietreiche zoren
	862 Rač ho promie propustiti!“		
	863 Darmo by, coz prosy koli,	583 Dietleibes bete was ein wiht.	chybí v L3, L5, L6, L7, L9, L13, L18; L10 jako HzL A 601
	864 Nepropusti geho nikoli,	584 der von Berne hête keine güete niht.	chybí v L6, L7, L13
	865 Neb tak silnie hniewiw bieše,		
	866 Ze slyšeti nemozieše,		
	867 Co geho Detleb prosieše;		
	868 To wsechno nadarmo biese.		
	869 Detleb opiet wece kniemu,	585 Dietleip der junge man	chybí v L1, L3, L5, L6, L7, L9, L13, L18
	870 Ktomu reku Berunskemu,	586 rief aber hern Dietrîchen an:	chybí v L3, L5, L6, L7, L9, L13, L18; L1 diettlaub rufft herrn dietreichen an
	871 Wolaše welmi y prose,		
	872 Aby hniew pustil mimo se,		
	873 A rka: „vcin prome zasluženie!	587 ‚gebet mir den kleinen Laurîn,	chybí v L3, L5, L6, L7, L9, L13, L18
	874 Pust Lawrynka prowše panie!“	588 als liep iu alle vrouwen sîn.‘	chybí v L5, L6, L13, L18
		589 Dô sprach von Berne her Dietrîch	chybí v L18; L6 Des antwurt im her Dietrich
	875 Hniewiwie odpowiedie hrdina:	590 daz wort gar zorneclîch:	chybí v L5, L10, L13, L18; L1 gezogenleich; L3 gezcogentlich; L6 gar wol gezogenlich; L7 dogentlich; L9 gezogenlich; L15 das wart gar vngezogenlich
	876 „Nedam nikoli toho Lawryna!		L18 navíc: dietleb ich endun sein nicht

877 Pros, začkoli chceš gineho!	591 ‚dîn bete ist gein mir ein wiht,	chybí v L5, L10; L13 Ditteleip dine rede hilfft dich nicht
878 Lawrynkat nedam žetie tweho.	592 Laurînes engibe ich dir niht.	chybí v L5, L18
879 Waše prosba gest daremnie,		L18 navíc: ich wil ich pfenden
880 Coz koli mluwite kemnie.		L18 navíc: an fußen vnd an henden
881 Vcinil mi mnoho žalosti,	593 ez hât mir leides vil getân,	chybí v L5, L6
882 Zaplatit mi tiežce dosti!	594 dez wil ich enkelden lân.‘	chybí v L5, L6; L18 es mus im an sein leben gan
883 Ginakt nemoz zaplatiti,		
884 Musyt swog ziwot ztratiti!“		
885 Dietleb se welmi hniewase,		
886 K Getrichowi takto mluwieše:	595 ‚Nein, ‘ sprach Dietleip der degen,	chybí v L18
887 „Getrisse, mily pane mog!		
888 Prosym by mi dal hniew swog.	596 ‚ir sült mir den zorn ergeben,	chybí v L18
889 Slechetny z Beruna reku,	597 vil edeler vürste von Berne,	chybí v L18; L13 libe herre
890 Odpusť tomu malemu človieku,		
891 Lawrynowi memu zeti,		
892 A mie wiec zasluhu gmieti!		
893 Dokudz sem ziw, chcyt služiti	598 sô wil ich iu dienen gerne	chybí v L18; L13 Wan ich vordynez gerne
894 A wzdy wtwem kazani byti.	599 und wil iu wesen undertân	chybí v L18; L13 Ich wil dir
895 Stiem sewsim, coz koli mam,	600 die wîle ich daz leben hân.‘	chybí v L18
896 Stiem se tobie wsluzbu poddam!“		
Capitola dwadcata VI.		
897 GEtrich welmi hniewiw bieše.	601 Dietleibes bete was verlorn,	chybí v L18; L3 rede
898 Coz koli detleb mluwieše,	602 daz machte hern Dietrîches zorn.	chybí v L18; L6 následuje HzL A 591–594; L9 der pernner sprach aus grossem zaren; L13 celý verš er Ditterich myt corn; L15 herr ditrich sprach aus zorne
899 Slyšeti ho nerodieše,		
900 Nebot se welmi rozlitil bieše.		
901 Llawrynek nemože y gednoho vziti,	603 ‚niemannes ez geniezen kan,	chybí v L1, L18; L13 celý verš: nymandez hye genissin
902 Musy mu naziwot giti.	604 ez muos im an daz leben gân,	chybí v L1, L18
903 Ach, vboheho Lawryna!		
904 Gižt mu prisla zla hodina!		
Capi XXVII.		
905 WEce Detleb: „twut priezen stratim	605 sold ich dîn dienest hân verlorn.‘	chybí v L1, L13, L18, L6; L3 myn; L9 den; L10 meyn
	606 daz was Dietleibe zorn.	chybí v L1, L5, L6, L13, L18; L9 sprach dietlab ein piderman
906 A te prosby ktobiet vkratim.		L5 samostatně: her dieterich sprach vz zorn / Laurin wil ich nieman geben / Ez muz mir lazzen sin leben
907 A Lawrynka chcyt wzdyt wyplatiti,		
908 Bycht miel za to ziwot dati!“		
909 Coz Detleb prosieše koli,		
910 Wšak mu getrich nepowoli,		
911 By chtiel pustiti lawryna.		
31 912 Prigide mu mysl gina,	607 Her Diteleip des niht enlie,	chybí v L5; L10 dittelip yn czorne ryff; L15 her dietlaib jn zorne rief
913 Y chtie gey gmieti bez geho wole.		
914 Skoči brzo ztoho pole,		
915 Sweho se oře chwati,	608 ze sînem rosse er dô gie.	chybí v L1, L5; L3 lif; L7 lieff; L10 lys; L13 liff; L15 lieff; L18 lief

		609 ân stegereif er in den satel spranc	chybí v L1, L5, L9; L18 mit dem er in das volk reit
		610 des seiten ime die herren danc.	chybí v L1, L5, L9; L6 po 611 Des seitte im der Berner gutten danc; L15 das dy prun an jm erclang; L18 er macht ein weit breit
		611 er was ein mortgrimmiger man,	chybí v L5, L15; L6 werder, kuner; L7 vil grymmiger; L13 czornig; L18 zonig
	916 Chtieše na Getricha hnati.		
	917 Wkuon ostruhama vderi,	612 daz ros ze beiden sporn er nam,	chybí v L5, L15; L7 siten; L13 mit den sporn
	918 Kniemu prihnaw, snim se speri	613 dô reit er riterlîche	chybí v L5; L15 Er rant der gar zorniclichenn; L18 er kam vil werdenleichen
		614 ze hern Dietrîche.	chybí v L5
	919 A řka: „gestie day mi toho Lawryna,	615 [er sprach:] ‚noch gebet mir den kleinen Laurîn,	L5 dietleib sprach gebet mir laurin; L6 Er sprach: Gib mir Lauwerein; L9 Er sprach gebt mir; L13 Nu gib mir den cleynen Laurin; L18/615n. er sprach her von bern / ich wil euch dienen gerne / ir geben mit laurein / den lieben swoger mein
	920 Iakz gesti tobie ma priezen mila!“	616 als liep iu mîne hulde sîn.‘	L5 so liep vch alle ritter sin / Jr müezent mir laurin geben /oder ich wil verliesen min leben; L6 als liep dir alle tugent sy; L13 myn dinst
	921 Getrich mlcieše yako kamen,	617 Der Bernær von zorne niht ensprach.	chybí v L5; L7 Dr von Bern nicht ensprach; L18 von zorn sprach
	922 A vrozumie dobře naniem,	618 Dietleib daz an im wol sach,	chybí v L5
	923 Ze se hniewa. ten hrdina	619 daz er erzürnet wære,	chybí v L5; L13 daz der Berner erczornit waz; L18 das der bernere / so ser enczundet were
		620 der edel Bernære.	chybí v L5, L13, L18; L9 vnd er zaigt dem lawrein seinen haz
	924 Wztyci maleho Lawryna.	621 er gevienc den kleinen Laurîn	L5 Er nam yme do laurin; L6 greiff; L7 Her Ditlep nam do Lauryn; L9 dietlab nam den; L13 nam; L18 nam
		622 bî der liehten brünne sîn,	L1 platen; L7 mit der lincken hant syn
	925 Kdyz gey detleb szemie chwati,		
	926 Tepruw se weň duše nawrati.		
	927 Hna preč a s sebu gey nesa	623 er vuorte ez über die heide,	
	928 Do gednoho krasneho lessa,		
	929 Bud Berunskemu libo neb newdiek.	624 ez wære dem Bernær liep oder leide.	chybí v L6; L18 das was dem berner leide
	930 Dietleb nedba nato wšak,		
	931 Hna preč slawrynkem do Boru,		
	932 Schowa gey podgednu horu.		
	933 Dietleb getrichowi w tom odola.		
32		625 Von Berne der viel küene man	chybí v L5; L7 lieber; L18 Do von der kune man
	934 Getrich nahylbranta zwola:	626 der rief Hildebranden an:	chybí v L5
	935 „Kaz mi sem orze podati,	627 ‚heiz mir mîn ros her ziehen!	chybí v L5, L18; L6 herfuren; L13 Hye sprach lasst mich bsnes / Myn roz uf dissir grune; L15 Er hies jm sein rosz darziehen
	936 Musym poniem brzo hnati!	628 jâ wil er mir enphliehen,	chybí v L5, L13; L6 enpfuren; L18 ia wil er mir in entrufen

937 Llawrynka mi chce vnesti,		L18 navíc: sprach von bern der kune man
938 Ruče kaž mi orz priwesti!		
939 Genz mi vcinil žalosti mnoho,	629 der mir grôz laster hât getân	chybí v L5; L7 so gross leyt
940 Musyt zlym vziti toho!“	630 und mich sîn niht ergetzen kan.‘	chybí v L5, L18; L13 Den wil ich erwedir han
941 A kdyz mu podachu oře,	631 Sîn ros zôch man im ûf den plân,	L5 Sin ros by ym stunt vf dem plan;
	632 darûf sâz der küene man.	L3 mortgrummege
942 Każdy snim dogide hoře.		
943 zalosti y hniewem chce se wztecy,	633 im was leid unde zorn,	chybí v L5, L13, L18; L6 Er reit mit ungemütte
	634 sîne güete hête er verlorn,	chybí v L5, L6, L9, L13, L18
	635 vor zorne began er wüeten.	chybí v L5, L6, L9; L1 ging er wundern; L15 Er sprach jn grossen vngemüet
944 Wze štit shelmu naplecy,		
945 Hna tam za nimi dolesa,		
946 Tluste kopie wruce nesa		
	636 er sprach: ‚iuch welle behüeten	chybí v L5, L6; L1 ich pin petumert; L7 Yn; L9 Er sprach sein hüetet der Tewffl aus der hellen; L10 dich; L15 dich well dan heut pehütten; L18 ich wil zu schroten
947 A řka: „ačby čert striehl tebe,	637 der tiuvel ûz der helle,	chybí v L5, L6; L1 ez wer der; L7 vss der bitter; L18 den teufel in der hellen
948 Wzdyt pomstim Witka y sebe!“	638 ich riche mich und mînen gesellen.‘	chybí v L5, L6; L10 losze; L18 vnd alle sein gesellen
949 Y hna ruče přes les ponich.	639 Her Dietrîch über die heide rant.	chybí v L6; L1 felt; L18 kam
950 Zanim dosti hrdin ginych,	640 Dô folgete im meister Hildebrant,	chybí v L6; L18 der weise man
951 Wolfart, Hylbrant, Witek take,	641 Witege unde Wolfhart	chybí v L6; L9 vnd der wüetünd wolfhartt
952 Ten wzdy strogil boge wšelikake,		
953 Ti wšichni gediechu poniem.	642 die riten ouch an die vart.	chybí v L6; L18 musten beid
	643 her Dietleip was vil biderbe,	chybí v L6, L13, L18
954 Lawryn vzře, že se zlie mele oniem.		
955 Kaza se podgedli skryti		
956 A dietlowi proti nim giti.	644 er reit gein ime her widere.	chybí v L6, L13, L18
	645 Laurîn den kleinen man	chybí v L6; L9 lawrein der klain; L18 laurein der clein man
957 Dietlew podpniem Lawryna schowa,	646 hêt er verborgen in den tan.	chybí v L6; L9 was verparigen vnder ainen stain; L10 behalden eyn den tal; L13 Den behilt Ditteseyp in den tam; L18 vnd her dietleb in den tan
958 Sam se k bitij prihotowa.		
959 Gede proti nim zlessa,		
960 A swe kopie wruce nesa		
	647 als er den Bernær ane sach,	chybí v L5, L6; L9 als der perner herren dietlaben an sach
	648 daz wort er gezogenlîche sprach:	chybí v L5, L6; L9 Gar toguntlich czu ym sprach; L13 Disse wort hye czu om sprach; L18 dise wort er zu im sprach
961 A řka: „day mi gestie toho Lawryna,	649 ‚noch gebet mir mir den kleinen Laurîn,	chybí v L6; L5 Er hiez m laurin wider geben / do wold her dietleib wider streben; L9 gib mir den den klain lawrein

962 Yakz gest wšecka čest mila!“	650 als liep iu alle tugende sîn.‘	chybí v L5, L6; L1 all frawen; L7 myn hulde; L9 als lieb dir all frawen sein; L10 meyne holde; L13 Den libin swager meyn; L15 alle frauen; L18 den lieben swoger mein / er sprach das er das nicht endet / was er in gebet
963 Darmo detleb prosbu ztrati,	651 Hern Dietleibs bete was verlorn	chybí v L5, L6, L18
	652 daz machte hern Dietrîches zorn.	chybí v L5, L6, L18; konec L4
964 Lawry[a] Getrich nerodi dati.		
965 Kdyz kopie chtieše spustiti,	653 daz sper begunde er senken	chybí v L6, L18
966 Dietleb nerodi postupiti.	654 Dietleip wold ime iht wenken.	chybí v L6, L18; L1 nicht
967 Kdyz ta dwa vdatna muže	655 seht, die zwêne edeln man	chybí v L6, L7, L18; L9 die czwen fraydigen man; L13 Den selbin cwene küne man
	656 riten gein einander an.	chybí v L6, L7, L18
968 Prawie bezewšie nuze		
969 Hnasta na se tak witiezsky,	657 ûf einander si dô stâchen,	chybí v L5, L6, L18; L13 Der eyne reyt den andern an / Hertelichin sy stachin; L15 auf ein ander sy dy sachen
970 Kopie zlomista rytiersky,	658 diu sper si beide zerbrâchen.	chybí v L5, L6, L18
971 Tuž pak nazemi skocista,	659 dô erbeizten die helde küene	chybí v L5, L6, L18; L13 hrns
	660 nider ûf die grüene.	chybí v L5, L6, L18
	661 under die schilde si sich bugen,	chybí v L5, L6, L18; L1 punden; L9 verpurgen; L10 po 662 smogyn
972 Prudce se mečoma bista.		
973 Dobyw kazdy meče sswych noznic ostreho,	662 zwei scharfiu swert si dô zugen.	chybí v L6, L18; L13 Dy swert sy beyde czagin
	663 die zwêne vürsten lobesam	chybí v L5, L6, L13, L18; L1 wol getan
974 Rubaše geden wdruheho.	664 liefen beide einander an.	chybí v L5, L6, L13, L18; L10 Riffin
975 Počesta taky bog brati,	665 si huoben den allergrœsten strît,	chybí v L5, L6, L13, L18
976 Az mie tu by hrozno stati.	666 den man ie vor oder sît	chybí v L5, L6, L13, L18; L3 den vor odir sint; L7 der do vor ye yn keyner zijt; L9 da von man uns wunder saitt
	667 sach gestritene zwene man:	chybí v L5, L6, L18; L3 je gestritten zcwene man; L7 was geschehen von zwen man; L9 als ye gestritten czwen man;
	668 alsô wart er von in getân.	chybí v L5, L6, L7, L18; L13 Eyn groz stryt wart do getan
	669 von ir beider strîte daz geschach,	chybí v L3, L5, L6, L7, L18; L13 Von den cwen kune man
	670 des kâmen si in grôz ungemach.	chybí v L3, L5, L6, L7, L13, L18
977 Druh se na druha hniewaše	671 in was ûfeinander zorn,	chybí v L6, L13, L18; L1 In waz layd vnd zorn
	672 si trâten in die erde unz über die sporn.	chybí v L6, L13, L18
978 A hrozne rany dawaše.	673 ir slege wâren michel und grôz,	chybí v L6, L13, L18; L7 also gross
	674 daz ez durch die helme dôz.	chybí v L6, L13, L18; L1 daz durch den helm tonst; L5 daz ez die fursten vertroz; L10 das ys dy herrn verdorff
979 Zwuk slyšiechu zapuol milie,	675 man hôrte ir beider swerte klanc	chybí v L5, L18; L13 Man horte d’ swert clang

	980 Komuž bieše posluchati pilie.	676 einer halben mîle lanc.	chybí v L5, L18; L13 Obir eyne myle lang
	981 Dietleb poče hniewiw byti,	677 Dietleip was ein grimmec man,	chybí v L18; L6 cüne; L9 zarniger; L13 cornig
	982 Nagetricha se riti,	678 er lief hern Dietrîchen an,	chybí v L18
	983 I poče naň welmi biti,	679 er sluoc den küenen wîgant,	chybí v L5, L18; L13 Hye slug wygande
	984 Chtie Lawrynka zprostiti.		
	985 Vderi naň sylnu ranu,		
	986 Az mu stit letie nastranu.	680 daz ime der schilt viel ûz der hant.	chybí v L5, L18; L13 Daz swert uss den handin
	987 Poče gey welmi rubati,		
	988 Az Getrich poče postupowati.	681 her Dietrîch muoste entwîchen	chybí v L5, L18
		682 vor dem degene rîchen,	chybí v L5, L18; L13 forstin; L15 her dietlaiben dem reichen
	989 To vcini proweliku peci,	683 daz muoste er tuon durch die nôt.	chybí v L5, L13, L18
	990 I poseže kswemu meci,		
	991 Chtieše toho šermowanim zbyti,	684 sîn swert er ime ze schirme bôt.	chybí v L5, L13, L18; L7 stich; L10 czu stiche
	992 By ho dietleb nemohl biti.		
33	993 Mistr Hylbrant powiedie stoge:	685 Dô sprach meister Hildebrant:	chybí v L18; pořadí L15: 685, 686, 689, 690, 691, 688
	994 „Sliste, towaristwo moge!	686 ‚nu dar, ir degene beide samt!	chybí v L18; L1/686n.: Nun sprink her ir degen peyd sampt; L6 Nun, ir fursten; L10 Gar eyn sweyser weygant; L13 Nu hene ir helde beyde sampt
	995 Witku, Wolfarte, vdatna reky,		L9 navíc: Euch ist lob vnd preyz bekantt
	996 Bezwady gsta vdatna človieky,		
	997 Nedayme se gima dele secy!	687 loufet Dietleiben an.	chybí v L15, L13, L18
	998 Racte nadetleba tecy!“	688 wir süln si niht langer strîten lân.‘	chybí v L13, L18; L1 fechten; L6 gan
		689 Witege unde Wolfhart	chybí v L5, L18
	999 Což rozkaza, to musy byti,		
	1000 Sam se na Getricha riti	690 die huoben sich beide ûf die vart	chybí v L5, L18; L9 waren auch an der vartt; L13 sturit in snel uff disser wart; L15 nu hebt euch paid an dy vart
		691 (daz wâren zwêne starke man),	chybí v L6, L18; L5 Do lieffen die zwene künen man; L13 dy cwene starke man; L15 ir seit zwen jung starck man
	1001 A nadietleba tato dwa.	692 si liefen Dietleiben an.	chybí v L6, L18; L5 dietleiben snellichen an; L13 Dy liffin beide Dyttelleybin an
	1002 Vkroutista gey gedwa,		
	1003 An se tak sylnie brani,	693 wol werte sich der junge	chybí v L5, L6, L18; L15 dietlaib so ze hannt wert
	1004 Bezmala oba (ne)rani.		
	1005 Az musy swog meč schowati,	694 unz si ime sîn swert underdrungen.	chybí v L5, L6, L18; L1 vntersprungen; L13 abe drungin; L15 das si im sein gut swert
		695 dâbî si in niht enliezen,	chybí v L5, L6, L10, L13, L18; L15 mit guten sinn es stiessen
		696 unz si ime sîn swert în stiezen.	chybí v L5, L6, L10, L13, L18; L7 er must daz swert yn schissen; L15 Si in des nit liessen
	1006 Mussi gich raddy posluchati.		
	1007 Hilbrantu prigide nowa radda,	697 Hildebrant der wîse man	chybí v L1, L6, L5, L18
	1008 Kopie sweho pana požada.	698 nam sînen herren hin dan.	chybí v L1, L6, L5, L18; L13 der riff do synen hrn an; L15 lieff her ditrichen ann
	1009 Tu se geho take nepusti,	699 er wolde in niht erlâzen,	chybí v L1, L6, L5, L9, L18

	1010 Az swog meč wnoznice wpusti.	700 er müeste sîn swert în stôzen.	chybí v L1, L6, L5, L9, L18
	1011 Powiedie Hylbrant, ten stary muž:	701 Hildebrant der wîse man	chybí v L9, L18; L13/701n. Do machte er Hillebrant eyn frede; L15 kün
	1012 „Budtez prietele iuž!	702 machte einen vride daran,	chybí v L18; L9 vnd macht einen frid vnder in
	1013 A newadtez se dele,		
	1014 Prosymt was zato cele!		L13 samostatně: Wer daz ymmer gebreche / daz man den ersteche
	1015 Nedam se wam dele biti,		
	1016 Musyte prietele biti!“		
		703 und der kleine Laurîn	chybí v L13, L15, L18
	1017 Lawrynka take vwedechu vpriezen,	704 muoste ouch in dem vride sîn.	chybí v L13, L15, L18
	1018 tak se geho gmiegieše zawiezen.		
	Capipola XXVIII.		
34	1019 TEpruw Lawryn z hory wygide,	705 dô kam ez ûz den sorgen,	chybí v L9, L13, L18; L1 Doch waz ez in sorgen; L7 Do quam Lauryn myt grosser sorge
		706 dô ez Dietleip hête verborgen.	chybí v L9, L13, L18
		707 die zwêne vürsten hôchgeborn	chybí v L5, L6, L9; L10 lobesam
		708 liezen beide iren zorn.	chybí v L5, L6, L9; L1 liessen far irn grossen zorn
	1020 Kdyz se Getřich a dietleb snide.		
		709 Dietleib der degen unverzeit	chybí v L5, L6; L13 gemeyt; L18 her dietleb wol vil gemeit
	1021 Yhned dietleb gede dolesa,	710 nâch sînem swâger er dô reit.	chybí v L5, L6
	1022 Wrati se a swaka nesa.	711 er brâhte in wider ûf den plân.	chybí v L5, L6
	1023 Hniewiwie nan Getrich wzhledie,	712 si sâhen in zorneclîchen an:	chybí v L5, L6, L13; L7 grulichen; L10 Sy zogen en; L18 gudlichen
	1024 Witek hniewy az pobledie.	713 her Witege und her Dietrîch	chybí v L3, L5, L6, L7, L13, L18
	1025 Oba naň nemilie hlediela,	714 die wâren im gram sicherlîch.	chybí v L3, L5, L6, L7, L13, L18; L9 dy waren paid hofflich; L10 Der czweer fruntschaft hatte her nicht; L15 sahen es gar heslich
	1026 Aneb sta snim pracy gmiela.		L15 navíc: Den zbain herrn lobsam / het es vil laid gethann
	1027 Detleb Lawryna otaza wtu dobu	715 Dô sprach Dietleip ze Laurîn:	chybí v L5
	1028 arka: „Gmasli mu sestru zasebu,	716 ‚sagâ, hâst du die swester mîn?	chybí v L5; L18 vnd bist der swoger mein
	1029 Proč sy toho minedal wiedieti?	717 daz solt du mich wizzen lân:	chybí v L5, L13, L18
	1030 Chtiel bych tie rad zazetie gmieti.“	718 sô wil ich dich ze eim swâger hân.‘	chybí v L5, L13, L18; L15 Jch gan dir für all mann
	Capi XIX. [sic!]		
35	1031 LAwryn wece: „Detlebe, toto powiedam,	719 Dô sprach der kleine Laurîn:	chybí v L5; L13/719n. Hye sprach hy ist myner schaldin schrin / Dy vil edele konigin (srv. HzL A 726)
	1032 ze twu sestru gistie mam.	720 ‚Jâ hân ich die swester dîn	chybí v L5, L13; L18 io ich bins der swoger dein
	1033 Zalostniet sem gie zapomniel,	721 genomen gestern morgen	chybí v L5, L13; L9 vnd sag dir gestern margen; L15 an einem morgen
	1034 Kdyz sem zhory odni pryč gel.	722 vil gar unverborgen.	chybí v L5, L13; L9 do was sy vnuerpargenn
	1035 Tot se wčera wčera zgitra stalo	723 wie selden ich ir vergaz,	chybí v L5; L13 Wan ich werlich or ny vorgass; L18 wan ich dein nye vergas

1036 Ach, kto gt to wiediel, by se tak stalo	724 die wîle ich in den sorgen was,	chybí v L5; L1 demperg; L6 in demberge; L7 yn demberge; L9 demperig (724 před 723, ten spojen s 725); L13 in demberge; L15 wie ich in demperg sas; L18 do ich in demberge sas
1037 Tak nestiastne odsuzenie,		
1038 Prawimt odswe mile panie.	725 der vil lieben vrouwen mîn!	chybí v L5, L6, L13, L18
1039 Sestra twa kralowna gt,	726 si ist ein edeliu künegin	chybí v L5, L6, L9; L13 viz 719; L15 So si heillig müsen sein; L18 die vil edel kunigein
1040 Mat zbozie, rozumy čest.		L18 navíc: wan sie ist meines heczen schrein
1041 By gedla zlatto wedne y wnocy,		
1042 Však by nemohla přemocy,		
1043 Ani toho draheho kamenie,		
1044 Oniemž netřeba prawenie.		
1045 Piedimužikowe gsut gi poddani.	727 alliu getwerge sint ir undertân,	chybí v L5, L6, L13, L15, L18
	728 vürwâr ich daz sprechen kan.	chybí v L5, L6, L13, L15, L18
1046 Slyš, detlebe y wy pani!	729 wie si mir wart, daz sage ich dir,	L5 Do saget ez den herren zart / wie ym dietleibz swestwer wart; L9 vnd wie sy mir warden ist / gar in wunderleichen frist / das wil ich sag für war dir
1047 Tot prawim zagiste wam,	730 daz solt du gelouben mir.	chybí v L5
1048 ze te panie dobych sam.		
1049 Stirsko geden hrad bieše,	731 Stîre ein burc ist genant,	L7 Spiren; L18 berg
1050 Kdez ta slechetna panna bydlese –	732 dâ ich die reinen kiuschen vant	L1 do daz hauff Ich vant; L7 dy vil rein; L9 auserwelt; L13 Da ich dy wol getanen want; L15 darin jch dy frauen vandt; L18 die liebe
1051 Posluchay, Detlebe pane!	733 (daz merke, degen küene)	chybí v L15; L6 tegen, eben; L18 die vil liebe kunigen
1052 Stiestie, kdyz chce, wzdyt se stane.		
	734 under einer linden grüene.	chybí v L15; L13 Ober eyme borne kule; L18 vant ich vnter einer grunen linden
1053 Kdyz gide nachwili kracenie,	735 dar was si kurzewîlen gegân	chybí v L3, L15; L7 Do gieng die reine schouwen; L10 Ging sy vmb schawen; L13 Do waz sy hyn gegangin / Mit blumen sich behangin
1054 A okolo nie panny y panie,	736 mit maneger juncvroun lobesam,	chybí v L15; L3 Mit mancher schonen iuncfrouwen / dy man wl mochte schouwen; L6 mit manger schonen frouwen; L7 mit maniger schoner jungfrauwen; L9 Mit schanen Junkfrawenn vnd manen; L18 do was die schon lobesam
1055 Wselike komornice		
1056 y rozlične služebnice,		
1057 Gdiechu okolo nie take		
1058 Panny y panstwo wšelikake.		L7 navíc: dy mocht man wol schauwen
1059 Však kteri tu koliwiek biechu,		
1060 Tit gie wšickni střeziechu.	737 dannoch huoten ir zwêne man.	chybí v L5, L10; L1 zwenzig; L13 cwelf; L15 da hut jr manher chüner mann; L18 ir hutent wol zwelf man / nu merckent wie ich mich versan
1061 Chytře gie nanich dobych.	738 mit listen ich si ane gewan.	chybí v L5, L10, L13; L6 inen nam; L9 pracht ich; L18 kunsten
	739 dô kam ich hinzuo geriten	chybí v L5, L13, L18; L7 gen Bern; L9 ich hofflich geritten; L15 gen steyr

	740 gar nâch ritterlichen siten,	chybí v L5, L6, L13, L18
1062 Kdyz přednimi napřed bych,		
	741 daz nieman dâ ze mir sprach	chybí v L5, L6; L13 Vor war ich daz sprechin daz; L18 Wan mich niemant sach
1063 An mne nizadny newidi,	742 und mich dâ nieman ensach	chybí v L5, L6; L13 Daz mich do nymant sach; L18 vnd ein wort zu ir sprach
1064 Ani take kto se stydi,		
1065 Y sed pod lipu zelenu,	743 under die linden ich dô reit:	chybí v L6; L7 lude; L13 quam; L15 in dy purcb ich da rait; L18 kam
1066 Tu wzech sobie pannu zaženu.	744 dâ vant ich die schœnen meit	L9 wünikleichen; L13 Do fant ich dy iunczfrawe lobesam; L18 do ich die liebe nam
1067 Chcy gi rad zakralownu gmieti,		
1068 Ana iako slunce swieti	745 dô lûhte's ûz den andern schône	chybí v L5, L13, L18
1069 Mezy ginymi pannami	746 alsô diu sonne ûz dem trône.	chybí v L5, L18; L1 als die sunn ausz dem mon; L3 also der mane vz dem chrone; L9 vor dem man; L10 Sam der monde ausz dem brone
1070 A mezy paniemi krasnymi.		
	747 vrou Künhilt ist si genant.	chybí v L13, L18
1071 Ruce biezech na tu luku,		
1072 Y zdwizech gi zabielu ruku,	748 ich gevienc si bî der wîzen hant,	chybí v L13, L18; L10 rechten
1073 Tu překrasnu diewecku,		
1074 I prikrych gi swu kapicku.	749 ûf satzte ich ir ein helkeppelîn,	chybí v L13, L18; L1 helm kepelein; L15 Jch pedeck sey mit dem thoren kepelein
	750 vür mich swanc ich daz magetîn,	chybí v L13; L1 seczt; L6 saczte
	751 ich vuorte si mit gewalde von dan.	chybí v L5, L9, L13, L18; vnd furt sy mit mir von dan
	752 uns sach weder vrouwe noch man.	chybí v L5, L9, L13, L18
1075 Dohory gi s sebu wzech,	753 ich vuorte si mit mir in den berc:	
1076 By gi ctili, to prikazach,		
1077 Aby gi radi sluzili	754 dâ dienet ir vil manec getwerc	
1078 wsickni, ktoz by whoře byli.		
1079 Muzicky y muzikowe	755 und manec schœniu getwerginne	chybí v L1, L5, L13, L18; L10 vnd manche twergyne; L15 vnd mangs edlens tberglin
1080 Strogiechu radosti nowe,		
1081 Odrozlične kratochwile		
1082 Ma časy welmi wesele.		
1083 Piedimuzikowe chodie zani,		
1084 Neb gest tak bohata pani,		
1085 Odwšelikeho zbozie prebohata		
1086 Y odstriebra y odzlatta,	756 mit golde und mit grimme.	chybí v L5, L13, L18; L3 mit listen vnd mit synnen; L6 alle kung vnd kunginne; L7 myt listen vnd myt synnen; L9 gin; L10 gymme; L15 gynnen
1087 Mowita nadewše panie,		
1088 Y oddraheho kamenie.		
1089 Gestiet wiece prawim wam:	757 vürwâr ich daz sprechen wil:	
1090 Striebra, zlatta dosti mam,	758 ich hân guotes alsô vil,	L5 Sie hat do kurtewile vil; L7 goldes vnd silbers
1091 Wiece nez wsickni krali mohu gmieti	759 mêr dan alle künege hân:	chybí v L18; L1 etleich kunickleich man; L9 Wer den ain man gehaben kan
1092 Gestie wiece chcy powiedieti:		
1093 Gi sem wšecko porucil,	760 daz ist ir allez undertân, '	chybí v L5, L18
	761 alsô sprach der kleine,	chybí v L5, L18
1094 Nic sem odnie neodlucil.		
1095 To zwas kazdy dobře wiez:		
1096 lec bud kral, leč bud kniez,		

	1097 I což naswietie zemi koli		
	1098 Whorach, wlesiech neb napoli,		
	1099 Wšechny bych ty zemie kupil,		
	1100 Wsak bych swe hory nepostupil!		
	1101 Zlattem bych to wše zaplatil,		
	1102 zemie swe wšak bych neztratil;		
	1103 Gedno zlattem a drahym kamenim	762 ‚mit golde und mit gesteine	chybí v L5
	1104 Byliby wše zaplacenym.	763 vergülde ich wol alliu lant	chybí v L5; L18 taußent
	1105 Zagiste chcy powiedieti,	764 dannoch wolde ich haben pfant,	chybí v L5
	1106 Mohl bych gestie zlatta mieti	765 daz wisse sicherlîche,	chybí v L5
	1107 Zatri zemie bohate,	766 vür drî künecrîche,	chybí v L1, L5; L13/765n. Wol vor dry konigriche / Daz wesset alle gliche; L18/765n. vur dreißig kunigreich / das wißent alle geleich
	1108 Iako su kde zemie gmenowate.		
	1109 Topazyony rozličnymi		
	1110 Všecko bych zprawil, kameny drahymi		
	1111 Y wšelikymi Yacyntky,		
	1112 Take mnohymi Granaty,		
	1113 Coz roličnych Kryzelitow		
	1114 I take předrahych Proselitow –		
	1115 Kto by mohl wsecko gmenowati,		
	1116 Nevmiel by se ztoho wyprawiti		
	1117 Neb zwiedieti všech gich mocy.		
	1118 Niektere swietie we dne y wnocy,		
	1119 Druhe ma tu moc take,		
	1120 Ze dawa wesele wšake,		
	1121 Ani mu gest chudu byti,	767 daz ich dannoch niht hieze ein arm man:	chybí v L5, L6, L7, L13, L18; L15 dennoch war ich ein reich man
	1122 Kdyz moz toho kamenie dobyti.		
	1123 Wšechno pogeho woli gest,		
	1124 Mat radost, zbozie y cest,		
	1125 Wse, coz žada, se stane,		
	1126 Komuz se gmieti dostane		
	1127 To tak predrahe kamenie,		
	1128 Oniemž giz necham prawenie.		
	1129 Tot prawim, Dietlebe pane,		
	1130 Tot gt giz poddano wše.“	768 daz ist ir allez undertân, ‘	chybí v L5, L6, L7, L13, L18; L9 po 768: 779, 780, 769–774; L15 po 768 následuje 777–781, poté teprv 769–776
	Capitola Tridcata.		
36	1131 DIetleb powiedie tak:	769 Dô sprach Dietleip der degen:	
	1132 „Zagiste libo mi wšak,	770 ‚mir ist liep, daz ich mîn leben	chybí v L6
	1133 Ze sem se byl nato snazil		
	1134 A swog ziwot zatie wazil.	771 hân gewâget durch den wilen dîn.	chybí v L6; L18 durch dein leben
	1135 Day mi mu sestru widieti,	772 lâz mich sehen die swester mîn,	chybí v L6
	1136 Chcyt tobie nadgine prieti,	773 und ist diu rede wârheit,	chybí v L6
	1137 Ač gest prawda, cos ty prawil.	774 die du mir hâst geseit,	chybí v L6; L5 navíc: also sprach der kune man
		775 ich wil dir ir günnen vür alle man.‘	chybí v L6, L9
	1138 Pomni zet sem tie smrti zbawil.		L13 daz saltu wol mir glewben an; L18 navíc: des solt du mein trewe han
	1139 Lawryne, ctny rytieri,		
	1140 Praw prawdu, yakž tobie wieři!“	776 ‚diu wârheit wirt dir kunt getân,‘	chybí v L5, L6, L9, L13, L18
	1141 Powiedie Lawryn, maly kniez:	777 sprach der kleine Laurîn,	chybí v L1, L6, L9; L13 Da sprach; L18 Do sprach

1142 „Dietlebe, to zagiste wiez,	778 ‚Künhilt diu swester dîn	chybí v L1, L6, L9; L13 Vor Krimhilt dy libe swester dyn; L18 krimhilt heist die sweter dein
1143 Sestra twa šlechetna gt,	779 diu ist noch ein reiniu meit,	chybí v L1, L6; L10 eyne mayt; L18 die ist noch schon maget
	780 daz wizze vür eine wârheit.‘	chybí v L1, L6, L10, L15; L13 Daz sy dyr vor war gesayth; L18 als ich dir han gesaget
1144 Magit gi wšeckny panie wčest.“		
1145 Poče dietleb wesel byti,	781 des vröute sich tugentlîche	chybí v L1, L6, L15 der degen gmait; L7 Da frauwet sich Dietlep der degen; L13 Da frawe hye sich ynnelich; L18 doch frewet sich der reiche
	782 Dietleip der degen rîche.	chybí v L1, L5, L6, L10, L15; L7 gar vil vnuerwegen; L13 togent riche; L18 die hern alle geleiche
1146 ze mu gest kswe sestře giti.		
1147 Hylbrant ten mudry muž	783 Hildebrant der wîse man	chybí v L1, L6, L13, L5
	784 nam sînen herren hin dan.	chybí v L1, L5, L6, L13; L15 den von perne
1148 Wece: „budte prietele iuž	785 er sprach: ‚lieber herre mîn,	chybí v L1, L5, L6, L13
1149 Pane mily, me raddy slyš,		chybí v L1, L5, L6, L13
1150 Bud detlebow towariš!	786 ir sült Dietleibes geselle sîn.	chybí v L1, L5, L6, L13; L18 freunt, následují verše navíc: ir sullent mich geweren / des wil ich nicht enberen
1151 Přeg tomu sylnemu reku,	787 der ist gar ein starker man:	chybí v L1, L5, L6, L13, L18
1152 Možt pomocy proti wšelikemu člowieku.	788 wil er iu mit triuwen bestân,	chybí v L1, L5, L6, L13, L18
1153 Možeš gey rad zatowařiše gmieti,	789 er hilfet iu wider aller manne gelîch.	chybí v L1, L5, L6, L7, L13, L18; L9 Er hilft ew wol sicherleich / wyder aller manigklich; L15 er hilf euch gar maneclich
1154 Ačt on bude sprawu wieru prieti.“	790 ich râte iu’z, edeler vürste rîch.‘	chybí v L1, L5, L6, L7, L9, L13, L18; L15 riter lableich
1155 Getrich vposlucha mistra sweho,	791 Des antwurte ime her Dietrîch	chybí v L1, L5, L6, L13; L7 Do sprach herre Diterich
	792 harte wol gezogenlîch,	chybí v L1, L5, L6, L13; L7 er ist doch wyder alle menlich; L18 ein furst hoch vnd lobeleich
1156 Arka: „Chcy byti rad prietel geho.“	793 er sprach: ‚vil lieber meister mîn,	chybí v L1, L5, L6, L13
	794 swaz du mir rætest, daz sol sîn.‘	chybí v L1, L5, L6, L13; L18 wilst
1157 Wstaw Hylbrant poče tam giti,	795 Hildebrant gienc dô zehant,	chybí v L1, L6, L13
1158 By mohl s Getrichem mluwiti	796 dâ er Dietleiben vant.	chybí v L1, L6, L13
1159 A ktomu gey priprawiti,		
1160 Aby prietele spolu mohli byti,		
1161 A řka: „dietlebe, mily pane!	797 er sprach: ‚nu hœrâ, degen hêre,	chybí v L1, L6, L13; L18 furst
1162 Wež, žet to zamnoho natobie stane!	798 du hâst sîn iemer êre,	chybí v L1, L6, L13; začíná L8; L5 vernim mine lere
1163 Maš chwalu toho y čest,	799 daz wizze gar ân argen list,	chybí v L1, L6, L13; L18 falschen
1164 Ze twog towaris gest;	800 swenne er dîn geselle ist,	chybí v L1, L6, L13; L18 freunt
1165 Gemuž su recy poddani	801 dem alle recken sint undertân,	chybí v L1, L6, L13; L3 degen; L8 fürsten; L9 Reich; L15 mang riter; L18 wir alle
1166 I rytieri y mnozy pani.		
1167 Ktoz gey koli znagi,		
1168 wsickni gey radi zaprietele gmagi.“	802 des muost du iemer êre hân.‘	chybí v L1, L6, L13; L15 für war ich das sprechen hann; L18 sol er

Capitola Tridcata prwa.

37	1169 DIetleb ktomu wece tak:	803 Dô sprach Dietleip der degen:	chybí v L1, L6, L13
	1170 „wazil sem se toho však.	804 ‚des muoz ich mich erwegen.	chybí v L1, L6, L13; L9 Ich hab mich sein gar verwegen; L15 des zorns wil ich mich verwegen
		805 ich hân diu mære wol vernomen.	chybí v L1, L6, L13; L9 Ich han dy Red wol venomen; L10 hy mehe; L18 ir hant es wol vernumen
	1171 Dali lawrynowi kmilosti prigiti,	806 lât er ze hulden komen	chybí v L1, L6, L13; L9 vnd lat er in nit zw hulden komen; L18 vnd lar ich mich
	1172 Tehdy chcy prietel geho byti,	807 mînen swâger Laurîn,	chybí v L1, L6, L13
	1173 Nebt gest Lawryn mog swak.“	808 sô wil ich sîn geselle sîn.‘	chybí v L1, L6, L13; L9 So wil ich auch nit sein gesell sein; L18 diener
	1174 Hylbrant odpowiedie tak:	809 Dô sprach der meister Hildebrant,	chybí v L1, L6, L13
		810 von arte ein wîser wîgant	chybí v L1, L6, L13
		811 ‚daz habe ûf die triuwe mîn,	chybí v L1, L6, L13; L9 habt
	1175 „nechcem se hniewati dele,		
	1176 Budme všichni giž prietele!“	812 wir müezen alle gesellen sîn.‘	chybí v L1, L6, L13; L18 wollent gut
	1177 Ihned dietleb ten rek styrsky,	813 Her Dietleip und her Dietrîch	chybí v L1, L5, L6, L13
	1178 Hylbrant a Getřich berunsky	814 wider aller manne gelîch	chybí v L1, L5, L6, L13; L8 vnd all gelaich
	1179 Slibili sobie swieru prieti	815 swuoren dô geselleschaft	chybí v L1, L5, L6, L13; L8 hetten
		816 (si hêten beide grôze kraft)	chybí v L1, L5, L6, L13; L10 dy herrn hatten grosze crafft / Sy hatten beyde grozse craft
	1180 A Lawrynka take wtom towarisse gmieti,	817 und der kleine Laurîn	chybí v L1, L5, L6, L13, L18
		818 muost in der geselleschaft sîn,	chybí v L1, L5, L6, L13, L18; L9 in dem frid
	1181 Iako by byl welmi welik.	819 als er wære lanc und grôz.	chybí v L1, L3, L5, L6, L13, L18
	1182 Nic mu nepomohlo wšelik,		
	1183 Sam se toho nedosluzil,		
	1184 Kromie dietleba gt natom vzil.	820 hern Dietleibes er dô genôz.	chybí v L1, L3, L5, L6, L13, L18; L15 navíc: witigen was die geselschaff laid / er wiecht er kame im aribaitt
38	1185 Powiedie ten maly muž:	821 Dô sprach der kleine Laurîn:	chybí v L3, L5, L6
	1186 „Kdyz sme prietele iuž,	822 ‚nu wir alle gesellen sîn,	chybí v L3, L5, L6
	1187 Mussyt wše předwami zgeweno byti,		
	1188 Nelze se nizadnemu skryti.		
	1189 Zlatto, striebro, kde co mam,	823 sô wil ich uns machen undertân	chybí v L6; L18 euch
	1190 Sprawu wieru přegit wam,	824 mit triuwen allez, daz ich hân.	chybí v L6; L18 alles das ich han
	1191 Lessy, kamenie drahe y wše zbory.		
	1192 Pogedete semnu dohory,	825 komet mit mir in den berc:	chybí v L6; L5 wir wollen in den degent berg
	1193 Tu tepruw vzrite diwy,		
	1194 Gichzt gt newidiel zadny ziwy.		
	1195 Vzrite tu krasne kratochwilie,		
	1196 Prikazit wam služiti milie	826 dâ dienet iu vil manec getwerc	chybí v L6; L18 mir
	1197 Wssem mužičkam y muzikom.	827 und manec schœniu getwerginne	chybí v L6, L8, L15, L18; L5 vnd auch die schonen magetin / kuneg vnd konegin

		828 mit golde und mit gimme.	chybí v L5, L6, L8, L15, L18; L1 vnd mit golde; L3 mit listen vnd mit synne; L7 mit listen vnd mit synnen
	1198 Vzrite wiece pak po tom,	829 ir hœret da kurzewîle vil	chybí v L6; L18 do hant ir
	1199 Ani tak rozličnie hragi,	830 von gesange und seitenspil.	chybí v L6, L13, L18
	1200 Smutna srdce okriewagi.		
	1201 Pro tak welike wesele		
	1202 kazdy mni by byl w Ragi dele.		
	Capitola Tridcata druha.		
	1203 GEden bubnuge A druhy pistie,		
	1204 I gednimu se nestystie,		
	1205 Třeti trubi, Ctwrty hude,		
	1206 A tot wše předwami bude.		
	1207 Patí w Turneg hragic koli		
	1208 A zadneho nikdy neskoli.		
	1209 Pakli kto žada milosti,		
	1210 Tut gie ma prieliš dosti,		
		831 daz sî iu vürwar geseit,	chybí v L3, L5, L6, L7, L13, L18; L9 das wist für ain warhait
		832 ir seht dâ manege schônheit.	chybí v L3, L5, L6, L7, L13, L18; L10 hort
		833 vürwâr ich daz sprechen wil:	chybí v L5, L6, L13; L18 men den ich euch sagen wil
	1211 Zet leto tak brzy mine.	834 ein jâr ist iu ein kurzez zil.	chybí v L5, L6, L18; L9 Ein Jar ist kawm als ain tag; L10 Eyn jor duncket euch eyn korcz spil
		835 darane sült ir nicht verzagen.	chybí v L6, L8, L15
	1212 Krasyt nemohu prawiti gine,		
	1213 Neb gie gt tak prieliš mnoho,		
	1214 Az nelze wyprawiti toho.	836 ich enkan' z iu halbez niht gesagen,	chybí v L1, L6, L8, L15; L6 Ich kan uch nit vollensagen
		837 daz merket ân valschen list,	chybí v L6; L9 das main ich; L13 gar analle list; L15 das sprich ich an argienlist
		838 waz wünne in dem berge ist.	chybí v L6, L7; L5: 838–837; L9 frewd; L13 freyde; L18 frewden
	1215 A tiem was chcy vgistiti,	839 die wil ich iu machen undertân,	chybí v L6, L7, L13; L5 vns; L8 das kuns ich eiuch nit halbsz gesach / Jn gar langen tagen / das will ich euch machen nderton; L15 die künd ich in langen tagen / ew nindert halb gesagen / das ew alles vnder tan
	1216 Smieteli se kemnie pustiti.“	840 türret ir iuch an mich lân.‘	chybí v L6, L13; L5 wolt; L7 navíc: vnd liessent vns yn den berg gan; L9 verlan
39	1217 Tehdy ti rekowe, gesto tu biechu,	841 Die vier vürsten lobesam	chybí v L5, L6, L18; L9 dy werden; L13/814–843 Dy forstin fraytin sant czu hant / Den wissen man ern Hillebrand / sy fraytin allis an
	1218 Wewšem gemu newieriechu,		L18 navíc: Do sprach von bern her diettereich
	1219 newieduc, co zdieti, stachu;		L18 navíc: ein furst hoch vnd lobeleich
		842 nâmen Hyldebranden hin dan.	chybí v L5, L6, L18; L6 von dan

1220 Hylbranta mistra otazachu,	843 si vrâgten den ritter lobesam,	chybí v L5, L6; L1 fursten; L7 den vnuerzageten man; L15 Sie fragten den weissen man; L18 der begund sie fragen zu hant
1221 Co by bylo ztoho vciniti,		L18 navíc: wie in meister hilebrant
1222 Byloli by slawrynem getí.	844 ob si sich an daz getwerc törsten lân:	chybí v L5, L6; L1 scholten; L5 solten lan; L8 an in solten lon; L13 po HzL A 846 (!) Ab sy sich torstin an on lan / Alzo hye czu rechte thun sal; L15 ob si sich scholten an es verlan; L18 wolen wir vns auf in lan
	845 ‚daz muoz an dînem râte stân.‘	chybí v L5, L6, L13, L18
1223 Hylbrand odpowiedie tak:	846 des antwurte in der wîse man:	chybí v L5, L6; L8 des antwrt in hilteprant / Ein wnder köner weigant; L15 do spricht maister hiliprant / gar ien weys weigant následuje HzL A 844
1224 „zagiste newiedie wšak,	847 ‚wiste ich, waz uns töhte,	chybí v L5, L6; L13 uch; L18 euch
1225 Co mi ktomu raditi gt,	848 daz ich uns daz beste gerâten möhte,	chybí v L5, L6; L13 Vnd uch geratin mochte; L18 das ich geraten möchte
	849 daz tæte ich alsô gerne.	chybí v L5, L6; L18 ried
1226 Z čehož bychom mieli chwalu y čest.		
1227 Getřisse, mog mily pane	850 vil edeler vürste von Berne,	chybí v L5, L6; L13 herre; L15 vogt; L18 vogt
1228 Kterak se koliwiek stane,		
1229 Wzdy se whoře dati zname!		
1230 Neb ač prostrach nechame,	851 und wolde wir’z durch vorhte lân	chybí v L5, L6; L9 sargen; L8 vnd walten wir es al furchten
1231 Wšichni by nami klamali	852 zewâre daz stüende uns übel an,	chybí v L5, L6, L8; L13 Daz were vns obele getan; L18 so hetent wir nicht wol getan
	853 des hête wir michel schande,	chybí v L5, L6, L13
1232 A řkuc: ‚tam prostrach nesmieli!‘	854 swâ man ez in dem lande	chybí v L5, L6, L13; L7 wo man is herfure yn dem lande; L18 in allenm dem lande
1233 Kdez by nany to zwiedieli,	855 seite vür vürsten zageheit:	chybí v L5, L6, L13, L18; L7 das wir recken weren verzeit; L10 Jrfure; L15 Sait von vns zaghait
1234 Toho bychme hańbu miely.	856 daz wære uns ein grôz leit.‘	chybí v L5, L6, L13, L18; L7 mir sicher herczeleit; L15 das wer vns ein smachait
1235 Lepe nam ziwoty dati		
1236 nezli prostrach nedbati.“		
Capitola Tridcata třeti.		
40 1237 GEtřich odpowiedie ktomu	857 Des antwurte im her Dietrîch	chybí v L5, L6; L8 VOn perne her dietreich; L13 Do sprach er Ditterich; L15 von perne der edle dietreich
	858 mit zühten harte vürsteclîch:	chybí v L5, L6; L1 tugentlich; L8 Antwrt im gar gezogenkleich; L9 So gar Recht wolgezogenleich; L10 frolich; L13 Von Berne eyn forste lobelich; L15 Er sprach gar wol zogenleich; L18 ein furst hoch vnd lobeleich
1238 „Poručme se wsikni tomu,		
1239 Ziwoty y zdrawie!		
1240 Neb to lide často prawie,		
1241 Komuž gedno bude chtieti,	859 ‚der uns den lîp hât gegeben,	chybí v L5, L6; L8 leben; L15 gewenn

	1242 tomut moz ziwota prieti.“ –	860 der vriste uns wol unser leben,	chybí v L5, L6; L13 behilt; L18 der behab vns das leben
		861 an den sül wir uns lân,	chybí v L5, L6
		862 wan er uns wol gehelfen kan.	chybí v L5, L6; L18 vnd yemer mit im bestan
	1243 I mluwil to a newieda –		
	1244 „Potkali nas hoře, nam bieda!		
	1245 Nechtie se w strachu dati znati,		
	1246 Musie odwas skodu brati –		
	1247 Tez se sta tiemto lidem –		
	1248 A řkuc: nechayzt zbiti budem,	863 ich muoz die âventiure sehen,	chybí v L5, L6; L13 Ich wil dy ebenthues besen
	1249 Wzdy ohledame, co wte hoře!“	864 und solde mir aber leid geschehen.‘	chybí v L5, L6; L13 Waz mir dar vmme sal geschen
	1250 Wece Witek, syn Wilantow:	865 Dô sprach Witege der degen:	chybí v L6; L9 do sprach wittich alzw hantt
	1251 „Ia sem geti take hotow.		
	1252 Geliž ho sto čertow vdawi,	866 ‚nu müeze sîn der tiuvel pflegen,	chybí v L6; L5 daz din der tyfel müzze plegen; L9 vnd wolt vns der klain weigant; L13 wessin; L10 das seyn der tewfil phlege
	1253 Wselik nas prace nezbawi.		
	1254 Wiem, ze lže, což koli prawi,	867 daz ez uns mit liegen	chybí v L6; L5 du wilt vns mit betriegen; L9 mit falschhait mit liegen
	1255 A nas tudy ksobie priprawi.“	868 alle wil betriegen.‘	chybí v L6; L5 Mit dime grozzen liegen; L7 also yemerlichen sal betrigen; L9 also lästerlich petriegen; L13 Alzo solde betrigen
	1256 Wolfart, genz wztekly slowieše,	869 Dô sprach der wüetende Wolfhart:	chybí v L6; L1 der weygant; L9 do sprach her wolfhart; L13 Do sprach Wolffart; L18 kune
	1257 Ten takto slowa mluwieše:		
		870 ‚wir süln billîch an die vart.	chybí v L6; L13 wollin alle; L18 wollen alle
	1258 „Nechayzt zato ziwoty dame,		
	1259 Wsak tuhoru y krasu ohledame,	871 wir müezen sehen die schônheit,	chybí v L6, L18; L7 ich müss; L13 wollin schovwen
	1260 Oniez gest nam prawil mnoho.	872 dâvon ez uns vil hât geseit.‘	chybí v L6, L18
	1261 Gednak pokusyme toho.“		
	Capitola Tridcata Ctwrta.		
41	1262 HYlbrant wece ten stary kniez:	873 Dô sprach meister Hildebrant:	chybí v L6; L13 sprach sich
	1263 „Lawryne, to zagiste wiez,	874 ‚nu hœrâ, kleiner wîgant.	chybí v L6, L18; L15 küner
	1264 Tiem se wšichni vgistime,		
	1265 Natwu se wieru wšickni spustime.	875 wir wellen uns an dîn triuwe lân.	chybí v L6, L18; L5 an dich
	1266 Pomniž nato, mily pane,	876 dâ solt du stæte belîben an.‘	chybí v L6, L18; L3 do saltu degen sten an; L5 do saltu gedenken an; L7 Du salt den degen bystan; L8 du solt vns allen peygestan; L10 bey stan; L13 dor an saltu wol bestan; L15 du scholt an deinen trewen pestan
	1267 At se nam kriwda nestane!“		
	1268 Witek wece: „by bylo pome woli,		
	1269 Nepřelstil by mie nikoli!“		
	1270 Llawrynek poče slibowati	877 Dô sprach der kleine Laurîn:	chybí v L6, L18
	1271 Arka: „nerodte se mne obawati.		
	1272 Wše bude powasie woli,		
	1273 A dokud sem ziw koli,	878 ‚die wîle ich hân daz leben mîn,	chybí v L6, L10
	1274 Dotud wam chcy pomahati.		
	1275 Wse, coz mam, chcy rad dati.		

	1276 Puste se namie sprawu wieru,	879 sô wil ich iu mit triuwen bî bestân.	chybí v L6, L10; L5 so wil ich uch bi gestan; L8 So will ich euch mit treuen peygestan; L13 uch bestan; L15 wil ich euch pij pestan
	1277 Nepodtrhnu was psy dieru.“	880 ir sûlt iuch genzlîche an mich lân.‘	chybí v L6; L5 Mit trvwen solt ir vch an mir lan; L10 Jr sullit an alle surge seyn; L13 Dar an mogt ir uch wol lan
	Capi XXXV.		
42	1278 SWieriwše se khoře gedu,	881 Dô volgeten si dem getwerge	chybí v L6
		882 gein einem holn berge.	chybí v L6
	1279 Niekteri widuce swu biedu;		
	1280 A wšak toho zamlčechu,		
	1281 Nebo prawij rekowe biechu.		
	1282 Witkowi te rady zel bieše,	883 Witegen was diu reise leit,	chybí v L6, L9, L15 (srv. HzL A 820); L18 das was alles witich zorn vnd leid
	1283 Wšak gich ostati nechtiese.		
	1284 Tak gedu yako nahody,		
	1285 Pohriechu, nebudut bezskody!	884 wan ez brahte si alle in arbeit.	chybí v L6, L9, L15 (srv. HzL A 821); L13 Hye forchte hye queme in erbeyt; L18 er vorcht sein schackheit
	1286 Kdyz horu blizko vzřechu,	885 Dô si den berc ane sâhen,	chybí v L5, L6
	1287 By byla blizko, wsichni gmiegiechu,	886 si wânden, er wære nâhen:	chybí v L5, L6; L8 Si wolten wenn er wer nachent; L13 sy meyntin sy werin nahe; L18 sie wantent drin gahen
	1288 Awšak wnie sotnie k weceru biechu.	887 an dem andern morgen vruo	chybí v L5, L6, L8; L18 aber des andern
		888 kâmen si alrêrste darzuo.	chybí v L5, L6, L8; L18 kaum dennoch
		889 an dem selben morgen	chybí v L6, L8, L10, L13, L18; L5 fruo an einem morgen; L15 an dem triten morgen früe
	1289 A prwe nez hory dogedu,		
	1290 krasnu oliwu nadegdu.		
		890 kâmen si unverborgen	chybí v L6, L8, L10, L13, L18; L5 před 889; L9 komen sew mot sargen; L15 kamen si vor porgen
		891 vür den berc lobesam	chybí v L6, L13, L18; L8 do komen sie für den perg lobsam; L9 wünesam
		892 ûf einen wünneclîchen plân	chybí v L6, L18; L7 wonderlichen; L8 wnsamen plon; L9 wunderleichen; L13 Do quamen czu eyme plan
	1291 Kdyz tu wšichni spolu biechu,		
	1292 Podgednu lipu odpocinuchu.	893 under einer linden grüene.	chybí v L1, L6, L13, L15, L18; L7 po 894 nyder off dy grune
	1293 Tu swe pustichu konie.	894 dâ erbeizten die helde küene,	chybí v L1, L5, L6, L13, L15, L18
		895 ir rosse sluogen si ûf den plân,	chybí v L1, L5, L6, L13, L15; L18 die ros stunden auf dem plan
		896 der was sô rehte wünnesam.	chybí v L6, L15; L5 Für war ich daz sagen wil; L18 vil wol getan
		897 ûf dem plân stuont obezes vil,	chybí v L6, L1 waz als dez; L8 Auff dem plon waren fogel vill; L9 lobes; L10 gras; L15 als; L13 do stundin obez boyme vil; L18 do stundent schone baume vil

	898 maneger leie, swaz man erdenken wil	chybí v L5, L6; L3 po tomto verši: Odir v(m)mer er denken kan / Dez stu(n)t gar vil vf dem plan / vf de(m) plan stu(n)t worcze vil / Mer wen man ir denken wil; L8 Als man erdencken will; L13 Me den ich or nennen wil; L15 alles das man er dencken wil; L18 vil me den ich sagen wil
	899 oder iemer erdenken mac:	chybí v L5, L6, L8, L9, L13, L18; L7 navíc: des was gar vil off dem plan / Korczewile was off dem plan; L15 oder niemant erdencken mag
1294 Zarazy ge tak draha wonie	900 daz gap allez süezen smac.	chybí v L6, L7, L8, L9; L13 Dy gabin alle; L5 navíc: Beide nacht vnde tag; L13 navíc: Beyde nacht vnde tag; L18 navíc: beid nacht vnd tag
1295 Odkwietie a odkořenie,		
1296 Oniemz netřeba prawenie,		
1297 Neb ho bieše prieliš mnoho,		
1298 Ano nelze wyprawiti toho.		
1299 To wše bieše na tom poli.		
1300 Ktoz geho powoniel koli,		
1301 Mniechu, by byli naprostřed Rage		
1302 Taku žalost w srdci mage		
1303 Odwonie toho kořenie,		
1304 Odrozličneho stwořenie.		
	901 swaz vogelstime man haben sol,	chybí v L6; L1 fogez gesangs; L5 vogel; L8 was fogel sim haben solt; L7 So was stymmen eyn fogel sal han; L9 vogel gesangk L10 vnd was fogil dy werlit habyn sal; L18 die vogel sungent da vnter
	902 seht, des was der plân vol.	chybí v L6, L18; L7 des was gnug off dem plan; L13 wald
	903 daz was ein michel wunder:	chybí v L1, L5, L6, L13
1305 Ptak každy piege wswe waze.	904 ieglicher vogel sanc besunder.	chybí v L5, L6, L13, L18
1306 Ktoz tu bydli tomu blaze,		
1307 Ten ma přielišne vtiešenie,		
1308 Slyssi rozličné zpiewanie.	905 man hôrte si wol singen,	chybí v L1, L6, L9, L13; L15: 907, 908, 905, 906
1309 Každy ptak slyši swym hlassem.	906 ir kel suoze erklingen,	chybí v L1, L6, L8, L9, L13; L5 schone; L18 ir stime schon
	907 daz ez under einander hal	chybí v L5, L6, L8, L13; L1 vber perkg vnd vber tall; L7 das dys suss sanck erhalle; L10 irschal; L18 in dem walde erhall
	908 ûf dem plâne überal.	chybí v L5, L6, L8, L13; L10 Jn dem berge; L15 in dem perg vnd jn dem tal; L18 vnd auf dem veld erschal
1310 Kamenie drahe swym čassem		
1311 Swieti wedne yako wnocy,		
1312 A každa zwieř, coz ma mocy,	909 man sach maneger hande tiere vil,	chybí v L6, L9; L7 Man sag ir manigerley vnd vil; L8 Man sach der tier fil; L13 mancherley tir vel; L18 wilder tiere
1313 Tu hragiechu předpany,	910 diu triben mit einander spil.	chybí v L6, L9; L13 wunder vnd spel
1314 Neb nato biechu pripraweny.	911 si wâren heimlîche gezemt	chybí v L5, L6, L9; L1 höfleihen; L10 v 911n. vzájemně zaměňuje slovesa; L15 mit ein ander zemt

		912 und ûf den selben plan gewent.	chybí v L5, L6, L9; L18 auf das volk
		913 vürwâr ich daz sprechen wil:	chybí v L5, L6
	1315 Bylo tu tak diwow mnoho,	914 der plân hête vröuden vil.	chybí v L6; L5 do was kürczewile vil; L18 der anger hat blumen vil
	1316 Newiedie člowieka toho,		
	1317 Wida tu tak krasy dosti,	915 der in solde sehen an,	chybí v L5, L6, L15, L18
	1318 By nezapomniel wšie swe zalosti.	916 der muoste al sîn trûren lân.	chybí v L5, L6, L15, L18
	Capitola Tridcata šesta.		
43	1319 POwiedie Getrich vdatny muž:	917 Dô sprach der Bernære:	chybí v L6; L9 edel perner
	1320 „Zbyl sem wšie žalosti yuz.	918 ‚zergangen ist al mîn swære.	chybí v L6; L3 vnse
	1321 Co ia naswe mysli znagi,	919 mich triegen dan alle mîne sinne,	chybí v L6; L1 mein weisz; L3 alle myne sinne vnd myne wise; L5 mich trige dan min wise; L7 myn syn vnd wise; L8 vnd mir mein trauren ist benomen L9 mein sin vnd mein weis; L10 Mich trig in denne keynerley weise; L13 wysse; L15 mein trawen ist mir benomen; L18 mich trige dan die weiße
	1322 Mnim zagiste, zet sem w ragi!“	920 wir sîn in dem paradîse hinne.‘	chybí v L6; L8 wir sind in das peradeisz kumen; L15 wir sein in dar pardadeis komen
	1323 Tehdy Wolfart tak powiedie:	921 Dô sprach Wolfhart zehant:	chybí v L5, L6
	1324 „Boh ny sem poslal! to wiedie.	922 ‚uns hât got her gesant,	chybí v L5, L6
	1325 Powieme doma ty nowiny,	923 daz wir dâ heime mügen jehen,	chybí v L5, L6, L9; L7 wir mochten lang daheym gen; L13 wy mogyn wol do heyme gen
	1326 Gichz gest newidal žadny giny.“	924 daz uns âventiure sî geschehen.‘	chybí v L5, L6, L9, L10; L7 ee wir solich ebenture mochten syhen; L8 wir habend abentewr gesechen; L13 daz vns gross ebenteuer ist geschen; L15 die abentewr haben wir geszigen / ich sprich das fwr war wol / der plan ist aller sunnden vol; L18 hie sie wunder geschehen
	1327 Odpowiedie Hylbrant tak:	925 Dô sprach Hildebrant der degen:	chybí v L6; L10 dittelip
	1328 „Poslyste me rady wšak		
	1329 A přismysle ostante,	926 ‚ir sûlt iuwer sinne pflegen,	chybí v L6, L9; L13 wysse; L15 ir schult euch hynn pflegen; L18 ir euch wol
	1330 blaznowstwa nase znati nedayte.		
	1331 To se kazdemu dobře hodi:	927 daz gevellet mir gar wol:	chybí v L6, L9, L18; L3 vns; L13 Dy rede merkit alle wol
	1332 Nechwal dne, kdyz slunce wzchodi,	928 guoten tac man ze âbende loben sol.‘	chybí v L1, L6, L9; L13 Dy tag man lobin sal / Wan her kummet an daz ende / Daz sich selber icht schende; L18 den guten dag man loben sol / vnd wort mercken wol / wan sie sich wol wol endent
	1333 neb newieš, kterakyt bude čas;		
	1334 Kdyz gdeš shodow, chwal tepruw kwas.“		
	1335 Tehdy Witek tak powiedie:	929 Dô sprach Witege der degen:	chybí v L1, L5, L6, L9; L15 der küng degen
	1336 „Iakz ia to zagiste wiedie,	930 ‚woldet ir mînes râtes pflegen	chybí v L1, L5; L15 ir schulst
	1337 Wše zle, cos prawil koli.		L8 sem předsunuje HzL A 932: vns betreugt nach der klain man

	1338 By to bylo pome woli	931 und volget mir aleine,	chybí v L5, L6; L8 Es ist der pösen list also fol; L13 mir alle gemeyne; L15 er ist der list also vol; L18 mir gemeine
		932 sô betrüge uns niemer der kleine.‘	chybí v L5; L6 vnd betrugen den cleinen man / do haben keine zwifel an; L8 das man im nit getrauen sol; L15 das im niemant getrawen schol
	1339 Neb mne wtom posluchati chtieli,		
	1340 Wiekem bychom tam geli!“		
	Capi XXXVI [sic!]		
44	1341 LAwrynek odpowiedie gim:	933 Dô sprach der kleine Laurîn:	
	1342 „Zda ste nebezpečni cim?	934 ‚ir sült ân alle sorge sîn	
	1343 Wesele chodte aneb stogte,	935 mit vröuden hie ûf disem plân,	
	1344 Y gednoho se neboyte.		
	1345 Slyste, towarisie mili,		
	1346 Tam gest prawe vtiešenie;	936 der ist sô rehte wünnesam.	chybí v L7; L5 wir sollen wesen wünnesan; L18 ich wil euch allen pey gestan
	1347 Totot gestie nic nenie.	937 Aber die vröude ist gar ein wint	chybí v L5, L7; L1 entwicht
	1348 Tam vzrite bezpromieny,	938 wider die in dem berge sint.	chybí v L5, L7
	1349 Iako proti slunci zare,		
	1350 Tak gest wesele whoře,		
	1351 Kdyz slunce zhory wytiehne,		
	1352 Swu swietlosti nadhwiezdy siehne.		
	1353 Kromie kdy chceme napowietrie	939 swenn wir an den luft wellen gân,	chybí v L5, L7, L15; L3 lust; L6 luste L8 freud; L13 Wan wir ander lust volle han
		940 sô trete wir herûz ûf den plân:	chybí v L5, L7, L15; L18 so gant wir her stan
	1354 Neb wience rožene dielati,	941 ieglicher machet im einen kranz,	chybí v L5, L15; L6 vnser yeglicher machet ein rosenkrancz; L7 Want ich sagen uch vorware: / Uwer yeglicher mach eynen krancz; L13 Vnd machin rossin krenczelin; L18 vnd machent rosen krenczelein
	1355 Wstawiec wšickni wience nase,		
		942 darnâch trete wir einen tanz	chybí v L5, L13, L15, L18
		943 mit manegem rôten mündelîn.	chybí v L5, L13, L15, L18; L6 mit mancher hande kurczewilen
	1356 Pogdeme opiet whoru zase,	944 sô ziehe wir alle wider hinîn,	chybí v L5, L15; L7 Dan zijhen wir wir yn den berg hynyn; L10 So schone sint dy fraweleyn; L13 Vnd gen frolich wedir yn; L18 vnd gant mit frewden wider ein
		945 swaz unser vor dem berge sî.	chybí v L5, L6, L8, L10, L13, L15, L18; L7 vssen
	1357 A tuž se počne wesele.“	946 alsô wonet uns diu lust bî,‘	chybí v L5, L6, L8, L10, L13, L15, L18; L7 dem wonet dy lost ymmer by
	1358 Lawrynek nepomeskaw dele:	947 alsô sprach der kleine man,	chybí v L5, L13
	1359 „Ta zahrada mat nas wšech byti,	948 ‚ich wil mit iu teilen disen plân,	chybí v L5, L13; L15 ich tail mit euch was ich han; L18 ich wil euch allen bey gestan
		949 ir herren und lieben gesellen mîn:	chybí v L13, L18; L5 Jr hercze lieben gesellen min
		950 er sol unser aller sîn.‘	chybí v L13, L18; L7 den sollent ir all zu eigen han
	1360 Tiem ya was chcy obdariti.		
	1361 A ktomu, coz whoře mam,		
	1362 Coz racite, tot wam dam.“		

Capitola Tridcata sedma.

45	1363 GEtrich gemu podiekowa	951 Des dankete ime der Bernære.	chybí v L1, L5, L9, L13
		952 er dâhte, ez wære ân swære.	chybí v L1, L5, L9, L13; L6 Er wonde, zergangen werent sin swer (srv. HzL A 918); L8 Er gedacht im es wer in mer; L10 Jn dawchte her wer ane swere; L15 Er dackht ein ende hat mein swäre; L18 vnd was an aller swer
		953 des enwas ez weiz got niht:	chybí v L5, L9, L13, L15; L1 ir keiner; L6 leyder; L7 Des enweiss Got nicht; L18 die trewe was do leider nicht
		954 ir kurzewîle wart gar ein wiht.	chybí v L5, L9, L13, L15; L3 Jr riten; L6 vicht; L7 ir freude wart darna eyn wicht; L18 ir aller frewd
	1364 Arka: „natwa lestna slowa		
	1365 Neniet nasnadnieyši wiecy,		
	1366 Nez se newieře ostriecy.“		Pozn. v L7: Hye komen sy alleerst yn den berg / mit Lauryn dem cleynen getwerg
46	1367 Tak se přemluwiti dachu,		
		955 Dô zugen si mit einander dan.	chybí v L13, L18; L1 von dan; L3 von dan
		956 diu rosse liezen's ûf dem plân.	chybí v L13, L18; L8 pokračuje: Nun hort ir all lieben gesellen mein / das sol vnszr aller sein; L10 pokračuje Jtczlicher machte ym eynen crantcz / vnd troten do mit enander eynen taccz
		957 dô vuorte si Laurîn daz getwerc	
	1368 Dohory se wsičkni brachu.	958 mit im in den holn berc.	
	1369 Kdyz kuprwnim wratom prigedu,	959 dô si kamen zem êrsten türlîn,	chybí v L5, L8; L6/959–962 po 976; L13 in eyn torlin
	1370 Dwanadste panen knim wygdu.	960 dâ stuonden zwelf juncvrouwelîn,	chybí v L5, L6, L8, L15; L3 elf kurcze; L7 XI zarten freulin; L6 wol hundert; L10 eylff; L13 xii cleyne frawlyn; L18 vil
	1371 Ty tak diwne biechu krasy,	961 die wâren schœne und wolgetân.	chybí v L5, L8, L15; L13 alle wol getan
	1372 Nez kto widal ktere čassy,		
	1373 Tak to krasni wratni biechu,		
	1374 Lawrynkowy cti střeziechu.		
	1375 Yhned nevciniwše chwile,		
	1376 Prigechu ty reky milie,	962 si gruozten die vürsten lobesam. .	chybí v L5, L6, L8, L15; L6 vil tugenthafftig; L13 Do gruste sy der Bernes san; L10 togunthaftigen man
	1377 Berunskeho zwlastie pana:		
	1378 „Tobie čest a chwala dana!“		
	1379 Ta pogedu malo dale,		
	1380 geden druhemu bydlo chwale.		

Capitola Tridcata osma.

1381 Kdyz biechu vdruhych dweri,
1382 Wratni tu biechu kteri,
1383 Dwanadste pani tu bieše.
1384 Wše se prinich krasa stkwieše.
1385 Ihned tu překrasne panie
1386 Dachu gim mile witanie
1387 Arkuc: „Witay, pane nadewše krale!
1388 Sprawem tie wše twaře chwale!“
1389 Tak miniechu druha wratta,
1390 Wšechny chtie zhořeti odzlatta.

	1391 Kdyz biechu vwrat třetiech,		
	1392 Dwanadste rytieřow striehlo gich.		
	1393 Když zatiemi wraty biechu,	963 dô si kâmen alle hinîn,	chybí v L15
	1394 Ona se wratta tak stupichu:	964 zuo slôz man daz türlîn.	chybí v L5, L13(!); L8 do schlos es czuo den perg sein; L15 da schlos man daz thurlein
	1395 I geden nemiel smysla tak mnoho,	965 ir keiner mohte sô gar wîse gesîn,	L7 Nye keyn mentsche; L10 clug; L18 wer mocht also sein
	1396 Kto by mohl znamenati toho,	966 der dâ wiste, wâ si wæren komen în.	L7 dass sy wisten
		967 oder dem sîne sinne iht töhten,	chybí v L1, L6, L7, L8, L9, L13, L15 (srv. HzL A 820)
		968 daz er sîne gesellen sehen möhte.	chybí v L1, L3, L6, L7, L8, L9, L13, L15; L10 der do gebrawchin mochte; L18 es wißen
	1397 Kudy se ta wratta stikli,		
	1398 Kterak biechu whoru wesli.		
47	1399 Witek wece ten rek:	969 Dô sprach Witege der starke man:	chybí v L6; L5 tegen man; L10 küne; L13 der degen; L18/969–972 až po 976 also sprach der cleine man
	1400 „Wiezte, zet gest ge vdielal zmek!“		
	1401 By to stalo name woli,		
	1402 neoklamaly by nas nikoli.		
	1403 To co sem řekl, to chcy řecy,	970 ‚zewâre ich liuge niht daran:	chybí v L6, L18; L13 Got der musse vnser alle phlegyn (srv. HzL A 236)
	1404 Třebali se wam všem ztecy:		
	1405 Kdyz bych sam byl předhoru geden,	971 und wære ich dûze aleine,	chybí v L6, L18; L1 vor dem turlein; L9 da far; L13 Wer ich nach do fore alleyne; L18 auf dem berg
	1406 Wiekem by sem kto byl weden.	972 mich betrüge niemer der kleine.‘	chybí v L6, L18; L18 euch
	1407 Počatek nesličny gest,		L8 navíc: Nun wist das ich nit hon gelogen / Jch wen wir weren all betrogen; L15 navíc: Jr herrn das ist nit gelogen /Jch wen wir sindt all petrogen
	1408 Neb coz prawim, to gt wsse lest.“		
	Capitola tridcata IX.		
48	1409 ODpowiedie ten maly kniez:	973 Dô sprach der kleine Laurîn:	chybí v L13
	1410 „To zwas każdy dobře wiez,		
	1411 Ginak toho nic nesudte,		
	1412 A bezewšie peče budte.	974 ‚ir sült ân alle sorge sîn	chybí v L13; L6 Ir sond uch vff myn truwe lon
		975 kein leit iu von mir geschiht,	chybí v L13
	1413 Tot dnes beru naswu dussi,		
	1414 Swet wiery nadwami nezrussi.“	976 ich briche mîner triuwe an iu niht.‘	chybí v L13; L10 meynen eyt; L6 následuje 959–962; L18 das wil ich auf meine trewe jehen, následuje HzL A 969–972
	1415 Tut tepruw rytierstwo pogide,	977 Dô sach man vür die vürsten gân	L9 gegen Rekchen; L13 stan
		978 manegen ritter lobesam,	L5 getwerg; L6 stolczen spilman; L8 woll getan; L9 fürsten; L13 manchin ritterlichin man; L18 vil der getwerch wol getan
		979 die truogen an daz beste gewant,	L13 gut
		980 sô man‘z in allen landen vant:	chybí v L10; L13 Daz beste daz man ergin fant; L18 das aller beste das man vant
		981 von golde gap ez liehten schîn.	chybí v L13; L18 navíc: es mocht besser nicht gesein
	1416 Rozlična se kratochwil sgide,		
		982 her Dietrîch und die gesellen sîn	chybí v L13, L18

1417 Tepruw gim dachu witanie	983 die wurden wol enpfangen.	chybí v L9, L13, L18; L7 den was dy wile nit lang. / Sy horten manigen sussen gesang
1418 Pani rytieri y panie.		
	984 si sâhen über in hangen	chybí v L7, L13, L18
1419 Wzdachu gim drahe klenoty,	985 maneger hande kleinât,	chybí v L5, L6, L7, L10, L13, L15, L18; L3 vnd vaden; L9 Maniger lay schanheit an den
	986 des hêten si alles rât.	chybí v L3, L5, L6, L7, L9, L10, L13, L15, L18
	987 allez daz diu werlt sol haben,	chybí v L1, L3, L7, L9, L13, L18; L8 Ales das si solten haben
	988 des was der berc vol geladen.	chybí v L1, L7, L9, L13, L18
1420 Zpiewagic rozlične noty		
1421 Arkuc: „Getriše, chwala y cest!		L13 navíc: Laurin der hatte grosse craft (srv. HzL A 990)
1422 Neb ten nadewše krale gest!“		L18 navíc: Laurein het gut gemach
1423 Lawrynek ge poče welmi ctiti,	989 Laurîn pflac schœner ritterschaft	chybí v L5; L13 Vnd dar czu grosse; L15 lauren der phlag der wirtschafft; L18 uvnd vil guter
	990 von gesteine hête er grôze kraft,	chybí v L5, L18; L3 srv. před HzL A 989
	991 daz wizzet sicherlîche:	chybí v L5, L13; L8 wan es was gesigleich
	992 kein künec wart nie so rîche,	chybí v L5, L13; L6 der kung; L7 de konig; L18 im was niemant geleich
1424 Neb nelze ygednomu takemu byti,		
1425 By se gim mohl protiwiti		
1426 n[b] snimi kteru swadu mieti,		
1427 walku y ginu zlosti.		
1428 Daliby mu swady dosti.	993 si hêten im strîtes genuoc gegeben	chybí v L5, L10, L13; L6 er het im; L15 Er hiecz streucz gnug gebenn; L18 er hat in streit genuck gegeben
	994 nâch kuonheit stuont ir aller leben.	chybí v L5, L10, L13; L15 Nach ritterschafft stunndt all sein lebenn; L18 nach manheit stund sein leben
1429 Tot bych ygednomu neradil,		
1430 Aby se kto snim(i) swadil,		
1431 Neb by gich cinow vkaral,		
1432 Nerad by gim wgich nossy paral.		
1433 Kdyz tu wsičkni whoře biechu,		
	995 die werden recken unverzeit	chybí v L5, L13, L18; L1 fier; L8 fürsten; L9 Sew war Ritter lobsam; L10 dy recket worden vnvorzayt
1434 Negednu rozkos gmiegiechu.	996 die sâhen manege schônheit:	chybí v L5, L13, L18; L9 man sach manigen pider man
1435 Stolice z ryzieho zlatta,	997 die benke wâren guldîn,	chybí v L13, L18; L3 decke
1436 Gimz gt nebyla prieplata,		
1437 Wnich drahe kamenie lezieše,	998 von gesteine gâben'z liehten schîn.	chybí v L5, L13, L18
1438 Tu rekom sedieti bieše.	999 drûf hiez man sitzen die geste.	chybí v L5; L6 Dorvff sottin syn die gesteine; L13 Do saccze man wol dy geste; L18 Do seczet man die geste
	1000 man tete in daz aller beste,	chybí v L5, L13; L18 man gab in das beste
1439 Drahe wino dachu piti,	1001 man schancte in mete und küelen wîn,	chybí v L5; L1 met vnd wein; L3 mete vnd win; L6 cloren; L7 Man schenket yn guden wyn; L18 man gap in do den kulen wein
1440 Nesnadno lepsiemu byti.	1002 sô er aller beste mohte gesîn.	chybí v L5

1441 Med y drahe pitie pichu,		
1442 Rozličnu hricku wediechu.	1003 si sâhen kurzewîle vil:	L1 wunne; L5 Sie danczeten vnd reiten vil; L6 huben; L9 dy getweric triben; L13 hattin; L18 hetent
1443 Wdruhe strance wturney hrachu,	1004 diu getwerge triben maneger leie spil,	L1 hantspiel; L5 vnd triben mit ein ander spil; L6 Sy sohen manger; L9 In dem perig das was ir spil; L10 das was ir frewde vnd ir spil; L18 also ich euch bescheiden wil
1444 Třetie překrasnie zpiewachu,	1005 einhalp si sungen,	chybí v L5; L6 ein wil; L7 eyn deil
1445 Kamenim mecy, chodie zapassy,	1006 anderhalp si sprungen	chybí v L5; L6 die ander wil; L7 dy ander dy sprongen
1446 Az minuchu dluzy čassy.		
1447 Pokusyli syly rekowe,	1007 si versuochten heldes kraft	chybí v L6; L5 wie klein sie warn sie hatten kraft; pořadí L5: 1009, 10, 8, 7; L7 iglicher versucht sich alleyn; L10 vor fachten
	1008 darnâch schuzzen si den schaft,	chybí v L6, L7
	1009 darnâch wurfen si den stein.	chybí v L1, L7, L9
	1010 alsô gienc das spil überein.	chybí v L7, L9; L1 vberale; L6 gemein; L18 heim
	1011 turnieren unde stechen,	chybí v L7, L8; L1 das sye begunden alle / Turniren vnd stechen; L9 Stürmen vnd auch stechen
	1012 sper ûf einander brechen,	chybí v L7, L8
1448 Ano wsechno bylo hotowe.	1013 des wart dô vil vor in getân.	chybí v L7, L8, L13; L15 vil kürtz weil von jn getan
1449 Pak pogdu huduce	1014 man hôrte manegen kunsterîchen man,	chybí v L7, L8, L15; L1 kunkreich; L5 spilman; L6 Von mangem stolczen spilman; L9 sach; L10 spilman; L13 do manchin spel man / s3 best man vudin kan; L18 man dach do manigen spilman
1450 A rozličnie weseli gsuce.	1015 spilman und gîgære,	chybí v L5, L6, L7, L8, L10, L13, L15, L18; L9 vnd manigen hübschen spilman
	1016 harpfære und pfîfære.	chybí v L5, L6, L7, L8, L9, L10, L13, L15, L18; L1 pusawner
	1017 Dô sach man vür die vürsten gân	chybí v L5, L13, L18; L9 die sach man vor den fürsten stan
	1018 zwei getwerge lobesam,	chybí v L5, L13, L18; L1 wunne sam; L3 zcwene singende man / zcwene singere / durch houeliche mere (HzL A 1032–1034); L6 manig; L9 do stuenden; L8 woll getan
1451 Potom pogidesta dwa hudečky,	1019 zwêne kurze videlære	chybí v L5, L13; L7 vnd zwen; L15 vnd zwen klain fidlär; L18 do kament videlere
1452 Magice tak draha luciecky,	1020 ir gewant was rîch und swære	chybí v L5, L13; L1 die warn höfleich angefer / Ir gewant waz reich vnd wert; L18 fur die herren dere
	1021 die truogen zwô videln in der hant,	chybí v L5; L6 ir fedeln; L13 sy machtyn manchyn schinen tancz
1453 Ktoz by byl geden ztratil,		
1454 Celu zemi by ho nezaplatil.	1022 die wâren bezzer dan ein lant:	chybí v L5, L7, L13, L18
	1023 si wâren rôt guldîn,	chybí v L3, L5, L7, L13, L15, L18

	1024 von gesteine gâben's liehten schîn.	chybí v L3, L5, L7, L13; L10 navíc: Jr clang was gut vnd feyn; L15 navíc: sam es wer der edel rubein; L18 vnd darzu manig johant
	1025 die videln gâben süezen klanc.	chybí v L3, L5, L7, L9, L13
	1026 den vürsten was diu wîl niht lanc,	chybí v L3, L5, L7, L9, L13; L18 die zeit was in nicht lanck
1455 Coz koli gedno chtiechu,		
1456 Wsecko nanich hudiechu.		
1457 ziw newiedie, kteraky bieše.		
1458 každy znich se radowaše,	1027 si hôrten daz videln gerne.	chybí v L5, L7, L13, L18
1459 diwie se te wsie krase		
	1028 dô sprach der von Berne:	chybí v L5, L7, L13, L18 der von ber hat gute gevang
1460 Arkuc: „w hoře gest twe wesele.	1029 ‚diu kurzewîle gevellt mir wol.	chybí v L5, L7, L13; L9 zegangen ist mir mein swär; L18 po 1030 er sprach dis spil gevellet mir wol
1461 Nemeskayme nic dele!“	1030 der berc ist aller vröuden vol.‘	chybí v L5, L7, L13; L6 vnd ist aller tugent vol; L9 der perig ist voller fremden an gafär; L18 der furst hoch was frewden vol
1462 Pogdu opiet hercy gini,	1031 Darnâch sach man vür die vürsten gân	chybí v L5; L18 stan
	1032 zwêne wol singende man,	chybí v L5; L18 sprechent
	1033 zwêne singære.	chybí v L5, L8, L9, L13; L7/1033–1035 vnd dy zwen songen hoffeliche mere, / daz den fursten zurginck yr seren; L15 zben edel güt spreicher; L18 vnd zwen singere
	1034 hovelîcher mære	chybí v L5, L8, L9, L13; hofleiche schone mär; L6 vil hoffelich hofiere
	1035 sungen si vor den vürsten vil.	chybí v L3, L5, L8, L13; L6 tribent; L9 das triben sew vor dem von perne; L15 Sagten Sy den herren vil; L18 sie machtent kurcze weil vil
1463 Tak kratochwil gim cini,	1036 daz was kurzwîl und ir spil.	chybí v L3, L5, L7, L8, L13; L9 der hort es gar zw mal gerne; L18 vnd machtent vor den fursten spil
1464 Zpiewagice tak sladku notu,	1037 si huoben an sô süezen gesanc,	chybí v L3, L5, L7; L8 Si haben das aller pest gedang; L9 Sew sungen paid süessen gesangk; L13 Dy sungin alzo sussin gesang
1465 Powedu se wšaku rotu,		
1466 Genž hlas hlasny y překrasny,		
1467 piegic Kazdeho ptačka piesni,		
1468 Az se whoře rozlehaše,	1038 daz ez in dem berge erklanc.	chybí v L3, L5, L7; L18 den oren
	1039 swer ir stimme kunde verstân,	chybí v L3, L5, L15; L13 Wer singen konde vostan; L18 werd do frewd
	1040 der muoste al sîn trûren lân.	chybí v L3, L5, L15
1469 Kazdy gim sluziti zadase,		
1470 Wšichni mali mužikowe.		
49 1471 Potom yhned ti rekowe		
1472 Pogdu tam předse dale,		
1473 Kdez pokog sameho krale.		
1474 Každy okolo sebe hledi,		
1475 Y vzřechu, nalit sedi		

1476 Zmilitka poctiwa kralowa,	1041 Dô kam vrou Künhilt diu künegin	chybí v L9; L5 dy meid; L7 Darna so quam dy koniginne; L8 SEcht da kom gedrungen; L13 Dor noch kam fruwe Kinhilt
1477 Wlastnie sestra dietlebowa,		L5 navíc: daz sij vchfürwar geseit; L13 navíc: Dy d' nicht vor felt; L18 navíc: die aller eren nicht bevilt
1478 Sni přemnoho krasnych panij,	1042 mit maneger kurzen getwergîn,	L5 frauwelin; L8 Cremhilt mit maniger zwerin; L9 vnd manig getwerigin schan; L10 Mit macher getwergyn; L13 Vnd mit ir vil frawin cleyne; L15 mit mancher schonen tbergin; L18 mit den farwen cleine
	1043 diu wâren schœne und wolgetân.	L5 Sie was ein schon megetin; L13 alle reyne; L18 von golde reine
1479 Wšecky wgegiem kazani.		
1480 Rucho zzlatta se stkwieše,	1044 und truogen rîchiu kleider an	chybí v L5, L13, L18; L7 navíc: Do quamen sy zu dem anderen dorlin. / Do stunt manige jungfraufe fyn.
	1045 von perlîn und von sîden.	chybí v L5, L7, L13, L18; L3 phellel; L6 pfeller; L8 von gold vnd uon eyden; L9 von Samatt vnd demaschkan; L15 von guld vnd von seiden
	1046 daran was daz beste gesmîde,	chybí v L5, L7, L13, L18; L1 gewant
	1047 daz man von silber und von golde	chybí v L5, L7, L9, L13, L18 (srv. HzL A 1043); L1 Sam man ez in allen landen vant; L6 po 1048 von silber vnd von golde
	1048 und von gesteine haben solde.	chybí v L5, L7, L9, L13; L1 oder von rechter kur haben schol; L6 před 1047 von gestein man reden solte L18 vnd auch von edelin gesteine / was geziret die reine
	1049 daz stuont in ûzermâzen schône.	chybí v L5, L9; L1 daz gewant stund in wol; L3 vzzer mazzen wol; L6 Das stunt vil schone; L7 Do stont dy konigin schon; L10 Off erem hewpte schone; L13 Dy konnigyn waz schone; L18 Die kunegein was schone
1481 Zagiste newiedie, kterake bieše.		
1482 Tak drahu korunu gmiegieše,	1050 eine guldînen krône	L8 Ein reichiu guldinu kron; L6 Sin vil riche; L7 mit eyner gulden kron; L9 Ein guldein kran trüg sy an neid; L10 was eyne guldene crone; L13/1050n. Sy trug uf eyne crone; L18/1050n. vnd drug auf eine ckrone
	1051 truoc ûf diu edel küneginne.	chybí v L7; L9 dy wolgeparen edel getwerigein
1483 Iako oheň se switieše.		
1484 Kamenie se welmi swieti,	1052 edels gesteines lac vil darinne.	chybí v L7, L13; L18 von gold vnd von gesteine / die vil edel reine
1485 Coz se moz swiet zanaykrassie gmieti.		
1486 Ani kral y geden taky		

1487 Pan ani ktery podoblaky			
1488 By zaplatil geden kamen,	1053 si mohte niht ein lant vergelden.	chybí v L1, L6, L7, L13, L18	
1489 Genz wkorunie horieše íako plamen.	1054 ...	L5 Sie trugen roselechte wangen	
Capi XL.			
50 1490 KRalowa nevcini chwile,	1055 ...	L9 do kam von perne her dittereich; L10 Sy qwam vnd entphyng dy man	
1491 Prige ty reky milie,	1056 her Dietrîch und die gesellen sîn	chybí v L6; L8/1056n. die herren hies man gott wilkumen sein; L9 Mit seinen gesellen fur dy künigin Reich; L18/1056–1058 Do enpfing die kunigin / die fursten also vin	
1492 Da gim tak mile witanie,	1057 die wurden enpfangen minneclîch	chybí v L6; L5 do wurden schon inphangen (před 1056); L7n. worden wol entfangen von den jungfrauwen syn; L9 schan; L10 wol; L13/1057n. Enphing dy edele konigin; L15 tugent leich	
1493 Iakoz slusie kazde ctne panie.	1058 von der edeln künegin rîch:	L7 Dy konigin entphung sy all glich (srv. HzL A 1070); L8 Crenhilt die küniin / vnd auch all ir zwerin; L9 von der künigein lobsam	
1494 „Nadkniezaty, witay, knieže!“	1059 ‚wis willekomen, her Dietrîch,	chybí v L5; L6 Sy sprach: Vil kuner Dietrich; L8 SJ sprach seit wilkumen edeler dietrich	
	1060 von Berne ein vürste lobelîch!	chybí v L5, L7; L18 ir seit ein furst lobeleich	
1495 tak řkuc, za ruku ho dosieže.			
1496 „Sed podle mne, Getriše pane!			
1497 komu se kdy taka čest stane?			
1498 Iako se stalo tobie?	1061 mir ist liep, daz ich dich sol sehen:	chybí v L5, L13	
1499 Radugi se sama sobie,			
1500 ze sem tie wte cti poznala.			
1501 Neb sem mnoho prawiec slychala,	1062 ich hœre dir grôzer tugende jehen	chybí v L5, L13; L7 vil manheit von uch; L8 Jch muosz euch; L15 euch; L18 euch alles lob	
1502 Tak přemnoho otwe ctnosti,	1063 und darzuo grôzer manheit	chybí v L3, L5, L7, L8, L13, L18; L15 vnd wol küner man haitt	
1503 ze gsy tak ctny kral bezelsti,	1064 der ist mir vil von dir geseit,	chybí v L3, L5, L8, L13, L18; L7 myr ist auch wol kont gedan	
1504 Vkazugeš rytierske ciny,	1065 die du âne schande	chybí v L5, L7, L9, L13, L15, L18; L1/1065n. die du an schonde begangen hast; L8 ir	
1505 Rowent gest nebyl nižadny giny.	1066 begâst in allen landen.	chybí v L5, L7, L9, L13, L15, L18; L3 deme lande; L6 in dem; L8 peget	
1506 Co se gest kdy přihodilo,	1067 kein laster hâst du nie getân:	chybí v L5, L13, L18; L8 habt ir; L15 habt jr	
1507 To se tebe nikdy neskrylo.	1068 man sol dich prîsen vür alle man.‘	chybí v L5, L13, L18; L8 euch; L15 euch	
1508 Zakont gest, kazde panie prieti,			
1509 Tobie chwalu y čest míetí.			
1510 Dobřes dostogen toho,			
1511 Neb sy vkazal hrdinstwa mnoho.“			

		1069 Des dankete ir her Dietrîch.	L5 Sie in phing schon herndietrich; L8 Jch main euch edler her dietreich; L13 Da neyg or er Ditterich; L15 Jch main euch werder dietreich
		1070 si enpfing die gesellen alle gelîch,	L5 vnd sie gesellen alle glich; L8 die anderen; L13 forsten; L18 die hern
		1071 sô si aller beste mohte	chybí v L1, L5
		1072 und als irn êren wol tohte.	chybí v L1, L5; L13 Vnd er wol tochte; L8 vnd innein muot gedacht
51	1512 Zwlastie prige bratra sweho,	1073 irn bruoder si besunder enpfienc:	L15 darnach; L13 Czu orme bruder su da gingk; L18 Zu dem bruder sie do ging
		1074 mit armen si in umbevienc,	chybí v L5; L8 Mit weissen armen
	1513 Dietleba z Styrsky zmileleho.		
	1514 Tut libala y obgimala,	1075 si halste in und kuste'n	chybí v L5, L8, L10; L18 ach her wie sie in kuste
	1515 Neb toho předawno hledala.	1076 und dructe in an ir bruste,	chybí v L5, L8, L10; L18 wie wol sie das geluste
	1516 Dobře tisic krat geho obgemši,		
	1517 Potom gey za ruku vgemši.	1077 si umbslôz in mit den armen,	chybí v L5, L15; L8 1078–1077; L13 sy vil om in dy arme; L18 sie nam in vnter die armen
		1078 daz ez in muoste erbarmen	chybí v L5, L15
		1079 dô ime diu schœne meit	chybí v L5, L13; L6 das in die küsse ebarmetent L15 fraw krenhielt die schon maid
		1080 sô sêre daz ellende kleit.	chybí v L5, L13; L6 ir bede also clagten; L15 ir ellend sy im do
		1081 Er sprach: ‚vil liebiu swester mîn,	
		1082 wilt du niht langer hinne sîn	
		1083 in disem holn berge	chybí v L13; L18 selben
		1084 bî dem kleinen getwerge,	chybí v L13
		1085 oder wilt du dich von im scheiden lân?	L15 furen; L13 Adder wiltu dich schende lan; L18 vnd wiltu von hinnan
		1086 dir wirt noch wol ein ander man.'	L1 pider; L8 pesser
		1087 Si sprach: ‚vil lieber bruoder mîn,	L18 Do sprach die selb kunigein
		1088 swaz du wilt, daz sol sîn.	L7 redes; L8 So su ymmer selig mussest sein; L15 so du salig müsest sein
		1089 ich hân keines gebrestes niht,	chybí v L13; L7 gebrechen; L8 prechen; L15 ich han laurein gepresten nicht; L18 ich sag dir meinen wollust
		1090 alsô dîn ouge selbe wol siht:	chybí v L13; L3 also du selber wole seyst; L7 alles daz myn augen an synt; L18 als du wol selber
		1091 swes mîn herze eines gert,	chybí v L1, L5, L6, L7, L13
		1092 der bin ich viere gewert.	chybí v L1, L5, L6, L7, L13
		1093 mîn herze ist aller vröuden vol,	chybí v L6, L15; L5 Min lip; L13 leyde vol; L18 vnd bin doch leides vol
		1094 swenn ich den berc an sehen sol	chybí v L6, L15; L3 bergman sehen sol; L5 wan daz ich din in berne sol; L8 Er duot awch was er ton sol; L18 das ich hinne wesen sol

	1095 und alle, die mine meide sint.	chybí v L7, L9, L13, L18; L8 All die mein diener sint; L15 vnd die all mein dienar sind
	1096 dannoch ist mîn herze blint:	chybí v L9, L13, L18; L1 seel; L5 freude; L7 freuden
	1097 diz leben wart mir nie liep,	chybí v L3, L5, L9, L13; L1/1097+1099 disz leben ist mir entwicht; L7 diss leben ist eyn wint; L18 dise frewd ist mir leit
	1098 wan ez ist ein undiet:	chybí v L1, L3, L5, L9, L13; L6 ein vncristen diet; L7 iss synt alles unkristeliche diet; L8 wann vs sind vncrstenlichu tier; L15 Es sind all vnkristen diebt; L18 es ist ein vnkristenheit
	1099 iriu werke sint mir ein wiht,	chybí v L5, L7, L13, L18; L3 Jr gloube; L6 ir werck gefelt mir nit; L8 Jru werck gefallen mir nit; L9 aber ir leben ist mir enwicht; L15 Jr twerch geuld mir nicht;
	1100 wan si gloubent an got niht.‘	chybí v L5, L7, L13, L18; L8 Gotes gelauben ist in entwicht; L15 kristen gelawben ist hin enwicht;
	1101 alsô sprach diu schœne meit,	L13 navíc: daz sy dy libe bruder clayt; L18 also sprach die schone maget / als sie dis ding hat geclagt
	1102 ‚ich wær gern bî der kristenheit.‘	chybí v L13, L18; L8 navíc: Jch enplfilch mich in die treu dein / was ratest das sol sein / Do sprach dietlab der kön man; L15 navíc: Jch peuilch mich den treuen dein / was du mir reczt das sol sein / da sprach dietlaib der künmann
	1103 Er sprach: ‚vil liebiu swester mîn,	chybí v L8; L6 Do sprach der tegen lobesam / Schone swester wunnesam; L15 Schone schbester wo gethann; L18 Do sprach der stolcz dietleb / swester es ist mir leit
	1104 daz du iemer sælec müezest sîn!	chybí v L5, L6, L8, L15, L18
	1105 ich nime dich dem kleinen man,	L13 Ich wil dich nemen disssm man; L15 Jch pring dich von dem clainen man; L18 ich wil dich geben disem man
	1106 sold ez mir an daz leben gân.‘	chybí v L5, L6, L9
52	1107 Laurîn der kleine man	chybí v L9, L13, L18; L3 degen lobesam; L8 degen lobsam; L15 künig lobesam
1518 Kaza mu zastuol siesti.	1108 hiez die herren ze tische gân.	chybí v L13, L18; L6 geste; L9 Er hiez den degen zw im gan
	1109 dô entwâpenden sich die wîgant.	L1 behengten; L7 cleiten; L8 da zogent in ab die weigant; L15 de harnusch zugen sy ab ze handt; L18 der weigant
	1110 si tâten ane pfellergewant	chybí v L1; L7 lachten; L8 Si legten an ain guldin gewandt; L13 Mit eyme richin gewande; L15 Sy legten an seidein gbant; L18 von dem woffen zu hant
	1111 mit golde und mit gesteine.	chybí v L5; L18 po 1112

	1112 alsô êrte si Laurîn der kleine.	chybí v L5; L6 Als er rette zu Lauwerein; L3 zcirte sy; L9 ziertt sich lawrein der klain; L13 czirtin sich dy forsten reyne; L15 also treit sy der clain; L18 do ziret sich der reine
1519 Potom skuoro dachu giesti.	1113 die spîse man vür die vürsten truoc.	chybí v L5, L6
1520 Coz gedno zadasse koli gich wuole,	1114 man gap in alles des genuoc,	chybí v L5, L6
1521 To wše gmiegiechu nastole.	1115 daz irme lîbe tohte,	chybí v L5, L6; L7 yrn eren; L8 das ir muot gedacht; L9 des ir hercz vnd sin gedacht; L13 Daz or lyp do mochte / Vnd on czu essene tochte; L15 des jr lieb gedacht; L18/1115n. das ir leip mochte / vnd in wol dochte
	1116 als ez der kleine wol vermohte	chybí v L5, L6, L13; L8 Als es woll uerpringen mocht; L15 als er es wol verpringen mocht
	1117 baz dan alle künege hêr.	chybí v L5, L6, L7, L8, L13, L18
	1118 dannoch hête er alles mêr:	chybí v L5, L6, L7, L8, L13; L18 vnd dennoch was do mere / do mit man sie wolt eren / Das wil ich auch sagen / vnd wil das mit gedagen
1522 Misy wšechny zlatte biechu,	1119 sîne schüzzeln wâren silberîn,	chybí v L5, L7, L18; L1 Sein schusseln warn guldein
1523 Zlatnice, znichz pitie nosiechu.	1120 die giezvaz gâben liehten schîn	chybí v L5, L7, L18; L13 syn bechere warin silbern
	1121 mit golde und mit gesteine.	chybí v L5, L7, L10, L18
	1122 sîn tisch was von elfenbeine,	chybí v L5, L7; L18 navíc: das dischladen was silberen
	1123 guldîn an den slozzen,	chybí v L5, L6, L7; L8 Sein gewand was auch rot guldein; L13 Vnd so gar wol geslossin; L18 der disch was besloßen
	1124 sam si wæren gegozzen.	chybí v L5, L6, L7; L8 von gestain gab es liechten schein; L13 al ab hye were beslossin adder gegossyn; L18 also er wer
	1125 Alsô si dâ gesâzen,	chybí v L6, L13, L18
	1126 getrunken unde gâzen,	chybí v L13, L18; L6 Do sy; L7 navíc: als wir horen sagen; L9 vnd auch gott nit vergassen
	1127 unde die tische wurden erhaben,	L9 Man heiz dy Tysch aus tragen; 13 do daz essin waz erhaben; L18 Do das essen was erhaben
	1128 beidiu singen unde sagen	
	1129 huop sich vor den vürsten vil,	L15 hrren; L13 dem thische; L18 dem disch
	1130 darnâch manec seitenspil,	L10 dor noch mancher hande spil; L13 Daz waz or aller spel; L18 aller hande
		L7 navíc: Hy klaget er der konigyn sin noit / vnd wolde sy alle han gedoyt
	1131 daz ez under einander hal	chybí v L5, L6, L13, L18
	1132 in dem berge überal.	chybí v L5, L6, L13, L18; L1 navíc: vber perg vnd vber tal

	1524 Rozlična se kratochwil poče.	1133 diu kurzwîl huop sich wider an	chybí v L5, L9, L13; L18 do hub sich vil der frewden an / mer dan ich euch gesagen kan
		1134 von manegem getwerge wünnesam.	chybí v L5, L9, L13, L18; L6 stolczen spileman; L8 lobsam; L10 lobesam; L15 von den herrn lobesam
53	1525 Lawryn se odnich yhned potoče,	1135 Laurîn gienc sâ zehant,	L18 Do hub sich laurein zu hant
	1526 Poče se skrynhultu raditi,	1136 dâ er vrou Künhilde vant.	L13 dy konnigin; L18 die kunegein
	1527 Kterak by ty reky mohl zbiti,		
	1528 Arka: „rad mi k tomu pani mila,	1137 ez sprach: ‚vil liebiu vrouwe mîn,	L5/1137 + 1139: Er sprach frauwe gebent rat
	1529 Bychme se nad nimi pomstila!		
		1138 daz du iemer sælec müezest sîn!	chybí v L5
		1139 gip mir dînen getriuwen rât.	chybí v L6
	1530 Neb newiem, co zdieti sobie.	1140 mîn dinc mir kumberlîche stât.	chybí v L6; L15 gar vbel
	1531 Coz su mi vcinili, prawim tobie:	1141 waz mir die recken hânt getân	L18 herren
		1142 daz wil ich dich wizzen lân:	
		1143 di zerbrâchen mir mînen garten	
	1532 Nit su hedbabnu přetrhli	1144 und die guldînen borten	L3 phorten; L5 parten; L6 min rossen vnd myn portin; L7 porten; L8 porten; L9 partten; L13 phortin; L15 portenn; L18 pforten
	1533 A vcinili, co racili.	1145 trâten si mir nîder in den plân,	chybí v L5, L15; L13 dy worffin sy mir in den plan; L18 sye wurffent sye auf den plan
	1534 kořenie su překrasne zrušili,		
	1535 Y roži su potlacili.		
	1536 Tu gesto portna zlatta,		
	1537 Wšechna gsu zbořena wratta.		
	1538 Vcinili pychy dosti.		
		1146 und hête ich in kein leit getân.	chybí v L5; L6 Hettent sy mir ye kein leitt geton; L7 Hettent sy mir ye leit gedan; L8 vnd haben mir laydes vil getan; L9 vnd hiet ich in ichcz getan; L13 Waz leydez han sy mir getan; L15 das sy mir laides habengetan
	1539 Wšak bych pomstil byl te žalosti,	1147 daz hête ich allez wol gerochen,	L9 So hietten mir wiedersaitt / jch hiet pesehen ir manhait
	1540 By mi nepřetrhli passa;	1148 wær mir mîn gürtel niht zerbrochen:	
	1541 Dossliby semnu byli zleho kwassa!		L9 navíc: So hiet ich mich wol gerochen
	1542 Wše to od Getricha mam –	1149 von hern Dietrîches zorn	
		1150 hân ich al mîn êre verlorn.	L9 han ich mein gürttel verlaren; L18 cleinnod
	1543 nebot toho pomstim nebo ziwot dam –		
	1544 A odhylbranta stareho.		
	1545 vcinil mi mnoho zleho.		
	1546 By gedno dietleb nedbal nato,	1151 wolde sich’s Dietleip niht nemen an,	L9 sich pegund diettlab vmb mich nemen an; L15 vnd drein sie sitelaib nicht vmb sewan; L18 wolt nu her dietleb / vmb der herren leit / alhie sich nicht nemen an
	1547 Dal by kazdy ziwot zato!“	1152 ez müezte in an daz leben gân‘.	L10 den andern
	Capi XLI.		
54	1548 KRynhulta poče gey tresktati mnoho	1153 Dô sprach diu küneginne hêr:	chybí v L5

1549 Arkuc: „pane! nenabudeš toho,	1154 ‚daz verwündest du niemer mêr.	chybí v L5, L8, L15; L6 Das vberwinden wir niemer mere; L18 das verwundert mich ymer mere
1550 Kdezto natie zwiedie lest.		
1551 Pomni, krali! na swu čest	1155 sich an, helt, dîn êre	chybí v L5, L6; L8 held du uerleust leib vnd er; L15 So verleust dw all dein er; L18 vnd tu das durch dein ere
1552 A posluchay me raddy wtom	1156 und volge mîner lêre:	chybí v L5, L6; L8 das will ich raten dir; L15 lieber laurein volig mir / So wil ich wol ratten dir
	1157 lege in sus ein pîn an,	chybí v L5, L6; L15 vnd leg sew sust ain zugtan; L18 mantel
	1158 daz si dich vürbaz mit gemache lân.	chybí v L5, L6; L8 mit frid; L15 das sy dich sein fürbas erlan; L18 das sie dich ich machen lam
	1159 du solt mir des dîn triuwe geben,	chybí v L15; L18 mit ein bilde nemen
1553 A necin nic gich ziwotom!“	1160 daz du ir keinem tuost an dem leben.‘	chybí v L15; L6 dz du in nie schadest an irme leben; L13 Daz du nicht wilt nemen dz lebin; L18 vnd du dir das wol gezemen
1554 Lawrynek wece: „nenecham toho tak,	1161 Daz gelobete ir dô Laurîn.	chybí v L5; L8 Das uerhies ir laurein; L18 do gab sie her laurein
1555 Bych sebe nepomstil wšak.		
1556 Ale vcinim taku kazu,		
1557 Budut mieti potom hruozu.		
1558 Vcinim gim taku muku,		
1559 že wiec neprigdu natuto luku!“		
1560 Ona wece: „mily pane, pomni nato,		
1561 Wiera drazšie nezli zlatto“		
1562 A tot se potwrdi slibenie,		
	1162 mit gesteine ein guldîn vingerlîn	chybí v L5; L6 von golde; L8 mit gestain vnd guldin fingerlein; L15 mit ainem stainein vinngerllein; L18 ein vil gut vingerlein
1563 Da mu prsten naznamenie	1163 stiez ez an sîne rehten hant,	chybí v L5; L6 stiess sy im an sin hant; L7 stiess Lauryn ir eyn fingerlin yn dy hant; L8 Sties sy im an die hand; L9 das stoz an dein Rechte hant; L10 her stysz ys ir an ere hant; L13 stiz su om an an syne hanth; L15 das stiesz sy an dy rechtn handt; L18 das sties si im in die hant
1564 A wze naswu ruku druhy,		L6 navíc: do nam der vil cleine man, dále chybí list, pokračuje od HzLA 1202
1565 Proňz rekowe dogidechu tuhy,		
1566 Ze kdyz gey naswu ruku wzdiel,	1164 dô wart im grôziu kraft bekant:	chybí v L5, L7; L1 da von wart im sicherleichen bekant; L8/1164n. da ward im zwelff mans krafft vnderton; L9 so wirt dir abenttewr pekanntt; L10 do wart ir grosse craft bekant; L13 Do von ome wart bekant; L18 do von wart er bekant
1567 Dwanadste mužow syly miel.	1165 dâvon ez zwelf manne kraft gewan.	chybí v L5, L7; L9 trug; L10 czwelff mane crafft her gewan; L13 Vnd cwelff

		1166 daz was wunderlîche getân.	chybí v L5, L7; L8 Des freut sich der kluin man; L15 des freidt sich der claine mann
	Capito[a] XLII.		
55	1568 LAwryn posla pro dietleba.	1167 Nâch sînem swâger er dô sant.	chybí v L5; L18 an seinen swager er do sprang
	1569 Prissed wece: „co gt mne třeba?“	1168 der degen kam dar al zehant	chybí v L5, L7, L15; L8 Do chom der degen vn uerzait; L13 Do quam gegangin sant czu hant; L18 vnd sprach zu im do zu hant
		1169 ze ime alsô drâte	chybí v L5, L7, L13; L15 da weist er in vil dratt; L8/1168n. zu im in ein kemnat;
		1170 in eine kemenâte.	chybí v L5, L7, L13, L18
	1570 Lawrynek wece: „Stryče mily, prosym tebe,	1171 Dô sprach der kleine Laurîn:	chybí v L5, L18; L7 Er sprach: Lieber swager myn
		1172 ‚vil herzenlieber swâger mîn,	chybí v L5; L3 lieber; L6 daz dü selig must syn; L8 lieber; L13 Dittelep libe; L18 dietleb lieber
	1571 Day mi wtom vziti sebe,	1173 nim dich umb dîne gesellen niht an,	chybí v L5; L18 wiltu den willen mein / so nym dich dich nicht der heren an / sie hant nicht wol an mir getan
	1572 Abych pomstil swe žalosti,		
	1573 Genz gie mam odnich prielis dosti.		
	1574 Čoz ia gim vcinim, nedbay nato,		
	1575 Dam tobie striebro y zlatto;		
	1576 A coz mam pridussi koli,		
	1577 S tebut rad všecko rozdieli.“	1174 sô teile ich mit dir, swaz ich hân.‘	chybí v L5, L18; L13 Sso hastu keyn mir wol getan
56	1578 Dietleb z toho hniewiw bieše,		
	1579 Lawryna...	1175 Dô sprach Dietleip der degen:	chybí v L5
		1176 ‚ê wolde ich verliezen mîn leben.	chybí v L5
		1177 swaz in geschehe, daz geschehe ouch mir.	chybí v L5, L13; L15 das gefecht auch mir; L18 ob ich die hern ließe
		1178 dîner helfe ich wol enpir.‘	chybí v L5, L13; L15 vnd mich in laster stieße
		1179 Dô sprach der kleine Laurîn:	chybí v L5; L15 klain man
		1180 ‚sô muost du die wîle hinne sîn,	chybí v L5; L13 vmmer hynne; L15 So must ein weill pestan
		1181 unz du gewinnest ein andern muot	chybí v L5; L15 So du gewinst solhen müt
		1182 und mîne helfe nimest vür guot.‘	chybí v L5, L8; L1 mein gap; L13 Sich daz dunket mich gut; L15 vnd mein hilf must vergüt; L18 vnd du nymest fur gut
		1183 Laurînes liste wâren grôz:	chybí v L1; L18 laurens helfe was groß
		1184 sînen swâger er verslôz	L8 das es dietlaben uertros; L15 verlas
		1185 in der kemenâte.	chybí v L7, 15; L18 in einen kerker
		1186 dô îlte ez vil drâte,	L8/1186n. do eilt der klain laurein zehand; L7 Er quam alzuhant; L15/1186n. do eilte der klain weigantt; L18 vnd lief vil gevere
		1187 der vil kleine wîgant,	chybí v L7; L13 po 1188 stolcze; L18 po 1188 stolz
		1188 dâ ez die vier vürsten vant.	L7 recken; L15 hern; L18 hern
		1189 alsô wir ez hœren sagen,	chybí v L5, L7

	1190 trinken hiez ez dar tragen,	L7/1190n. Lauryn hiess dar dragen mede vnd wyn
	1191 beide mete und küelen wîn:	chybí v L5; L3 vnde win; L8 vnd wein
	1192 twalm hiez ez tuon darîn.	L3 Den tholen trang tet iz darin; L5 Met mortit vnde twaheln; L7 dolendrang det er daryn; L8 wie pald det man dar ein; L13 tolmtrang tet hye dar yn; L18 der dolen dranck must do sein
	1193 dô si daz getrunken,	chybí v L18
	1194 wie balde si ûf die benke sunken!	L13 nedir sunckin; L18 viel schiere sie do suncken
	1195 Laurîn der wîgant	L18 alle viere bey der want
	1196 alliu vieriu er in zesamene bant,	L18 laurein die hern bant
	1197 er warf si tiefe in einen kerkære,	L13 leyte; L18 vnd warf sie vil swere
	1198 dâ liten si inne grôze swære.	L1 vngemach; L18 in einen kerkere
	1199 si wâren alle samt verlorn	chybí v L1, L9; L7/1199n. po 1201
	1200 wan hern Dietrîches zorn.	chybí v L1, L9; L8 Nun uor herren dietrichen zorn; L13 Wes nicht gewest er Ditterichiz corn; L18 vnd wer gesein des berners zorn
57	1201 Nu lâgen die vürsten gevangen:	chybí v L5, L13, L18; L7 herren
	1202 wie kâmen si von dannen?	chybí v L5, L13, L18; L6 znovu pokračuje, navíc: Das es nit also mac ergon, / der lesser wolte trincken hon; L8 navíc: das mag nymmer ergan / Der loser muosz ein löser hon; L15 navíc: das nymer mer gan mag / der lesar mus ain drunch
	1203 Dô si daz getwerc mit untriuwen gevienc,	chybí v L10; L8 do sy das zwerg / Mit listen hatt gepracht in den perg; L13 Den Laurin mit untruwen enphing; L15 das sy das clain thberg / Mit listen gieng jn den perck; L18 den der snod berner fing
	1204 ein dunst von Dietrîches munde gienc,	chybí v L10; L1 celý verš: hern dietreichen fon dem mund gingen; L5 sinem; L7 von Dietrich; L8 her dietrich sein zorn gefienng / Ein tunst uon seinem mund gieng; L15 her dietrich ain zorne ginc / das jm von dem mundt gie; L13 brunst von ern Ditteriche; L18 ein brunst von dem hern
	1205 der verbrande im sîniu bant.	L10 po 1202: dy herrn sich vorsonnen / das sy worn gebunden / her ditterich vorczorne bran / Jm begunde aws dem munde gan / Alz aws der esse tut das fewir / Alle gute was ym tewer (srv. HzL A 541n.) / do methe vorbrante her seyne bant / daz eyn fewer entscheyn czu hant; L15 ain hicz dy jm verprant dy pant; L18 die wand
	1206 dô lôste er vuoz unde hant	chybí v L10, L15; L7 alle zuhant
	1207 darnâch lôste er die gesellen sîn	chybí v L13, L18; L7 celý verš: all dy gesellen syn

	1208 gar ûz einer grôzen pîn.	chybí v L13, L18; L6 navíc: Des andren morgens frü
	1209 dô lâgen si mit ræten,	chybí v L5, L6, L7; L1 do gingen sy zv raten; L3 do enwosten dy recken; L9 do westen dy Rekchen guett; L10 do wustin sy nicht dy fursten gut; L13/1209n. po 1214 dy forstin; L15 da westen nicht dy stäten; L18/1209n. po 1214
	1210 wie si irn dingen tæten,	chybí v L5, L7, L8; L3 wy sy geteten; L7 sy enwistent, wie sy woltent tun; L9 Nit wie se an kertten iren muet; L10 wy sy gesetcztin erin mut; L15 wie sy
	1211 daz si gewünnen ir harnesch guot,	chybí v L5, L7, L8; L6 wenn ir; L10 vnd wy sy gewonnen ir harnisch gut; L13 Hye konde aber nicht gewinne / Mit allen synen synnen / Daz vil gute harnisch gut; L18 vnd kund aber nicht gewinen / mit allen seinen sinen / das vil edel harnas gut
	1212 daz dâ was vor in wol behuot	chybí v L5, L6, L7, L8; L10 das do so wol beslossin was; L13 Wan daz waz vil wol behut; L18 was es zu mal was wol behut
	1213 und verslozzen in dem berge	chybí v L5, L7, L8; L6 celý verš in dem holen berge; L10 vnd behalden yn dem berge; L13 In deme holin berge; L15 vnd den het das clainist thberck; L18 in dem holn berge
	1214 von dem wilden getwerge.	chybí v L5, L7, L8; L6 cleinen; L10 cleynen; L13 následuje HzL A 1209n. ; L15 wol verslozen jn den holen perck; L18 následuje HzL A 1209n.
	1215 dô lagen si mit sorgen	chybí v L5; L13 celý verš mit vil grossin sorgin; L18 celý verš mit vil großen sorgen
	1216 unz an den vierden morgen.	chybí v L5; L10 dritten; L18 werden
58	1217 Vrou Künhilt diu künegîn	chybí v L5, L7; L1/1217n. Fraw kunckilt verdeck den schein; L13 Bronhilt dy konigin
	1218 die verdacte in dem berge den schîn:	chybí v L5, L7; L8 Gedacht inirem sinne; L10 bedachte; L13 ging vnd bedachte; L18 bedahte
	1219 daz tete si durch die recken,	chybí v L6, L7; L1 dez pruder sein; L13 recken wert
	1220 daz si daz gesteine hiez bedecken,	chybí v L1, L5, L6, L7, L13; L10 Ap sy mochte bedecken / das sy nicht irschrecken; L18 den schein wolt
	1221 daz man in dem berge niht ensach.	chybí v L1, L5, L6; L7 In dem berge nymant gesach; L8 das man nichtz sach; L13 Daz man den tag nichtinensach; L18 do sie den schein nit ensach

1580 ... hoře,
1581 Iakz se sta, ale spracy.
1582 Protoz te řeči vkracy.
1583 Tma by tehdy. mužikowe,
1584 Giech knieżata y kralowe

1585 Spat gidechu yhned potom.	1222 diu getwerge giengen an ir gemach.	chybí v L5, L6
1586 Krymhulta pomysli otom,		
1587 Kterakby gim pomohla znuze.		
1588 Nedaducy wiedieti ygednomu sluze,		
1589 Wstawši yhned gide tam,	1223 Vrou Künhilt gienc dô zehant,	chybí v L6; L8 Do ging si zehand; L13 Bronhilt
1590 Tu kdez Dietleb zawrien sam.	1224 dâ si irn bruoder Dietleiben vant	chybí v L6; L1 do sye dietlawben vant; L8 do si dietlaben fand; L13 Do su Ditteleibin vant; L18 den von steire
	1225 in einer kemenâte.	chybí v L5, L6, L7, L10, L13; L1/1225+1227 In einer kemnaten tur; L3 Hindir eyner kemenate thur; L8/1225n. vnd eilt si acuh vil tratt / Zuo der selben kemnat; L15/1225n. Sy kam also dratt / zu der selben kemnat; L18 in der koberne
	1226 dar îlte si vil drâte,	chybí v L1, L3, L5, L6, L7, L13; L18 leit
	1227 ûf slôz si der kemenâte tür.	chybí v L3, L5, L6; L13 sy sloz uf der kemnatin tor
	1228 dô spranc Dietleip hervür	chybí v L5, L6; L3 Do sprach dytheleyb her vur; L7 Der helt sprang do erfur
	1229 gar in grimmegem muote.	chybí v L5, L6; L9 Ich pin in czornigem müett; L13 Vil gar in cornem mute; L18 vil sere in zornes mute
	1230 dô sprach die künegin guote:	chybí v L5, L6; L1 Er fragt die kungin guet; L13 Bronhilt
1591 Zawola naň: „Brachku dietlebe!	1231 ‚vil herzenlieber bruoder mîn,	chybí v L6; L1/1231+1235 vil herczen liebe swester mein; L3 vil lieber; L5 vil liber; L10 Vil allir libister; L13 Ditteleib libe bruder myn; L18 dietleb lieber bruder mein
1592 Pod sem kemnie, třeba mi tebe!		
1593 Posluchayz mne, cozt ia prawi,		
1594 Ač chcess swemu ziwotu zdrawi.	1232 daz du iemer sælec müezest sîn!	chybí v L1, L6
1595 Nebudessli me raddy dbati,	1233 volgest du niht mîner lêre,	chybí v L1, L18; L6 vergis nit; L8 vergiss nit meiner ler
1596 Cest y ziwot musyš dati.“	1234 sô verliusest du lîp und êre.‘	chybí v L1, L18; L10 gut vnd ere
1597 Dietleb wece: „co kažes, tot chcy zdieti.	1235 Er sprach: ‚vil liebiu swester mîn,	chybí v L5, L18; L1 viz HzL A 1231
	1236 swaz du mir rætest, daz sol sîn.	chybí v L5, L7, L18
1598 Proboh možešli mi to powiedieti,	1237 nu sage mir ûf die triuwe dîn,	chybí v L7
	1238 wie gehabent sich die gesellen mîn?	L6/1238n. Sint min gesellen lebendig oder tot; L7 wo syn; L18 před 1237: wie gehabent sich die heren dein
1599 Zbitili gsu ci zgimani?“	1239 sind si lebende oder tôt	chybí v L5
	1240 oder in keiner hande nôt?‘	chybí v L5; L3 keyner not; L6 keiner not; L8 Oder sind sy sunsst in not; L7 oder sust; L10 yn keyner not; L15 Sag mir sindt sy in kainer not; L18 slacht not
	1241 Si sprach: ‚si sint gevangen,	chybí v L7; L8 SJ sprach lieber mein / So du ymmer selg mussest se[...] / Sie sind layder gefangen

		1242 des mich muoz sêre erlangen,	chybí v L7; L5 belangen; L6 das sy mus belangen; L8 belangen; L15 das mich nach jn mus plangen; L18 er sprach euch muß belangen
	1600 „Gsut welmi hluboce schowani!“	1243 tiefe in einem karkære,	chybí v L5; L1 keler; L7 Sy sprach: sy ligen; L13 Vil feste in dem kerkere; L18 wo sie ligent swere
		1244 darinne lîdent si grôze swære.‘	chybí v L5; L13 grosse not und swere; L18 in dem kerkere
	1601 Dietleb poče welmi plakati,		
	1602 Iakozto prawa mati		
	1603 Vzri, ano wybrani dieti.		
	1604 Tut newie, co sobie zdieti,		
		1245 Dô sprach der degen hôchgemuot:	L18 wol gemut
	1605 Arka: „ach, bych miel swe odienie,	1246 ‚hête ich nu mîn harnesch guot	L18 vnd ich nu mein swert gut
		1247 und mîn swert in mîner hant,	chybí v L5; L18 wol got in meiner hant
		1248 ich lôste si, ‘ sprach der wîgant.	L5 Jch loste sie sprach der degen / oder ich müste verliesen min leben
	1606 Biezal bych ktowarissom nynie!		
	1607 Anebo bych ge wyplatil,		
	1608 Aneb swog ziwot ztratil.		
	1609 Kdyz bych dosahl sweho meče,		
	1610 Nemiel bych ygedne peče.“		
59	1611 Krymhulta gemu wece tak:		
	1612 „Brachku zagiste tobie prawim wšak,	1249 Si sprach: ‚vil lieber bruoder mîn,	chybí v L5, L6, L15; L10 nahrazuje HzL A 1249–1260 verši 1299–1302. HzL A 1249–1260 následují v pozměněném znění po HzL A 1279, viz tam.; L18 Fraw krimhilt sprach bruder mein
		1250 daz du iemer sælec müezest sîn!	chybí v L5, L6 (srv. HzL A 1256), L8, L15
	1613 Posluchayz mne, brachku mily!		
	1614 By ty miel ty ctwery syly,	1251 und wærst du sterker dan dîn viere,	chybí v L5, L8; L6 Sy sprach: Werst du; L9 dan diner dri; L15 sy sprach...
	1615 Bylby zabit skuoro odnich.	1252 si erslüegen dich vil schiere,	chybí v L5, L8; L9 Sew slachent dich zw tod schir
		1253 daz du in siges müezest jehen,	chybí v L5, L7, L8; L3 wen er ist mer wen vire / daz du en segest muzzes ien; L6 sicherheit; L13 Du segez du must gen; L18 du gesigest in nicht an das gein
	1616 Tobie nelze widieti gich.	1254 wan du enmaht ir niht gesehen.	chybí v L5, L8; L6 das enmastu nit gesehen; L7 po 1255 so mach dich der keyner gesyn; L13 Du kanst or keyner sen; L18 du mast in kemen gesein
	1617 Wezmi prsten tento ksobie,	1255 nim hin daz guldîn vingerlîn	chybí v L5; L8 Jch gib dir ein fingerlein; L15 Nu se hin das vingerlein
		1256 vil herzenlieber bruoder mîn	chybí v L5, L8; L6 das du selig mussest sin
		1257 daz solt du stôzen ûf die hant,	chybí v L5; L9 rechten; L3 an dine
	1618 Budut diwy znamy tobie,	1258 sô wirt dir âventiure bekant:	chybí v L5, L8; L15 Das ist pesser den ein land
		1259 vürwâr ich daz sprechen sol,	chybí v L5, L7, L8, L15
	1619 Mužika vzriš každeho.	1260 du sihst diu getwerge alliu wol.‘	chybí v L5, L7, L8, L15; L18 gesigest
	1620 Posluchayz kazanie meho!“		

		1261 si stiez im daz vingerlîn an die hant,	chybí v L1, L5, L7, L10, L15; L9 er stiez das; L13 Hye stiz daz; L18 der sties
		1262 des vröute sich der wîgant,	chybí v L1, L5, L7, L10
	1621 Dietleb: „coz kažeš, to chcy vciniti!“		
	1622 Poče welmi wesel byti,	1263 sîn herze daz was vröuden vol:	chybí v L1, L5, L6, L7, L10
	1623 Ze muziky všecky widiese,	1264 er sach diu getwerge wol.	chybí v L1, L5, L6, L7, L8, L10
	1624 Kam chtiese, tam gdieše.		
	1625 Všecko tagemstwie zgeweno gemu		
	1626 Tak dobře yako gich kteremu.		
	1627 Powiedie dietleb stoge:		
	1628 „Rad mi ktomu, sestro moge,		
	1629 Bych mohl gmieti swe odienie.	1265 ‚hêt ich mîn harnesch und mîn swert,	chybí v L5, L6, L7, L8, L10; L1 platen; L9 hie ich mein prun vnd; L13 Hette ich nu myn swert; L18 er sprach het ich mein swert
		1266 des enkülde manec getwerc,	chybí v L5, L6, L7, L8, L10
		1267 ez wæren vrouwen oder man,	chybí v L5, L6, L7, L8, L10
		1268 ez müezte in an daz leben gân.	chybí v L5, L6, L7, L8, L10
	1630 Vcinilbych diw nynie!		
	1631 Ani striebro ani zlatto,		
	1632 Dal by každy ziwot zato.		
	1633 Tiem bych tie chtiel vgistiti,		
	1634 ziwota ygednoho nepustiti.“	1269 ich lieze ir kein genesen niet,	chybí v L5, L6, L7, L8, L9, L10, L13, L18; ir keyn geleben
		1270 ez ist ein untriuwiu diet.‘	chybí v L5, L6, L7, L8, L9, L10, L13, L18; L1 venn ir vnrein pilt; L15 sy ahbent ein vngetrewes wessen
60		1271 Si nam in bî der wîzen hant,	chybí v L5, L6, L8, L10
		1272 dô volgete ir der wîgant,	chybí v L5, L6, L7, L8, L10
	1635 Tehdy Krymhulta, kralowa te hory,		chybí v L8; L10 od předchozího výpadku: Sy sprach liber bruder meyn / Jn eyn gewelb trug man dy gesellyn / vnd warff sy yn eyn kerker / dorynne leyden sy grosse swere (=HzL A 1299–1302)
	1636 Wede gey dogedne komory.	1273 si vuorte in alsô drâte	chybí v L5, L8; L7/1273+1275 Sy furt yn, da er syn harnische fant; L10 dy konigynne ging do vil drote
		1274 in eine kemenâte:	chybí v L5, L7, L8
	1637 Tu vzře odienie wšelike,	1275 dâ vunden’s ir aller harnesch guot,	chybí v L5, L8; L10 do sy al ir harnisch fant; L13 Do fant hye alle or harniz; L15 da vand er allen den harnasch; L18 do vant er allen harnasch
		1276 swie wol ez was vor in behuot.	chybí v L5, L7, L8; L10 das sageten ir dy fursten dang; L13 Wy wol es beslossin was; L15 der vor in verslossen was; L18 der vor wol besloßen was
		1277 von golde gap ez liehten schîn.	chybí v L5, L8; L10 Sy brochte yn ir harnisch gut
	1638 Gmiegiese radosti welike.		chybí v L5, L8; L10 navíc: dornoch stunt ir der muth
	1639 Nayprw se kswemu vteče.		

	1640 Krymhulta gey yhned obleče,	1278 dô wâpende in diu künegîn	chybí v L5, L8; L10 Sy wopnite en selbir mit der hant; L18 do slug in die kunigein
		1279 mit listen, den küenen wîgant,	chybí v L5, L7, L8; L6 mit der schneweissen hant; L10 des was fro der weigant; L13 Mit or sne sne wissin hant; L15 mit ir wol weissen hant; L18 mit ir sne weißen hant
	1641 Sstit vwaza a helm wstawi	1280 den helm si im ûf daz houbet bant,	chybí v L5, L6, L8, L10, namísto toho pozměněné verše HzL A 1249–1260: Sy sprach liber bruder meyn / dastu selig mussist seyn / Nym das vingeleyn an dy hant /do werdin dir dy getwerge bekant / dy kanstu andirs nicht gesen / do vor dir leit mochte geschen. Následuje HzL A 1303; L1 po 1282; L13 he uf daz heubt
		1281 daz swert gap si im in die hant,	chybí v L5, L6, L8, L10; L3 in sine; L13 hye nam daz swert in dye hand; L18 vnd auch seinen newen, zbytek chybí (konec L18)
		1282 daz was bezzer als ein lant,	chybí v L5, L6, L7, L8, L10, L18; L15 hant
		1283 und sînen goltvarwen schilt,	chybí v L6, L8, L10; L3 guldin; L5 Sie braht ym harnesch vnd schilt; L13 In synen lichtin; L15 gold gemalten;
		1284 darane daz merwunder spilt	chybí v L6, L8, L10; L7 dara stunt ein merwonder wilt následuje HzL A 1295nn.
		1285 in allen den gebæren	chybí v L5, L6, L7, L8, L9, L10; L15 Jn allem dem gevart
		1286 sam ez lebende wære.	chybí v L5, L6, L7, L8, L9, L10
61	1642 Arkuc: „Brachku! gestiet prawi,	1287 si sprach: ‚lieber bruoder mîn,	chybí v L5, L8, L10; L3 Hora liber bruder myn; L6 Wich! sprach sy, lieber bruder myn; L13 Da sprach dy kongynne
	1643 Nedbay nakniežata gina,		
	1644 Choway se gedno Lawryna,	1288 hüete dich vor Laurîn:	chybí v L5, L8, L10; L7 du salt dy huden; L13 vor dem snodin
	1645 Neb kdez by Lawryn ostal tobie,	1289 ist daz er dich gesiget an,	chybí v L5, L8, L10; L1 sicht an; L6 sihet
	1646 Newidielatbych, co wzdieti sobie.		
	1647 Kdy by mu zmek to stiestie dal,		
	1648 I geden by ziw neostal.“	1290 ez muoz uns allen an’z leben gân.‘	chybí v L5, L8, L10; L13 Sso muz ich daz lebin vorlorn han
		1291 Dô sprach Dietleip der degen:	chybí v L6, L7, L8, L10
	1649 „leč čert, leč dwa, Tot nic nenie,	1292 ‚sîn welle dan der tiuvel pflegen	chybí v L6, L7, L8, L10
		1293 ûz der bittern helle,	chybí v L1, L6, L7, L8, L9, L10; L13 bozin
	1650 Kdyz ia mam wecti odienie!		
	1651 Ba hybieti bude Lawrynowi,		
	1652 Tomu nectnemu kralowi!		
	1653 Wzdyt mu zdeřem geho kuozi,		
	1654 Ať ne mecy, ale nozy!“		
	1655 Ona wece: „brachku mily!		
	1656 Mat dwanadste mužow syly!“		
	1657 „Ač by gich tisic miel,		
	1658 Wšak bych se snim biti smiel!		
	1659 Nehroz mi tiem, sestro, nic,		

1660 Beztowarissowt nepogdu pryč.	1294 ich lœse mich und meine gesellen.‘	chybí v L6, L7, L8, L10; L3 Jch lose myne gesellen; L5 Jch losen dich vnd die gesellen min; L9 dy do ligent in warer pein; L13 on alle myne; L15 ich las heut mein gesellen
1661 Aneb wesele odtud pogdem,		
1662 Aneb welike prace dogdem!“		
	1295 Von der küneginne lobesam	chybí v L8, L10, L7/1295n. před 1287; L5 von deme kleinen laurin; L13 iuncfrawen; L15 von der frawen lobsam
1663 Poče gey milie zehnati,	1296 wart guoter segene vil getân	chybí v L5, L8, L10; L1 suesser; L15 wart jm manig segen getann
	1297 ze helfe Dietleibe dem degen,	chybí v L5, L7, L8, L10; L6 zu hellffe ime geben; L9 Sy wunscht dietlaben dem degen; L15 sy sprach got mus dein eben
	1298 daz im got vriste sîn leben.	chybí v L5, L7, L8, L10; L9 Im solt got gelukch geben; L13 daz syn got mussse phlegin; L15 das du pehalttes ein leben
1664 Iakz koli kdyzto mati		
1665 Pryc prowazie swe dietie,		
1666 Tit newie, co sobie zdieti,		
1667 Newiedie, kterakt se zwede.		
1668 Dietleb opiet nani wzhlede		
1669 Arka: „nasse řeč ma byti kratka.		
1670 Powiez mi, kde lezie nebožatka?“		
1671 Ona wece: „wzklepie lezie.	1299 si sprach: ‚vil lieber bruoder mîn	chybí v L5, L7, L8, L13; HzL A 1299–1302 v L10 viz HzL A 1249nn.; L15 schaw lieber prudermein
	1300 in ein gewelbe truoc man die gesellen dîn	chybí v L5, L7, L8, L13
	1301 und warf si in einen kerkære:	chybí v L5, L7, L8, L13; L1 in einen tieffen keler
1672 Twrde nanich gest wazanie	1302 dâ lîdent si inne grôze swære.‘	chybí v L5, L7, L8, L13
1673 A gsut vwelike pracy.“		
1674 On wece: „Ya ge skoro vkracy!“		
62	1303 Dô er die rede alsô vernam,	chybí v L8; L7 Do dy rede vss qwam
Capi XLIIII.		
1675 NEvcini nic meskanie,		
1676 Pobra meče y odienie	1304 ir aller harnesch er dô nam	chybí v L8, L10 Jr allir woppin her mit ym nam
	1305 und darzuo iriu guoten swert,	chybí v L5, L8
	1306 diu wâren eins künecrîches wert:	chybí v L5, L8; L7 eyns landes; L10 eynes landis; L13 tusynt marke
1677 Y nese gim dožalaře,	1307 er truoc si in daz gewelbe hinîn	L7 er drug iss an daz gefenckniss hyn; L13 Hye trug dy wapyn alle en yn
	1308 und warf si vür die gesellen sîn,	L13 vnder
1678 Ano gde znich taka žaře,		
1679 Ano se gim welmi styst’e,		
1680 Swietlo se gim nikdy neblystie.		
1681 Tam gim potmie odienie wrže		
1682 A sam swog mec wytrze.		
1683 Yhned by hřmot tak weliky,	1309 daz ez alsô lûte erhal	chybí v L8; L6 erklang; L7 erschal; L10 irschal; L13 Hye warf sy nedir daz ez hal; L15 das ez jn perg er

1684 Ze yhned mužik wšeliky	1310 in dem berge überal.	chybí v L8; L7 dy getwerge entwachten uberalle; L6 einer halben milen lang; L13 Do erwachtyn dy gecwerg obir al; L15 das harten dietweig vber all
1685 Wsta zespanie toho časa.		
1686 I dog du zleho kwassa.		
1687 Lawryn se zespanie zbudi,	1311 Laurîn der kleine man	chybí v L9, L10, L13, L15
1688 Zawola nawšechny lidi.	1312 rief alle die sîne an.	chybí v L9, L10, L13, L15; L3 Rif dy sinen an; L8 Rufft die seinen an
	1313 im was leit unde zorn.	chybí v L9, L10, L13, L15
1689 Welmi kricieše aby wstali		
1690 Tak dobře welici y mali.		
1691 Lawryn ten maly kralik		
1692 Vcini tak weliky krik,		
1693 Ze se whoře rozlehaše.		
1694 Kazdy kodieni chwataše,		
1695 Welmi brzy se obleku,		
1696 Wsichni prissedše y kleku:		
1697 „Coz nam kazes, mily pane,		
1698 Wšet se potwe woli stane!“		
1699 To ciniechu gemu na chlubu.		
1700 Potom tak trubichu w trubu,	1314 ez erschalte ein lûtez horn,	chybí v L9, L10, L13, L15; L1 langs; L6 blies ein grosses; L7 blise ein helles; L8 Es plies ein har horn (srv. HzL A 1462)
	1315 daz ez in dem berge erhal.	chybí v L9, L7, L10, L13, L15
1701 ze se gich zbieže taka moc,	1316 daz erhôrten diu getwerge überal.	chybí v L9, L7, L10, L13, L15
1702 Ze by tma odnich iako noc.		
	1317 darnâch gienc ez an ein klingen	chybí v L5; L6 die clingen; L13 Dar begunde ez clingin
	1318 von herten rîchen ringen,	chybí v L5; L6 gulden; L10 von reichin wopin ringen; L13 Von den stal ringin / Alzo hub sich der stryt / Von der forstin in der cyt; L15 vo irich waffen ringen
	1319 diu man an diu getwerge leit,	chybí v L5, L13; L10 dy do worn gelegit an der getwerge leip
	1320 dô si wolden an den strît.	chybí v L5, L13
	1321 alsô wir ez hân vernomen,	chybí v L5, L13; L1 Alz wir an dem puch haben vernumen; L7 ich
	1322 wie schiere wâren diu getwerge komen,	chybí v L5, L13; L1 gewapnet twerg; L7 vil schiere waren komen; L9 gewapptner twerig
1703 A wšechno, lida odieneho,		
1704 Hlediece ct'i krale sweho,		
1705 Tridceti tisicow aneb wiece,	1323 driu tûsent oder mêre	chybí v L13; L6 vier
1706 Wscihni mu sluziti chtiece,		
1707 Pribieh kazdy sta přednim.	1324 vür Laurîn den künec hêr.	chybí v L13; L5 kwamne für laurin vil here; L6 von dem kunge herre; L10 Vor laureyn den konig sten
1708 Lawryn kaza primilosti gim:	1325 Dô sprach Laurîn der degen:	chybí v L5; L9 lawtt Rüefft larein der degen
1709 „Vcinte to pome woli,		
1710 Negimayte gich nikoli!	1326 ,ir sült ir keinen lâzen leben.	chybí v L5; L9 Ir lassent ir kainen leben
1711 Bite pořad y rytieře,		
	1327 ir geloube ist ein wiht,	chybí v L5, L7; L6 vicht L10 gelobede; L13 or gelobende haldin sy nicht

1712 Nebot oni nam newierie.	1328 wan si getrûwent uns niht.‘	chybí v L5, L7, L13; začátek prvního fragmentu L2; L6 geloubent an vns
1713 Ačby Byli kteri geti,		L9 navíc: Sew sullen vns petriegen nit
1714 Mohlibychom odnich skodu wzieti.		
1715 Nam by to nebylo kzysku.“		
1716 Tak řka, tam se potisku	1329 Darnâch huop sich ein gedranc	L5 vil schiere hub sich ein gedrang
	1330 beidiu breit unde lanc	L7 wijt vnd; L10 weit vnd
1717 Nadietleba dokomniaty,	1331 vaste an dez gewelbe hin dan:	L6 von dem gewelb dort an; L8 Si trungen vast in das gewelb hin ein / do dietlab was vnd die gesellen sein; L10 ffuste an das gewelbe hin an
1718 An tam stogi yako iaty.	1332 dâ sach man Dietleiben stân.	L6 an; L8 navíc: Als einen martgrimmigen man
1719 Dietleb tepruw wešel bieše,		
	1333 sîn herze daz was manheit vol.	chybí v L5; L9 frewden; L10 frewdin; L13 froydin; L15 frewden
1720 Ze muziky všechny widieše.	1334 er sach diu getwerge alliu wol.	chybí v L5; L10 Er kunde auch all zeyt streitten
1721 Tu se tepruw hra y poče,		
	1335 er hête eines recken sin:	L1 ein rechten sin; L2 ein rechten sin; L10 faste; L13 stolczin
1722 Kdyz Dietleb mezy nie skoče,	1336 er spranc under diu getwerge hin,	L8 für
1723 Vcini siroky okol		L13 samost.: Grossis strytis hye begonde / der selbye held iunge
1724 Yako wmalych ptacych sokol.		
1725 Srdce mu rostlo wradosti,		
1726 Nemniel nikdy, by miel dosti.		
1727 Tu pomsti wšie swe žalosti		
1728 A vkrati gim gich zlosti		
	1337 ûz zoch er daz swert vil swinde.	chybí v L1, L2, L5, L7, L8, L9, L13; L3 der selben degen iungen; L6 Was zoch L10 Aws czoch her vil swinde
	1338 ...	L3 dy getwerg vf in drungen; L6 do von sime swert starcker winde; L8 Er schluog im an den selben stunden / viel tieff verig wnden (srv. HzL A 1345n.); L10 der selbige degin milde; L15 das dar von giegen gros wind
1729 A zbi gich tu prieliš mnoho,	1339 er sluoc ir ûzermazen vil,	L7 Do giengent die getwerge vil; L8 vnd zeschluog ir auch gar vil; L15 er slüeg der twerg vil
	1340 daz was im ein kurzewîl und ein spil.	chybí v L5; L7 ein kindes spil; L9 das was im ein spil; L8 Das war seines herczen spil; L10 das was ym eyn kinder spil; L13 Mehe danne Ich uch sagen wil; L15 das was seins hertzen spil
1730 Az sam newidiel cisla toho.		
Capitola Ctiridcata pata.		
63 1731 LAwryn vzře, ze lide zbiti,	1341 Dô Laurîn das gesach,	chybí v L5
	1342 daz im grôzer schade geschach,	chybí v L5; L6 das dem also was; L15 das dein ding alse was
	1343 dô erzornete der kleine man:	chybí v L5; L6 do ermante der cleine man; L13 Do orcornte Laurin; L15 do er mannt er den klain mann
1732 Yhned se na dietleba riti	1344 er lief Dietleiben an.	chybí v L5; L6 ein tegen lobesam; L13 Hye lyf uf den swager syn; L15 vn lief sein swager an
1733 Yako maly ptak natura		
1734 Nebo yako myss nakocura.		

1735 A kdyz se kniemu přibra zbrani,		
1736 Nasylnie gey welmi rani,	1345 er sluoc im an den stunden	chybí v L5
	1346 vil tiefe verchwunden,	chybí v L5
1737 Dietleba ten maly muz;		
1738 Hniewase přewelmi iuz		
1739 Z tiech ran dietlew muz.	1347 daz Dietleibe dem jungen man	L3 getruwen; L5 do slug sie der iunge man; L6 das dem werden iiungen man; L7 getruwen; L15 das dem werden man
1740 Tehdy krew welmi yuž	1348 daz bluot durch die ringe ran.	L1 platen; L2 platen; L5 daz yn; L8 wnden; L10 bronege
1741 Yako zbrawa teče hlupe twaři,		
1742 Kdyzto zakoli masari.		
1743 Awšak miel dobry meč,	1349 Dietleibes swert was guot,	chybí v L5, L6, L7
	1350 als ez der degen hôchgemuot	chybí v L5, L6, L7
1744 Gimz byl wewšech bogich bezpeč,	1351 in strîten hête vil getragen	chybí v L5, L6, L7; L8 getan
1745 Gimz sekl helmy y odienie.	1352 und durch herte helme geslagen.	chybí v L5, L6, L7; L9 manigen helmen
1746 Wsak mu to platno nic nenie.	1353 iedoch was ez gar ein wiht,	chybí v L5, L6, L7; L3 Jedoch waz ez so gut nicht
1747 Lawryna se nechtiel gíetí.	1354 wan ez ensneit Laurînes niht.	chybí v L5, L6, L7
	1355 vürwar ich daz sprechen wil,	chybí v L5
	1356 der berc hête getwerge vil,	chybí v L5; L1 Der twerg waz an massen vil; L2 de twerg waz vnmaszen vil; L9 der getwerig waren also vil; L10 der berg zo der getwerg vil
1748 Newiedie, tomu co zdieti,		
1749 Ano naň biezie zkazde strany		
1750 A dawagíc welike rany	1357 diu sluogen hinden ûf den man.	chybí v L5; L6 do schlugen sy vff den iungen man; L8 hindan auff den iungen man; L13 alle
1751 Gedni szadu druzy spředu.		
1752 Tepruw potom mocnieysi wygdu;		
1753 Mnohem wiece nežli prwe prieliss		
1754 Bíeše gich, to gistie slyš.		
Capi XL VI.		
1755 A Kdyz přibieže wše zbieř ona.		
1756 Bog počechu, hra se kona.	1358 aller êrste er strîten began:	chybí v L5; L1 Alz er ein clein weil gewan; L2 Alz er cleone weil geban; L6 al rechte; L7 sich weren; L8 wann er ein weil gewan; L9 do von nyemant gesagen kan; L13 Vnd wan hye eynen run gewan; L15 vechten
1757 Detleb se zase obrati,	1359 er sluoc hinder sich einen slac,	chybí v L5, L15; L1 vnter sy; L13 So slug hye wedir eynen slag
1758 Ruče gím skokow vkrati,		
1759 Tak gich mnoho přieliš zwrati.	1360 dâvon der getwerge vil erlac.	chybí v L5, L15; L3 dir lag; L8 manig zwerg lag; L13 Daz or vil tod belag
1760 A wsak mu to nic neplati.	1361 daz enhalf im allez niht:	chybí v L7; L6/1361n. Das was alles gar ein wicht
	1362 sîn strîten was gar ein wiht.	chybí v L7; L8 straich
1761 Kdyz koli zabil gednoho,		
1762 Sto gich prislo miesto toho.		
1763 Dogide takeho hoře,		
1764 Tisknu gey ksame komoře,	1363 dô drungen si den jungen man	chybí v L5, L13
	1364 an daz gewelbe wider hinan.	chybí v L5, L13; L3 hin vnder an
1765 Tu kdežto Hilbrant lezieše.		

64

1766 Ale wšak giz zkomory chtieše,
1767 A wšecky towarisse s sebou wyprawil.
1768 Každemu meč a odienie,
1769 Obleka se bezmeskanie,
1770 Kromie driewe nez odienie nasobie gmieli,
1771 Ze by byli škodu wzeli.
1772 Neb se Lawryn tam tisknieše,
1773 Ty ginochy zbiti chtieše.
1774 Dietleb mu zaskoči dweře,
1775 Slawrynem se muzsky speře
1776 Arka: „Lawryne, nechod tam!
1777 Iat zde šečby dosti dam!“
1778 Toho se dietleb bogieše,
1779 Ze znich zadny muzikow newidieše.
1780 Kromie kdy by muziky widieli,
1781 Braniti by se gim smieli.
1782 Oblečeni wsickni biechu,
1783 Na dietleba smutnie zriechu.
1784 Radi by mu byli pomohli,
1785 Widieti nic nemohli.
1786 Když se Dietlebowi meč blestie,
1787 Getrichowi se welmi stestie;
1788 Smutnie wzhlede na dietleba,
1789 Vzře, ano pomocy třeba.
1790 Co gest wiediel tomu zdieti?
1791 An nemohl nic widieti
1792 Nez dietlebowy twrde rany,
1793 Gesto mu tu biechu dany.
1794 Tot gest žalost nadsmucenie,
1795 že lze pomocy nenie.

1365 Die wîle was meister Hildebrant,
1366 von arte ein wîser wîgant,
chybí v L15; L1 von garten; L2 von garten
1367 mit listen ûz dem kerkær komen
L1 keler; L2 keler; L13 jen vss dem kerker kamen
1368 und hête sîne gesellen mit im genomen.
1369 dô wâpenden sich die vier degen.
chybí v L5, L9; L7 gesellen; L10 An woppintin sich dy man / vnd liffin an das gewelbe hin dan; L15 wegen
1370 diu getwerge hêten in daz leben
chybí v L5, L13; L6 im; L7 Dy getwrg hatten Ditlauben daz leben; L9 die getwergin hietten sew gerne wider gefa(...); L10 dy getwerg hetten dittelip das leben; L15 sy hetten dietlaib das leben
1371 âne schaden wol genomen,
chybí v L9, L5, L10, L13, L15; L7 vil na benommen
1372 wær Dietleip vür daz gewelbe niht komen.
chybí v L5, L13; L1 wer dietreich; L2 wer dietreich; L7 were her Ditrich nicht kommen; L10 wer her vor das gewelbe nicht komen
1373 dô wolden si den jungen
chybí v L3, L5, L6, L7, L9, L13; L8 iungen man
1374 von dem gewelbe hân gedrungen.
chybí v L3, L5, L6, L7, L9, L13
1375 wol werte sich der junge degen:
chybí v L5, L7, L13; L8 vast; L6 wigant; L15 küng degen
1376 des verlôs manec getwerc sîn leben.
chybí v L5, L7, L13
1377 die wîle wâpenden sich an
chybí v L5, L7, L13; L3 sich dy vir man; L15 dannoch wappent si sich ann
1378 die vier recken lobesam.
chybí v L5, L7, L13; L3 alle; L6 tegen; L10 dy werden; heren

65	1796 Wida wpracy prietele,		
	1797 Getrich nepomeska dele,		
	1798 Wypusti tak žalostny hlas,		
	1799 Iakoz zaležal ten čas,		
	1800 Neb gest smutka dosti gmiel,		
		1379 Dô sprach der von Berne:	chybí v L5
	1801 A řka: „rad bych boiowati chtiel,	1380 ‚nu strite ich von herzen gerne	chybí v L5; L8 ausz der moszn
		1381 (dirre berc ist strîtes vol):	chybí v L5; Konec prvního fragmentu L2
		1382 ich weiz niht, wen ich slahen sol	chybí v L5
		1383 oder wen ich sol bestân:	chybí v L5; L1 pey gestan; L15 noch dem ich schol pei pestan
	1802 Ale předsebu nic newidim!	1384 nieman ich gesehen kan.‘	chybí v L5; L9 vnd tätt doch gern als ein man; L10 Jch sehe wedir weip noch man
	1803 Buoh wie, zet se stati stydim!		
	1804 I ziw newiem, co tomu zdieti.		
	1805 Ach, bych se wiediel skym siecy!		L1 navíc: wie mir sey geschehen / Daz ich nicht mag gesehen
	1806 Rcy zwas každy nieco ktomu,		
	1807 Co gt wzdieti hori to^{v}?“		
	1808 I nelze gim ktomu nic řecy,		
	1809 Chtie se hořem wšickni wztecy.		
	1810 Secy by se skaždym smieli,		
	1811 By gedno koho wiedieli;		
	1812 Prostrach by nic nenechali,		
	1813 Na ziwot gsu malo dbali.		
	Capi XLVII.		
66	1814 TOmu minu chwile dluha,		
	1815 Potom hylbrant, Getrichow sluha,	1385 Dô sprach meister Hildebrant:	
	1816 Wida hniew sweho pana,		
	1817 Gide kniemu brzo wstana		
	1818 Arka: „getriše, mily pane!		
		1386 ez ist bezzer als ein lant,	
	1819 Zač tobie ten dar se stane,	1387 daz ich dir, herre, geben wil.	L3 sol; L8 euch
		1388 dâvon gewinnest du vröuden vil,	L6 friden
		1389 vürwâr ich daz sprechen sol.	chybí v L5; L7 vil lieber herre myn
	1820 Pronž ty cti mnohe dobudeš	1390 ich gan dir der êre wol	chybí v L5, L7; L8 freuden; L10 Jch gan euch gutis also wol
		1391 baz dan dem lîbe mîn.	chybí v L5, L7; L6 den lieben; L8 Das denn dem leib mein; L15 den leben
	1821 A wšie prace y snami zbudeš.“		
	1822 Tak řka y da gemu pas		
	1823 Arka: „opaš se gim ten čas!	1392 nu nim hin daz gürtellîn:	L1 navíc: So siechstu die twerg / die do sein in dem perg / Er nam die gurtell in sie hant; L9 navíc: dw vil lieber herr mein; L15 Nu se hin das gürtllein (srv. HzL A 1255)
		1393 daz solt du gürten umb dînen lîp,	chybí v L6, L7; L10 das saltu vmmb haben yn dez streite; L15 das scholtu vmb haben jn dem streit
	1824 Pomožeš Dietlebowi zhoře,		
	1825 Vzřis wšechny muziky whore.	1394 sô sihst du an der selben zît	chybí v L6; L5 So wirt din hercze freuden vol; L7/1394n. so gesistu all getwerg wol; L9 so gesigest dw zw aller zeytt
		1395 diu getwerge alliu wol,	chybí v L6; L5 So gesyhestu die getwerge wol; L8 fur war ich das sprechen sol; L9 dy getwerige siechst dw alle wol; L15 die twerch sach er all wol
	1826 Y co giž nalawryna dbaš?		
	1827 Dwanadste muzow sylu maš!		
	1828 Chcelit stiestie swu priezen dati,		
	1829 Lawrynowi maš ostati.“		

		1396 vürwâr ich daz sprechen sol.‘	chybí v L5, L15, L6; L8 der perg ist zwerg also vol
		1397 Er gap im den gürtel in die hant.	chybí v L5; L6 Des frouwet sich der wigant / vnd nam den gurtel in die hant; L9 Er nam daz das gürtel in sein hantt
		1398 umbe gurte in der wîgant.	chybí v L5, L6, L15
	Capi XL VIII.		
67	1830 WEselo se poče gmieti,	1399 sîn herze daz wart vröuden vol:	chybí v L5, L6, L7; L15 Er sprach nu pin ich freuden voll
	1831 Ze mu muziky widieti,	1400 er sach diu getwerge alliu wol,	chybí v L5, L7, L15; L6 Ffurwor ich sprechen sol / ich sehe die getwerg alle wol
	1832 Radostnie mu srdce zplesa		
	1833 Iakožto koly prostřed lesa		
	1834 Mezy malymi zwieri lwowi.		
	1835 Ihned se riti Klawrynowi.		
	1836 Tepruw Getrich poče swadu,		
	1837 Iako lačny wlk bieže kstadu,		
	1838 Nieco vlowiti chtiegice.		
	1839 Vzře dietleba stogice,	1401 und Dietleiben den jungen man	chybí v L5
	1840 An giž wesken wkrwi staše.	1402 sach er in grôzen nœte stân:	chybí v L5
		1403 sîn harnesch was von bluote rôt,	chybí v L5, L15; L13 přeskok přes shodu veršů k 1413
		1404 sîn swert er im ze schirme bôt.	chybí v L5, L6, L13, L15
		1405 Er sprach: ‚vil lieben gesellen mîn,	chybí v L5, L6, L13, L15; L1 lieber gesell; L8 DJetrich sprach gen den gesellen sein
	1841 Mnohy muzik naň rubaše,		
	1842 Ani gey předsebu honie.		
	1843 Prokrew neznati odienie.		
	1844 Wšak ten vbohy clowiek,		
	1845 Yakz Getricha vzře koliwiek,		
	1846 Poče se zaň welmi bati,		
	1847 Kaza gemu wsklepie stati	1406 ir sült under dem gewelbe sîn.	chybí v L5, L6, L13, L15; L10 Jr sult dy weile hynne seyn
	1848 Arka: „wizy dobře dotebe,		L8 navíc: Jch mag das woll jechen
	1849 Ze by nelitowal sebe.		
	1850 Ale newies, co tomu zdieti,		
	1851 Neb gich nemožeš widieti.	1407 ir müget der getwerge niht gesehen.	chybí v L5, L6, L7, L13, L15
	1852 Proto mohl by škodu wzieti.	1408 dâvon möhte iu leit geschehen.	chybí v L1, L5, L6, L7, L13, L15
		1409 vürwâr ich daz sprechen wil,	chybí v L1, L5, L6, L13, L15
	1853 Raciz se oto nestarati.“		
	1854 Getrich wece: „chcyt pomocy!		
	1855 Budut gich kratcy skocy!		
	1856 Wizy gich prielis mnoho,	1410 ich sihe der getwerge aslô vil,	chybí v L5, L6, L13, L15; L1 der feint
		1411 daz ich grœzer her nie gesach:	chybí v L5, L6, L13, L15
		1412 diu tuont Dietleibe grôz ungemach,	chybí v L5, L6, L13, L15; L7 ich wil ir doden was ich mag
		1413 sîn harnesch ist von bluote rôt.	chybí v L5, L6, L13, L15
	1857 Gizt mvsym pomocy ztoho.	1414 ich muoz im helfen, oder er ist tôt.‘	chybí v L5, L15; L6 oder ich bin; L7 vsser noit; L8 aus not; L9 aus der natt; L10 adir sloen en tod (!); L13 Er sprach ich helffe dir addir sterbe tot (přeskok od 1404n.)
	1858 Nama obiema vmrieti		
	1859 Aneb secti zhory wygiti!“		

Capi[a] Ctiridcata dewa

68	1860 HYlbrant yhned wzhoru wstana	1415 Dô sprach meister Hildebrant,	chybí v L15
		1416 von arte ein wîser wîgant:	chybí v L15
	1861 Zawola nasweho pana		
	1862 Arka: „v lawryna prsten gest,	1417 ‚Laurîn hât ein vingerlîn	chybí v L15
		1418 an der rehten hant sîn	chybí v L15
		1419 (helt, vernim mînen rât),	chybí v L1, L5, L6, L15; L7 hilt von Bern; L8 Jr sült uernemen meinen rat; L18 (1419–1476 před HzL A 308) Der von bern nement rat
	1863 Pronž ma rozličnu wšicku čest		
	1864 I swe wšecky syly.	1420 dâvon ez sîne sterke hât:	chybí v L5, L6, L9, L15; L8 da uon es zwelff man sterckhat
	1865 Trzi se kniemu, pane mily!		
	1866 day mu wruku sylnu ranu,	1421 slach im den vinger ûz der hant	chybí v L15; L7 das fingerlin; L8 das fingerlin; L18 das vingerlein
	1867 Az mu prsten padne nastranu!		
	1868 Wrzyž gey kemnie, mily pane,	1422 und brinc mir in, ‘ sprach Hildebrant.	chybí v L9, L13, L15; L3 gib mirn; L6 gib; L7 gip mir is!, sprach der wigant; L8 folgt mir; L18 so gewinst du sein sorgen bant
	1869 Tepruwt geho pycha stane!		
	1870 Nama pribude pomocy,		
	1871 Stanut lawrynowi skocy.“		
		1423 Des antwurte im her Dietrîch	chybí v L1, L5, L10, L15; L18 so sprach von bern her diettereich
		1424 rehte wol gezogenlîch:	chybí v L1, L5, L10, L15; L7 das wort gar zuchteclich; L13 eyn forste vollin lobeclich; L18 ein furst hoch vnd lobeleich / Ich versagen dyr syn nit
	1872 Getrich wece: „mistře mog,	1425 ‚jâ, und ist daz daz geschiht,	chybí v L5, L15; L9 odsud dle mladší vulgáty; L1 Maister vnd mag daz geschehen; L7 was mir darumb geschit; L13 Iss daz mir daz heyl geschyt; L18 ist das mir das heil beschicht
	1873 Vzrimlit gey, budet twog!“	1426 daz ez mîn ouge ane siht,	chybí v L5, L7, L15; L6 ich versage dir es nit; L8 Als pald ich es an sich; L13 Vnd mir nach mynem willin get
		1427 ich slahe im den vinger ûz der hant	chybí v L5, L6, L7, L15; L8 das fingerlin; L18 es im von der hant
		1428 und bringe dir in, getriuwe Hildebrant.‘	chybí v L5, L6, L7, L15, L18; L13 meyster Hillebrand
	1874 Tepruw wen wyskoci Getrich	1429 Her Dietrîch vür daz gewelbe spranc.	chybí v L5, L6, L15; L18 her von spranck
	1875 I vcini weliky pych.		
	1876 Ginych propych nerodi zbyti,		
	1877 Ihned se na Lawryna říti.		
	1878 Wogensky se naň tisknu,	1430 dô gienc ûf in ein grôz gedranc	chybí v L5, L6, L8, L15; L13 Vf on wart eyn gross gedrang; L18 auf den wart groß getwanck
		1431 von manegem getwerge vreissam.	chybí v L5, L7, L15; L1 twergs man; L8 für manigen klainen man; L10 lobesam; L18 Do dem getwerch lobsan
		1432 Laurîn lief in ouch selbe an.	chybí v L5, L15; L1 lieff auch zv hant; L8 laurein lieff in zu hand an; L13 Laurin lif den Berner an; L18 leurein lies in hin an

1879 Wšak malo wzechu zysku.		L10 navíc: wol werte sich her ditterich / her machte ym ouch eynen weich
1880 Dietleb welmi wesel bieše,	1433 des vröute sich her Dietleip:	chybí v L5, L6, L10, L15; L1 dez waz dietlaub gemeit; L7 des frauwet sich Dietlep der junge man; dietlab halff dem perner dem könen man; L18 her dietereich
	1434 er machte im rûm wît und breit,	chybí v L5, L6, L8, L10, L15; L7 Her Diterich macht eyn gerum breit / ess were yn lip oder leit; L13 run lang vnd breyt; L18 raum
	1435 er sluoc diu getwerge alliu hin dan,	chybí v L5, L6, L7, L8, L15; L13 von dan L18 von danen
	1436 er enwolde ir keinez hinzuo lân.	chybí v L5, L6, L7, L15; L13 czu om
	1437 alsô wir'z hœren von in sagen,	chybí v L5, L6, L13, L18, L15; L3 horen sagen; L7 horen sagen; L8 uon in sagen; L10 horen sagen
	1438 wunden wurden im vil geslagen,	chybí v L5, L6, L13, L15, L18; L3 wunden wart vil geslagen; L7 wunden worden vil geslagen; L8 vil tieff wnden wrden geslagen
	1439 hern Dietrîche, durch sîne brünne:	chybí v L5, L6, L13, L15, L18; L1 herr dietreich ser prunt; L7 her Diterich wart durch syn bronge geslan
	1440 daz was der getwerge wünne.	chybí v L5, L6, L7, L13, L15, L18; L1 wunt; L10 das machte der getwerg menunge (srv. HzL A 1543)
1881 Kdyz Getricha ssebu gmiegieše.		
1882 Stachu mužikom gich skoky!		
1883 Geden seče, druhy tlaci.		
1884 Coz koli wlawryna seciechu,	1441 mit sterke und mit grimme	chybí v L5, L6, L7, L8, L15; L3 mit liste; L10 Mit slegen vnd mit grymme; L13 po 1445 Mit slegin vnd mit grymme; L18 po 1445 mit allen seinen sinen
1885 Dobyti geho nemožiechu	1442 moht er Laurînes niht gewinnen.	chybí v L5, L6, L7, L8, L13, L15; L13 po 1445; L18 po 1445
1886 Ani wziwot ni whlawu		
1887 Progeho dobru priprawu.		
1888 Getrich se welmi rozliti,	1443 her Dietrîch wart ein zornec man:	chybí v L1, L5, L6, L15; L7 po 1447; L8 navíc: vnd lieff den laurein ernstlichen an / Zuo der selben stunde
1889 Poče oheň snieho giti,	1444 man sach von sînem munde gân	chybí v L1, L5, L6, L15; L8 her dietreich uon seinem munde
1890 Tak hrozna plamenna zaře,	1445 einen dunst, der was heiz,	chybí v L1, L5, L6, L15; L13 alzo von der esse thut daz fur / allez gut waz om thur / Mit slegin vnd mit grimme / Konde hye Laurins nicht gewynne (=HzL A 1441n.); L18 als von der eßen dut das fewr / alles gut was im dewr (srv. HzL A 540–542) / mit allen seinen sinen / kund er laurein nicht gewinen (=HzL A 1441n.)
1891 Iako zwihnie odkowaře.		
1892 Slawrynkem se muzsky speři,		
	1446 dâvon Laurîne der sweiz	chybí v L1, L5, L6, L13, L15, L18
	1447 vaste durch die ringe ran,	chybí v L1, L5, L6, L13, L15, L18; L7 bronge, následuje HzL A
	1448 dô der starke küene man	chybí v L1, L5, L6, L7, L13, L15, L18

		1449 her Dietrîch truoc dem getwerge haz:	chybí v L5, L6, L13, L15, L18; L7 zü Lauryn drug er grossen hass
		1450 eines schirmslages er niht vergaz,	chybí v L5, L6, L13, L15, L18; L10 Eyns schirmslages her vorgas
		1451 den lêrte in meister Hildebrant:	chybí v L1, L5, L6, L13, L15; L7 navíc: von art eyn wiss wigant; L13 po 1452 daz larte on meyster Hillebrand; L18 do lert in meister hilenbrant
1893	Prudce geho wruku vderi,	1452 er sluoc im den vinger ûz der hant,	chybí v L15; L7 das fingerlin
1894	Az mu prsten wyskoci.	1453 darane ez hête daz vingerlîn.	chybí v L5, L6, L7, L15
		1454 dô vlôch der kleine Laurîn.	chybí v L5, L6, L7, L15; L1 erschrack; L8 sloch; L10 Alczu hant slag laureyn
		1455 ûf huop in der wîgant,	chybí v L5, L6, L7, L15
1895	Iakž gey Getrich nahle zoci,		
1896	Da gey mistru hilbrantowi;	1456 er gap in meister Hildebrant	chybí v L15, L18; L3 her warf in zcu dem alden hildebrant; L6 dem alten; L7 do warff er iss zu meyster Hillebrant; L10 vnd eylte czu hillebrant; L13 Hye brachte meyster Hillebrant
1897	Sta se škoda Lawrynowi.		
1898	Hylbrant poče wesel byti	1457 sîn herze wart vröuden vol,	chybí v L3, L7, L15; L6 manheit; L8 hilteprant ward freuden voll; L13 Do von wart he foyden vol; L18 der berner was frewden vol
1899	Arka: „giz gey take mohu biti!“		
1900	Neb widiese kazdeho muzika.	1458 wan er sach diu getwerge alliu wol.	chybí v L3, L7, L15; L18 vmb des er het gekriget wol
69		1459 Die wîle was ein kleinez getwerc	chybí v L15
1901	Lawryn bieže welmi zkrika,	1460 geloufen vür den holn berc,	chybí v L15
		1461 dem was leit unde zorn.	chybí v L15
1902	Wida nadlidmi taku zhubu.		chybí v L15
1903	I kaza trubiti vwogensku trubu	1462 ez erschalte ein lûtez horn.	chybí v L15; L8 Es plies ein her horn (srv. HzL A 1314) / das es laut erhal / Jndem perg über all; L13 bliz; L18 es blies ein helles horn
		1463 daz erhôrten in dem walde	chybí v L15; L5 Fünf resen in dem walde; L7 Daz erhorten vil balde
1904	Gednomu muziku, rozkaza gemu,		
1905	Kaza před horu bieželi mu,		
1906	Aby trubil zsweho hlassu.		
1907	Ihned ruče toho cassu		
1908	Přigide piet obrow wskoře.	1464 vünf risen alsô balde.	chybí v L6, L15; L5 die horten ez also balde; L7 funf resen in dem walde; L18 wol zwelf risen balde
		1465 si sûmten sich nicht lange:	chybí v L5, L6, L15
		1466 mit stehelînen stangen	chybí v L5, L15; L6 Do koment gegangen / nün stehelin stangen; L18 iren sweren
1909	Ti slušiechu wšickni kte huoře,	1467 kâmen geloufen vür den berc.	chybí v L5, L7, L13, L15
1910	Poslusni lawrynka byli,		
1911	Wsickni mu radi sluzili.		
1912	Kdyz obri předhoru biechu,		
1913	Ihned tomu muziku wecechu:	1468 darnâch vrâgeten si daz getwerc,	chybí v L5, L13, L15; L7/1468n. Sy frageten daz getwerg der mere; L8/1468n. vnd fragten der mer das zwerg
1914	„Co kral lawryn mysli tiem,		
1915	Ze nam tak brzo kazal sem?		
1916	Ktere su to nowiny?“	1469 daz ez in sagete diu mære.	chybí v L5, L13, L15; L6 von dem kung die mere; L18 sie sprechent tu vns die mere kunt
1917	Odpowiedie muzik giny:		

1918 „Nam pohriechu tiezce lezi	1470 er sprach: ‚diu sint uns gar ze swære,	chybí v L5, L13, L15; L8 Es sprach die fürsten sin vns zu swer / das sag ich euch nit für ein mer; L18 es sprach vnser her ist wunt
	1471 daz ich'z in niht halp kan gesagen:	chybí v L5, L13, L15; L6 das ich es nit kan gesagen; L7 daz ich uch nicht gesagen enkan; L8 Es sprach ich kan euch ach mer gesagen; L18 wir kunnent anders nicht gesagen
1919 Mnozy zbiti, a druzy biezie,	1472 mîm herren ist sîn gesinde erslagen,	chybí v L5, L13, L15; L10 Meyme herrn ist seyn volk irslagen; L18 mein her ist erslagen
	1473 im selben hât man gesiget an,	chybí v L5, L7, L13, L15, L18
1920 Kam kto moz gedno vtecy!“		
1921 Kral lawryn obratil plecy:		
1922 „Proboh! možeteli mi co pomocy,		
1923 At stanu tiech lidi skocy!		
1924 Cinte iako wierne sluhy,		
1925 Pomozte krali znuze y zuhy!“	1474 helfet dem vürsten lobesam!‘	chybí v L5, L7, L13, L15, L18
1926 Obrowe se wzhoru tisknu,	1475 Die risen drungen in den berc,	chybí v L15; L13 su kamen mit grossen sprung in / czu dem berge yn gedrung in; L18 Do lieffent die risen an den berg
	1476 des vröute sich vil manec getwerc.	chybí v L13, L15; L18 do fragtent sie die getwerch - konec předsunutého úseku v L18, pokračuje HzL A 308.
	1477 diu vor hêten gevlohen,	chybí v L5, L13, L15; L1 die da for mit sorgen / hieten sich verporgen; L3 dy vor hatten gefleyn vf hor; L7 navíc: hynder dy dor; L8 vnd die zwerg die uor fluchtig worden
	1478 diu sprungen alle her wider vür.	chybí v L5, L13 (srv. HzL A 1475), L15; L1 navíc: vnd lieffen zv den rise schir / die vor geflohen hieten vor not / die slugen wider auff den degen gut; L8 die sprungen her in grossem zorn
	1479 die risen wâren vreissam,	chybí v L5, L7, L13, L15
	1480 si bestuonden die zwêne man.	chybí v L5, L7, L13, L15; L6 zwelff künÿ
1927 Ale malo wzechu zysku.		
Capitola paddesata.		
70 1928 HYlbrant wece tak witkowi	1481 Dô sprach meister Hildebrant:	chybí v L5, L15; L3 Do sprach sich; L7 navíc: der vil wiss wigant
1929 A wzteklemu wolfartowi		
1930 Arka: „radimt wam, budte wkomoře,	1482 ‚ich râte iu, ir herren beide samt,	chybí v L5, L15; L7/1482n. Ich raden, daz ir vnder disem welbe blibet; L10 Jch rote euch helden alczu hant
	1483 daz ir under disem gewelbe sît.	chybí v L5, L15; L1 daz ir gewarnt seit; L13 Daz ir bey en andir seyt
1931 A nedogdete welikeho hoře.		
1932 Skym byste chtieli boiowati?		
1933 Wšak nemožte yžadneho widieti.		
1934 Snad by se wam stala wada,		
1935 Wed se tepruw počne swada!	1484 sich hebet noch ein grôzer strît:	chybí v L5, L15; L6 herter
1936 Obrow piet prislo mocy,	1485 ich sihe vünf risen vreissam,	chybí v L5, L6, L15; L1 recken wunsam; L10 celý verš ffumff resin freysam

	1937 Tit chtie muzikom pomocy;	1486 die wellen den getwergen bî bestân.	chybí v L5, L6, L15; L7 dem getwerge
	1938 Nanaše towariše welmi seku,	1487 si hânt unser gesellen vür sich genomen:	chybí v L5, L15; L13 sy haben Ditterich
		1488 den muoz ich ze helfe komen.‘	chybí v L5, L15; L6 wil; L13 wol wir
	1939 Krew znich teče yako řeku!“		
		1489 Den helm er ûf daz houbet bant,	chybí v L5, L10, L15
	1940 Kdyz to Hylbrant prawie zoci,		
	1941 Welmi brzo knima skoci.	1490 vür daz gewelbe er dô spranc	chybí v L5, L15; L1 fur daz gewelb spranck herr hilprant; L8 für das gewelb sprang hilteprant; L10 navíc: do ging uff eyn gedrang
	1942 Starce oba vzřesta rada,	1491 des vröute sich der von Berne.	chybí v L5, L15
		1492 si sâhen in vil gerne.	chybí v L5, L15; L8 der sach in uon herczen gerne; L10 Sy sogen en beyde gerne; L13 Wan sach on follin gerne
	1943 Neb by se gim skoro stala wada		
	1944 Odtiech přehroznych obrow.	1493 die risen wâren vreissam:	chybí v L5, L6, L7, L13, L15
		1494 die sach man an die vürsten gân	chybí v L5, L6, L7, L13, L15; L1 zv fueszsen; L10 Man horte sy uff dy helde slon
		1495 mit stehelînen stangen	chybí v L3, L5, L6, L7, L10, L13, L15
		1496 ...	L1 die zwen musten derlingen; L8 die einen gewoppoten woll mochsten erlangen
		1497 ...	L1 waz der streit tocht geschehen; L8 Do hort man auff die fürsten stan
		1498 ...	L1 Ietleicher wol mocht gesehen; L8 Einen sturm fraiszam
71	1945 Tehdy Witek Wilantow	1499 Dô sprach Wielandes sun,	chybí v L7, L15; L5 do sprach wyteg wylandez son; L7 Do sprach der wudendo Wolffart (srv. HzL A 1505); L8 DO sprach wittig wielandersz sun
		1500 ein ritter biderbe unde vrum:	L15; L7 der sich yn striden noch ny verspart; L10 Eyn ritter kune vnd irwegen
	1946 Poče kwolfartowi mluwiti:		
		1501 ‚Wolfhart, lieber geselle mîn,	chybí v L15; L7 Wytig
	1947 „Tak nama nayhoršima byti!	1502 sül wir nu die bœsten sîn?	chybí v L15; L7 snodesten; L8 pesten L10 Sulle wir nw dy letczten seyn
		1503 wir verzageten nie an strîten	chybí v L15; L3 wir worn vor zcait ny an strit; L7 solen wir nit helfen slan (srv. D 2583)
		1504 bî allen unsern zîten.‘	chybí v L15; L7 daz stet vns sicher vbel an (srv. D 2584)
	1948 Iako dogkam tuto stati!		
	1949 Lepe nam ziwoty dati!“		
	1950 Wolffart kricieše, iako by se wztekl,	1505 Dô sprach der wüetende Wolfhart:	chybí v L7, L13, L15; L3 sprach sich; L8 kön
	1951 Arka: „Witku, prawdu sy řekl!		
	1952 Nezakon nam stati dele!	1506 ‚wir süln billîch an die vart.	chybí v L7, L13, L15; L8 Zwar wir sullen an die fart
	1953 Pogdem! powidieme, kterak se tam wesele!		
	1954 Kdez zwuk neb krik vslyšime,	1507 dâ wir den strît hœren gân,	chybí v L5, L7, L13, L15; L1 vnd den streit heben an; L3 do wir den strit horen an; L6 an

1955 Take se snimi spercime.	1508 dâ dringe wir mit einander an	chybí v L5, L7, L13, L15; L10 dorvmb laffe wir mit enandir dar
1956 Iat vderim, wecz tna ranu,	1509 und loufen mit slegen under in,	chybí v L1, L5, L7, L13, L15; L10 vnd volloffin mit en
	1510 daz ist mîn rât und mîn sin.‘	chybí v L5, L7, L13, L15
1957 Leč bud kamen, leč bud wstienu!“		
	1511 bî den selben stunden	chybí v L5, L7, L15
1958 Ihned druh druhu stit naramie wazaše.	1512 ir helme si verbunden,	chybí v L5, L7, L15
	1513 ieglicher vazzete sînen schilt	chybí v L5, L7, L8, L15
1959 Kralowa Krymhulta knim chwatase,	1514 seht, dô kam vrou Künhilt.	chybí v L5; L7 Do sprach dy konigin; L10 do qwam ouch fraw krimhilt; L8 DO kom fraw kremhilt; L13 do quam dy von Bronhilt; L15 do kam die schon kreinhilt
1960 Powiedie gima wten čas		
1961 A rkuc: „diwnie gest welmi mnie dowas,	1515 si sprach: ‚ir sît zwêne biderman,	chybí v L5, L13; L1 ein pider man; L6 kune man; L7 Zware ir synt recken fin; L10 kune man; L15 kün man
	1516 wie wol ich daz gehœret hân!	chybí v L5, L13; L7 want ich uch sicher sal
	1517 ich muoz iu grôzer manheit jehen:	chybí v L5; L7 prisen wol vber all; L13 Sy sprach ich muz uch daz firen
1962 ze nemohouce nic widieti,	1518 ir müget der vînde niht gesehen	chybí v L5, L7; L6 der wunder
1963 Awšak chcete snim bog wzieti.	1519 und welt si doch mit strîte bestân.	chybí v L5, L7; L8 vnd welt sye doch bestan; L13 Vnd woltu strite bestan
1964 Prowaše vdatenstwie wšake	1520 des wil ich iuch geniezen lân.‘	chybí v L5, L7; L10 wy wol ich das gehort ha
	1521 Vrou Künhilt diu künegîn	L7 Also sprach dy konigin; L13 Vor Bronhilt
1965 Dam wam prsten take,	1522 gap ieglichem ein vingerlîn.	L7 Nement hyn dy zwey fingerlin
1966 Ze kdyz gey naruku wstrcite,	1523 si sprach: ‚diu stôzet an iuwer hant,	L1 tuet ez an ewer; L7 Dy sollent ir stissen yn uwer hant
	1524 sô wirt iu âventiure bekant:	L7 freude
	1525 vürwâr ich daz sprechen sol,	chybí v L5, L6, L8
1967 Wšecky mužiky whoře vzrite.“	1526 ir seht diu getwerge alliu wol.‘	chybí v L5, L6, L8; L1 navíc: herr dietreich vnd die gesellen sein / die möchten nicht fröliecher gesein; L7 vber all
	1527 Si stiezen diu vingerlîn an die hant.	chybí v L3, L5, L6, L7, L8
	1528 dô wart in âventiure bekant.	chybí v L3, L5, L6, L7, L8; L15 do wart in grosew freit erbant
1968 Tut tepruw wesela biesta,	1529 ir herze daz wart vröuden vol:	chybí v L1, L3, L5, L7; L13 Do von wurdin sy; L15 manheit
1969 Kdyzto mužiky widiesta.	1530 si sâhen diu getwerge alliu wol.	chybí v L1, L3, L5, L7; L6 die vigende
	1531 Witege und der geselle sîn	chybí v L1, L5, L6, L7
1970 Prielisne gi diekowasta,	1532 nigen der edeln künegîn.	chybí v L1, L5, L6, L7; L15 danckten
	1533 die zwêne degene milde	L1 navíc: So siechstu die twerg / die do sein in dem perg / Er nam die gurtell in sie hant; L9 navíc: dw vil lieber herr mein; L15 Nu se hin das gürtllein (srv. HzL A 1255)
1971 Oba kodieni chwatasta.	1534 griffen ze den schilden,	chybí v L7; L1 punten fur ir schilt; L10 navíc: dy selbigen degin milde

	1535 si sprungen hervür in den berc	L7 Sy sprvngen do hewur; L10 Sy sprungen aws dem gewelbe yn den berg
1972 Neb gim gest toho byla potřeba,		L7 navíc: vor des kerkers dure
1973 Widiechu wnuzy dietleba.		
1974 Dobře mu pomohu z toho,		
1975 Muzikow tu zbichu mnoho.	1536 des enkalt manec getwerc	chybí v L7
	1537 und die risen vreissam,	chybí v L7; L1 Wie die fier risen freysam
	1538 dô die zwêne küenen man	chybí v L7
	1539 ze dem strîte gesprungen.	chybí v L7
	1540 ir halspege erklungen,	chybí v L7; L1 Sye hieten freyen muet gewunen; L8 helm; L13 Ore halssband lute erclungin / Von ern Wettigen vnd Wolfart / Der geczwerge vil erslagin wart
	1541 ir sprünge wâren wîte,	chybí v L5, L7, L13; L8 prait
1976 Każdy znich pospiechaše,	1542 in was gâch zem strîte.	chybí v L5, L7, L13 (srv. HzL A 1553)
1977 neb se gim zdaše,		
1978 By giz wšecko zmeškali		
1979 Hrozne rany su dawali	1543 Nagelrinc und Mîminc	chybí v L3, L5, L7, L8, L13; L8/1543–1546 po HzL A 1556; L10 Mittenandir totin sy sint (srv. 1440); L15 Mit nagel vnt mit mimch
1980 Naklinkem a Mimynkem –	1544 die tâten vreissamiu dinc.	chybí v L3, L5, L7, L8, L13; L1 fleisliche; L6 das nie so frischeliche ding; L10 vil freysam ding
1981 Netřeba patriti okem –		
1982 Kdyz iako sokol peře,		
1983 Co dosiehne, to wše beře.		
	1545 mit ir beider orten	chybí v L1, L5, L7, L13; L6 mit des swertes orten; L8 Nach ir bayder art; L10 Mit den swertin czartin; L15 Mit den zbayr schbert ortenn
	1546 si wunden die risen vil harte.	chybí v L5, L7, L13; L1 Sy bunten die risen angever; L3 Sy wagentez vil harte; L6 Die rissen sy nit sparten; L8 Si wnten main gen vil hart; L10 dy resin sy nicht spartin; L15 dy risen sy nicht sportenn
	1547 allez guot was in tiure	chybí v L5, L7, L8, L13; L3 allez gut waz en tur sunder vngeuellen; L15 all güt wardt ni so teur
	1548 rehte sam in dem viure	chybí v L1, L3, L5, L7, L8, L13; L6 als ob es in dem fure
	1549 ...	L15 Jn war vill gut penomen
	1550 ...	L6 als wir es han vernomen
	1551 swer daz nu hœren welle.	chybí v L6, L7, L8, L10, L13, L15; L3 wer daz hazzen wellen
1984 A mluwiesta ksobie oba		
1985 Arkuc: „totot gest naše doba!		
1986 hyn gestie piet obrow gest!		
1987 Chcemeli my mieti kteru čest		
1988 Pro naše dřewnie meskanie,		
1989 Vciňme knim muzske hnanie!“		

	1552 dô die vünf gesellen	chybí v L13; L6/1552n. Do die gesellen zu in worent komen; L7/1552n. Do sy herfure qwamen; L8/1552n. da die funff gesellen zusammen komen; L10 do sach man fumff gesellen czu sampne komen; L15 da dy fünf zesam komen
	1553 ze einander kâmen.	L10 do sy noe qwomen; L13 Da su czu stryte kamen; L15 da sy in so nahent komen
1990 Tito se naobry ritiechu	1554 die risen si dô vür sich nâmen.	chybí v L6; L5 vil bald die resen daz vernamen
1991 A ony tri muziky sylnie zbichu.		L8 navíc: Zuo ein ander si da tratten
1992 Pak wsichni kobrom skocichu,		L7 navíc: Ess was yn vbel ergangen
	1555 si sluogen an den stunden	chybí v L7; L8 Da schluogen si vill
1993 Tepruw krwe znich natocichu!		tratte / Anden selben stunden
1994 Prudke rany gim dawachu,	1556 vil tiefe verchwunden,	chybí v L7; L8 vil tieff grosz wnden následují HzL A 1543–1546; L10 vil tiffe frische wunden; L15 Manig verch wunden
1995 Wekrwi tu do ostroh stachu.	1557 daz si in dem bluote	chybí v L7; L8 das die hochgemuoten
	1558 unz über die sporn wuoten.	chybí v L7; L5 biz an den enkel wuoden; L8 Tieff indem plut woten; L13 obir dy fusse wutin
72	1559 die risen wolden gerne von dan:	L5 weren; L6 před 1555 die rissen werent gern dennen gewessen; L7 weren gern gewest; L13 alle
Capi paddesata I.		
1996 STary hylbrant gim rozkaza,		
1997 Ze se kazdy wgednoho vwaza.	1560 ieglîcher einen vür sich nam.	chybí v L7, L10; L6 před 1555; L15 yeglicher mücz ainem
1998 I dachu gim očem byti,		
1999 Ze gim zhory nelze giti.	1561 si mohten mit iren sinnen	chybí v L6, L10, L13; L15 dy risen waren mit jren Synenn
	1562 den recken niht entrinnen.	chybí v L6, L10, L13; L3 gewinnen; L8 gewinnen; L15 Mochten den herrn nit entrinen
2000 Tak yakoz slyšime prawiece,	1563 alsô wir ez hœren sagen,	L15 als wir das puch horen sagen
	1564 die risen wurden erslagen.	L8 die risen wnden uon den recken erschlagen
2001 Sta se diwu gestie wiece,		
2002 Ze lawrynka toho krale	1565 Laurîn wart gevangen.	
2003 Welmi ostawili v male.		
	1566 dô was der strît zergangen.	chybí v L6; L10 das muste en zere irlangen
2004 Wšechny gemu lidi zbichu,		Po 1566 pokračuje L1 po vlastní ose přes oslí můstek veršů 1569n. : da lawren daz twerg sach / Den schaden vnd daz vngemach / daz wittig vnd wolffhart die degen / In dem perg nyemant wolten lassen leben / Da viel er nyder fur den perner...
2005 Tak te hory dobyli biechu.		
2006 Potom witek, wolfart take	1567 Witege unde Wolfhart	L8/1567–1574 po HzL A 1578; L7 navíc: dye degen
2007 Zchodiesta kuty wšake.	1568 die huoben sich alrêrste an die vart	chybí v L7, L8; L5 huben sich an die fart; L10 dy wolden aller irst an dy fart

	1569 si wolden in dem berge	L3 dowolden sy der getworge; L5 do wolden si der getwerg; L7/1569n. wolden nyment laissen leben; L8 da wolten sie die zwerg; L13 Sy woldin der gecwerge
2008 Vcinista tu swog diw,		
2009 Igeden muzik neosta ziw.	1570 niht lâzen leben diu getwerge,	L3 keynes lazzen lebe; keinez lazzen in dem berg; L6 es worent frouwen oder man (srv. HzL A 1267); L8 Si nit lassen für den perg; L13 Ny keynen lassin lebin
	1571 ez muoste in gân an daz leben.	chybí v L7, L13
	1572 alsô wart in der berc gegeben,	chybí v L6, L7; L5 also wart yn der strit gegeben; L8 da wart in geben der man; L10 Sy irslugen weip vnd kind / vnd retin von danne sint
	1573 und der vil kleine Laurîn	L6 po 1678; L7 po 1576 vnd da müst der cleyn Lauryn
	1574 der muoste ze Berne ein goukæler sîn.	chybí v L6 po 1578 ein gensshirte; L7 po 1576 her Diterichs von den Bern syn; L8 Der must zu pern gewesen ir gens treiber sein Konec L6; L10 poté končí: Das ist von den recken gesayt / Eyn kynt hot manche schone mayt (srv. L8/1587); L13 navíc: Do namen sy silber und golt / Dem warin sy von herczen holt / Vnd manig reynes gewant / Sso mans do allerbest vant
2010 dietleb odge sestru gemu,	1575 Der edel junge Dietleip	L3 der iunge dytheleyb; L6 kune tegen; L7 Ditlep der degen vnuerzaget; L8 Dietlab der degen vnuerzait; L13 dor noch der iunge Ditteleip
	1576 mit sîner swester heim reit.	L5 dietleib der degen vnuerzeit; L7 nam mit ym dy reyn maget; L13 czu Styre mit syner swestir reyt
2011 Da gi krali bohatemu,	1577 er gap si einem biderman,	L5 do nam sie eine byder man; L8 do nam si ein piderb man; L13 iungen; L15 edelman
2012 Gehožto miel chwalu y čest.	1578 dâvon si êre und lop gewan.	konec L3; L5 By dem sieder ere gewan; L6 by dem sy ere vil gewan; L8 Pey dem sy vill eren gewan následuje HzL A 1567–1574; L13 Mit dem sy ere vnd gut gewan; L15 tu končí a následují dvě dvojverší: also hat das puch ain endt / got vns alle zehimel sendt // Hie hat der lairein ain endt / got vns ze himel sendtt
2013 Neb to prawa prawda gest,		L7 končí a po verši 1574 připojuje: Issengrin ist ers genant / vnd Eckhart sin gesel wol erkant / Die usserwelten recken / woltent stahel strecken // xxx Amen. rcs
2014 ze Lawrynka potom gechu		Konec L13: Do reyt von Berne er Ditterich / Vnd dy forstin alle glich / Wedir heym czu lande / Gar an alle schande / Daz ist Laurins mere / Got behute vor aller swere // AMEN

2015 A do Beruna s sebu wzechu.			
2016 Nemože se lawryn nikdiez skryti,			L5 Laurin der vil kleine man
2017 Musy gich kaykleřem byti.			L5 Müst auch mit yn riden dan
	1579 Hildebrant und her Dietrîch		
	1580 kâmen heim vrœlîch.		
	1581 Witege unde Wolfhart		
	1582 die wâren mit in an der vart.		
	1583 si wâren heim vrœlîch komen.		
	1584 allez ir trûren waz in genomen.		chybí v L8
	1585 si wurden schône enpfangen		
	1586 von rôten münden und [von] liehten wangen,		L5 vnd von wangen
	1587 von vriunden und von mâgen:		L8 von kinden vnd uon frawen (srv. L10/1574!)
	1588 wæn si begunden vrâgen,		
	1589 wie in gelungen wære,		L8 vnd fragten sy der mer
	1590 ein ende hât diz mære.		L8 wie in gelunge wer
	1591 von hern Dietrîche und den gesellen sîn,		chybí v L8
	1592 von vroun Krünhilde und von Laurîn.		chybí v L8
	1593 [Hie hât daz buoch ein ende.		
	1594 got uns sîn gnade sende		L8 navíc: von könen helden vnd uon laurein / von herren dietreichen vnd den gesellen sein / Jndem himel werden wir enpfangen
	1595 in der drîer persônen namen!		
	1596 nu sprechet alle âmen.]		L8 So sprech wir alle AmeN

Capi L II.

73	2018 Wzechu Lawryna, krale ctneho		L8 dovětek: Explicit hoc totum / Jnfunck da mer potum // Jhesus maira (...)
	2019 Promieni se pycha geho.		
	2020 By wšechna krasa zbořena,		
	2021 Cozt gest miela hora ona,		
	2022 Tak se ta hora y dokona.		
	2023 I zbori se pycha lawrynowa,		
	2024 Ze ktoz prieliš weliky pych plodi		
	2025 A snewieru se obchodi,		
	2026 Často gemu potom skodi.		
	2027 Wsak newiera brzo schodi,		
	2028 Newieře se nelze skryti		
	2029 Načas muož tayna byti,		
	2030 Wšak gedwa niekdy wygde nagewo,		
	2031 Lest pronikne, wzegde prawo.		
	2032 Takez se sta krali to^{v}.		
	2033 Newiediel, což gest gmiel wdomu		
	2034 Odrozličneho zlatta,		
	2035 Lidij mnoho, prieliš platta		
	2036 Y předraheho kamenie,		
	2037 O niemž netřeba prawenie.		
	2038 Wničemž nemiel nedostatka.		
	2039 Pronewieru radost kratka.		
	2040 A to se sta gemu,		

2041 Lawrynkowi malitkemu;
2042 Neb kto se na dwie wiery tiehne,
2043 Ten často gedne nedosiehne.
2044 Takez on, mage čest nemalu,
2045 Chtiel gim odgieti gich chwalu.
2046 To se gemu zlie odplati,
2047 Proniez zbozie y čest ztrati,
2048 Iakz gey gechu wtu dobu,
2049 Nesu gey pryc shory s sebu
2050 Do Beruna, ctneho miesta.
2051 Tu tato řeč mluwenie přesta,
2052 A tak gesti konec to[v].

A tak gest konec o Berunskem
Getrichowi.

Seznam použité literatury

Primární texty

‚Jetřich Berúnský'

LORIŠ, Jan (ed.) (1903): *Sborník hraběte Baworowského. Sbírka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Skupina 1. Řada 1. Číslo 6.* Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. S. 353–406.

‚Laurin'

Kritická edice:

HOLZ, Georg (ed.) (1897): *Laurin und der kleine Rosengarten.* Max Niemeyer: Halle a. S.

Jednotlivé rukopisy:

L_1 NYERUP, Erasmus (ed.) (1787): „Historia Laurini, Nanorum Regis, et Theodorici Veronensis". In: E. N.: *Symbolae ad literaturam teutonicam antiquiorum.* Fr. Suhmius: Havnia: Sl. 1–82.

L_2 ROTH, Karl (ed.) (1845): „Laurin. Münchner Bruchstück". In: K. R.: *Dichtungen des deutschen Mittelalters.* Joseph Mayr: Stadtamhof. S. 112–117.

L_6, L_7 DAHLBERG, Torsten (1948): *Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen.* Lund: C. W. K. Gleerup.

L_{11}, von der HAGEN, Friedrich Heinrich; PRIMISSER, Alois (eds.) (1825): „Zwerg Laurin". In: *Der Helden Buch in der Ursprache.* Bel S. Reimer: Berlin. S. 160–187.

L_{12} KOFLER, Walter (ed.) (1999): *Das Straßburger Heldenbuch. Rekonstruktion der Textfassung des Dietbolt von Hanowe.* Göppingen: Kümmerle Verlag.

L_{13} ZACHER, J. (ed.) (1859): „Laurin. Aus der Handschrift des Domcapitelarchivs zu Zeitz". In: *Zeitschrift für deutsches Alterthum* 11/1859. S. 501–535.

L_{14} JÄNICKE, Oskar (ed.) (1866): *Deutsches Heldenbuch I. Biterolf und Dietleib. Laurin und Walberan.* Weidmann: Berlin. S. 295n.

L_{18} KLEIN, Klaus (ed.) (1984): „Eine wiedergefundene Handschrift mit ‚Laurin' und ‚Rosengarten'." In: *Zeitschrift für deutsches Altertum* 113/1984. S. 214–227.

Rukopisy L_3, L_4, L_5, L_8, L_9, L_{10}, L_{15} jsou citovány s laskavým svolením prof. Elisabeth Lienert z transkripcí pořízených v rámci projektu edice ‚Laurina', který probíhá pod jejím vedením na univerzitě v Brémách. (Viz http://www.fb10.uni-bremen.de/germanistik/fachgebiete/mediaevistik/projekte.aspx)

Ostatní

COSMAS von Prag (1923): *Die Chronik der Böhmen.* Ed. Bertold Bretholz. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung. (=Monumenta Germaniae historica II.)

[DALIMIL] (1988): *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1, 2.* Ed. Jiří Daňhelka, Karel Hádek, Bohuslav Havránek, Naděžda Kvítková. Praha: Academia.

GOTTFRIED von Straßburg ([9]2001): *Tristan. Band 1.* Ed. Rüdiger Krohn (podle vydání Friedricha Rankeho). Stuttgart: Philip Reclam jun.

METTKE, Heinz (ed.) (1976): *Älteste deutsche Dichtung und Prosa. Ausgewählte Texte althochdeutsch – neuhochdeutsch.* Leipzig: Phillip Reclam jun.

[NIBELUNGENLIED] (1999): *Das Nibelungenlied.* Ed. Siegfried Gosse (podle vydání Karla Bartsche a Helmuta de Boora). Stuttgart: Phillip jun.

WOLFRAM von Eschenbach (1981): *Parzival. Band 2.* Podle vydání Karla Lachmanna, překl. Wolfgang Spiwok. Stuttgart: Philipp Reclam jun.

Sekundární literatura

BAMBORSCHKE, Ulrich (1969): *Das altčechische Tristan-Epos. Teil I. Einleitung.* Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

BAMBORSCHKE, Ulrich (1982): *Der altčechische Tandariuš.* Berlin: Otto Harrassowitz

BAUMANN, Winfried (1978): *Die Literatur des Mittelalters in Böhmen.* München, Wien: R. Oldenbourg Verlag.

BÄUML, Franz (1999): „Kognitive Distanz zum Text: Zur Entwicklung fiktionalen Erzählens in der Rezeption des Epos im 13. Jahrhundert. In: Klaus Zatloukal (ed.): *5. Pöchlarner Heldenliedgespräch. Heldendichtung in Österreich – Österreich in der Heldendichtung.* Wien: Fassbinder. S. 23–38.

BLÁHOVÁ, Marie (1993): *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského středověku a její pramenná hodnota. Historický komentář. Rejstřík.* Praha: Academia.

BOK, Václav (2001): „Středohornoněmecká rytířská poezie v Čechách 13. a 14. stol“. In: Walter Koschmal, Marek Nekula, Joachim Rogall (eds.): *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika.* Praha, Litomyšl: Paseka. S. 109–114.

BOK, Václav (1997): „Zur Kenntnis der Dietrich-Sagen im mittelalterlichen Böhmen“. In: Wernfried Hofmeister (ed.): *Durch aubenteuer muess man wagen vil. Festschrift für Anton Schwob zum 60. Geburtstag.* Innsbruck: Institut für Germanistik. S. 27–35.

BOK, Václav (1994): „Zur literarischen Situation im Böhmen des 14. Jahrhunderts“. In: *Literatur im Umkreis des Prager Hofs der Luxemburger. Schweinfurter Kolloquium 1992.* Berlin: Schmidt (=Wolfram-Studien 13). S. 10–27.

BUMKE, Joachim ([11]2005): *Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter.* München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

BUMKE, Joachim (1997): „Autor und Werk. Beobachtungen und Überlegungen zur höfischen Epik (ausgehend von der Donaueschinger Parzivalhandschrift G^{δ}). In: *Zeitschrift für deutsche Philologie* 116/1997 (Sonderheft). S. 87–114.

ČERNÝ, Karel J. (1893): „Staročeská báseň o Laurînovi a její originál“. In: *Výroční zpráva c. k. české vyšší školy reálné v Pardubicích*. Pardubice: Nákladem vlastním. S. 3–32.

[ČLPD] (2006): Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janáčková, Jiří Holý: *Česká literatura od počátků k dnešku.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

DAHLBERG, Torsten (1948): *Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen*. Lund: C. W. K. Gleerup.

[DČL I.] (1959): Josef Hrabák (red.): *Dějiny české literatury I. Starší česká literatura.* Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. S. 159–167.

GILLESPIE, George (1987): „Laurin“. In: David McLintock, Adrian Stevens, Fred Wagner (eds.): *Geistliche und weltliche Epik des Mittelalters in Österreich.* Göppingen: Kümmerle Verlag. S. 107–117.

HAUG, Walter (^{2}1992): *Literaturtheorie im deutschen Mittelalter. Von den Anfängen bis zum Ende des 13. Jahrhunderts.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

HAUG, Walter (2003): *Die Wahrheit der Fiktion. Studien zur weltlichen und geistlichen Literatur des Mittelalters und der frühen Neuzeit.* Tübingen: Niemayer

HEINZLE, Joachim (1999): *Einführung in die mittelhochdeutsche Dietrichepik.* Berlin, New York: Walter de Gruyter.

HEINZLE, Joachim (1978): *Mittelhochdeutsche Dietrichepik. Untersuchungen zur Tradierungsweise, Überlieferungskritik und Gattungsgeschichte später Heldendichtung.* Zürich, München: Artemis Verlag.

HEINZLE, Joachim (1979): „Überlieferungsgeschichte als Literaturgeschichte“. In: *Deutsche Heldenepik in Tirol. König Laurin und Dietrich von Bern in der Dichtung des Mittelalters.* Bozen: Verlagsanstalt Athesia. S. 172–188.

HOLZ, Georg (1897): *Laurin und der kleine Rosengarten.* Halle a. S: Max Niemeyer:

HRABÁK, Josef (1973): „Česká středověká rytířská epika“. In: *Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě.* Praha: Academia. S. 159–167.

JANNIDIS, Fotis (1999): „Der nützliche Autor. Möglichkeiten eines Begriffs zwischen Text und historischem Kontext.“ In: Fotis Jannidis, Gerhard Lauer, Matías Martínez, Simone Winko (eds.): *Rückkehr des Autors. Zur Erneuerung eines umstrittenen Begriffs.* Tübingen: Niemeyer. S. 353–389.

KERN, Manfred (1999): „Das Erzählen findet immer einen Weg. ‚Degeneration‘ als Überlebensstrategie der x-haften Dietrichepik“. In: Klaus Zatloukal (ed.): *5. Pöchlarner Heldenliedgespräch. Heldendichtung in Österreich – Österreich in der Heldendichtung.* Wien: Fassbinder. S. 89–113.

KERTH, Sonja (2008): *Gattungsinterferenzen in der späten Heldendichtung.* Wiesbaden: Reichert Verlag. (=Imagines medii aevii. Interdisziplinäre Beiträge zur Mittelalterforschung. Band 21).

KLEIN, Klaus (1984): „Eine wiedergefundene Handschrift mit ‚Laurin‘ und ‚Rosengarten‘.“ In: *Zeitschrift für deutsches Altertum* 113/1984. S. 214–227.

KNAPP, Fritz Peter (1999): „Gattungsteoretische Überlegungen zur sogenannten märchenhaften Dietrichepik.“ In: Klaus Zatloukal (ed.): *5. Pöchlarner Heldenliedgespräch. Heldendichtung in Österreich – Österreich in der Heldendichtung.* Wien: Fassbinder. S. 115–130.

KNAPP, Fritz Peter (2008): „Das Dogma von der fingierten Mündlichkeit und die Unfestigkeit heldenepischer Texte“. In: Hans-Joachim Ziegeler (ed.): *Chansons de geste im europäischen Kontext. Ergebnisse der Tagung der Deutschen Sektion der ICLS am 23. und 24. 4. 2004 in Köln.* (=Economia Deustch. Band 1). Göttingen: V&R unipress. S. 73–88.

LEHÁR, Jan (1983): *Nejstarší česká epika. Dalimilova kronika, Alexandreida, první veršované legendy.* Vyšehrad: Praha.

MEYER, Matthias (1994): *Die Verfügbarkeit der Fiktion. Interpretationen und poetologische Untersuchungen zum Artusroman und zur aventiurhaften Dietrichepik des 13. Jahrhunderts.* Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter.

MÜLLER, Jan-Dirk ([2]2005): *Das Nibelungenlied.* Berlin: Erich Schmidt Verlag.

OESTERREICHER, Wulf (1993): „*Verschriftung* und *Verschriftlichung* im Kontext medialer und konzeptioneller Schriftlichkeit“. In: Ursula Schaefer (ed.): *Schriftlichkeit im frühen Mittelalter.* Tübingen: Narr. (=ScriptOralia 53) S. 267–292.

PATERA, Adolf (1881): „Staročeské zbytky Růžové zahrady ze XIV století“. In: *Časopis českého musea* 1881/55. S. 464–477.

PETRŮ, Eduard (1984): „Rytířský epos a jeho proměny“. In: E.P. (ed.): *Rytířské srdce majíce. Česká epika 14. století.* Praha: Odeon. S. 7–21.

PETRŮ, Eduard (1996): „Specifičnost rytířské epiky ve slovanských literaturách“. In: E. P.: *Vzdálené hlasy.* Olomouc: Votobia. S. 71–80.

PRAŽÁK, Emil (1986): „Dalimil a Jetřich Berúnský“. In: *Česká literatura* 5/1986. S. 408–413.

THOMAS, Alfred (1989): *The Czech chivalric romances Vévoda Arnošt and Lavryn in their literary context.* Göppingen: Kümmerle Verlag.

THOMAS, Alfred (1998): *Anne’s Bohemia. Czech Literature and Society, 1310–1420.* Minneapolis, London: University of Minnesota Press.

WEDDIGE, Hilkert ([2]1992): *Einführung in die germanistische Mediävistik.* München: C. H. Beck.

WETZEL, René (2004): „Dietrich von Bern im *Laurin* (A) als Pendler zwischen heroischer und arthurischer Welt“. In: Sieglinde Hartmann a Ulrich Müller (eds.): *Jahrbuch der Oswald von Wolkenstein Gesellschaft. Band 14. 2003/2004.* Frankfurt am Main. S. 129–140.

Slovníky

GEBAUER, Jan (1903, 1916): *Slovník staročeský.* Unie: Praha.

LEXER, Matthias ([38]1992): *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. Mit den Nachträgen von Ulrich Pretzel.* Stuttgart: S. Hirzel.

[StčSl] (1968–): Kolektiv autorů: *Staročeský slovník.* Academia: Praha.

Resumé

Předložená práce analyzuje staročeský epos ‚Jetřich Berúnský', a to zejména s ohledem na jeho středohornoněmeckou předlohu ‚Laurin'. Stopuje kontext vzniku německé básně a její kulturně-historické interpretační předpoklady a zabývá se otázkou, jak jsou tyto aspekty rekontextualizovány s přechodem látky do nového jazykového a kulturního prostředí. V centru pozornosti tak stojí jednak ukotvení předlohy v tradicích hrdinské epiky a dvorského románu, jednak způsoby naplnění horizontu očekávání českého publika ve 14. století. V souvislosti s druhým z těchto aspektů je rovněž pojednána otázka datace vzniku ‚Jetřicha Berúnského'. Práce předkládá nové indicie pro jeho starší dataci, než jaká byla dosud všeobecně přijímána, a to místo do druhé poloviny 14. století na jeho začátek. Předložené indicie vycházejí jednak z doplnění dosavadních jazykově-historických analýz, jednak z analýzy vztahu jediného dochovaného českého znění textu k složité genezi eposu německého, a v neposlední řadě z analýzy dosud nezohledněných motivických, a zejména narativních shod s ‚Dalimilovou kronikou'. V závěru jsou na základě předložených zjištění formulována deziderata pro další zkoumání literární situace v Čechách 14. století.

This thesis paper analyzes the old Czech epic poem 'Jetřich Berúnský', with special regards to its Middle High German model 'Laurin'. It summarizes the context of the origin of the German poem and the cultural and historical conditions for its interpretation, and explores the question of how these aspects were recontextualized in the new cultural and language environment. Thus, its main topic is the heroic and courtly epic tradition on the one hand, and the means of fulfilling the expectational horizon of the Czech audience in the 14th century on the other. The latter of these two aspects is, moreover, related to the issue of the Czech poem's estimated time of origin —the paper presents new evidence supporting the theory that the epics might have been originally written at the beginning of the 14th century, i.e. not in its second half as it is so far generally accepted. This evidence is partly based on additions to its older linguistic analysis, partly on a textological analysis comparing the only known version of the Czech text with the complicated genesis of the German epics; and, above all, on a motivical and narrative comparison with 'Dalimil's Chronicle'. At the end the paper concludes issues for the further research of the 14th century Bohemian literature.